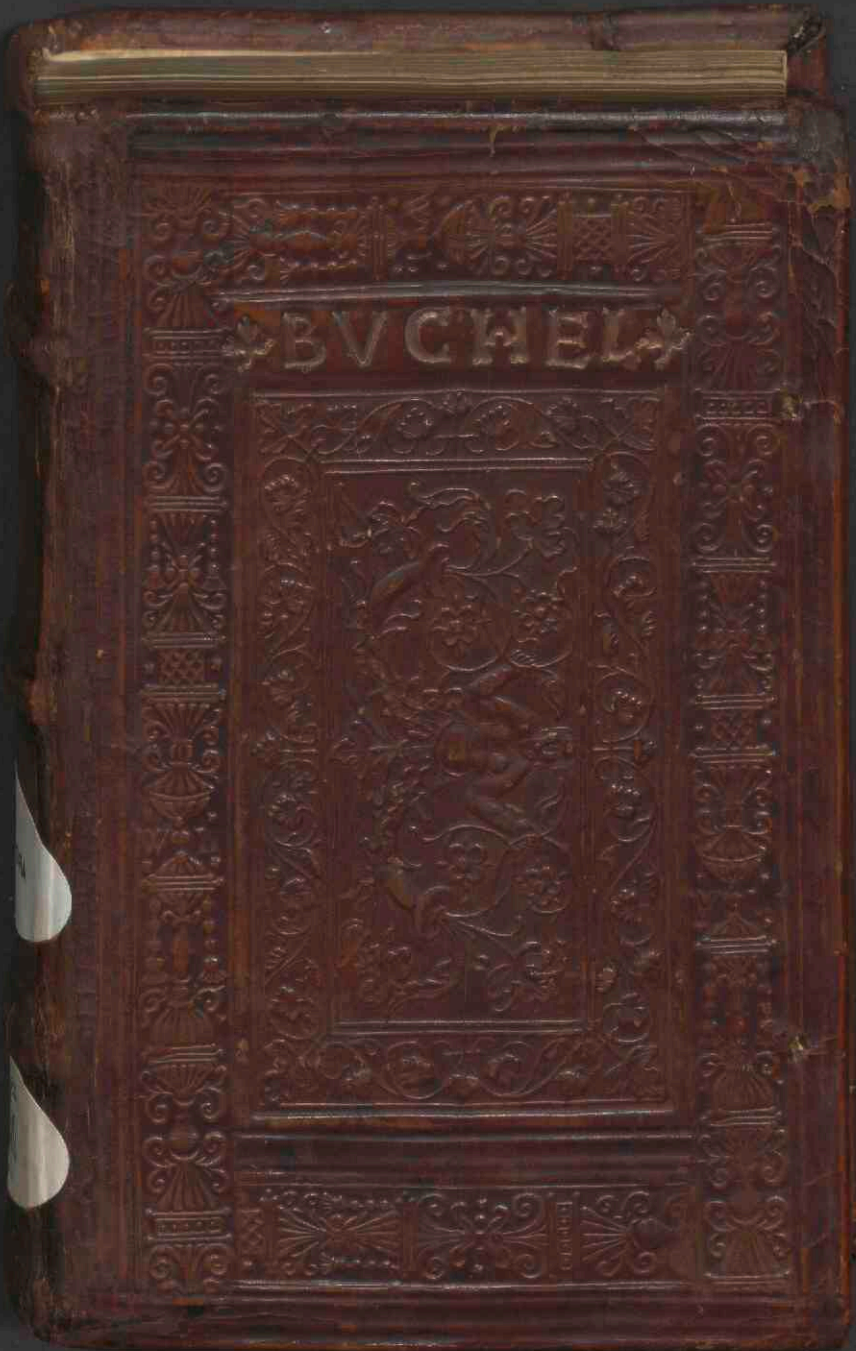

Rhetoricarum ad Caium Herennium lib. IIII.

<https://hdl.handle.net/1874/421282>

BUCHER

Dit boek hoort bij de Collectie Van Buchell Huybert van Buchell (1513-1599)

Meer informatie over de collectie is beschikbaar op:

<http://repertorium.library.uu.nl/node/2732>

Wegens onderzoek aan deze collectie is bij deze boeken ook de volledige buitenkant gescand. De hierna volgende scans zijn in volgorde waarop ze getoond worden:

- de rug van het boek
  - de kopsnede
  - de frontsnede
  - de staartsnede
  - het achterplat

This book is part of the Van Buchell Collection Huybert van Buchell (1513-1599)

More information on this collection is available at:

<http://repertorium.library.uu.nl/node/2732>

Due to research concerning this collection the outside of these books has been scanned in full. The following scans are, in order of appearance:

- the spine
- the head edge
- the fore edge
- the bottom edge
- the back board

RARIORA

X oct.

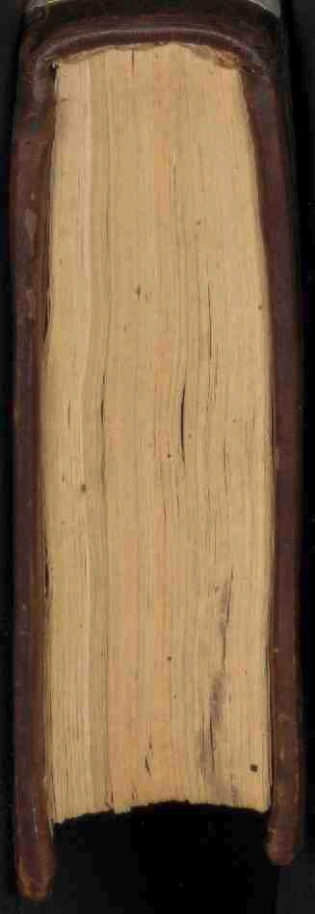
190

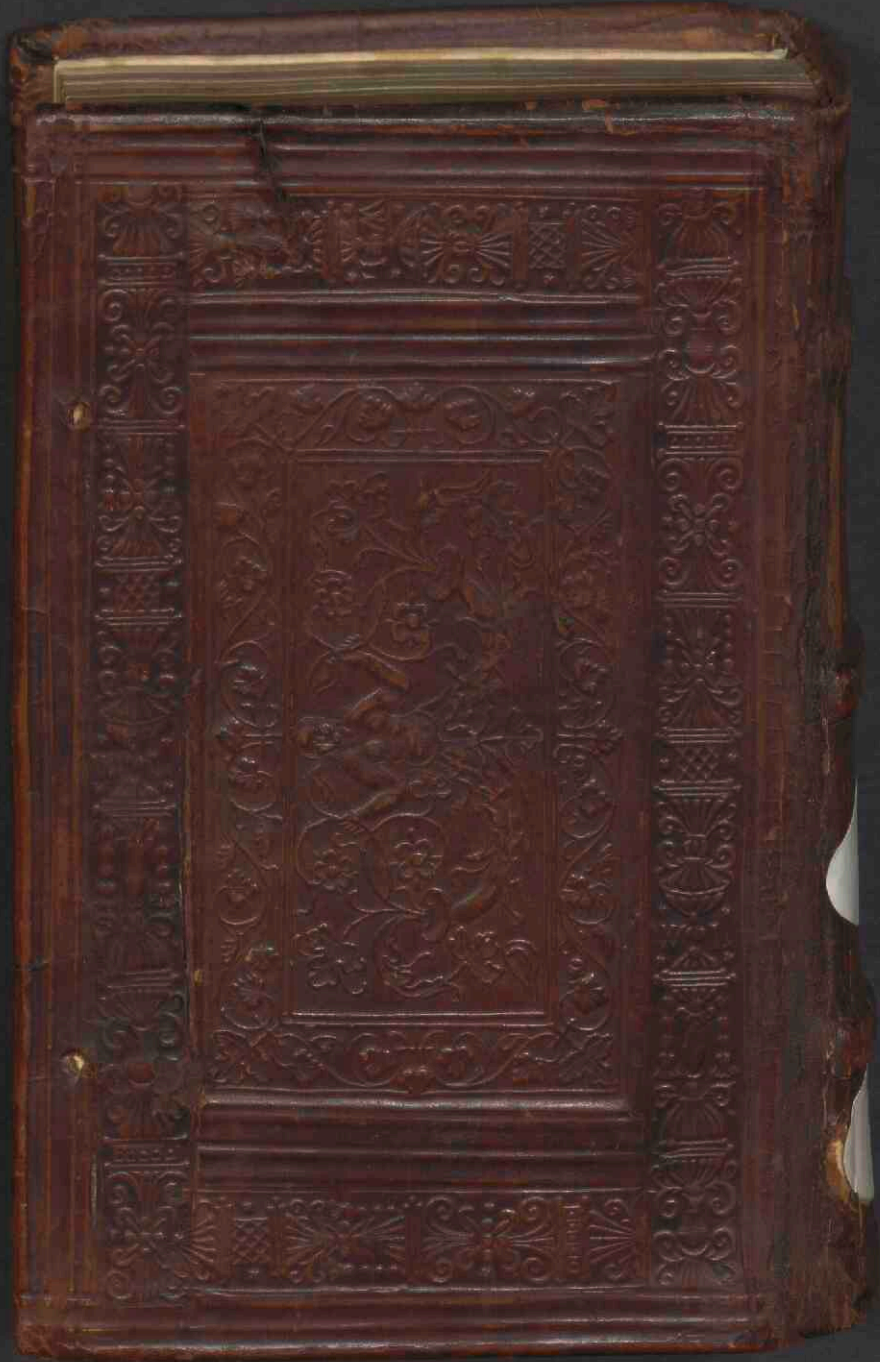
U.B.U.

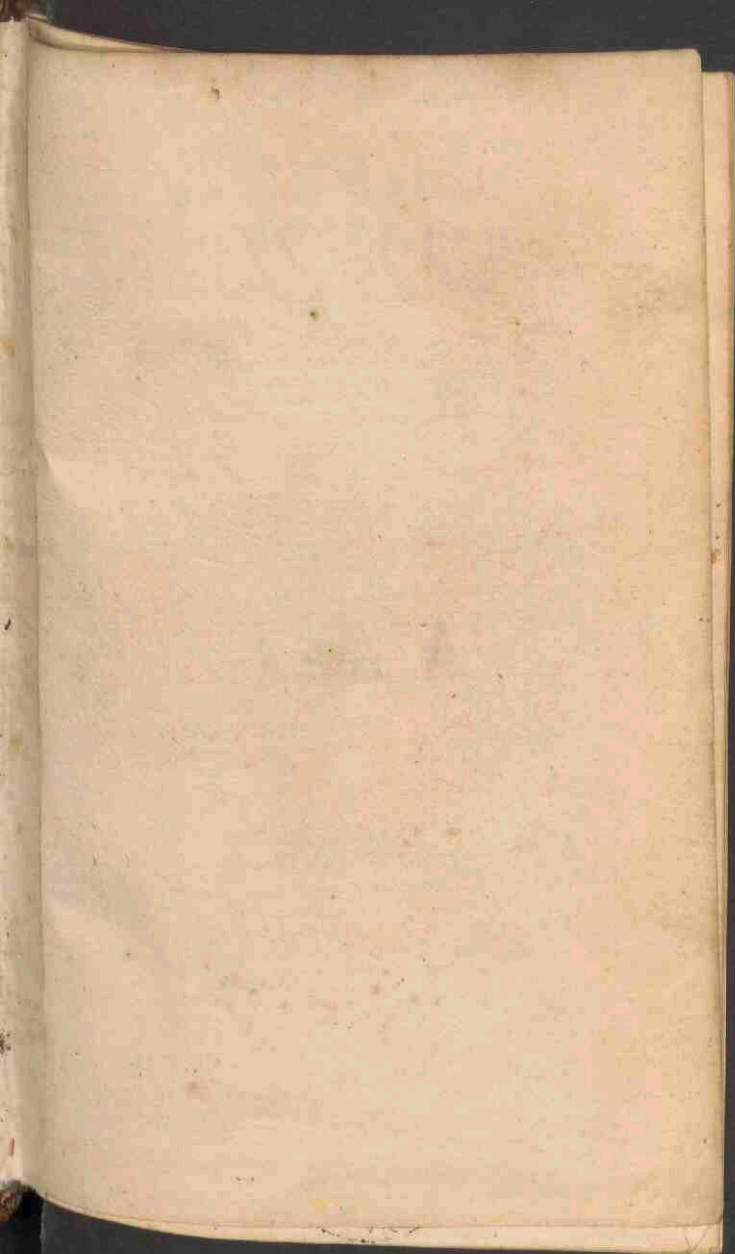

190

Litterae Latinae
Octavo n°. 190.
rara

quintessent 25-12-86

N°. 193. 99.

N 103. B.

ge

X oct 140 (Rariora)

RHETORICA

Ad Caium Herennium lib. IIII.

M> T V L > C I C E =

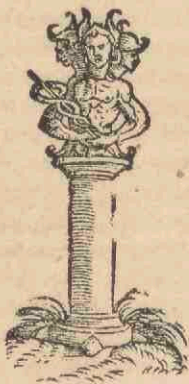
R O N I S

De Inventione lib. II.

Topica ad Caium Trebatium.

Partitiones Oratoriae.

Cum indice.

B. J. S. S. S.
Ex dono

BASILEAE APVD IOHAN.

HERVAGIVM.

ANNO M. D. XXXIIII.

PHILOSOPHY

OF THE

UNIVERSITY OF

THE

STATE OF

NEW YORK

IN

THE

YEAR

18

18

18

18

18

18

18

18

18

18

18

18

18

18

18

18

18

18

18

COMMENTARIO

RVM RHETORICORVM AD HE

rennum, liber primus.

ETSI negocijs familiaribus impediti, uix satis oeciū studio suppeditare possumus, & ipsum quod datur oeciū libentius in philosophia cōsumere consueuimus, tua nos tamen Cai Herēni uoluntas commouit, ut de ratione dicendi conscriberemus, ne aut tua causa noluisse, aut nos fugisse laborem putares. Et eo studiosius hoc negocium suscepimus, quod te non sine causa uelle cognoscere Rhetoricam intelligebamus. Nō enim parum fructus habet copia dicendi, & commoditas orationis, si recta intelligentia et desinita animi moderatiōe gubernetur. Quas ob res illa quæ Græci scriptores inanis arrogatiæ causa sibi assumpsere, relinquimus. Nā illi ne parum multa scisse uiderentur, ea conquestiuerunt quæ nihil ad proprium attinebāt, ut ars difficilior cognitu uideretur: nos autem ea quæ putauimus ad rationē dicendi pertinere, sumpsimus. Non enim spe quæsius aut gloriæ commoti uenimus ad scribendum, quemadmodum cæteri, sed ut industria nostra tuæ morem geramus uoluntati. Nunc ne nimium longa sumatur oratio, de re dicere incipiamus. Sed si te illud unū monuerimus, artem sine assiduitate dicendi non multū iuuare, ut intelligas hanc præceptionis rationem ad exercitationē accommodari oportere.

RHETORIC. AD HEREN.

De Oratoris officio, & generibus caussarum, &c.

Oratoris officium est de his rebus posse dicere, quæ res ad usum civilem moribus et legibus constitutæ sunt, cum assensione auditorum, quoad eius fieri poterit. Triasunt genera caussarum, quæ recipere debet orator. Demonstratiuum, deliberatiuum, iudiciale. Demonstratiuum genus est, quod attribuitur in alicuius certæ personæ laudem uel uituperium. Deliberatiuum est, quod positum in consultatione, habet in se persuasionem et dissuasionem. Iudiciale est, quod positum in controuersia, habet accusationem in se, aut petitionem cum defensione.

Nunc quas res oratorem habere oporteat docebimus, deinde quomodo has causas tractari conueniat, ostendemus. Oportet igitur in oratore esse inuentionem, dispositionem, elocutionem, memoriã, et pronunciationem. Inuentio est rerum uerarum aut similiarum excogitatio, quæ causam probabilem reddant. Dispositio est ordo et distributio rerum, quæ demonstrat quid quibusque locis sit collocandum. Elocutio est idoneorum uerborum et sententiarum ad inuentionem accommodatio. Memoria est firma animi rerum et uerborum dispositionis perceptio. Pronunciatio est uocis, uultus, et gestus moderatio cum uenustate. Hæc omnia tribus rebus assequi poterimus, arte, imitatione, et exercitatione. Ars est præceptio quæ dat certam uiam, rationemque dicendi. Imitatio est quæ impellimur diligenti ratione, ut aliquorum similes in dicendo esse ualeamus. Exercitatio est assiduus usus consuetudoque dicendi. Quoniam igitur demonstratum est quas causas

causas oratorem recipere oporteat, quasque res habere conueniat, nunc quemadmodum ad orationem possint oratoris officia accommodari, dicendum uidetur. Inuentio in sex partes orationis consumitur: in exordium, narrationem, diuisionem, confirmationem, confutationem, et conclusionem. Exordium est principium orationis, per quod animus auditoris aut iudicis constituitur, uel apparatus ad audiendum. Narratio est rerum gestarum, aut perinde ut gestarum expositio. Diuisio est per quam aperimus quid conueniat, et quid in controuersia sit, et per quam exponimus quibus de rebus sumus dicaturi. Confirmatio est nostrorum argumentorum expositio cum asseratione. Confutatio est contrariorum locorum dissolutio.

Conclusio est artificiosus terminus orationis. Nunc quoniam unam cum oratoris officijs, quo res cognitu esset facilius, producti sumus, ut de orationis partibus loqueremur, et cas ad inuentionis rationem accommodaremur, de exordio primum dicendum uidetur. Causa posita, quo commodius exordiri possimus, genus causae considerandum est. Genera causarum sunt quatuor, honestum, turpe, dubium, et humile. Honestum causae genus putatur, cum aut id defendimus, quod ab omnibus defendendum uidetur, aut id oppugnamus, quod ab omnibus oppugnari uideatur debere, ut pro uiro forti contra parricidam. Turpe genus causae intelligitur, cum aut honesta res oppugnatur, aut defenditur turpis. Dubium genus est, cum habet in se causa et honestatis et turpitudinis partem. Humile genus est, cum contempta res assertur. Cum haec ita sint, conueniet exordiorum rationem ad causae genus accommodari.

De exordijs.

Exordiorū duo sunt genera. Principium
 quod Græce *πρῶσις* appellatur: et insi-
 nuatio, quæ *ἰσχυρὸς* nominatur. Princi-
 pium est, cū statim auditoris animū nos-
 bis idoneū reddimus ad audiendū. Id ita
 sumitur, ut attentos, ut dociles, ut beneuolos auditores ha-
 bere possimus. Si genus causæ dubiū habebimus, à be-
 neuolētia principii cōstituemus, ne qd illa turpitudinis
 pars nobis obesse possit. Sin humile erit genus causæ,
 faciemus attentos. Sin turpe erit causæ genus, insinuatio-
 ne utendū est, de qua posteriùs dicemus, nisi qd nacti eri-
 mus, quare aduersarios criminādo beneuolētiā captare
 possimus. Sin honestū causæ genus erit, licebit recte uel
 uti, uel nō uti principio. Si uti principio uolumus, aut id
 oportebit ostēdere, quare causa sit honesta, aut breuiter
 quibus de rebus sumus dicturi exponere. Si principio uti
 nolemus, à lege uel scriptura, aut ab aliquo firmissimo
 nostræ causæ adiumentō principii capere oportebit. Quo-
 niā igitur docilē, attentū, beneuolū habere auditorē uo-
 lumus, quomodo q̄q; eorū cōfici possit aperiemus. Do-
 ciles auditores habere poterimus, si summā causæ breui-
 ter exponemus, et si attentos eos faciemus. Nā docilis est,
 q̄ attēte uult audire. Attētos habebimus, si pollicebimur
 nos de rebus magnis, nouis, inusitatis, uerba facturos,
 aut de ijs quæ ad Remp. pertineant, aut ad eos ipsos qui
 audiēt, aut ad deorū immortalū religionē, aut ad pietatē,
 nos esse dicturos: et si rogabimus ut attente audiāt, et si
 numero exponemus res de quibus dicturi sumus. Bene-
 uolos auditores facere quatuor modis possumus, à nos-
 tra, ab

stra, ab aduersariorū, ab auditorū, persona, et à rebus ip
 sis. A nostra persona beneuolentiā cōtrahemus, si nostrū
 officiū sine arrogātia laudabimus, aut in Remp. quales
 fuerimus, aut in parētes, aut in amicos, aut in eos ipsos
 qui audiūt aliquid referemus, dūmodo hæc oīa ad eam
 ipsam rem de qua agitur, sint accōmodata. Itē si nostra
 incōmoda proferemus, inopiā, solitudinē, calamitatē, et
 si rogabimus ut nobis sint auxilio, et si simul ostēdemus
 in alijs spē nos habere noluisse. Ab aduersariorū perso
 na beneuolētia capiabitur, si eos in odium, in inuidiā, in
 cōtemptionē adducemus. In odiū rapiemus, si quid eorū
 superbe, spurce, perfidiose, crudeliter, confidētur, malis
 tiose, flagitiose factū proferemus. In inuidiā trahemus,
 si uim, potētia, factionē, diuitias, incontinenētia, nobilitatē,
 cliētelas, hospitū, sodalitatē, affinitates aduersariorū re
 feremus, et his adiuuētis magis q̄ ueritati eos cōfidere
 aperiemus. In cōtemptionē adducemus, si inertia, igna
 uia, desidiā, luxuriā aduersariorū proferemus. Ab audir
 torū persona beneuolētia colligetur, si res eorū fortiter,
 sapiēter, māfucte, magnifice iudicatas proferemus: et si
 quæ de ijs existimatio, et quæ iudicij expectatio sit aper
 riemus. A rebus ipsis beneuolū efficiemus auditorem, si
 nostrā causam laudando extollemus, et aduersariorum
 per cōtemptionem deprimemus. Deinceps de insinua
 tione aperiendū est. Tria sunt tempora, quæ diligenter
 sunt cōsideranda, in qbus principio uti nō possumus: aut
 cū turpē causā habemus, hoc est, cum ipsa res animū au
 ditoris à nobis alienat, aut cū animus auditoris psuasus
 uidetur esse ab ijs q̄ antē cōtradixerunt, aut cū desessus
 est eos

est eos audiendo, qui antè dixerunt. Si caussa turpitudi-
nem habebit, exordiri poterimus his rationibus: hominè
nò rem, rem non hominè spectari oportere: non placere
nobis ipsis quæ facta dicantur ab aduersarijs, et esse in-
digna aut nefaria. Deinde cum rem diu auxerimus, ni-
hil simile à nobis factum esse ostendemus, aut aliquorū
iudicium de simili causa, aut de eadē, aut de minori, aut
de maiori proferemus. Deinde ad nostrā causam pedes-
tentim accedemus, et similitudinē cōferemus. Itē si negā-
bimus nos de aduersarijs, aut de aliqua re eorum dictu-
ros, et tamen occulte dicemus interiectione uerborū. Si
persuasus auditor fuerit, id est, si oratio aduersariorū aut
dicoribus fidē fecerit: neq; enim non facile scire poterit-
mus, quoniā nō sumus nescij, quibus rebus fides fieri so-
leat. Ergo si fidē factā putabimus, his nos rebus insinua-
bimus ad causā. De eo quod aduersarij firmissimū sibi
adiumentū putarint, primū nos dicturos pollicebimur,
aut ab aduersarij dicto exordiemur, & ab eo maxime
quod ille nuperrime dixerit: aut dubitatione utemur, qd
potissimū dicamus, aut cui loco primum respondeamus,
cū admiratione. Si defessi erunt audiendo, ab aliqua re
quæ risum mouere possit exordiemur, ab apologo, à fa-
bula uerisimili, imitatione, deprauatione, inuersione, am-
biguo, suspitiōe, irrisiōe, stultitia, exuperatiōe, collatiōe,
adiciōe, abiectiōe, literarū mutatione: præterea expe-
ctatione, similitudine, nouitate, historia, uersu: aut ab ali-
cuius interpellatiōe aut arrisiōe: si pmiserimus aliter ac
parati fuerimus nos esse dicturos, nos nō eodē modo ut
cæteri soleāt uerba facturos, qd alij soleāt, qd nos factu-
ri simus

ri sumus breuiter exponemus. Inter insinuationē et princi-
 piū hoc interest. Principiū eiusmodi debet esse, ut statim
 apertis rationibus quibus præscriptissimus, aut beneuolū,
 aut attentū, aut docilē faciamus auditorē : at insinuatio
 eiusmodi debet esse, ut occulte per dissimulationē eadem
 illa oīa cōficiamus, ut ad eandem cōmoditatē in dicendi
 opere uenire possimus. Verū hæ tres utilitates tametsi
 in tota oratione sunt cōparādæ, hoc est, ut auditores sese
 perpetuo nobis attentos, dociles, beneuolos præbeāt, ta-
 men hoc per exordiū causæ maxime cōparandum est.
 Nunc nequādo uitioso exordio utamur, quæ uitia uitari
 da sunt docebo. In exordiēda causā seruandū est, ut le-
 nis sit sermo, ut usitata uerborū cōsuetudo, ut non appar-
 rata oratio esse uideatur. Vitiosum exordiū est qđ in plu-
 res causas potest accōmodari, quod uulgare dicitur. Itē
 uitiosum est quo nihilominus aduersarius potest uti, qđ
 cōmune appellatur. Item illud quo leuiter cōmutato ad-
 uersarius ex cōtrario poterit uti. Itē uitiosum est qđ ni-
 miū apparatus uerbis cōpositū est, aut nimiū longū est, et
 quod nō ex ipsa causa natū uidetur, quod separatū uoca-
 tur: in quo etiā trāslatū cōcluditur, ut proprie cohæreat
 cum narratione, et quod neq; beneuolū, neq; docilē, neq;
 attentum facit auditorē. De exordio satis dictū est, dein-
 ceptis ad narrationem transeamus. De narratione.

Narrationū genera tria sunt. Vnū est, quū
 exponimus rem gestā, & unumquodq;
 trahimus ad utilitatem nostrā uincendi
 causa, quod pertinet ad eas causas, de
 quibus iudicium futurū est. Alterum ge-

nus narrationis est quod intercurrit nōnunq̄, aut fidei,
 aut criminationis, aut transitionis, aut alicuius appa-
 rationis uel laudationis, causa. Tertiū genus est id, quod à
 causa civili remotū est: in quo tamen exerceri conuenit,
 quo cōmodius illas superiores narrationes in causis tra-
 ctare possimus. Eius narrationis duo sunt genera, unum
 quod in negocijs, alterū quod in personis positū est. Id q̄
 in negociorū expositione positū est, treis habet partes,
 fabulā, historiam, argumentū. Fabula est quæ neq; uer-
 ras neque uerisimiles continet res, ut hæ quæ tragœdijs
 traditæ sunt. Historia est res gesta, sed ab ætatis nostræ
 memoria remota. Argumentū est ficta res, quæ tamen
 fieri potuit, ueluti argumenta Comœdiarū. Illud genus
 narrationis quod in personis positū est, debet habere ser-
 monis festiuitatē, animorū dissimilitudinē, grauitatē, le-
 nitatem, spem, metū, suspicionē, desiderū, dissimulatio-
 nem, errorē, misericordiā, rerū uarietates, fortunæ com-
 mutationē, insperatū incōmodum, subitā lætitiā, iucun-
 dum exitū rerū. Verū hæc in exercendo transigentur.
 Illud uero quod ad ueritatē perinet, quomodo tractari
 cōueniat aperiemus. Tres res cōuenit habere narratio-
 nem, ut breuis, et dilucida, ut uerisimilis sit: quæ quoniā
 fieri oportere scimus, quæ admodū faciamus cognoscen-
 dum est. Rem breuiter narrare poterimus, si inde in-
 cipiemus narrare, unde necesse erit, & si nō ab ultimo
 initio repetere uolemus, et si summatim nō particulatim
 narrabimus, et si nō ad extremum, sed usq; eo quo opus
 erit, prosequemur, et si transitionibus nullis utemur, et si
 nō decurrabimus ab eo quod cœperimus exponere, et si
 exitus

exitus rerū ita exponemus, ut antè quoq; quæ facta sunt,
 sciri possint, tametsi nos reuicuerimus. Quod genus est, si
 dicā me ex prouincia rediisse, profectū quoq; in prouin-
 ciā intelligatur. Et omnino non modo id quod obest, sed
 et id quod neq; obest, neq; iuuat, satius est præterire. Et
 ne bis aut sæpius idē dicamus, cauendū est, etiā ne id q;
 semel supradiximus, deinceps dicamus, hoc modo. Ather-
 nis Megarā uesperī aduenit Simo: ubi aduenit Megarā,
 insidias fecit uirgini: insidias postq; fecit, uim in loco at-
 tulit. Rem dilucide narrabimus, si ut quicq; primū ger-
 stū erit, ita primū exponemus, et rerū ac tēporū ordinē
 cōseruabimus, ut gestæ res erūt, aut ut potuisse geri uide-
 buntur. Nō erit cōsiderādū, ne qd perturbate, ne qd cō-
 torte, ne qd ambigue, ne qd noue dicamus, ne quā in aliā
 rem trāscamus, ne ab ultimo repetamus, ne lōge psequa-
 mur, ne q; ad rē pertineat, prætereamus, et si persequa-
 mur ea quæ de breuitate præcepta sunt. Nā quo breuior
 eo dilucidior et cognitu facilior narratio fiet. Verisimi-
 lis narratio erit, si ut mos, ut opinio, ut natura postulat,
 dicemus: si spatia tēporū, personarū dignitates, cōsiliorū
 ratiōes, locorū opportunitates cōstabūt: ne refelli possit,
 aut tēporis parū fuisse, aut causā nullā, aut locū idoneū
 non fuisse, aut hoīes ipsos facere, aut pati nō potuisse. Si
 uera res erit, nihilominus hæc oīa narrādo cōseruāda
 sunt. Nā sæpe ueritas, nisi hæc seruata sint fidē facere nō
 potest. Sin erit ficta, eo magis cōseruāda erūt. De ijs re-
 bus caute cōstigiendū est, qbus ī rebus tabulæ, aut alicuius
 firma autoritas uidebitur interfuisse. Adhuc q; dicta sunt
 arbitror mihi cōstare cū cæteris artis scriptorib. nisi qd
 de insinuat.

insinuatione noua excogitauimus: q̄ eam soli nos præter cæteros in tria tēpora diuisimus, ut plane certā uia et perspicuā rationē exordiorū haberemus. Nunc quod reliquū est, quoniā de rerū inuentione disputandū est, in qua singulare cōsumitur oratoris officiū, dabimus operam, ut nihil minus industriæ q̄ rei utilitas postulabit, quæsuisse uideamur, si prius pauca de causarū diuisione dixerimus.

De Diuisione causarum.

Assarū diuisio in duas partes distributa est. Primū perorata narratione debemus aperire quid nobis cōueniat cū aduersarijs, si utilia erūt nobis ea quæ cōueniēt, quid in cōtrouersia relinquatur, hoc modo. Interfectā esse matrē ab Oreste cōuenit mihi cum aduersarijs: iure fecerit et licuerit ne facere, id est in cōtrouersia. Item è cōtrario, Agamēnonē esse à Clytemnestra occisum cōfitentur: cū id ita sit, me ulcisci parentem negāt oportuisse. Deinde quū hoc fecerimus, diuisionem uti debemus. Ea diuiditur in duas partes, enumerationem, & expositionē. Enumeratione utemur quū dicemus numero, quot de rebus dicturi sumus. Eam plusq̄ triū partiū numero esse nō oportet. Nā et piculosum est, nequādo plus minus ue dicamus, et suspicionē afferet auditori meditationis et artificij, quæ res fidē abrogat oratori. Expositio est quū res q̄bus de rebus dicturi sumus breuiter exponimus et absolute. Nūc ad cōfirmationem transeamus. De Confirmatione et confutatione.

Tota spes uincendi, ratioq̄ persuadendi posita est in confirmatione & confutatione. Nam quum argumenta

mēta nostra exposuerimus, cōtrariaq; dissoluerimus, ab-
 solute nimirū munus oratoriū cōfecerimus. Vtrunq; igitur
 facere poterimus, si constitutionē causæ cognouerim
 mus. Causarū cōstitutiones alij quatuor fecerūt, nosster
 doctor Hermestes tres putauit esse, nō ut de illorū quicq;
 detraberet inuentione, sed ut ostenderet id quod opor-
 tuisset simpliciter & singulari modo docere, illos distri-
 buisse dupliciter & bipertito. Constitutio est prima
 deprecatio defensoris cum accusatoris insimulatione cō-
 iuncta. Constitutiones itaque, ut antē diximus, tres sunt.
 Coniecturalis, legitima, iuridicialis. Cōiecturalis est cum
 de facto controuersia est, hoc modo. Ajax in sylua postq;
 rescuiuit quæ fecisset per insaniā, gladio incubuit. Vlysses
 interuenit, occisum conspicatur, è corpore telū cruentum
 educit. Teucer interuenit, ubi occisum fratrem, &
 inimicum fratris cum gladio cruento uidet, capitis ar-
 cessit. Hic quoniam coniectura uerum quæritur, de fa-
 cto erit controuersia, & ex eo constitutio causæ coniec-
 turalis nominatur. Legitima constitutio est, quā ex
 scripto, aut ex scriptis aliquid cōtrouersiæ nascitur. Ea
 diuiditur in partes sex, scriptum & sententiam, contras-
 rias leges, ambiguū, definitionem, translationē, ratiocin-
 nationem. Ex scripto & sententia nascitur controuersia,
 quum uidetur scriptoris uoluntas cum scripto ipso
 dissentire, hoc modo. si lex sit quæ iubeat eos, qui pro-
 pter tempestatem nauim reliquerint omnia perdere, cor-
 rum nauim cæteraq; esse, si nauis conseruata sit, qui res
 manserint in nauim. Magnitudine tempestatis omnes per-
 territi nauim reliquerunt, & in scapham conscenderūt.

præter

præter unū ægrotū. Is propter morbū exire & fugere
 non potuit. Casu & fortuitu nauis in portū incolumis
 delata est. Illam ægrotus possidet: nauim petit ille cuius
 fuerat. Hæc cōstitutio legitima ex scriptio & sententia.
 Ex contrarijs legibus cōtrouersia cōstat, quū alia lex iu-
 bet aut permittit, alia uetat quippiā, hoc modo. Lex ue-
 tat cum qui de pecunijs repetūdis dānatus sit, in concio-
 ne orationē habere. Altera lex iubet Augurē in demor-
 tui locū qui petat in concione nominare. Augur quidam
 dānatus de pecunijs repetūdis in demortui locum qui pe-
 tat nominauit, petitur ab eo multa. Cōstitutio hæc est le-
 gitima ex contrarijs legibus. Ex ambiguo controuersia
 nascitur, quū scriptū duas aut plures sententias signifi-
 cat, hoc modo. Paterfamiliās quū filiū hæredē faceret,
 testamento uasa argentea uxori legauit. Tullius hæres
 meus Terentiæ uxori meæ. XXX. pondō uasorū argen-
 teorū dato quæ uolet. Post mortē eius uasa preciosa et
 exlata magnifice illa petit. Tullius se quæ ipse uolet
 XXX. pondō ei debere dicit. Cōstitutio legitima ex am-
 biguo. Ex definitione constat causa, quū in cōtrouersia
 est, quo nomine factū appelletur, ea est huiusmodi. Quū
 Lucius Saturninus legem frumentariā de semisibus et
 tricientibus laturus esset, Quinius Cepio, qui per id tem-
 poris Quæstor Urbanus erat, docuit Senatū ærariū pa-
 ti non posse largitionē tantā. Senatus decreuit, si eam le-
 gem ad populū ferat, aduersus rempub. uideri eum fa-
 cere. Saturninus ferre cœpit. Collegæ eius intercedere,
 ille nihilominus cistellam detulit. Cepio ut illum contra
 senatusconsultū, intercedentibus Collegis, aduersus rep-
 uidit

uldit ferre, cū uiris bonis impetū facit, pontes disflubat,
 cistas deicit, impedimento est quo secius feratur lex, accer-
 situr Copio maiestatis. Cōstitutio est legitima ex de-
 finitione. Vocabulū enim definitur ipsum, cum quæritur
 quid sit minuere maiestatiē. Ex translatione contro-
 uersia nascitur, quū aut tempus differendū, aut accusa-
 torem mutandum, aut iudices mutandos reus dicit. Hac
 parte constitutionis Græci in iudicijs, nos in iure ci-
 uili plerunq; utimur. In hac parte nos iuris ciuili scien-
 tia uiuabit. In iudicijs tamen nōnihil ea utimur, hoc mor-
 do. Si quis peculatus accusatur, quōd uasa argentea pu-
 blica de loco priuato dicatur sustulisse, possit dicere
 quum definitione sit usus, quid sit furtum, quid pecula-
 tus, secum furti agi, non peculatus oportere. Hæc par-
 titio legitimæ constitutionis bis de causis raro uenit in
 iudicium, quōd in priuata actione prætorix exceptio-
 nes sunt, & causa cadit is qui non quemadmodum or-
 portet, egerit: & in publicis quæstionibus cauetur le-
 gibus, ut ante, si reo commodum sit, iudicium de accu-
 satore fiat, utrum illi liceat accusare nec ne. Ex ratio-
 cinatione controuersia constat, quum res sine propria
 lege uenit in iudicium, quæ tamen ab alijs legibus si-
 militudinem quandam aucupatur. Ea est huiusmo-
 di. Lex est. Si furiosus existet, agnatorum gentiliū
 que in eo pecuniaq; eius potestas esto. Et Lex. Qui par-
 rentem necasse iudicatus erit, is obuolutus et obligatus
 culeo, deuehatur in profluētē. Et Lex. Paterfamilias
 uti super familia pecuniā ue sua legauerit, ita ius esto.
 Et Lex. Si Paterfamilias intestatus moritur, familia
 pecuniāq;

pecuniaq; eius agnatorū gentiliūq; esto. Malleolus iudicatus est matrem necasse, ei damnato statim folliculo lupino os obuolutum est, & soleæ lignæ pedibus inductæ sunt, & in carcerem ductus est. Qui defendebant eum, tabulas in carcerem afferunt, testamentū ipso præseunte conscribunt, testes rite affuerunt, de illo supplicium sumitur. Ii qui hæredes erant, testamento hæreditatem aduunt. Frater minor Malleoli, qui eum oppugnauerat in eius periculo, suā uocat hæreditatē lege agnationis. Hic certa lex in rem nulla affertur, & tamen multæ afferuntur, è quibus ratiocinatio nascitur, quare potuerit, aut nō potuerit iure testamentū facere. Constitutio legitima est ex ratiocinatione. Cuiusmodi partes essent legitimæ constitutionis ostendimus, nunc de iuridiciali constitutione dicamus. Iuridicialis constitutio est, quā factū cōuenit, sed iure an iniuria factū sit queritur. Eius cōstitutionis partes sunt duæ, quarū una absoluta, altera assumptiua nominatur. Absoluta est, quū id ipsum quod factū est, ut aliud nihil foris assumatur, recte factū esse dicemus, ea est huiusmodi: Mimus quidā nominatim Acciū poëtā cōpellauit in scena, cum eo Accius iniuriarū agit, hic nihil aliud defendit, nisi licere nominari eum, cuius nomine scripta dentur agenda. Assumptiua pars est, quum per se defensio infirma est, sed assumpta ex extraria re cōprobatur. Assumptiuæ partes sunt quatuor, Concessio, Remotio criminis, Translatio criminis, Comparatio. Concessio est quum reus postulat sibi ignosci. Ea diuiditur in purgationem, & deprecationē. Purgatio est quū consulto se negat reus fecisse. Ea diuidit

diuiditur in fortunam, imprudentiam, necessitudinem.
 Fortunã, ut Cepio ad Tribunos pleb. de exercitus amissionem.
 Imprudentiã, ut ille, qui de co seruo qui dominum occiderat,
 supplicium sumpsit, cui frater esset antequã tabulas testamẽti
 aperuerit, cū is seruus testamẽto manus missus esset.
 Neceffitudinẽ, ut ille qui ad diem cõmeatus non uenit,
 quod eum aquæ interclusissent. Deprecatio est, quum & peccasse
 & consulto fecisse confitetur, et tamen postulat, ut sui misereatur. Hoc in iudicio nõ ferẽ
 potest usu uenire, nisi quando pro eo dicimus, cuius multa
 recte facta constant. Hoc modo in loco cõmuni per amplificationem
 iniiciemus, quod si hoc fecisset, tamen ei pro pristinis beneficijs
 ignosci cõueniret, uerum nihil postulat ignosci. Ergo in iudicium non uenit, at in Senatũ,
 aut ante Imperatorẽ, aut in consilium talis causa potest uenire.
 Ex translatione criminis causa constat, quum fecisse nos non negamus,
 sed aliorũ peccatis coactos fecisse dicimus, ut Orestes, cū se defendit,
 in matrẽ confert crimen. Ex remotione criminis causa constat,
 quã à nobis non crimen, sed culpam ipsam amouemus, & uel in
 hominẽ trãserimus, uel in rem quãpiã cõferimus. In hominem
 transfertur, ut si accusatur is, qui Publium Sulpitium se fatetur
 occidisse, & id iussu Consulũ defendat, & eos dicat, non modo
 imperasse, sed rationem quoq; ostendisse, quare id facere liceret.
 In rem confertur, ut si quis ex testamento quod facere iussus
 sit, ex plebiscito uetetur. Ex cõparatione causa constat, cum
 dicimus necesse fuisse alterutrum facere, et id quod fecerimus,
 satius fuisse facere. Ea causa huiusmodi
 b di est.

di est. Caius Pöpilius, quū à Gallis obsideretur, neq; ef-
fugere ullo modo posset, uenit cum hostiū ducibus in col-
locutionē: ita discessit, ut impedimenta relinqueret, exer-
citiū educeret. Satius esse duxit amittere impedimenta,
quā exercitum, exercitum eduxit, impedimenta reli-
quit, accersitur maiestatis. Quæ constitutiones, et quæ
constitutionum partes sint, satis uideor ostendisse. Nunc
quomodo eas, & qua uia tractari cōueniat, demonstran-
dum est, si prius aperuerimus, quid oporteat ab ambor-
bus in causa desinari, quo ratio omnis totius oratio-
nis conferatur.

Constitutione igitur reperta statim quærenda ratio
est. Ratio est quæ causam facit, & continet defensio-
nem, hoc modo, ut docendi causa in hac potissimū con-
sistamus. Orestes cum confiteatur se occidisse matrē, ni-
si attulerit facti rationē, peruertit defensionē: ergo as-
fertam, quæ nisi intercederet, ne causa quidē esset. Illa
enim, inquit, patrē meum occiderat. Ergo (ut ostendi)
ratio ea est, quæ continet defensionē, sine qua nec parua
quidē dubitatio potest remorari damnationem. Inuenta
ratione, firmamentū quærendū est, id est quod continet
accusationē, quod affertur contra rationē defensionis,
de qua antè dictum est. Id cōstituetur hoc modo. Quum
usus fuerit Orestes ratione hoc pacto, iure occidi, illa
enim patrem meum occiderat: utetur accusator firma-
mento, hoc modo, Sed non abs te occidi, neq; indemnata
pœnas pendere oportuit. Ex ratione defensionis, et ex
firmamento accusationis, iudicij quæstio nascatur, oportet,
quam nos iudicationē, Græci κρισίματος appellant.

Ea constituetur ex coniunctione firmamenti, & ratio-
 nis defensione hoc modo. Cum dicat Orestes, se patris
 ulciscendi causa matrē occidisse, rectū ne fuerit à filio
 sine iudicio Clytemnestrā occidi. Ergo hac ratione iudic-
 cationē reperire cōuenit. Reperta iudicatione omnem
 rationem totius orationis eo conferri oportebit. In or-
 mnibus constitutionibus & partibus constitutionū hac
 uia iudicationes reperientur, præterquam in coniectur-
 rali constitutione. Nam in ea nec ratio quare fecerit
 quæritur, fecisse enim negatur, nec firmamentum ex-
 quiritur, quoniam non subest ratio. Quare ex intentio-
 ne & ex inficiatione iudicatio constituitur, hoc modo.
 Intentio, occidisti Aiacem. Inficiatio, non occidi. Iudic-
 ratio, occiderit ne. Ratio omnis utriusq; orationis, ut an-
 tē dictum est, ad hanc iudicationem conferenda est. Si
 plures erunt constitutiones, aut partes constitutionū, iudic-
 dicationes quoq; plures erunt in una causa, sed omnes
 simili ratione reperientur. Sedulo dedimus operam,
 ut breuiter et dilucide, quibus de rebus adhuc dicendum
 fuit, diceremus. Nunc quoniam huius uoluminis ma-
 gnitudo satis creuit, cōmodius est in altero libro de cæ-
 teris rebus deinceps exponere, ne qua propter multitu-
 dinem literarū possit animum tuū defatigatio retardare.
 Sed si quo tardius hæc quàm studes, absoluētur, cum
 rerum magnitudini, tum nostris quoq; occupationibus
 assignare debebis. Verūtamen maturabimus, et quod
 nostro negotio diminutum fuerit, ex æquabimus indu-
 stria, ut pro tuo in nos officio, & nostro in te studio mu-
 nus hoc accumulatisime tuæ largiamur uoluntati.

COMMENTARIORVM RHE-
TORIC. AD HERENNIVM,
Liber secundus.

Dictorum et dicendorum enumeratio.

IN primo Herenni breuiter exposui-
mus, quas causas oratorē recipere or-
porteret, et in quibus officijs artis ela-
borare cōueniret, & ea officia qua
ratione facillime consequi posset. Ver-
rum quia neq; de omnibus rebus su-
mul dici poterat, & de maximis primum scribendum
fuit, quo cætera tibi faciliora cognitu uiderentur, ita no-
bis placitum est, ut ea quæ difficillima essent, potissi-
mum scriberemus.

Causarum tria sunt genera, Demonstratiuum, Delib-
beratiuum, iudiciale. Multo difficillimū est iudiciale, ergo
id primū absoluemus. Hoc et priore libro egimus, cum
de quinque oratoris officijs tractarem, quorū inuentio
et prima et difficillima est. Ea quoq; nobis erit hoc in li-
bro propemodum absoluta, sed paruam partem eius in
tertium uolumen transferemus. De sex partibus oratio-
nis primum scribere incepimus. In primo libro locuti
sumus de exordio, narratione, diuisione, nec pluribus
uerbis, quàm necesse fuit, nec minus dilucide, quàm te-
uelle existimabamus. Deinde coniunctim de confirmat-
tione, et confutatione dicendum fuit. Quare genera cō-
stitutionum, et earum partes aperuimus: ex quo simul
ostendebatur, quomodo constitutionē, et partes constitut-
tionis

tionis causa posita reperiri oporteret. Deinde docuimus, iudicationem quemadmodum quaeri conueniret: qua inuenta, curandum est, ut omnis ratio totius orationis ad eam conferatur. Postea admonuimus esse causas complures, in quibus plures constitutiones, aut partes constitutionum accommodarentur. Reliquum uidebatur esse, ut ostenderemus, quæ ratio posset inuentiones ad unanquamq; constitutionem, aut partem constitutionis accommodare. Et item quales argumentationes, quas Græci *ἱνερπητικὰ* appellant, sequi, & quales uitari oporteret, quorum utrunq; pertinet ad confirmationem & confutationem. Deinde ad extremum docebimus, cuiusmodi conclusionibus orationum uti oporteat, qui locus erat extremus de sex partibus orationis. Primum ergo quaeremus quemadmodum quamq; causam tractari conueniat: & nimirum coniecturalem, quæ prima, quæq; difficillima est, potissimum consideremus.

Causa coniecturalis.

In causa coniecturali, narratio accusatoris, suspensiones interiectas, & dispersas habere debet, ut nihil actum, nihil dictum, nusquam uentum, aut abitum, nihil deniq; factum sine causa putetur. Defensoris narratio, simplicem & dilucidam expositionem debet habere cum attenuatione suspensionis. Huius constitutionis ratio in sex partes est distributa, probabile, collationem, signum, argumentum, consecutionem, approbationem. Horum unumquodq; quid ualeat, aperiemus.

Probabile est per quod probatur reo expedisse peccare,

care, & à simili turpitudine hominem nunquã abfuisse. Id diuiditur in caussam, & in uitam. Causa est ea quæ induxit ad maleficiũ cõmodorum spe, aut incõmodorum euitatione: ut cum quæritur, num quod cõmodum maleficio acquisierit, num honorẽ, num pecuniam, num dominationẽ, num aliquam cupiditatem amoris, aut huiusmodi libidinis quã uoluerit explere. Aut num quod incommodum uitarit, inimicitias, infamiam, dolorem, supplicium. Hic accusator in spe commodi, cupiditatem ostendet aduersarij: in uitatione incõmodi, formidinem augebit. Defensor aut negabit fuisse caussam si poterit, aut eam uehementer extenuabit. Deinde iniquũ esse dicet, omnes ad quos aliquid emolumentum ex aliqua re peruenerit, in suspicionem maleficij deuocari. Deinde de uita hominis ex antefactis spectabitur. In quo primũ considerabit accusator, num quando simile quid fecerit. Si id non reperiet, quæret num quando uenerit in similem suspicionem: & in eo debet esse occupatus, ut ad eam caussam peccati, quam paulo antè exposuerit, uita hominis possit accõmodari, hoc modo. Si dicet pecuniæ causa fecisse, ostendet eum semper auarum fuisse: si honoris, ambitiosum: ita poterit animi uitium cum causa peccati conglutinare. Si nõ poterit par animi uitium cum causa reperire, reperiat dispar. Si non poterit auarũ demonstrare, demonstrat corruptorẽ, uel perfidiosum, si quo modo poterit. Deniq; aliquo aut quàm plurimis uitijs cõtaminabit personã: deinde qui illud fecerit tam nequiter, cundẽ hoc tam perperam fecisse non esse mirandũ. Si uehemẽter castus & integer existimabitur

bitur aduersarius, dicet facta, nō famā spectari oportere illū antiè occultasse sua flagitia, se planū facturū ab eo maleficiū nō abesse. Defensor primū demonstrabit uitā integrā, si potuerit: id si nō poterit, confugiet ad imprudentiā, stultitiā, adolescentiā, uim, persuasionē, quibus de rebus uituperatio eorū quæ extra id crimen erunt, non debeat assignari. Sin uehemēter hominis turpitudine impeditur & infamia, prius dabit operā, ut falsos rumores dissipatos esse dicat de innocētē, et utetur loco cōmuni, rumoribus credi nō oportere. Sin nihil eorū fieri poterit, utatur extrema defensione, et dicat, nō se de moribus eius apud Censores, sed de criminibus aduersariorū apud iudices dicere. Collatio est, quum accusator id quod aduersariū fecisse criminatur, alij nemini, nisi reo bonū fuisse demonstrat, aut aliū neminē potuisse perficere nisi aduersariū, aut eū ipsum alijs rationibus aut non potuisse, aut nō æque cōmode potuisse, aut eū fugisse alias rationes cōmodiores ppter cupiditatē. Hoc loco defensor ut demōstret oportet, aut alijs quoq; bonū fuisse, aut alios quoq; id quod ipse insimuletur, facere potuisse.

Signum est per quod ostenditur idonea perficiendi facultas esse quæ sita. Id diuiditur in partes sex, locum, tempus, spatium, occasionem, spem perficiendi, spemcelandi. Locus quæritur celebris an desertus: semper desertus, an tum quum id factum sit, fuerit in eo loco solitudo, sacer an prophanus, publicus an priuatus fueri: cuiusmodi loci attingant, num qui est passus, perspectus aut exauditus esse possit. Horū quid reo, quid accusatori cōueniat, perscribere non grauaremur, nisi facile

quiuis caussa posita posset iudicare. Initia enim inueni-
tionis ab arte debent proficisci, cætera facile cõparabit
exercitatio. Tempus ita quæritur, qua parte anni, qua
hora, noctu an interdiu, qua die, quota hora factum esse
dicatur, & cuiusmodi tẽporibus. Spatium ita considerat
ratur, satis ne longũ fuerit ad eam rem transigendam,
& scierit ne satis ad id perficiendum spatij futurum.
Nam parui refert satis spatij fuisse ad id perficiendum,
si id ante sciri, & ratione prouideri nõ potuit. Occasio
quæritur, idonea ne fuerit ad rem adoriendam, an alia
melior, quæ aut præterita sit, aut non expectata. spes
perficiendi quæ fuerit, spectabitur hoc modo, si quæ sur
pradicta sunt signa, concurrerint: si præterea ex altera
parte uires, pecunia, consilium, scientia, apparatus: ex
altera parte imbecillitas, inopia, stultitia, imprudentia,
inapparatio demonstrabitur fuisse. Quare scire potuerit,
utrum diffidendum an confidendum fuerit. spes
celandi quæ fuerit, quæritur ex conscijs, arbiiris, adiutoribus,
liberis aut seruis, aut utrisq;.

Argumentum est, per quod res coarguitur **ortiori**
bus argumentis, & magis firma suspitione. Id diuiditur
in tempora tria, præteritum, instans, consequens.

In præterito tempore oportet considerare ubi fuerit,
ubi uisus sit, qui cum uisus sit, num quid appararit, num
quem conuenerit, num quid dixerit, num quem habuerit
de conscijs, de adiutoribus, de adiuuentis, num quid
in loco præter consuetudinem fecerit, aut alieno tempo-
re. In instanti quæritur, num uisus sit cū faciebat, nũ qui
strepitus, clamor, crepitus exauditus, aut deniq; num
quid

quid aliquo sensu perceptum sit, aspectu, auditu, tactu, odoratu, gustu. Nam quivis horum sensus potest conflare suspicionem. in consequenti tempore spectabitur, num quid re transacta relictū sit, quod indicet, aut factū esse maleficium, aut à quo sit factū. Factum esse hoc modo. Si iumore & liuore decoloratum corpus est mortui, significat eum ueneno necatū. A quo factum sit, hoc modo. Si telum, si uestimētum, si quid eiusmodi relictum sit, aut si uestigium repertum, si cruor in uestimentis, si in eo loco deprehensus aut uisus sit transacto negotio, quo in loco res gesta dicitur.

Consecutio est quā quæritur, quæ signa nocētis et innocētis consequi soleāt. Accusator dicet si poterit, aduersariū quū ad eū uentū sit, erubuisse, expalluisse, titubasse, inconstanter locutum esse, concidisse, pollicitum esse aliquid, quæ signa conscientiae sunt. Si reus horū nihil fecerit, accusator dicet eum usquadeo præmeditatum fuisse quid sibi esset usu uenturum, ut confidentissime cōfiteret & responderet, quæ signa sunt confidentiae, nō innocentiae. Defensor, si pertimuerit, magnitudine periculi, nō cōscientia peccati cōmotum esse dicet. Si nō pertimuerit, fretū innocentia negabit esse cōmotum.

Approbatio est, qua utimur ad extremum confirmata suspicionem. Ea habet locos proprios atq; communes. Proprii sunt ij quibus nisi accusator nemo potest uti, & ij quibus nisi defensor nemo potest uti. Communes sunt, qui alia in caussa ab reo, alia ab accusatore tractantur. In caussa coniecturali proprius locus accusatoris est, quum dicit malorum misereri non oportere, & quum

auget peccati atrocitatem . Defensoris proprius locus est, quū misericordiam captat, & quū accusatorem calumniari criminatur. Communes loci sunt, cum accusatoris, tum defensoris à testibus, contra testes: à quæstionibus, cōtra quæstiones: ab argumentis, cōtra argumenta: à rumoribus, contra rumores. A testibus dicemus secundum autoritatē & uītam testium, & constantiā testimoniorū. Contra testes, uitæ turpitudinē, testimoniorum inconstantia, si aut fieri non potuisse dicemus, aut non factum esse quod dicant, aut scire illos non potuisse, aut cupide dicere, & argumentari, hæc & ad improbationem, & approbationē testiū pertinebunt. A quæstionibus dicemus, quum demonstrabimus maiores ueri inueniendi caussa tormentis & cruciatu uoluisse quæri, & summo dolore homines cogi, ut quicquid sciant, dicant. Et præterea confirmatio hæc erit disputatio, si quæ dicta erunt argumentando, iisdem uijs, quibus omnis coniectura tractatur, trabemus ad uerisimilem suspicionem, idemq; hoc in testimonijs facere oportebit.

Contra quæstiones hoc modo dicemus. Primum maiores uoluisse certis in rebus interponi quæstiones, quū quæ uere dicerentur sciri, quæ falso in quæstione pronunciarētur, refelli possent hoc modo. Quo in loco quid positū sit, & si quid esset simile, quod uideri aut aliquo simili signo percipi possit: deinde dolori credi non oportere, quod aliud alio sit recentior in dolore, quod ingeniosior ad cōminiscendū, quod deniq; sæpe scire aut suspicari possit, quid quæsitōr uelit audire: quod cum dixerit, intelligat sibi finē doloris futurū. Hæc disputatio
compro

comprobabitur, si refellemus, quæ in quæstionibus erūt
 dicta probabili argumentatione, idq; partibus coniecturæ,
 quas antè exposuimus, facere oportebit. Ab argu-
 mentis & signis & cæteris locis, quibus augetur sus-
 p̄t̄io, dicere hoc modo cōuenit. Quum multa concurr-
 rant argumenta & signa, quæ inter se consentiāt, rem
 perspicuā non suspitiosam uideri oportere. Item plus o-
 portere signis & argumētis credi quàm testibus. Hæc
 enim eo modo exponi, quo modo reuera sunt gesta: tes-
 tes corrumpi posse, uel precio, uel gratia, uel metu, uel
 simultate. Contra argumenta, & signa, et cæteras sus-
 sp̄t̄iones dicemus hoc modo: si demonstrabimus nullam
 rem esse, quam nō susp̄t̄ionibus quiuis possit criminari,
 deinde unamquamq; susp̄t̄ionē extenuabimus, & dabis-
 mus operā, ut ostendamus, nihilo magis in nos eam, q̄
 in alium quempiā conuenire: indignū facinus esse sine
 testibus, coniecturā & susp̄t̄ionē firmamenti satis ha-
 bere. A rumoribus dicemus, si negabimus temere famā
 nasci solere quin subsit aliquid, & si dicemus causam
 nō fuisse quare quispiā cōfingeret et cōminisceretur. Et
 præterea si cæteri falsi soleūt esse, argumētābimur hūc
 esse uerū. Cōtra rumores dicemus primū, si docebimus
 multos esse falsos rumores, & exēplis utemur, de quibus
 falsa fama fuerit, & aut inimicos nostros, aut homines
 natura maleuolos et maledicos cōfuisse dicemus: et al-
 liquā aut fictā fabulā in aduersarios afferemus, quā di-
 camus omnibus in ore esse, aut uerū rumorē pferemus,
 qui illis aliqd turpitudinis asserat, neq; tamen ei rumo-
 ri nos fidem habere dicemus, ideo q; quiuis homo possit
 quemuis

quomuis turpem de quolibet rumorē proferre, & confictam fabulam dissipare. Veruntamen si rumor uehementer probabilis esse uidebitur, argumentando, famæ fidem poterimus abrogare. Quodd & difficillima tractatu est constitutio coniecturalis, & in ueris causis sæpiissime tractanda est, eo diligentius omneis eius parteis perscrutati sumus, ut ne paruula quidē titubatione aut offensione impediremur, si ad hanc rationē præceptio- nis, assiduitatem exercitationis accommodassemus. Nunc ad legitimæ constitutionis parteis transeamus.

Constitutionis legitimæ partes.

Quum uolūtas scriptoris cum scripto dis-
sidere uidebitur, si à scripto dicemus, his
locis utemur secundum narrationem.
Primum scriptoris collaudatione. Deinde
de scripti recitatione. Deinde percontatione,
scirent ne aduersarij id scriptum fuisse in lege aut
testamento, aut stipulatione, aut quolibet scripto, quod
ad eandem rem pertinebit. Deinde collatione quid scri-
ptum sit, quid aduersarij se fecisse dicant, quid iudicem
sequi cōueniat, utrum id quod diligēter perscriptum sit,
an id quod acute sit excogitatum. Deinde ea sententia
quæ ab aduersarijs sit excogitata, & scripto attributa,
contemnetur, & infirmabitur. Deinde quæretur, quid
ei obfuerit, si id uoluisset adscribere, ut non potuerit per-
scribere. Deinde à nobis sententia reperietur, & causa
proferetur, quare id scriptor senserit quod perscripserit,
& demonstrabitur scriptum illud esse dilucide, bre-
uiter, commode, perfecte, certa cum ratione. Deinde
exempla

exempla proferentur, quæ res cum ab aduersarijs sen-
 tentia redderetur, & uoluntas afferretur, à scripto por-
 tius iudicatæ sint. Deinde ostēdetur quàm periculosum
 sit à scripto recedere. Locus communis est contra eum,
 qui quum fateatur se contra id quod legibus sancitum,
 aut testamento perscriptum sit, fecisse, tamen facti quæ-
 rat defensionem. A sententia sic dicemus. Primum lau-
 dabimus scriptoris cōmoditatem atq; breuitatē, qui tan-
 tum scripserit quod necesse fuerit: illud quod sine scrip-
 to intelligi potuerit, non necessario scribendum putar-
 rit. Deinde dicemus calumniatoris esse officium uerba
 & literas sequi, negligere uoluntatem. Deinde id quod
 scriptum sit, aut non posse fieri, aut non lege, non more,
 non natura, non æquo & bono posse fieri, quæ omnia
 scriptorem uoluisse quam rectissime fieri nemo dicet: at
 ea quæ à nobis facta sint, iustissime facta. Deinde cōtra-
 riam sententiam, aut nullam esse, aut stultam, aut iniur-
 flam, aut non posse fieri, aut non constare cum superio-
 ribus & inferioribus sententijs, aut cum iure commu-
 ni, aut cum alijs legibus cōmunibus, aut cum rebus iudi-
 catis dissentire. Deinde exemplorū à uoluntate, & con-
 tra scriptum iudicatorum enumeratione utemur. Deinde
 de legum & stipulationum breuiter exceptarū, in qui-
 bus intelligatur scriptorum uoluntas & expositio. Lor-
 cus cōmunis contra eum, qui scriptum recitet, & scri-
 ptoris uoluntatem non interpretetur.

Cum duæ leges inter se discrepant, uidendum est pri-
 mum, num quæ abrogatio aut derogatio sit. Deinde ut-
 rum leges ita dissentiant, ut altera iubeat, altera uetet,

an ita

an ita ut altera cogat, altera permittat. Infirma enim erit eius defensio, qui negabit se fecisse quod cogetur, cum altera lex permetteret. Plus enim ualet sanctio permissione. Item illa defensio tenuis est, cum ostenditur id factum esse, quod ea lex sanciat, cui legi abrogatum aut derogatum sit: id quod posteriori lege sancitum sit, esse neglectum. Cum hæc erunt considerata, statim nostræ legis expositione, recitatiõe, collaudatione utemur. Deinde contrariæ legis enodabimus uoluntatē, & eam trahemus ad nostræ causæ cõmodū. Deinde de iuridiciali absoluta sumemus rationē iuris, et quæremus partes iuris, utrū cū ea faciat, de quibus posterius differemus.

Si ambiguum est scriptum, ut puta quod in duas, aut plures sententias trahi possit, hoc modo tractandum est. Primum, sit ne ambiguum querendum est. Deinde quo modo scriptum est, & si id quod aduersarij interpretantur, scriptor fieri uolisset, ostendendum est. Deinde id quod nos interpretemur, & fieri posse, et honeste, recte, lege, more, natura, bono & æquo fieri posse. Quod aduersarij interpretantur è contrario. Nec esse ambigue scriptum, cum intelligatur utra sententia uera sit. Sunt qui arbitrantur ad hanc causam tractandā, uehementer pertinere cognitionē amphibologiarū, eam quæ à dialecticis profertur. Nos uero arbitramur, non modo nullo adiuuamento esse, sed potius maximo impedimento. Omnes enim illi amphibologias aucupantur, etiam eas quæ parte ex altera sententiam nullā possunt interpretari. Itaque & alieni sermonis molesti interpellatores & scripti cum odiosi, tum obscuri interpretes sunt, & dum caute &

expedite

expedite loqui uolunt infantissimi reperiuntur, ita dum metuunt in dicendo ne quid ambiguū dicāt, nomen suū pronunciare non possunt. Verū horū pueriles opiniones rectissimis rationibus, cū uoles, refellemus. In præsentia hæc interim dicere nō alienū fuit, ut huius infantia garrulam disciplinā contemneremus.

Cum diffinitione utemur, primū afferemus breuem uocabuli diffinitionē, hoc modo. Maiestatem is minuit qui ea tollit, ex quibus rebus ciuitatis amplitudo constat, quæ sunt ea quæ capiunt suffragia populi, & magistratus consiliū. Nempe igitur tu & populum suffragio, & magistratum cōsilio priuasti, cum pontes disturbasti. Item ex contrario. Maiestatem is minuit, qui amplitudinem ciuitatis detrimento afficit. Ego non affeci, sed prohibui detrimento. Aerarium enim conseruari, libidini malorum restiti, maiestatem omnem interire non passus sum. Primum igitur uocabuli sententia breuiter, & ad utilitatem causæ accommodata describetur. Deinde factum nostrum cum uerbi descriptione coniungetur. Deinde contrariæ descriptionis ratio refelletur, si aut falsa erit, aut inutilis, aut turpis, aut iniuriosa. Id quoque ex iuris partibus sumetur de iudiciali absoluta, de qua iam loquemur.

Quæritur in translationibus primum, num aliquis eius rei actionem, petitionem, aut executionem habeat, quem non oporteat. Num alio modo, tempore, loco, num alia lege, num alio quærente aut agente. Hæc legibus & moribus, æquo & bono reperiuntur, de quibus dicetur in iuridicali absoluta. In causa rationali
primum

primum quæretur, ecquid in rebus maioribus aut minoribus, aut similibus, similiter scriptum aut iudicatum sit. Deinde, utrum ea res similis sit ei rei, qua de re agitur, an dissimilis. Deinde, utrum consulto de ea re scriptum non sit, quod noluerit cauere, an quoddam satis cautum putarit propter cæterorum scriptorum similitudinem. De partibus legitimæ constitutionis satis dictum est: nunc ad iuridicalem reuertemur.

De iuridicali absoluta.

Absoluta iuridicali utemur cõstitutione: cum ipsam rem quam nos fecisse confitemur, iure factam dicemus, sine ulla assumptione extrariæ defensionis. In ea quæri conuenit, iure ne sit factum. De eo causa posita dicere poterimus, si ex quibus partibus ius constet, cognouerimus. Constat igitur ex his partibus, natura, lege, consuetudine, iudicato, æquo & bono, pacto. Natura ius est quod cognitionis aut pietatis causa obseruatur, quo iure parentes à liberis & parentibus liberi coluntur. Lege ius est id quod populi iussu sancitum est: quod genus, ut in ius eas cum uoceris.

Consuetudine ius est id quod sine lege æque ac si legitimum sit, usitatum est: quod genus id, quod argentario obtuleris expensum, à socio eius recte repetere possis.

Iudicatum est id de quo sententia lata est, aut decretum interpositum. Ea sæpe diuersa sunt, ut aliud alij Iudicis, aut Præteri, aut Consuli, aut Tribuno plebis placitum sit: & fit, ut de eadem re sæpe alius aliud decreuerit, aut iudicauerit. Quod genus Marcus Drusus Prætor

urbanus

urbanus, quod cum hærede mādati ageretur, iudicium reddidit. Sextus iulius non reddidit. Item Caius Cælius iudex absoluit iniuriarum, eum, qui Lucilium poetam in scena nominatim læserat: Publius Mutius eum qui Lucium Accium poetam nominauerat, cōdemnauit.

Ergo quia possunt res simili de causa dissimiliter iudicari proferrī, cum id usu uenerit, iudicem cum iudice, tempus cum tempore, numerum cum numero iudiciorū proferemus. Ex æquo & bono ius constat, quod ad ueritatem et utilitatem cōmunem uidetur pertinere: quod genus, ut maior annis LX, et cui morbus caussa est, cognitorem det. Ex eo uel nouum ius constitui conuenit ex tempore, et ex hominis dignitate. Ex pacto ius est, si quid inter se pepigerint, si quid inter quos conuenit.

Pacta sunt, quæ legibus obseruanda sunt, hoc modo.

Rem ubi pagunt, oratione pagunt. In comitio aut in foro ante meridiem causam conijcito. Sunt item pacta quæ sine legibus obseruātur ex cōuentu, quæ iuri præstare dicuntur. His igitur partibus iniuriam demonstrari, ius confirmari conuenit, idq; in absoluta iuridicali faciendum uidetur.

Cum ex comparatione quæritur, utrum satius fuerit agere id quod reus dicat se fecisse, an id quod accusator dicat oportuisse fieri, primum quæri conuenit, utrum fuerit utilius ex contentione, hoc est, utrum facilius, uel iustius, conducibilius. Deinde oportebit quæri, ipsum ne oportuerit iudicare utrum fuerit utilius, an aliorum fuerit statuendi potestas. Deinde interponetur ab accusatore suspitio ex constitutione coniecturali, quare putetur

nō ea ratione factū esse, quo melius deteriori antepone-
retur, sed dolo malo negociū gestum. Deinde quæretur,
potuerit ne uitari, ne in eum locū ueniretur. Ab defensor
re contra refelletur argumentatio coniecturalis aliqua
probabili caussa, de qua antè dictum est. His locis ita tra-
ctatis, accusator utetur loco communi in eum qui inuile
utili proposuerit, cum statuendi nō habuerit potestatem.
Defensor contra eos qui æquum censeant rem pernicios-
sam utili præponi, utetur loco communi per conquestio-
nem, & simul quæret ab accusatoribus & ab iudici-
bus ipsis, quid facturi essent, si in eo loco fuissent, & tē-
pus, locum, rem, deliberationē suam ponet ante oculos.

Translatio criminis est, cum ab reo facti caussa in a-
liorum peccatū transfertur. In qua primum quærendū
est, uere ne in aliū crimen transferatur. Deinde spectan-
dum est, an æque magnum sit illud peccatum, quod in
aliud transfertur, atque illud quod reus suscepisse dica-
tur. Deinde oportuerit ne in ea re peccare, in qua alius
antè peccarit. Deinde oportuerit ne iudicium antè fieri.
Deinde cum factū iudicium non sit de illo crimine, quod
in alium transferatur, oporteat ne ea de re iudicium fie-
ri, quæ res in iudicium non uenerit. Locus cōmunis ac-
cusatoris, contra eum qui censeat uim plus, quàm iudi-
cia ualere oportere: & ab aduersarijs percontabitur
accusator, quid futurum sit, si idem cæteri faciant, ut de
indēnatis supplicia sumant, quōd eos idem fecisse dicat.
Quid si ipse accusator idem facere uoluisset? Defensor
eorum peccati atrocitatē proferet, in quos crimē trans-
fertur, rem, locum, tempus ante oculos ponet, ut ij qui
audient,

vident, existiment aut non potuisse, aut inutile fuisse rem in iudicium uenire.

Concessio est, per quã nobis ignosci postulamus. Ea diuiditur in purgationem, et deprecationem. Purgatio est, cum consulto à nobis factum negamus. Ea diuiditur in necessitudinem, fortunam, imprudentiam. De his primum paribus ostendendum est, deinde ad deprecationem reuertendum uidetur.

Primum considerandũ est, num per culpam uentum sit in necessitudinem, num culpam ueniendi necessitudo fecerit. Deinde quærendum est, ecquo modo uis illa uitari potuerit ac leuari. Deinde is qui in necessitudinem causam conferet, expertus ne sit quid cõtra facere, aut excogitare possit. Deinde, num suspensiones ex coniecturali constitutione trahi possint, quæ significant id consulto factum esse, quod necessario accidisse dicitur. Deinde, si maxime necessitudo quæpiam fuerit, conueniat ne, eam satis idoneam causam putari.

Si autem imprudentia reus se peccasse dicet, primum quæretur utrum potuerit scire, an non potuerit. Deinde, utrum data sit opera ut sciretur, an non. Deinde, utrum casu nescierit, an culpa. Nam qui se propter uinum, aut amorem, aut iracundiam fugisse rationem dicet, is animi uitio uidebitur nescisse, non imprudentia. Quare non imprudentia se defendet, sed culpa cõtaminabit personam. Deinde, cõiecturali constitutione quæretur, utrum scierit an ignorauerit: Et considerabitur, salu: ne in imprudentia præsidij debeat esse, cum factum esse constet.

Cum in fortunam causa conseretur, & ea re defensor ignosci reo dicet oportere, eadem omnia uidentur consideranda quæ de necessitudine præscripta sunt. Etenim hæ tres partes purgationis inter se finitimæ sunt, ut in omnes eadem fere possint accommodari. Loci communes in his causis, Accusatoris contra eum, qui cum se peccasset se confiteatur, tamen oratione iudices demoretur. Defensoris, de humanitate, misericordia, uoluntatem in omnibus rebus spectari conuenire, & quæ consulto facta non sint, ea fraudi esse non oportere.

Deprecatione utemur, cum fatebimur nos peccasse, neque id imprudenter, aut fortuito, aut necessario fecisse dicemus, et tamen ignosci nobis postulabimus. Hic ignoscendi ratio quaeritur ex ijs locis, si plura aut maiora officia, quam maleficia uidebuntur constare, si qua uirtus aut nobilitas erit in eo, qui supplicabit, si qua spes erit, usui futurum, si sine supplicio discesserit, si ipse ille supplex, mansuetus & misericors in potestatibus ostendatur fuisse: si ea quæ peccauit, non odio neque crudelitate, sed officio & recto studio commotus fecit: si tali de causa alijs quoque ignotum sit, si nihil ab eo periculi nobis futurum uidebitur, si eum missum fecerimus, si nulla aut à nostris ciuibus, aut ab aliqua ciuitate uituperatio ex ea re suscipietur. Loci communes, de humanitate, fortuna, misericordia, rerum commutatione. His locis omnibus ex contrario utetur is qui contradicet, cum amplificatione & enumeratione omnium peccatorum. Hæc causa iudicialis fieri non potest, ut in libro primo ostendimus, sed quod potest uel ad senatum, uel ad consilium uenire.

uenire, non uisa est supersedenda.

Cum à nobis crimen remouere uolemus, aut in rem, aut in hominem nostri peccati causam conferemus. Si causa in hominem conferetur, quæ rēdum erit primum, potuerit ne tantū quantū reus demonstrabit is in quem causa conferetur, ecquonam modo aut honeste, aut sine periculo potuerit obsisti. Si maxime ita sit, num ea re cōcedi reo conueniat, quod alieno inductu fecerit. Deinde in coniecturalem trahetur cōtrouersiam, & quæretur, num consulto factum sit. Si causa in rem quandam conferetur, & hæc eadem fere, & omnia quæ de necessitudine præcepimus, consideranda erunt.

Argumentationes quomodo sint ornandæ.

Quoniam satis ostēdisse uidemur, quibus argumentationibus in unoquoque genere causæ iudicialis uti cōueniret, consequi uidetur ut doceamus, quemadmodum ipsas argumentationes ornate & absolute tractare possimus. Nam fere non difficile est inuenire quid sit causæ adiumento, difficillimum uero est inuentum expolire, & expedite pronunciare. Hæc enim res facit ut neque diutius, quàm satis sit, in iisdem locis commoremur, neque eodem identidem reuoluamur, neque inchoatam argumentationem relinquamus, neque incōmode ad aliam deinceps transeamus. Itaque hac ratione & ipsi meminisse poterimus quid in unoquoque loco dixerimus, et auditor cum totius causæ, tum uniuscuiusque argumentationis distributionem percipere, & meminisse poterit. Ergo absolutissima & perfectis-

Sima est argumentatio ea quæ in quinque partes est distribu-
 ta, propositionem, rationem, rationis confirmationem,
 exornationem, complexionem. Propositio est, per quam
 ostendimus summatim quid sit quod probare uolumus.
 Ratio est causa quæ demonstrat uerum esse id quod in-
 tendimus, breui subiectione. Rationis confirmatio est
 ea quæ pluribus argumentis corroborat breuiter expo-
 sitam rationem. Exornatio est, qua utimur rei hono-
 rificæ, & collocutionis causa confirmata argumen-
 tatione. Complexio est, quæ concludit breuiter colligens
 partes argumentationis. Hisce igitur quinque par-
 tibus ut absolutissime utamur, hoc modo tractabimus ar-
 gumentationem. Causam ostendemus Ulyssi fuisse, quare
 interfecerit Aiacem. Inimicum enim acerrimum de medio
 tollere uolebat, à quo non iniuria sibi summum periculum
 metuebat: uidebat illo incolumi, se incolumem non futu-
 rum: sperabat illius morte, se salutem sibi comparare, con-
 suetuerat, si iure non potuerat, iniuria quauis inimico exi-
 tium machinari, cui rei mors indigna Palamedis testi-
 monium dat. Ergo & metus periculi hortabatur eum
 interimere, à quo supplicium uerebatur, & consuetudo
 peccandi maleficii suscipiendi remouebat dubitationem.
 Omnes enim cum minima peccata cum aliqua causa sus-
 ciipiunt, tum uero illa quæ multo maxima sunt malefici-
 cia, aliquo certo emolumento inducti suscipere conantur.
 Si multos induxit in peccatum pecunie spes, si coplures
 celere se contaminauerunt imperij cupiditate, si multi le-
 ue compendium fraude maxima commutauerunt, cui mirum
 uidebitur istum à maleficio propter acerrimam formidinem

nem non tēperasse: Virum fortissimū, integerrimū, inimicitiarum persequentissimū, iniuria lacesitū, ira excisatum: homo timidus, nocens, conscius sui peccati, insidiosus, inimicū incolumē esse noluit, cui tandem hoc mirum uidebitur? Nā cum feras bestias uideamus alacres & erectas uadere ut alteri bestię noceant, nō est incredibile putandū, istius quoq; animū ferum, crudelē atq; inhumanū cupide ad inimici perniciē profectū: præsertim cum in bestijs nullā neq; bonā, neq; malā rationē uideamus: in isto plurimas & pessimas rationes semper fuisse intelligamus. Si ergo pollicitus sum causam me daturū, qua inductus Vlysses accesserit ad maleficiū, et si inimicitiarū acerrimā rationē, & periculi metum intercessisse demonstraui, nō est dubium, quin confiteatur causam maleficii fuisse. Ergo absolutissima est argumentatio ea quæ ex quinque partibus cōstat, sed ea nō semper necesse est uti. Tum enim cōplexione supersedendū est, si res breuis est, quæ facile memoria cōprehēdatur: tum exornatio prætermittenda est, si parū locuples ad amplificandū, & exornandū res uidetur esse. Sin & breuis erit argumentatio, & res tenuis aut humilis, tum et exornatione et cōplexione supersedendū est. In omni argumentatione de duabus partibus postremis, hæc quam exposui, ratio est habēda. Ergo amplissima argumentatio est quinquepartita. Breuissima est tripartita. Mediocris, sublata aut exornatione, aut cōplexione, quadripartita.

Duo sunt genera uitiosarū argumentationū. Vnum, quod ab aduersario reprehendi potest, id quod pertinet ad causam. Alterum, quod tametsi nugatorium est,

tamen non indiget reprehensione. Quæ sint, quæ reprehensione cõfutari cõueniat, quæ tacite contineri atq; uitari sine reprehensione, si exempla subieccero, dilucide intelligere poteris. Hæc cognitio uitiosarum argumentationum duplicem utilitatem asseret. Nam & uitare uitium in argumentatione admonebit, & ab alijs non uitatum commode reprehendere docebit. Quoniam igitur ostendimus plenam & perfectã argumentationem ex quinque partibus cõstare, in unaquaq; parte argumentationis quæ uitia uitanda sunt consideremus: ut & ipsi ab his uitijs recedere, ac aduersariorum argumentationes hæc præceptione in omnibus partibus tentare, & ab aliqua parte labefactare possimus.

Expositio uitiosa est, cū ab aliqua, aut à maiore parte ad omnes conferriur id quod non est necessario omnibus attributū, ut si quis hoc modo exponat. Omnes qui in paupertate sunt, malunt maleficio parare diuitias, q̄ officio paupertatem tueri. Si quis hoc modo exposuerit argumentationem, ut non curet quærere qualis ratio, aut rationis confirmatio sit, ipsam facile reprehendemus expositionem: cum ostendemus id quod in aliquo paupere improbo sit, in omnes pauperes falso & iniuria conferri.

Item uitiosa est expositio cum id quod raro fit, fieri omnino negatur, hoc modo. Nemo potest uno aspectu, neq; præteriens in amorem incidere. Nam cum non nemo deuenit in amorem uno aspectu, & cum ille nec minem dixerit, omnino nihil differt, raro id fieri, dummodo aliquando fieri, aut posse fieri, intelligatur. Item

uitiosa

uitiosa expositio est, cum omneis res ostendemus nos colle-
 gisse, & aliquam rem idoneam præterimus, hoc mor-
 do. Quoniam igitur hominem occisum constat esse, nec-
 esse est aut à prædonibus, aut ab inimicis occisum esse,
 aut abs te, quem ille hæredem testamento ex parte fac-
 ciebat. Prædones in illo loco nunquam uisi sunt, inimi-
 cum nullum habebat: relinquatur, si neq; à prædonibus
 neq; ab inimicis occisus est, quoniã alteri non erant, ab-
 teros non habebat, ut abs te sit interemptus. Nam in hui-
 usmodi expositione utemur reprehensione, si quos præ-
 ter eos, quos ille collegerit, potuisse suscipere maleficiũ
 ostenderimus, uelut in hoc exemplo, cum dixerit neces-
 se esse, aut à prædonibus, aut ab inimicis, aut à nobis oc-
 cisum esse, dicemus potuisse uel à familia, uel à cohæren-
 tibus nostris. Cum hoc modo illorum collectionẽ distur-
 bauerimus, nobis latiore locum defendendi reliqueri-
 mus. Ergo hoc quoq; uitandũ est in expositione, nequan-
 do, cum omnia collegisse uideamur, aliquã idoneam par-
 tem relinquamus. Item uitiosa expositio est, quæ cõstat
 ex falsa enumeratione: ut si, cum plura sunt, pauciora di-
 canus, hoc modo. Duæ res sunt iudices, quæ homines
 ad maleficium impellunt, luxuries & auaritia. Quid
 amor inquit quispiam, quid ambitio, quid irreligio, quid
 metus mortis, quid imperij cupiditas, quid denique alia
 permulta? Itẽ falsa enumeratio est, cũ pauciora sunt, et
 plura dicimus, hoc modo. Tres sunt res, quæ omnes ho-
 mines sollicitat, metus, cupiditas, ægritudo. Satis enim
 fuerat dixisse metũ & cupiditatẽ, quoniã ægritudinem
 cum utraq; re cõiunctam esse necesse est. Item uitiosa

expositio est, quæ nimium longe repetitur, hoc modo. Omnium malorum stultitia mater est, quæ præ cæteris parit immensas cupiditates: immensæ porro cupiditates, infinitæ, et immoderatæ sunt, hæ pariunt auaritiam, auaritia porro hominem ad quoduis maleficium impellit, ergo auaritia inducitur aduersarij nostri, hoc in se facinus admiserunt. Hic id quod extremum dictum est, satis fuit exponere. Ne Ennium, et cæteros poetas imitemur, quibus hoc modo loqui concessum est.

Vtinam ne in nemore Pelio securibus

Cæsa cecidissent abiegnæ ad terram trabes.

Næue inde nauis inchoanda exordium

Cœpisset, quæ nunc nominatur nomine

Argo, qua uesti Argiui delecti iuri,

Petebant illam pellem inauratam arietis,

Colchis imperio regis Pelicæ per dolum.

Nam nunquã heræ errans mea, domo efferret pedem.

Medea animo ægra, amore sæuo scitua.

Nam hic satis erat dicere, si id modo, quod esset satis, curasset poeta:

Vtinã, ne heræ errans mea, domo efferret pedem

Medea, animo ægra, amore sæuo scitua.

Ergo hæc quoq; ab ultimo repetitione in expositionibus magnopere supersedendum est. Non enim reprehensior ne, sicut aliæ cõplures, sed sua sponte vitiosa est.

Vitiosa est ratio, quæ ad expositionem non est accommodata, uel propter infirmitatem, uel propter uanitatem. Infirma ratio est, quæ nõ necessario ostendit ita esse, quemadmodum expositum est, uelut apud Plautum,

Amicum

Amicum castigare ob meritā noxiam,
Immane est facinus, uerum in ætate utile,
Et conducibile.

Hæc expositio est, uideamus quæ ratio afferatur.

Nam ego amicum hodie meum,

Non castigabo pro commerita noxia.

Ex eo quod ipse facturus est, non ex eo quod fieri conuenit, utile quid sit, ratiocinatur. Vana ratio est, quæ ex falsa causa cõstat, hoc modo. Amor fugiendus nõ est, nam ex eo uerissima nascitur amicitia. Aut hoc modo. Philosophia est uitanda. Afferit enim socordiam atque desidiam. Nam hæ rationes nisi falsæ essent, expositiones quoq; earum ueras esse confiteremur. Item infirma est ratio, quæ non necessariam causam affert expositionis: uelut Pacuius,

Fortunã insanã esse et cæcã et brutã phibët philosophi,

Saxoq; instare globoso prædicant uolubili. (mant.

Ideo quò saxũ impulerit sors, eò cadere fortunam aiunt

Cæcã ob eã rē iterãt, qã nihil cernat, quo sese applicet.

Insanam aut aiunt, quia atrox, incerta, instabilisq; sit.

Brutã, quia dignũ atq; indignũ nequeat interno scere.

Sunt aut alij philosophi qui contrã fortuna negant

Miseriam esse ullã, sed temeritate omnia regi, id magis.

Verisimile aiunt, quod usus reapse experiundo edocet,

Velut Orestes modo fuit Rex, modo mēdicus factus est.

Naufragio res cõtigat, nõpe ergo haud fortuna obtigit.

Nam hic Pacuius infirma ratiõc utitur cum ait, uerius

esse temeritate quã fortuna res geri. Nam utraq; opi-

nione philosophorum fieri potuit, ut is qui Rex fuisset;

mēdicus

mendicus factus esset. Item infirma ratio est quæ uideatur pro ratione afferri, sed idem dicit quod in expositione dictū est, hoc modo. Magno malo est hominibus auaritia, idcirco quod homines magnis & multis incommodis conflictantur propter immensam pecuniæ cupiditatem. Nam hic alijs uerbis idē per rationē dicitur, quod dictum est per expositionem. Item infirma ratio est quæ minus idoneam, quàm res postulat causam subiicit expositioni, hoc modo. Vtilis est sapientia, propterea quod qui sapientes sunt pietatem colere consueuerunt. Item utile est amicos ueros habere: habeas enim quibuscumque iocari possis. Nam huiusmodi rationibus non uniuersali neque absoluta, sed extenuata ratione expositio confirmatur. Item infirma ratio est quæ uel alij expositioni potest accommodari, ut facit Pacuuius, qui eandem affert rationē, quare cæca: eadē, quare bruta fortuna dicatur.

In confirmatione rationis multa & uitanda in nostra & obseruanda in aduersariorum ratione sunt uirtutia, proptereaque diligentius consideranda sunt, quod accurata confirmatio rationis totam uehementissime comprobatur argumentationem. Utuntur igitur studiosi in confirmanda ratione duplici cōclusionem, hoc modo.

Iniuria abs te afficior indigna pater,

Nam si improbum Threspontem existimaueras.

Cur me huic locabas nuptijs: sin est probus,

Cur talem inuitam cogis linquere?

Quæ hoc modo concludentur, aut ex contrario conuertentur, aut ex simplici parte reprehendentur. Ex contrario hoc modo.

Nulla te indigna nata afficio iniuria.
 Si probus est, bene locavi: sin est improbus,
 Diuortio te liberabo incommodis.
 Ex simplici parte reprehenduntur, si ex duplici conclusio-
 sione alterutra pars diluitur, hoc modo.
 Nam si improbum Threspontem existima ueras,
 Cur me huic locabas nuptijs: duxi probum.
 Erravi, post cognoui, & fugio cognitum.
 Ergo reprehensio huius conclusionis duplex est, ac utior
 illa superior, facilior hæc posterior ad excogitandum.
 Item uitiosa est confirmatio rationis, cum ea re quæ plura
 res res significat abutimur pro certo unius rei signo,
 hoc modo. Necesse est quoniam pallet ægrotasse: aut necesse
 esse est peperisse, quoniam sustinet puerum infantem.
 Nam hæc sua sponte certa signa non habent, si non cætera
 quoque similia concurrant: quod si concurrerint, nõn
 nihil huiusmodi signa adaugēt suspicionem. Item uitio-
 sum est cum uel in alium uel in eum ipsum qui dicit, id
 quod in aduersariū dicitur, potest conuenire, hoc modo.
 Miseri sunt qui uxores ducunt, at tu duxisti alteram.
 Item uitiosum est id quod uulgarē habet defensionem,
 hoc modo. Iracundia inductus peccauit, aut adolescens
 tia, aut amore. Huiusmodi enim deprecationes si proba-
 buntur, impune maxima peccata dilabētur. Item uitio-
 sum est, cum id pro certo sumitur, quod inter omnes non
 constat, quia etiam nunc in controuersia est, hoc modo.
 Eho tu, dii quibus est potestas motus superū atq; inferū.
 Pacem inter sese conciliant, conferunt concordiam.
 Nam ita pro suo iure hoc exemplo usum Threspontem,

Ennius induxit, quasi iam satis certis ratiōibus ita esse demonstrasset. Item uitiosum est quod iam quasi sero atque alio negotio dici uidetur, hoc modo. In mentē mihi si uenisset Quirites non cōmississem ut hunc in locum res ueniret, nam hoc aut hoc fecissem, sed me tum hæc ratio fugit. Itē uitiosum est cū id quod in aperto delicto positum est, tamē aliqua leui tegitur defensione, hoc modo.

Cum te expetebant omnes florentissimo Regno reliqui, nunc desertum ab omnibus summo periculo sola ut restituam paro.

Item uitiosum est quod in aliam partem ac dictū sit, potest accipi. Id est huiusmodi, ut si quis potens ac factiosus in concione dixerit, satius est uti regibus quā malis legibus. Nam & hoc tamen si rei augendæ causa potest sine malitia dici, propter potentiam tamen eius qui dicit, nō dicitur sine atroci suspitione. Itē uitiosum est falsis aut uulgaribus diffinitionibus uti. Falsæ sunt huiusmodi, si quis dicat iniuriā esse nullam nisi quæ ex pulsatione, aut cōuicio cōstet. Vulgares sunt quæ nihilo minus in aliā rem trāsferrī possunt, ut si quis dicat, quadruplator ut breuiter describā capitalis est. Est enim improbus & pestifer ciuis. Nam nihilo magis quadruplatoris quā furis, quā sicarij aut proditoris attulit diffinitionem. Item uitiosum est pro argumento sumere quod in cōsuetudine positū est ut si quis quæ furti arguat, dicat eum esse hominē improbū, auarū, fraudulentū, ei rei testimonium esse quod sibi furtum fecerit. Item uitiosum est controuersiam controuersia dissoluerē, hoc modo. Non cōuenit Cæsares istū uobis satisfacere ex eo quod ait se nō potuisse

potuisse adesse, ita ut iuratus fuerat, quod si ad exercitum non uenisset, id ne Tribuno militum diceret: Hoc ideo uitiosum est, quia non expedita, aut iudicata res, sed impedita et in simili controversia posita exempli loco profertur. Dein uitiosum est cum id de quo summa controversia est, parum expeditur, et quasi tractatum sit, relinquatur, hoc modo

Aperte fatur dictio, si intelligas.

Tali dari arma qualis qui gessit fuit,

Iubet, potiri si studeamus Pergamo.

Que ego profiteor esse mea, nam me æquum est frui,

Fraternis armis mihiq; adiudicari.

Vel quod propinquus, uel quod uirtute æmulus.

Item uitiosum est ipsum sibi in sua oratione dissentire,

et contra atq; ante dixerit, dicere, hoc modo. *Qua causa*

sa accusem hunc, nequeo exponendo euoluere.

Nam si ueretur, quid eum accusem, qui est probus

Sin inuerecundum animi ingenium possidet,

Quid eum accusem qui id parui auditum æstimet?

Non incommoda ratione uidetur sibi ostendisse quare

non accusat. Quid quod postea ait?

Nunc ego te ab summo iam detexam exordio.

Item uitiosum est quod dicitur contra iudicis uoluntatem,

aut coram qui audiunt, si aut partes quibus illi student,

aut homines quos illi charos habent lædantur,

aut aliquo huiusmodi uitio lædatur auditoris uoluntas.

Item uitiosum est non omnes res confirmare quas pollitatus sis in expositione. Item uerendum est ne de alia re dicatur,

cum alia de re controversia sit: inq; huiusmodi uitio

considerandum est, ne aut ad rem addatur quid, aut quippiam

de re

de re detrahatur, aut tota causa mutata in aliam causam
 deriuetur. Vti apud Pacuuium Zetibus cum Amphione,
 quorum controuersia cum de musica inducta est, disputatio
 in sapientiae rationem & uirtutis utilitatem con-
 sumitur. Item considerandum est ne aliud accusatoris cri-
 minatio contineat, aliud defensoris ratio purget, quod saepe
 consulto multi ab reo faciunt angustijs causae coacti.
 Vti quis cum accusetur ambitu magistratum petiisse, ab
 Imperatoribus saepe numero se apud exercitum donatum
 esse dicat. Hoc si diligenter in aduersariorum ora-
 tione obseruauerimus, saepe deprehendemus, & in eius-
 modi deprehensione ostendemus eos de ea re quid dicant
 non habere. Item uitiosum est, artem, aut scientiam, aut
 studium quopiam uituperare propter eorum uitia, qui
 in eo studio sunt, ueluti qui rhetoricam uituperant pro-
 pter alicuius oratoris uituperadam uitam. Itē uitiosum
 est ex eo quod perperam factum esse constat, putare os-
 tendi à quo homine factum est, hoc modo. Mortuum de-
 formatum, tumore praeditum, corpore decoloratum fuisse
 se constat, ergo ueneno necatus est. Deinde si sit usque ad
 deo in eo occupatus, ut multi faciunt, uenenum datum
 uitio non mediocri consistetur. Non enim factum ne sit
 quaeritur, sed à quo factum sit. Item uitiosum est in com-
 parandis rebus alteram rem offerre, de re altera men-
 tionem non facere, aut negligentius disputare: ut si con-
 paretur utrum satius sit populum frumentum accipere
 an non accipere, quae commoda sint in altera re curet
 enumerare, quae in altera incommoda sint, uelut depressa
 praetercat, aut ea quae minima sunt, dicat. Itē uitiosum
 est in

est in rebus comparādis necesse putare alteram rem uis
tuperari, cum alteram laudes. Quod genus, si quæra-
tur utris maior honor habendus sit, Albensibus an Ver-
nusinis, quod reip. & Populi Ro. præsidio profuerunt,
et is qui dicat ab alteris alteros lædat. Nō enim necesse
est si alteros præponas, alteros uituperare. Fieri enim
potest, ut cum alteros magis laudaueris, aliquam alter-
ris laudis partem attribuas, ne cupide pugnaſſe contra
ueritatem puteris. Item uitiosum est de nomine & uo-
cabulo eius rei controuersiam ſtruerere, quam rem con-
ſuetudo poteſt optime iudicare. Velut Sulpitius qui in-
terceſſerat ne exules quibus cauſam dicere non licuiſſet
reducerentur, idem poſterius immutata uoluntate, cum
eandem legem ferret, aliam ſeſe ferre dicebat propter
nominum cōmutationem, nam non exules, ſed ui ciectos
ſe reducere aiebat. Perinde quaſi id fuiſſet in controuer-
ſia, quo illi nomine appellarentur à Po. Rom. aut perinde
de quaſi non omnes quibus aqua & igni interditi ſunt,
exules appellentur. Verū illi fortatte ignoſcimus ſi cum
cauſa fecit, nos tamen intelligamus uitiosum eſſe inten-
dere controuersiam propter nominum cōmutationem.

Quoniam exornatio conſtat ex ſimilibus, & exem-
plis, & amplificationibus, & iudicatis rebus, & cæ-
teris, quæ pertinent ad exaggerandam & locupletan-
dam argumentationem, quæ ſint his rebus uitia conſi-
deremus. Simile uitiosum eſt, quod ex aliqua parte diſ-
ſimile eſt, nec habet parem rationem comparationis, aut
ſibi ipſi obeſt qui aſſert. Exemplū uitiosum eſt ſi aut fal-
ſum eſt, ut reprehendatur, aut ſi improbum, ut non ſit
d imitandum.

imitandū, aut maius, aut minus, quā res postulat. Res iudicata uitiose profertur, si aut dissimili de re profertur, aut de ea re qua de controuersia non est aut si improba, aut eiusmodi, ut aut plures aut magis idoneæ res iudicatur ab aduersarijs proferrī possint. Item uitiosum est, id quod aduersarij factum esse confiteantur, de eo argumentari, & planum facere factum esse: nam id tantum augeri oportet. Item uitiosum id augere quod conuenit doceri, hoc modo. Vt si quis quē arguat hominem occidisse, & antequā satis idoneas argumētationes attulerit, augeat peccatum, & dicat nihil indignius esse quā hominem occidere. Non enim utrum indignū sit an non, sed factum ne sit quæritur.

Complexio uitiosa est, quæ non id quod primum dictum est complectitur, & quæ non breuiter concludit, & quæ non ex enumeratione certum & constans aliquid relinquit, ut intelligatur quid propositum in argumentatione sit, quid deinde ratione, quid confirmatio, quid tota argumentatione demonstratum.

Conclusiones argumenti.

Conclusiones quæ apud Græcos *πίλογοι* nominantur, tripertitæ sunt, nam constant ex enumeratione, amplificatione, & commiseratione. In quatuor locis uti possumus conclusionibus. In principio, secundum narrationem: secundum firmissimam argumentationem, in conclusione. Enumeratio est per quam colligimus & commonemus, quibus de rebus uerba fecerimus, breuiter, ut renouetur non redintegretur oratio.

& ordine,

Et ordine, ut quicquid erit dictum referamus, ut auditor si memoriæ mandauerit, ad id quod ipse meminert, reducat. In qua curandum est ne aut ab exordio, aut à narratiōe repetatur orationis enumeratio. Ficta enim et dedita opera comparata oratio uidebitur esse artificij significandi, ingenijq; uenditadi, et memoriæ ostendendæ caussa. Quapropter initium enumerationis est à diuisione sumendum. Deinde ordine breuiter exponendæ sunt res quæ tractatæ erunt in confirmatione et confutatione. Amplificatio est, quæ per locum communem instigationis auditorum caussa sumitur. Loci cōmunes ex decem præceptis cōmodissime sumuntur ad augendi criminis caussa. Primus locus sumitur ab auctoritate, cum commemoramus quantæ curæ ea res fuerit Dijs immortalibus, aut maioribus nostris, Regibus, ciuitatibus, nationibus, hominibus sapientissimis, Senatui. Item maxime quo modo de his rebus legibus sancitum sit. Secundus locus est cum consideramus, illæ res de quibus criminamur ad quos pertineāt: utrum ad omnes, quod atrocissimū est, an ad superiores, quod genus hi sunt à quibus auctoritatis locus cōmunis sumitur: an ad pares, hoc est in cisdem partibus animi, corporis, fortunarū positos: an ad inferiores, qui his omnibus rebus antecelluntur. Tertius locus est quo percontamur quid sit euēturū si omnibus idē cōcedatur: et ea re neglecta ostēdemus quid periculorū aut incōmodorū cōsequatur. Quartus locus est, quo demonstratur, si huic sit remissior, multos alacriores ad maleficia futuros, quos ad huc expectatio iudicij remoratur. Quintus locus est, cui ostendemus,

ostendemus, si semel aliter iudicatum sit, nullam rem fore, quæ incommodo mederi, aut perperam factum, aut erratum iudicium corrigere possit. Quo in loco non incommodum erit, uti cæterarum rerum cõparatione, ut ostendamus alias res posse, aut uetustate sedari, aut consilio corrigi: huius rei aut leniendæ aut corrigendæ nullam rem adiumento futuram. Sextus locus est, cum ostendemus ex consulo factum, & dicemus uoluntario facinori nullam excusationem, imprudentiæ iustam deprecationem paratã. Septimus locus est, cum ostendemus tetrum facinus crudele, nefarium, tyrãnicum esse, quod genus iniuria mulierũ, aut earum rerum aliquid, quarum rerum caussa bella suscipiuntur, & cum hostibus de uita dimicatur. Octauus locus est, quo ostendimus non uulgare, sed singulare esse maleficium, spurcum, nefarium, & inusitatũ: quo maturius & atrocius uirum dicandum sit. Nonus locus constat ex peccatorũ comparatione, quasi cum dicemus maius esse maleficiũ suipræ ingenuam, quàm sacrum lædere, quod alterum propter egestatem, alterum propter intemperantem suipræbiam fiat. Decimus locus est per quem omnia quæ in negotio gerendo acta sunt, quæq; rem consequi solent, exponemus acriter, & criminose, & diligenter, ut agi res & geri negocium uideatur rerũ consequentium enumeratione. Misericordia commouebitur auditoribus, si uariam fortunarum commutationem dicemus, si ostendemus in quibus commodis fuimus, et quibus in incommodis simus comparatione. Si quæ nobis futura sint, nisi causam obtinuerimus, enumerabimus
& ostendet

et ostendemus. Si supplicabimus, et nos sub eorū, quorū
 misericordiam captabimus, potestatem subiiciemus. Si
 quid nostris parentibus, liberis, cæteris necessarijs casu-
 rum sit propter nostras calamitates, aperiemus, & si-
 mul ostendemus, illorum nos sollicitudine & miseria,
 non nostris incommodis dolere. Si de clementia, huma-
 nitate, misericordia nostra, qua in alios usi sumus, aper-
 riemus. Si nos semper, aut diu in malis fuisse ostende-
 mus. Si nostrū fatū aut fortunā conqueremur. Si animū
 nostrum fortem, patientem incōmodorum ostendemus
 futurum. Commiserationem breuem esse oportet. Ni-
 hil enim lachryma citius arefcit. Ferè locos obscuriss-
 mos totius artificij tractauimus in hoc libro: quapro-
 pter huic uolumini modus hic sit, reliquas præceptio-
 nes quoad uidebitur in tertium librum transferemus.
 Hæc si ut conquisite conscripsimus, ita diligenter fueris
 consecutus, & nos industrie fructus ex tua scientia cap-
 piemus, & tute nostram diligentiam laudabis, tuæq; præ-
 ceptione lætabere: tu scientior eris præceptorum artifi-
 cio, nos alacriores ad reliquum persoluendum. Verum
 hæc futura satis scio, te enim non ignoro: nos de-
 inceps ad cætera præcepta transeamus, ut
 quod libentissime facimus, tuæ uo-
 luntati rectissimæ morem
 geramus.

COMMENTARIORVM RHE-
TORIC. AD HERENNIVM
Liber tertius.

D omnem iudicialē caussam quemad-
modum conueniret inuentionē rerum
accommodari, satis abundanter, ut ar-
bitror, in superioribus libris demon-
stratum est. Nunc earum rationem re-
rum inueniendarum quæ perinebant
ad caussas deliberatiuas & demonstratiuas, in hunc li-
brum transtulimus: ut omnis inueniendi præceptio tibi
quamprimum persolueretur. Reliquæ quatuor partes
erant artificij. De tribus partibus in hoc libro dicemus,
dispositione, pronuntiatione, & memoria. De elocutio-
ne quia plura dicenda uidebantur, in quarto libro con-
scribere maluimus, quem ut arbitror tibi librū celeriter
absolutum mittemus, ne quid tibi rhetoricæ artis deesse
possit. Interea prima quæq; & nobiscū cum uoles, &
interdū sine nobis legēdo consequere, ne quid impedi-
re, quin ad hanc utilitatem pariter nobiscum progredi
possis, Nunc tu fac ut attentum te præbeas, nos profici-
sci ad instituta pergemus.

De Genere Deliberatiuo.

Eliberationes partim sunt huiusmodi, ut
quærat^{ur} utrum potius faciendum sit:
partim huiusmodi, ut quid potissimum
faciendum sit, consideretur hoc modo.
Virum potius Caribago tollenda, an res
linquenda

linquenda uideatur. Quid potissimum hoc pacto: ut si Annibal consultet cum ex Italia Carthaginem accersitur, an in Italia remaneat, an domum redeat, an in Aegyptum profectus occupet Alexandriam. Item deliberationes partim ipsæ propter se consultandæ sunt: ut si deliberet Senatus captiuos ab hostibus redimat an non: partim propter aliquam extraneam causam ueniunt in deliberationem & consultationem, ut si deliberet Senatus bello Italico soluat ne legibus Scipionem, ut eum liceat ante tēpus Consulem fieri: partim & propter se sunt deliberandæ, & magis propter extraneam causam ueniunt in consultationem, ut si deliberet Senatus bello Italico socijs ciuitatem det an non. In quibus causis rei natura faciet deliberationem, omnis ratio ad ipsam rem accommodabitur. In quibus extranea causa conficiet deliberationem, in his ipsa erit causa adaugenda aut deprimenda. Omnes rationes eorum qui sententiam dicent, finem sibi conueniet utilitatis proponere, ut omnis eō totius orationis ratio conferatur. Utilitas in duas partes in ciuili consultatione diuiditur, tutam & honestam. Tuta est quæ conficit instantis aut consequentis periculi uitationem qualibet ratione. Hæc distribuitur in uim & dolum: quorum aut alterum separatim aut utrunq; sumemus coniunctim. Vis discernitur per exercitus, classes, arma, tormenta, reuocationes hominum, & alias huiusmodi res. Dolum consumitur in pecuniam, pollicitationes, dissimulationes, maturaciones, mentiones, & cæteras res, de
d. q. quibus

quibus magis idoneo tempore loquemur, si quando de re militari, aut de administratione reipub. scribere uelimus. Honeſta res diuiditur in rectum & laudabile. Rectum eſt quod cum uirtute & officio ſit. Id diuiditur in prudentiam, iuſtitiam, fortitudinem, modeſtiam. Prudentia eſt calliditas, quæ ratione quadã poteſt delectum habere bonorum & malorum. Dicitur item prudentia ſcientia cuiuſdam artificij. Item appellatur prudentia multarum rerum memoria, et uſus plurium negotiorũ. Iuſtitia & æquitas ius unicuiq; tribuens pro dignitate cuiuſq;. Fortitudo eſt rerum magnarũ appetitio, & rerum humilium contemptio, & laboris cum utilitatis ratione perpeſſio. Modeſtia eſt in animo continens moderatio cupiditatũ. Prudentiæ partibus utemur in dicẽdo ſi cõmoda cum incõmodis conferemus, cũ alterũ ſequi, alterũ uitari cohortabimur. Aut ſi qua in re cohortabimur aliquid, cuius rei aliquã diſciplinabilem ſcientiam poterimus habere, quo modo aut qua quicq; ratione fieri oporteat oſtẽdemus. Aut ſi ſuadẽbimus quippiam, cuius rei geſtæ aut præſentem, aut auditam memoriã poterimus habere. qua in re facile id quod uelimus exemplo allato perſuadere poterimus. Iuſtitie partibus utemur, ſi aut innocentum, aut ſupplicum dicemus miſereri oportere: ſi oſtẽdemus bene merentibus gratiam referri conuenire: ſi demonſtrabimus ulciſci male meritos oportere: ſi fidem magnopere cenſebimus conſeruãdam: ſi leges et mores ciuitatis egregie dicemus ſeruari oportere: ſi ſocietates atq; amicitias ſtudioſe dicemus coli conuenire: ſi quod ius in parentes, deos, patriam naturã

comparatũ

comparauit, id religiose colendum demonstrabimus: si
 hospitia, clientelas, cognationes, affinitates caste colen-
 das esse dicemus: si nec prece, nec precio, nec gratia, nec
 periculo, nec simultate à uia recta ostendemus oportere
 deduci: si dicemus æquale ius in omnibus statui cōuenire.
 His atq; huiusmodi partibus iustitiæ si quã rem in cō-
 cione, aut cōcilio faciendã censebimus, iustã esse ostēder-
 mus, cōtrarijs iniustã. Ita fiet ut eisdem locis & ad suar-
 dendum, & ad dissuadendũ simus comparati. Si fortit-
 tudinis retinendæ causã faciendũ quid esse dicemus, os-
 tendemus res magnas & excelsas sequi & appeti o-
 portere: & item res humiles et indignas uiris fortibus
 uiros fortes propterea cōtemnere oportere, nec idoneas
 dignitate sua iudicare. Item à nulla re honesta periculi
 aut laborts magnitudine deduci oportere: antiquiorem
 mortem turpitudine haberi, nullo dolore cogi ut ab offi-
 cio recedatur, nullius pro rei ueritate metuere inimicitias,
 quodlibet pro patria, parentibus, hospitibus amicis
 & ijs rebus quas iniustitia colere cogit, adire periculũ,
 & quemlibet suscipere laborem. Modestis partibus
 utemur, si nimias libidines honoris, pecuniæ, similibumq;
 rerum uituperabimus. Si unamquamq; rem certo natu-
 ræ termino definiemus. Si deniq; quod cuiq; satis sit
 ostendemus, & nimium progredi dissuadebimus, & mo-
 dum unicuiq; rei statuemus. Huiusmodi partes sunt uir-
 tutis, amplificandæ si suadebimus: attenuandæ si ab his
 debortabimur, ut hæc attenuentur quæ supra demonstra-
 ui. Nam erit nemo qui cõseat à uirtute recedendũ: uerũ
 aut res huiusmodi nõ dicatur esse, ut uirtutem possimus
 d. s. egregiam

egregiam experiri, aut in cōtrarijs potius rebus, quā
 in his uirtus constare ostendatur. Item si quo pacto po
 terimus, quam is qui contradicet iustitiam uocarit, nos
 demonstrabimus ignauā esse & inertiam ac prauam
 liberalitatē. Quam prudentiam appellarit, ineptam et
 garrulam & odiosam scientiam esse dicemus. Quam
 ille modestiam dicet esse, eam nos inertiam & dissolu
 tam negligentiam dicemus. Quam ille fortitudinē no
 minarit, eam nos gladiatoria & inconsideratā appel
 labimus temeritatē. Laudabile est quod conficiū hono
 riam & presentē & consequentē cōmemorationem.
 Hoc nos eō à recto separauimus, non quōd hæc quatuor
 partes quæ subijciuntur sub uocabulo recti, hanc hono
 rificis cōmemorationē dare non soleant, sed quanquam
 ex recto laudabile nascatur, tamen in dicendo seorsum
 tractandū est ab illo. Neq; enim solum laudis causa re
 ctum sequi conuenit, sed si laus consequitur, duplicatur
 recti appetendi uoluntas. Cum igitur erit demonstratū
 rectum, laudabile esse demonstrabimus, aut ab idoneis
 hominibus, ut si qua res honestiori ordini placeat, quæ
 à deteriore ordine improbetur, aut aliquibus socijs, aut
 omnibus ciuibus, exteris nationibus, posterisq; nostris.
 Cum huiusmodi locorū diuisio sit in consultatione, bre
 uiter aperienda est totius tractatio causæ. Exordiri
 licebit uel à principio, uel ab insinuatione, uel ipsā ra
 tionibus, quibus in iudiciali causā. Si cuius rei narra
 tio incidet, eadem ratione narrari oportebit. Quoniam
 in huiusmodi causis finis est utilitas, & ea diuiditur
 in rationem tutam atq; honestam: si utrunq; poterimus
 ostendere.

ostendere: utrunq; pollicebimur nos in dicendo demonstraturos esse: sin alterū demonstraturi erimus, simpliciter quod dicturi sumus ostendemus. At si nostrā rationem tutā esse dicemus, diuisione utemur in uim, & consiliū. Nam quod in docēdo rei dilucidandæ caussa dolum appellauimus, id in dicendo honestius consiliū appellabimus. Si rationis nostræ sententiā rectā esse dicemus, & omnes partes recti incident, quadripertita diuisione utemur: si nō incident, quot erūt, tot exponemus in dicendo. In confirmatione & confutatione utemur locis, quos antè ostendimus, nostris confirmandis, contrarijs confutandis. Argumētationis artificiosæ tractandæ ratio de secundo libro petetur. Sed si acciderit, ut in cōsultatione alteri ab tuta ratione, alteri ab honesta sententiā sit, ut in deliberatione eorū qui à Pœnis circūsessi deliberāt quid agant: qui tutam rationē sequi suadebit, his locis utetur, nullam rem utiliorē esse incolumitate: uirtutibus uti neminē posse, qui suas rationes in uitio nō collocarit: nec deos quidē esse auxilio ijs, qui se incōsultato in periculum mittant. Honestum nihil oportere existimari quod non salutem pariat. Qui tutæ rei præponet rationem honestā, his locis utetur. Virtutem nullo tempore relinquendam, uel dolorem, si is timeatur, uel mortem, si ea formidetur, dedecore & infamia leuiorem esse: considerare quæ sit turpitude consecutura. At non immortalitatem, neque æternam incolumitatem consequi, nec exploratum illo uitato periculo nullum in aliud periculum uenturos, uirtute uel ultro ad mortem proficisci esse præclarū. Fortitudini fortunam quoq;

esse adiumento solere: cum tute uiuere qui honeste uiuat, non qui in praesentia incolumis sit: & cum qui turpiter uiuat, incolumem in perpetuum esse non posse. Conclusionibus ferè similibus in his & iudicialibus causis uti solemus, nisi quod his maxime conducit quamplurimum rerum antè gestarum exempla proferre. Nunc ad demonstratiuum genus causae transeamus.

De Genere Demonstratiuo.

Quoniam haec causa diuiditur in laudem & uituperationem, quibus ex rebus laudem constituerimus, ex contrarijs rebus erit uituperatio comparanda. Laus igitur potest esse rerum externarum & corporis et animi. Rerum externarum sunt ea, quae casu, aut fortuna secunda aut aduersa accidere possunt, ut genus, educatio, diuitiae, potestates, gloriae, ciuitates, amicitiae, & quae huiusmodi sunt, & ea quae his sunt contraria. Corporis sunt ea quae natura corpori attribuit commoda aut incommoda, ut uelocitas, uires, dignitas, ualeitudo, & quae contraria sunt. Animi sunt ea quae consilio & cogitatione nostra constant, ut prudentia, iustitia, fortitudo, modestia, & quae contraria sunt. Erit igitur haec confirmatio confutatioque nobis. In huiusmodi causa principium sumetur aut à nostra, aut ab eius de quo loquimur, aut ab eorum qui audient persona, aut ab re. A nostra, si laudabimus, dicemus aut officio facere, & causa necessitudinis intercedat: aut studio, quod eiusmodi uirtutis sit, ut omnes commemorare debeant uelle: aut quod rectum sit, ex aliorum laude ostendere qualis nos
fuer

per animus sit. si uituperabimus, aut merito facere, q̄
 ita tractati sumus: aut studio, quod utile putemus esse,
 ab omnibus unicam malitiam atq; nequitiam cognoscere
 aut quod placeat ostendi, quid nobis displiceat, ex alior
 rum uituperatione. Ab eius persona de quo loquimur,
 si laudabimus, uereri nos dicemus, ut illius facta uerbis
 consequi non possimus, omnes homines illius uirtutes
 predicare oportere, ipsa facta omnium laudatorū elor
 quentiam anteire. Si uituperabimus, ea quæ uidebimus
 contraria paucis uerbis cōmutatis dici posse, dicemus.
 ut paulo suprā exempli causa demonstratum est. Ab au
 ditorum persona, si laudabimus, quoniam nihil noui, ni
 hil apud ignaros laudemus, nos monendi causa pauca
 esse dicturos: aut si erunt ignari, ut talem uirum uelint
 cognoscere, petemus, quoniā in eodē uirtutis studio sint.
 apud quos laudemus, atq; ille qui laudatus fuerit spera
 re nos facile ijs, q̄bus uelimus, huius facta probaturos.
 Contraria uituperatio, quoniā norint, pauca de nequitia
 eius nos esse dicturos: quod si ignorent, petemus ut igno
 scant, uii malitiam uitare possint, quoniā dissimiles sunt
 qui audiunt, atq; ille qui uituperatur, sperare nos illius
 uitam uehementer improbaturos. Ab rebus ipsis, incer
 tum esse quid potissimū laudemus, uereri: ne cum multa
 dixerimus, plura prætereamus, & quæ similes senten
 tias habebunt: quibus sententijs contraria sumuntur a
 uituperatione. Principio tractato, aliqua harū, quas an
 tē cōmemorauimus, rationū narratio nō erit ulla, quæ
 necessario consequatur, sed si qua inciderit, cum aliquod
 factū eius de quo loquemur, nobis narrandum sit cum
 laude.

laude, aut uituperatione, præceptio narrandi de primo libro repetetur. Diuisione hac utemur. Primo exponemus quas res laudaturi sumus, aut uituperaturi. Deinde ut quæ que, quò ue tempore res erit gesta, ordine dicemus, ut quid quanque tute cauteq; erit intelligatur. Sed exponere oportebit animi uirtutes aut uitia. Deinde cõmoda aut incõmoda corporis, aut rerum externarũ, quomodo ab animo tractata sint, demonstrare. Ordinẽ hunc adhibere in demonstranda uita debemus. Ab externis rebus, genus in laude, quibus maioribus natus sit: si bono genere, parem aut excellentiorem fuisse: si humili genere, ipsum in suis, non in maiorũ uirtutibus habuisse præsidium. In uituperatione, si bono genere, dedecori maioribus fuisse: si malo, tamen his ipsis detrimento fuisse. Educatio in laude, q; bene, honeste, in bonis disciplinis educatus tota pueritia: uel si in malis, inde se retraxit. In uituperatione è cõtrario. A corporis cõmodis. A natura, si sit dignitas atq; forma, laudi fuisse eam, nõ quemadmodũ cæteris detrimento atq; dedecori: si uires atq; uelocitas egregia, honestis hæc exercitatiõibus et industrijs dicemus cõparata: si ualetudo, ex perpetua diligẽtia et tẽperãtia cupiditatũ. In uituperatione, si erũt hæc corporis cõmoda, male his usum dicemus, quæ casu et fortuna tanq; glibet gladiator habuerit: si nõ erũt, præter formã, omnia ipsius culpa et intẽperãtia nõ fuisse dicemus. Deinde reuertemur ad extraneas res, et in his animi uirtutes aut uitia q; fuerint, cõsiderabimus. Diuitiæ an paupertas fuerit, et quæ potestates, quæ gloria, quæ amicitia, quæ inimicitia, et quid

quid fortiter in inimicijs gerendis fecerit, cuius causa susceperit inimicitias, qua fide, benivolentia, officio gesserit amicitias. In diuitijs qualis aut in paupertate cuiusmodi fuerit, quemadmodum habuerit in potestatibus gerendis animum. Si interierit, cuiusmodi mors fuerit, cuiusmodi res mortem eius sit consecuta. Ad omnes autem res, in quibus animus hominis maxime consideratur, illarum quatuor animi uirtutes erunt accommodandae, ut si laudemus, aliud iuste, aliud modeste, aliud fortiter, aliud prudenter factum esse dicamus. Si uituperabimus, aliud iniuste, aliud ignaue, aliud immodeste, aliud stulto factum esse dicemus. Perspicuum est iam nimirum ex hac dispositione, quemadmodum sit tractanda tripartita diuisio laudis et uituperationis: si illud etiam assumpserimus, non necesse esse nos omnes partes has in laudem aut uituperationem transferre, propterea quod saepe non incidunt, aut ita tenuiter, ut non sint necessariae dictu. Quapropter eas partes, quae firmissimae uidebuntur, legere oportebit. Conclusionibus breuibus utemur, enumeratione ad exitum causae, in ipsa causa crebras et breues amplificationes interponere oportebit per locos communes. Nec hoc genus causae eo quod raro accidat in uita, negligenter considerandum est. Neque enim id quod uideri potest accidere, ut faciendum sit aliquando, non oportet uelle quae accommodatissime posse facere. Et si separatim haec causa minus saepe tractatur, at in iudicialibus et in deliberatiuis causis saepe magnae partes uersantur laudis, aut uituperationis. Quare in hoc quoque genere causae non nihil industriae conferendum putauimus. Nunc absoluta nobis difficillima parte

rhetoricae.

rheticæ, hoc est inuentione perpolitata, atq; ad omne causæ genus accommodata, tēpus est ad cæteras partes orationis pficisci. Deinceps igitur de dispositione dicemus.

De dispositione.

Quoniam dispositio est, per quā illa quæ inuenimus, in ordinē redigimus, ut certo quicq; loco pronuncietur, uidentur est, cuiusmodi rationem in disponendo habere conueniat. Genera dispositionum sunt duo, unum ab institutione artis profectum, alterum ad casum temporis accommodatum. Ex institutione artis disponemus, cum sequemur eam præceptionem quā in primo libro exposuimus, hoc est ut utamur principio, narratione, diuisione, cōfirmatione, confutatione, conclusione: & hunc ordinem, quemadmodū præceptū est, antè in dicendo sequemur. Item ex institutione artis non modo totas causas per orationem, sed per singulas quoq; argumentationes disponemus, quemadmodū in libro secundo docuimus, id est expositionem, rationē, confirmationem rationis, exornationem, complexionem. Hæc igitur duplex dispositio est, una per orationes, altera per argumentationes, ab institutione artis profecta. Est autem & alia dispositio, quæ cum ab ordine artificioso recedendum est, oratoris iudicio ad tempus accommodatur: ut si à narratione dicere incipiamus, aut ab aliqua firmissima argumentatione, aut à literarum aliarum recitatione, aut si secundum principium confirmatione utamur, deinde narratione, aut si quam huiusmodi permutationem ordinis faciamus: quorum nihil nisi

nisi caussa postulet, fieri oportebit. Nam si uehementer aures auditorum obtusæ uidebuntur, atq; animi defatigati ab aduersarijs multitudinem uerborum, comode poterimus principio supersedere, et exordiri causam, aut à narratione, aut ab aliqua firma argumentatione. Deinde si commodum erit, quod non semper necesse est, ad principij sententiam reuerti licebit. Si caussa nostra magnam difficultatem uidebitur habere, ut nemo æquo animo principium possit audire, à narratione cum inciperimus, ad principij sententiam reuertamur licebit. Si narratio parum probabilis est, exordiemur ab aliqua firma argumentatione. His commutationibus & translationibus partium sæpe uti necesse est, cum ipsa res artificiosam dispositionem artificiose commutare cogit. In confirmatione & confutatione argumentationum dispositiones huiusmodi conuenit habere, firmissimas argumentationes in primis & postremis causæ partibus collocare: mediocres & neque inutiles ad dicendum, neque necessarias ad probandum: quæ si separatim ac singulæ dicantur, infirmæ sint, cum cæteris coniunctæ, firmæ & probabiles fiunt, interponi & in medio collocari oportet. Nam statim re narrata expectat animus auditoris, ex qua re caussa confirmari possit, quapropter continuo firmam aliquam oportet inferre argumentationem. Et quoniam nuperrime dictum facile memoriæ mādatur, utile est, cum dicere desinamus, recētem aliquā relinquere in animis auditorum bene firmam argumentationem. Hæc dispositio locorum, tanquam instructio militum, facillime in dicendo, sicut illa in pugnando, parere uictoriam poterit.

De pronunciatione.

Pronunciationem multi maxime oratorum
 utilem dixerunt esse, & ad persuadendum plurimum ualere. Nos quidem unum
 de quinque rebus plurimum posse, non facile dixerimus, nec egregie magnam esse
 utilitatem in pronunciatione audacter confirmauerimus. Nam comoda inuentiones & concinna uerborum elocutiones, & partium cause artificiosae dispositiones, et horum omnium diligens memoria sine pronunciatione non plus quam sine his rebus pronunciatio sola ualere poterit. Quare & quia nemo de ea re diligenter scripsit, nam omnes uix posse putarunt de uoce, & uultu, gestu, dilucide scribi, cum haec res ad sensus nostros pertinerent, & quia magnopere ea pars a nobis ad dicendum comparanda est, non negligeretur uideretur tota res consideranda. Diuiditur igitur pronunciatio in uocis figuram, & corporis motum. Figura uocis est ea quae suam quandam possidet habitum ratione & industria comparatum. Ea diuiditur in tres partes, magnitudinem, firmitudinem, mollitudinem. Magnitudinem uocis maxime comparat natura, nonnihil hanc auget, sed maxime curat conseruat. Firmitudinem uocis maxime natura comparat, nonnihil adauget, & maxime conseruat exercitatio declamationis. Mollitudinem uocis, hoc est ut eam torquere pro nostro commodo possimus, maxime facit exercitatio declamationis. Quapropter de magnitudine uocis & firmitudinis parte, quoniam altera natura, altera cura comparatur, nihil nos attinet commone-
 re, nisi

re, nisi ut ab *his*, qui non *in*scij sunt eius artificij ratio cō
 randa uocis petatur. De ea parte firmitudinis, quæ cō
 seruatur ratione declamationis, & de molliuudine uo
 cis, quæ maxime necessaria est oratori, quoniã ea quoq;
 moderatione declamationis cōparatur, dicēdū uidetur.

Firmam ergo maxime poterimus in dicendo uocem
 conseruare, si q̄ maxime sedata & depressa uoce princi
 pia dicemus. Nam læduntur arteriæ si antequã uox ber
 ne permulsa est, acri clamore cōpleantur. Et interual
 lis longioribus uti cōueniet. Recreatur enim spiritu uox
 & arteriæ reticendo acquiescunt. Et continuum clā
 morem omittere, & ad sermonē transire oportet (Cō
 mu:ationes enim faciunt, ut nullo genere uocis effuso, in
 omni uoce integri simus) & acutas uocis exclamatio
 nes uitare. Ictus enim fit, & uulnerantur arteriæ aci
 ta atq; attenuata nimis acclamatione, & si quis splen
 dor est uocis consumitur uno clamore uniuersus. Et uno
 spiritu continēter multa dicere in extrema cōuenit ora
 tione. Fauces enim calefiunt, & arteriæ cōplentur, &
 uox quæ uarie tractata est, reducitur in quendam so
 num æquabilem atq; constantem. Sæpe rerum naturæ
 gratia quædã iure debetur, uelut accidit in hac re. Nam
 quod dicimus ad uocē seruādā prodesse, idem ad sua
 uitatem pronunciationis : ut quod nostræ uoci profit,
 idem uoluptate auditoris probetur. Utile est ad firmi
 tudinem uocis sedata uox in principio, quid insuauis
 us, quàm clamor in exordio caussæ: Interualla uocem
 confirmant, eadem sententias concinniores diuisione
 reddunt, & auditori spatium cogitandi relinquunt.

Conseruat uocem continui clamoris remissio. Et auditor
torem quidem uarietas maxime delectat, cum sermone
animum eius retinet, & excitat clamore. Acuta exclamatio
uocem, & fauces uulnerat, eadem lædit auditor
rem. Habet enim quiddam illiberale, & ad muliebrem
potius uociferationem, quàm ad uirilem dignitatem in
dicendo accommodatum. In extrema oratione continens
uox remedio est uoci, quid hæc eadem, nonne animum
uehementissime calefacit auditoris in totius conclusio
ne caussæ: Quoniam igitur res eadem uocis firmitudi
ni, & pronunciationis suauitati profunt, de utraq; re su
mul erit in præsentia dictum, de firmitudine quæ uis
sunt, & de suauitate, quæ coniuncta fuerunt: cætera suo
loco post dicemus.

Mollitudo igitur uocis, quoniam omnis ad rhetoris
præceptionem pertinet, diligentius nobis consideranda
est: eam diuidimus in sermonem, contentionem, amplificatio
tionem. Sermo est oratio remissa, & finitima quoti
dianæ locutioni. Contentio est oratio acris, & ad con
firmandum & confutandum accommodata. Amplifi
catio est oratio, quæ aut ad iracundiam inducit, aut ad
misericordiam trahit auditoris animum. Sermo diuidi
tur in partes quatuor, dignitatem, demonstrationem, narra
tionem, iocationem. Dignitas est oratio cum aliqua gra
uitate, & uocis remissione. Demonstratio est quæ docet
remissa uoce quo modo quid fieri potuerit, aut non pot
uerit. Narratio est rerum gestarum, aut perinde ac ges
tarum expositio. Iocatio est oratio quæ ex aliqua re ris
sum pudentem & liberalem potest comparare. Contentio
diuiditur

diuiditur in continuationem & distributionem. Conti-
 nuatio est orationis enūciandæ acceleratio clamorosa. Dis-
 tributio est in contentione oratio frequens cum raris et
 breuibus interuallis acri uociferatione. Amplificatio
 diuiditur in cohortationem & conqueſtionem. Cohor-
 tatio est oratio, quæ aliquod peccatum amplificans, au-
 ditorem ad iracundiam adducit. Conqueſtio est oratio,
 quæ incommodorū amplificatione animū auditoris ad
 misericordiam perducit. Quoniam igitur moltitudo uo-
 cis in tres partes diuiſa est, & hæ ipſæ partes ſunt in
 octo partes alias diſtributæ, harum octo partium, quæ
 cuiuſq; idonea pronuntiatio ſit, demonſtrandum uide-
 tur. Sermo cum eſt in dignitate, plenus faucibus quàm
 ſeditiſſima & depreſſiſſima uoce uti conueniet, ita tar-
 men ut ne ab oratoria conſuetudine ad tragicam tran-
 ſeamus. Cum autem eſt in demonſtratione, uoce paulu-
 lum attenuata, crebris interuallis & diuiſionibus uti
 oportet, ut ipſa pronuntiatione eas res quas demonſtra-
 bimus, inferere atq; interfecare uideamur in animis au-
 ditorum. Cum autem eſt ſermo in narratione, uocū tum
 uarietate opus eſt, ut quo quidq; pacto geſtū ſit, ita nar-
 rari uideatur. Srenue quod uolumus oſtendere factū,
 celeriuſcule dicemus, at aliud ocioſe retardabimus. De-
 inde modo acriter, tum clementer, mœſte, hilare in om-
 nes partes cōmutabimus, ut uerba, ita pronuntiationē.
 Si qua inciderint in narratione dicta, rogata, reſponſa,
 ſi quæ admirationes, de quibus nos narrabimus, diligen-
 ter aduertemus, ut omnium perſonarum ſenſus atq; ani-
 mos uoce exprimamus. Sin erit ſermo in iocatione, leni-
 ter

ter tremebunda uoce cū parua significatione risus, sine ulla suspicionē nimie cachinationis, leuiter oportebit à sermone serio torquere ad liberalem iocum uocē. Cum autē contendere oportebit, quoniam id aut per continuationem, aut per distributionē faciendū est, in continuatione adaucto mediocriter sono uocis, uerbis continuandis, uocem quoq; iungere oportebit, et torquere sonum, & celeriter cum clamore uerba conficere, ut uim uolubilem orationis uociferatio consequi possit. In distributione uocem ab imis faucibus exclamatione quam clarissima adhibere oportet, & quantū spatij per singulas exclamationes sumserimus, tantum in singula intervalla spatij consumere iubemur. In amplificationibus, cum cohortatione utemur uoce attenuatissima, clamore leni, sono æquabili, cōmutationibus crebris, maxima celeritate. In conquestione utemur uoce depressa, inclinatio sono, crebris interuallis, longis spatijs, magnis commutationibus. De figura uocis satis dictū est, nunc de corporis motu dicendum uidetur.

Motus est corporis gestus, et uultus moderatio quædam, quæ pronuncianti conuenit, & probabiliora reddidit ea quæ pronunciantur. Conuenit igitur, in uultu pudorem & acrimoniā esse. In gestu nec uenustatē corporis, nec turpitudinē esse, ne aut histriones, aut operarij uideamur esse. Ad easdē igitur partes, in quas uox est distributa, motus quoque corporis ratio uidetur esse accommodanda. Nam si erit sermo cum dignitate, stantes in uestigio leui pedis, dextere motu loqui oportebit. Si hilaritate, tristitia, mediocritate uultus ad sermonis seruitutem

tentias accommodata. Sin erit in demonstratione sermo,
 paululum corpus à crucibus demittemus. Nam hoc est
 à natura datum, ut quamproxime tum uultū admoueat
 mus ad auditores, si quam rem docere eos, & uehemens
 ter instigare uelimus. Sin erit in narratione sermo, idē
 motus poterit idoneus esse, qui paulo antè demonstraba
 tur in dignitate. Sin in iocatione, uultu quandam debe
 mus hilaritatē significare sine cōmutatione gestus. Sin
 contendemus per continuationē, brachio celeri, mobili
 uultu, acri aspectu utemur. Sin contentio fiet per distri
 butionem, celeri porrectione brachij, inambulatione, pe
 dis dextri rara supplensione, acri & defixo aspectu uti
 oportet. Sin utemur amplificatione per cohortationem,
 paulo tardiore & consideratione gestu conueniet uti,
 similibus cæteris rebus, atq; in cōtentione per continua
 tionem, Sin utemur amplificatione per cōquestionem,
 femineo plangore, & capitis itū, nonnunquā sedato et
 constanti gestu, mœsto & conturbato uultu uti oportet
 bit. Non sum nescius, quantū susceperim negocij, qui mo
 tus corporis exprimere uerbis, & imitari scriptura co
 natus sum uoces. Verum nec hoc cōfessus sum posse fieri
 ut de his rebus satis cōmode scribi posset: nec si id fieri
 non posset, hoc quod feci, fore inutile putabam, propter
 rea quod hic admonere uoluimus, quid oporteret, reli
 qua trademus exercitationi. Hoc scire tamen oportet,
 pronunciationē bonā id perficere, ut res ex animo agi
 uideatur. Nunc ad thesaurū inuentorū, atq; omniū part
 ium rhetoricæ custodē memoriā transeamus.

De memoria.

Memoria utrum habeat quiddam artificiosum, an omnis à natura proficiatur, aliud dicendi tempus magis idoneum dabitur. Nunc perinde atque constet in hac re multum ualere artem et præceptionem, ita de ea re loquemur. Placet enim nobis esse artificium memorie: quare placeat, aliter ostendemus, in præsentia cuiusmodi sit ea, aperiemus. Sunt igitur duæ memoriae, una naturalis, altera artificiosa. Naturalis est ea, quæ nostris animis insita est, et simul cum cogitatione nata. Artificiosa est ea, quam confirmat inductio quædam, et ratio præceptionis. Sed quia in cæteris rebus ingenij bonitas imitatur sæpe doctrinam, ars porro naturæ comoda confirmat et auget, ita fit in hac re, ut non nunquam naturalis memoria, si cui data est egregia, similis sit huic artificiosæ. Porro hæc artificiosa, naturæ comoda retinet, et amplificat ratione doctrinæ. Quare propter et naturalis memoria præceptione confirmanda est, ut sit egregia, et hæc quæ doctrina datur, indiget ingenij. Nec hoc magis aut minus in hac re, quam in cæteris artibus fit, ut ingenio, doctrina, præceptione, natura nitescat. Quare et illis, qui natura memores sunt, utilis hæc erit institutio, quæ tute paulopost poteris intelligere: et si illi freti ingenio nostra præceptione non indigeret, tamē iusta causa daretur, quare ijs, qui minus ingenij habent, adiumento uelimus esse. Nunc de artificiosa memoria loquemur. Constat igitur artificiosa memoria ex locis et imaginibus. Locos appellamus eos,

eos, qui breuiter, perfecte, insignite, aut natura, aut ma-
 nu sunt absoluti, ut eos facile naturali memoria compre-
 hendere & amplecti queamus, ut ædes, intercolumniū,
 angulum, fornicem, & alia, quæ his similia sunt. Imas-
 gines sunt formæ quædam, & notæ, et simulacra eius
 rei, quam meminisse uolumus, quod genus, equi, leones,
 aquilæ, quorum memoriam si uolumus habere, imagi-
 nes eorum certis in locis collocare nos oportebit. Nunc
 cuiusmodi locos inuenire, & quo pacto reperire, & in
 locis imagines cōstituere oporteat, ostendemus. Quem
 admodum igitur qui literas sciunt, possunt id quod di-
 ctum est, scribere, & recitare quod scripserunt, ita qui
 Mnemonica didicerunt, possunt quæ audierunt in locis
 collocare, & ex his memoriter pronunciare. Loci enim
 ceræ aut chartæ simillimi sunt: imagines literis: dispo-
 sitio & collocatio imaginum, scripturæ: pronunciatio
 lectio. Oportet igitur, si uolumus multa meminisse,
 multos nobis locos comparare, ut in multis locis multas
 imagines collocare possimus. Item putamus oportere
 ex ordine hos locos habere, ne quādo perturbatione or-
 dinis impediamur, quo secius quoto quoq; loco libebit,
 uel à superiore, uel ab inferiore, uel ab media parte ima-
 gines sequi, ea quæ mandata locis erunt, edere & pro-
 ferre possimus. Nam ut si in ordine stantes notos cōplu-
 res uiderimus, nihil nostra intersit, utrum à summo, an
 ab imo, an ab medio nomina eorum dicere incipiamus:
 item in locis ex ordine collocatis conueniet, ut in quamli-
 bet partem quoto quoq; loco libebit imaginibus cōmo-
 niti dicere possimus id quod locis mādauerimus. Quare
 c's placet

placet & ex ordine locos comparare, et locos quos as-
 sumperimus, egregie commoditerq; notare oportebit,
 ut perpetuo nobis hærere possint. Nam imagines, sicut
 literæ delentur, ubi nihil illis utimur: loci tanquam cer-
 ra remanere debent. Et ne forte in numero locorum fab-
 li possimus, quintũ quenq; locum placet notari: quod ge-
 nus, si in quinto loco manum auream collocemus, & si
 in decimo aliquem notum, cui prænomen sit Decimos:
 deinde facile erit similes notas quinto quoq; loco collo-
 care. Itẽ cõmodius est in derelicta q̃ in celebri regione
 locos cõparare propterea quòd frequentia et obambulat-
 tio hominum conturbat & infirmat imaginum notas.
 Solitudo conseruat integras simulacrorũ figuras. Præ-
 terea dissimiles forma atq; natura loci cõparandi sunt,
 ut distincte interlucere possint: nam si quis multa interi-
 columnia sumperit, conturbabitur similitudine locorũ,
 ut ignoret quid in quoq; loco collocarit. Et magnitudi-
 ne modica, & mediocres locos haberi oportet. Nam et
 præter modum ampliagas imagines reddunt, & ni-
 mis angusti sæpe non uidentur posse capere imaginum
 collocationem. Tum nec nimis illustres, nec uehement-
 ter obscuros locos haberi oportet, ne aut obscæcentur tel-
 nebris imagines, aut splendore præfulgeant. Interualla
 locorum mediocria esse placet ferè paulo plus, aut mi-
 nus pedum tricenum: nam ut aspectus, ita cogitatio mi-
 nus ualet, siue nimis procul remoueris, siue uehementer
 prope admoueris id quod oportet uideri. Sed quanquã
 facile est ei, qui paulo plura explorauerit, quamuis mul-
 tos et idoneos locos cõparare, tamen si quis ad ista satis
 idoneos

idoneos inuenire se nō putabit, ipse sibi constituat quā
 uolet multos licebit. Cogitatio enim, quamuis regionem
 potest amplecti, & in ea situm loci cuiusdā ad suum ar-
 bitrium fabricari, & architectari. Quare licebit, si hac
 prompta copia contenti non erimus, nosmetipsos nobis
 cogitatione nostra regionem constituere, et idoneorum
 locorū commodissimā distinctionē comparare. De locis
 satis dictum est, nunc ad imaginū rationē transeamus.
 Quoniam ergo rerum similes imagines esse oportet, &
 ex omnibus uerbis notas nobis similitudines eligere de-
 bemus, duplices similitudines esse debent, unæ rerum, al-
 teræ uerborum. Rerum similitudines exprimiuntur, cum
 summatim ipsorum negotiorum imagines cōparamus.
 Verborum similitudines constituuntur, cum uniuscuiusq;
 nominis et uocabuli memoria imagine notatur. Rei tot-
 tius memoriā sæpe una nota, et imagine simplici cōpres-
 hendimus, hoc modo. Ut si accusator dixerit ab reo ho-
 minē ueneno necatū, & hæreditatis causā factū argue-
 rit, et eius rei multos dixerit testes, et cōscios esse. si hoc
 primum, ut ad defendendum nobis expeditum sit, me-
 minisse uolemus, in primo loco rei totius imaginem con-
 formabimus, ægrotum in lecto cubantē faciemus ipsum
 illum, de quo agitur, si formā eius detinebimus: si eum
 non agnouerimus, aliquem ægrotum non de minimo lo-
 co sumemus, ut cito in mentē uenire possit, & reum ad
 lectū eius adstituemus, dextra poculū, sinistra tabulas,
 medico testiculos arietinos tenentē. Hoc modo & testiū,
 & hæreditatis, & ueneno necati memoriā habere pos-
 terimus. itē deinceps cætera crimina ex ordine in locis
 ponemus

ponemus, et quotiescunq; rem meminisse uolemus, si for-
 marum dispositione, & imaginum diligenti notatione
 utemur, facile ea quæ uolemus, memoria consequemur.
 Cum uerborū similitudines imaginibus exprimere uo-
 lemus, plus negocij suscipiemus, & magis ingenium
 nostrum exercebimus: id nos hoc modo facere oportet
 bit. Iam domi ultionem Reges Atridæ parant. In loco
 constituere oportet manus ad cælum tollentem Domi-
 tium cum à Regibus Martijs loris cædatur. Hoc erit, in
 domi ultionem Reges. In altero loco Aesopum et Cini-
 brum subornari, ut ad Iphigeniam, Agamemnonem, et
 Menelaū. hoc erit, Atridæ parāt. hoc modo omnia uerba
 erunt expressa. Sed hæc imaginū conformatio tum ual-
 let, si naturalem memoriā exuscitauerimus hac nota-
 tione, ut uersu posito, ipsi nobiscum primum transeamus
 bis aut ter eum uersum, deinde cum imaginibus uerba
 exprimamus, hoc modo naturæ suppeditabitur doctri-
 na, nam utraq; altera superata minus erit firma, ita tal-
 men ut multo plus in doctrina atque præsidij sit. Quod
 docere non grauaremur, ni metueremus, ne cum ab in-
 stituto nostro recessissemus, minus commode seruaretur
 hæc dilucida breuitas præceptionis. Nunc, quoniam so-
 let accidere, ut imagines partim firmæ, & ad mone-
 dū idoneæ sint, partim imbecilles et infirmæ, quæ uix
 memoriā possint excitare, qua de causa utrunq; fiat,
 considerandum est, ut cognita causa, quas uitemus, &
 quas sequamur imagines, scire possimus. Docet igitur
 nos ipsa natura, quid oporteat fieri: nam si quas res in-
 uita uidemus paruas, usitatas, quotidianas, eas memi-
 nisse

nisse non solemus, propterea quod nulla nisi noua, aut
 admirabili re commouetur animus: at si quid uidemus,
 aut audimus egregie turpe, aut honestum, inusitatū, ma-
 gnum, incredibile, ridiculum, id diu, meminisse consue-
 uimus. At quod recēs audiuimus, obliuiscimur plerūq;
 quæ acciderunt in pueritia, meminimus optime sæpe:
 nec hoc alia de causa potest accidere, nisi quod usitatæ
 res facile è memoria elabuntur, insignes & nouæ diu-
 tius in animo manent. Solis ecorius, cursus, occasus nei-
 mo admiratur, propterea quia quotidie fiūt: at eclipses
 solis mirantur, quia raro accidunt: & solis eclipses ma-
 gis mirantur, quàm lunæ, propterea quod hæ crebri-
 res sunt. Docet ergo se natura uulgari & usitata re nō
 exuscitari, nouitate uero & insigni quodam negocio
 commoueri. Imitetur igitur ars naturam, & quod ea
 desiderat, inueniat: quod ostēdit, sequatur. Nihil est enim
 quod aut natura extremū inuenerit, aut doctrina primū
 sed rerum principia ab ingenio profecta sunt, et exitus
 disciplina comparantur. Imagines igitur nos in eo gene-
 re constituere oportebit, quod genus manere in memor-
 ria diutissime potest: id accidet, si quam maxime notas
 similitudines constituemus, si non multas nec uagas, sed
 aliquid notum agentes imagines ponemus, si egregiam
 pulchritudinē aut unicam turpitudinē eis attribuemus,
 si aliqua re exornabimus, ut si coronis aut ueste purpu-
 rea, quo nobis notior sit similitudo, aut si qua re defor-
 mabimus, ut si cruentam aut cœno oblitam, aut rubri-
 ca delibutā inducamus, quo magis insignita sit forma,
 aut si ridiculas res aliquas imaginibus attribuamus.

Nans

Nam ea res quoque faciet, ut facilius meminisse possimus nam quas res ueras facile meminimus, easdem fictas, et diligenter notatas meminisse non est difficile. Sed illud facere oportebit, ut identidem primos quosque locos imaginum renouandarum causa celeriter animo percurramus. Scio plerosque Græcos, qui de memoria scripserunt, fecisse, ut multorum uerborum imagines conscriberent, ut qui eas ediscere uellent, paratas haberent, ne quid inquirendo consumerent operæ, quorum rationem aliquot de causis improbamus. Primum, quod in uerborum innumerabilium multitudine ridiculum sit mille uerborum imagines comparare. Quantulum enim poterunt hæc ualere, cum ex infinita uerborum copia, modo aliud, modo aliud nos uerbum meminisse oportebit. Deinde, cur uolumus ab industria quenquam remouere, ut ne quid ipse quaeratur cum nos illi omnia parata quaesitaque tradamus? Præterea similitudine alia alius magis commouetur. Nam ut sæpe, formam si quam similem cuiuspiam dixerimus esse, non omnes habemus assensores, quod alij uidetur aliud, ita fit in imaginibus, ut quæ nobis diligenter notæ sint, eæ parum uideantur insignes alijs. Quare sibi quenque suo commodo conuenit imagines comparare. Postremo præceptoris est docere, quemadmodum quaeri quicquid conueniat, et unum aliquod aut alterum, non omnia quæ eius generis erunt, exempli causa subijcere, quo res possit esse dilucidior. Ut cum de proœmijs quaerendis disputamus, rationem damus quaerendi, non mille proœmiorum genera conscribimus, ita arbitramur de imaginibus fieri conuenire. Nunc ne forte uerborum memoriã, aut nimis diffusilem.

eilem, aut parū utilem arbitreris, & ipsarum memoria
 rerum cōtentus sis, quōd & uiliores sint, & plus ha-
 beāt facilitatis, admonendus es, quare uerborū memo-
 riam non improbemus. Nam putamus oportere eos, quī
 uelint res faciliores sine labore & molestia facile me-
 minisse, in rebus difficilioribus esse antè exercitatos.
 Nec nos hanc uerborū memoriam inducimus, ut uersus
 meminisse possimus, sed ut hac exercitatione illa rerum
 memoria, quæ pertinet ad utilitatē, confirmetur: ut ab
 hac difficili consuetudine sine labore ad illam facilitatē
 transire possimus. Sed cum in omni disciplina infir-
 ma est artis præceptio sine summa assiduitate exercita-
 tionis, tum uero in Mnemonicis minimū ualeat doctrina,
 nisi industria, studio, labore, diligētia cōprobetur. Quā
 plurimos locos ut habeas, & quammaxime ad præcep-
 ta accommodatos, curare debebis. In imaginibus collo-
 candis exerceri quotidie cōueniet. Non enim, sicut à cæ-
 teris studijs abducimur nōnunquam occupatione: ita ab
 hac re nos potest caussa deducere aliqua. Nunquam est
 enim, quin aliquid memoriæ tradere uelimus, & tum
 maxime, cum aliquo maiore negotio detinemur. Quā-
 re, cum sit utile facile meminisse, non te fallit, quod tan-
 to opere utile sit, quanto labore sit appetendū, quod poteris
 existimare utilitate cognita. Pluribus uerbis ad eam
 te adhortari nō est sententia, ne aut tuo studio diffisi, aut
 minus quā res postulat, dixisse uideamur. De quinta
 parte rhetoricæ deinceps dicemus, tu primas quasque
 partes in animo frequenta, & quod maxime necessa-
 riū est, exercitatione confirma.

COMMENTARIORVM RHE-
TORIC. AD HERENNIVM
Liber quartus.

Quoniam in hoc libro Cai Herēni de
locutione conscripsimus, et quibus in
rebus opus fuit exemplis uti, nostris
exēplis usi sumus, et id fecimus præ-
ter consuetudinem Græcorum, qui de
hac re scripserunt, necessario facien-
dum est, ut paucis rationem nostri consilij demus. Atque
hoc nos necessitudine facere, non studio satis erit signis,
quod in superioribus libris nihil, neque ante rem, neque
præter rem locuti sumus. Nunc, si pauca, quæ res postu-
lat, dixerimus, tibi id quod reliquum est artis, ita uti in-
stituimus, persoluemus. Sed facilius nostram rationem
intelliges, si prius quid illi dicant, cognoueris. Cōplu-
ribus de causis putant oportere, cum ipsi præceperint
quo pacto oporteat ornare elocutionem, uniuscuiusque ge-
neris ab oratore aut poëta probato sumptū ponere exem-
plum. Et primum se id modestia cōmotos facere dicunt,
propterea quod uideatur esse ostentatio quædam, nō sa-
tis habere percipere de artificio, sed etiam ipsos uideri
uelle artificiose gignere exēpla: hoc est, inquam, osten-
tare se, non artem ostendere. Quare pudor in primis est
ad eam rem impedimēto, ne nos solos probare, nos ante
re, alios continere, et deridere uideamur. Etenim cum
possimus ab Ennio sumptum aut Graccho ponere exem-
plum, uidetur esse arrogantia, illa relinquere, et ad
sua

sua deuenire. Præterea, exempla testimoniorum locum
 obtinent. Id enim quod admonuerit, & leuiter fecerit
 præceptio, exemplo, sicut testimonio comprobatur. Nã
 ne igitur ridiculus sit, si quis in lite, aut in iudicio dome
 sticis testimonijs pugnet, & sui ipsius testimonio abuta
 tur: Vt enim testimonium, sic exemplum rei confirmat
 dæ causa sumitur. Non ergo oportet hoc, nisi à probat
 tissimo sumi, ne quod aliud confirmare debeat, egeat ip
 sum cõfirmationis. Etenim necesse est, aut se omnibus
 antepoant, & sua maxime probent, aut negent opti
 ma esse exempla, quæ à probatissimis oratoribus, aut
 poetis sumpta sunt. Si se omnibus antepoant, intoleran
 bili arrogantia sunt: si quos sibi præponant, & eorum
 exempla suis exẽplis non putent præstare, non possunt
 dicere, quare sibi illos antepoant. Quid igitur ipsa au
 toritas antiquorum? Nam cum res probabiliores, tum
 hominum studia ad imitandum alacriora reddit, immo
 erigit omnium cupiditates, & acuit industriã, cum spes
 iniecta est posse imitando Gracchi aut Crassi consequi
 facultatem. Postremo hoc ipsum summum est artificium,
 res uarias & dispares in tot poëmatis & orationibus
 sparsas, & uage dissectas, ita diligenter eligere, ut unũ
 quodq; genus exemplorũ sub singulos artis locos subijs
 cere possis. Hoc si industria solum fieri posset, tamẽ esse
 mus laudandi, cum talem laborem non fugissemus, nũc
 uero sine summo artificio nõ potest fieri. Quis est enim
 qui cum non summe teneat artem, possit ea quæ iubet
 ars, de tanta & tam diffusa scriptura notare & separ
 f raret

rare? Cæteri, cum legūt orationes bonas, aut pœmatas
 probāt oratores, & poetas, neq; intelligūt qua re cōmō
 ti probēt, q; scire nō possunt ubi sit, nec quid sit, nec quo
 modo factum sit id quod eos maxime delectet. At is qui
 et hæc omnia intelligit, & idonea maxime eligit, et o
 nia in arte maxime scribenda, redigit in singulas ratio
 nes præceptionis, necesse est eius rei sumus artifex sit.
 Hoc igitur ipsum maximum artificium est, in arte sua
 posse & alienis exemplis uti. Hæc illi cū dicunt, magis
 nos auctoritate sua cōmouent, quam ueritate disputati
 onis. Illud enim ueremur, ne cui satis sit ad contrariam
 rationem probandam, quod ab ea steterint ij, qui et in
 uentores, huius artificij fuerunt, & uetustate iam satis
 omnibus probati sunt. Quod si illorum auctoritate re
 mota, res omnes uolent cum re comparare, intelligunt
 non omnia esse concedenda antiquitati. Primum igitur
 quod ab eis de modestia dicitur, uideamus ne nimium
 inutiliter & pueriliter proferatur. Nam si tacere, &
 nihil scribere modestia est, cur quicquam scribunt, aut
 loquuntur? Sin aliquid suum scribunt, cur quo secius o
 mnia scribant, impediuntur modestia? Quasi si quis ad
 Olympia cum uenerit cursum, & steterit ut mittatur,
 impudenteis dicat esse illos, qui currere cœperint, ipse
 intra carcerem stet, et narret alijs quomodo Ladas aut
 Boius cum Sicyonijs cursitarint. Sic isti, cum in artis
 curriculum descenderunt: illo: qui in eo quod est artifi
 cij, elaborent, aiunt facere immodeste: ipsi al quem an
 tiquum oratorem, aut pœtam laudant, aut scripturam
 sic ut

Sic ut in stadium rhetoricæ artis prodire non audeant.
 Non ausim dicere, sed tamen uereor, ne qua in re lau-
 dem modestiæ uenentur, in ea ipsa re sint impudentes.
 Quid enim tibi uis aliquis inquiet: artem tuam scribis,
 dignis nobis nouas præceptiones, eas ipse confirmare
 non potes, ab alijs exempla sumis: uide ne facias impia-
 denter, qui tuo nomini uelis ex aliorum laboribus liba-
 re laudem. Nam si eorum uolumina præbenderint anti-
 tiqui oratores, & poëtae, & suum quisq; de libris suis
 tulerint, nihil istis quod suū uelint, relinquetur. At exem-
 pla, quoniam testimoniorū similia sunt, item conuenit
 ut testimonia ab hominibus probatissimis sumi. Primū
 omnium exempla ponuntur hic non confirmandi, neq;
 testificandi causa, sed demonstrandi. Non enim cum dici-
 mus esse exornationem, quæ uerbi causa constet ex si-
 militer desinentibus uerbis, & ponimus hoc exemplū
 à Crasso, quod possumus & debemus, testimoniū collo-
 camus, sed exemplū. Hoc interest inter exemplū et testi-
 moniū. Exēplo demonstratur id quod dicimus cuiusmo-
 di sit. Testimonio esse illud ita ut nos dicimus, cōfirmat-
 tur. Præterea oportet testimoniū cum re conuenire, alio-
 ter enī in rem nō potest cōfirmare: at id quod illi faciūt,
 cum re non cōuenit. Quid ita: quia pollicentur se artem
 scribere, & exēpla proferūt ab ijs plerunq;, qui artem
 nescierant. Tum quis est qui possit id quod de arte scri-
 pserit, cōprobare, nisi aliqd scribat ex arte? Cōtraq; fa-
 ciunt, q̄ polliceri uidētur: nā cū scribere artē instituunt,
 uidētur dicere se excogitasse q̄ alios docerēt: cum uero
 f 2 scribunt,

scribunt, ostendunt nobis quid alij excogitarint. At hoc ipsum difficile est, inquirunt, eligere de multis. Quid dicitis difficile: uerum laboriosum, an artificiosum? si laboriosum, non statim præclarum. Sunt enim multa laboriosa, quæ si faciatis, non cõtinue gloriemini, nisi forte etiam si uestra manu fabulas, aut orationes totas trãscripsissetis, gloriosum putaretis. Sin autem istud artificium egregium dicitis, uidete ne insueti rerum maiorũ uideamini, si uos parua res, sicuti magna delectat. Nam isto modo eligere rudis quidem nemo potest, sed sine summo artificio multũ. Quisquis enim audierit de arte paulo plus, in elocutione præsertim, omnia uidere poterit quæ ex arte dicentur: facere nemo poterit, nisi eruditus. Ita ut si de tragœdijs Ennij uelis sententias eligere, aut de Pacuuianis periodos, sed quia planè rudis id facere nemo poterit, cum feceris, te literatissimum putes, ineptus sis, propterea quod id facile faciat quiuis mediocriter literatus. Item si cum ex orationibus, aut poematibus elegeris exempla, quæ certis signis artificij notata sunt, quia rudis id nemo facere possit, artificiosissime te fecisse putes, erras: propterea quod isto signo uidemus te nonnihil eius scire, alijs signis te scire multa intelligimus. Quod si artificiosum est intelligere quæ sunt ex arte scripta, multo est artificiosius ipsum scribere ex arte. Qui enim scribit artificiose, ab alijs commode scripta facile intelligere poterit: qui eligit facile, non continuo ipse cõmode scribet. Et si est maxime artificiosum, alio tẽpore utantur ea facultate, non

tum, cum parere ipsi, & gignere, & proferre debent. Postremo in eo uim artificij consumant, ut ipsi ab alijs potius eligendi, quàm aliorum boni electores existimantur. Contra ea quæ ab ijs dicuntur, qui dicunt alienis se exemplis uti oportere, satis est dictum. Nunc quæ separatim dici possint, consideremus. Dicimus ergo eos omnes, ideo quod alienis utantur, peccare, tum etiam magis delinquere quod à multis exempla sumant, & de eo quod postea diximus, antè uideamus. Si concederè aliena oportere assumere exempla, uincerè unius oportere. Primum, quod contra hoc nulla staret eorum ratio, liceret enim eligerent, & probarent quemlibet, qui sibi in omnes res suppeditaret exempla, uel poëtam, uel oratorem, cuius autoritate niterentur. Deinde interest magni eius qui discere uult, utrum unum omnia, an omnia neminem, sed aliud alium putet consequi posse. Si enim putabit posse omnia penes unum consistere, ipse quoque ad omnium nitetur facultatem: si id desperabit, in paucis se exercebit, ipsis enim contentus erit, nec mirum cum ipse præceptor artis omnia penes unum reperire non poterit. Allatis igitur exemplis à Catone, à Gracchis, à Lælio, à Scipione, Galba, Porcina, Crasso, Antonio, cæterisque, item sumptis alijs à poëtis, et historiarum scriptoribus, necesse erit eum qui discet, ab omnibus putare omnia, ab uno pauca uix potuisse sumi. Quare si unius alicuius esse simile satis habebit, omnia quæ omnes habuerint, solum habere se posse diffidet, ergo inutile est ei, qui discere uult, nō putare unum posse omnia. Igitur

nemo in hanc incideret opinionē, si ab uno exēpla sum-
 psissent: nunc hoc signi est ipsos artis scriptores non po-
 tuisse unū potuisse in omnibus elocutionis partibus eni-
 tere, quoniam neq; sua protulerūt, neq; unius alicuius,
 aut deniq; duorum, sed ab omnibus oratoribus & poet-
 is exempla sumpserunt. Deinde, si quis uelit artem de-
 monstrare nihil prodesse ad discendū, non male utatur
 hoc adiumento, quod unus omnes artis partes consequi
 nemo potuerit. Quod igitur iuuat horum rationem, qui
 omnino improbent artem, id non ridiculum est, ipsum
 scriptorem artis suo iudicio comprobare: Ergo ab uno
 sumenda fuisse docuimus exempla, si semper aliunde
 sumerentur. Nunc omnino aliunde sic intelligemus sur-
 menda non fuisse. Primum omnium, quod ab artis scri-
 ptore affertur exemplum, de eius artificio debet esse, nō
 ut si quis purpuram, aut aliud quippiam uendens, dicat
 sume à me, sed huius exemplū aliūde rogabo, tibi quod
 ostendam. Si merces ipsi qui uenditant, aliunde exem-
 plum quæritent aliud mercis, acervos se dicant tritici
 habere, & eorum exemplum pugno nō habeant, quod
 ostendant. Si Triptolemus, cum hominibus semen largi-
 retur, ipse ab alijs hominibus id mutuaretur: aut si Pro-
 metheus, cum mortalibus ignem diuidere uellet, ipse à
 uicinis cum testa ambulans, carbunculos corrogaret,
 non ridiculum uideretur: Isti magistri omnium dicendi
 præceptores non uidentur sibi ridicule facere, cum id
 quod alijs pollicentur, ab alijs quærunt. Si qui se fontes
 maximos penitus absconditos aperuisse dicat, & hæc
 sitiens

sciens quàm maxime loquatur, neq; habeat quo suum
 sedet, non irrideatur: isti cum nõ modo dominos se fontis
 tium, sed se ipsos fontes esse dicant, & omnium rigare
 debeant ingenia, non putant fore ridiculum, si cum id
 polliceantur alijs, ardescant ipsi siccitate. Chares à Lis-
 sippo statuas facere non isto modo didicit, ut Lisippus
 caput ostenderet Mironis, brachia Praxitelis, pectus Po-
 lyc'eti: sed omnia coram magistrum facientẽ uidebat,
 cæterorum opera uel sua sponte considerare poterat.
 Isti credunt eos qui hæc uelint discere, alia ratione dor-
 seri posse commodius. Præterea, nec possunt quidem
 ea, quæ sumuntur ab alijs exempla, tam esse accommoda
 data ad artem quàm propria, propterea quod in dicen-
 do leuiter unusquisq; locus plerunq; tangitur, ne ars ap-
 pareat. In præcipiendo expresse conscripta ponere or-
 portet exempla, ut in artis formam cõuenire possint, et
 post in dicendo, ne possit ars eminere, & ab omnibus
 uideri, facultate oratoris occultatur. Ergo etiam, ut ma-
 gis ars cognoscatur, suis exemplis melius est uti. Postre-
 mo hæc quoq; res nos duxit ad hanc rationem, quod no-
 mina rerum græca quæ cõuertimus, ea remota sunt à
 consuetudine. Quæ enim res apud nostros non erant,
 earum rerũ nomina nõ poterant esse usitata. Ergo hæc
 asperiora primo uideantur necesse est, idq; fiet rei, non
 nostra difficultate. Reliquum scripturæ consumetur in
 exemplis, hæc aliena si posuissemus, factũ esset ut quod
 commodius esset in hoc libro, id nostrum nõ esset: quod
 asperius et inusitatum, id proprie nobis attribueretur.

Ergo hanc quoque incōmoditatem fugimus. His de ceteris, cum artis inuentione Græcorū probassemus, exemplorum rationem secuti non sumus. Nunc tempus potestulat, ut ad elocutionis præcepta transeamus. Biperitura erit igitur nobis elocutionis præceptio. Primum dicemus, quibus in generibus semper omnis oratoria elocutio debeat esse. Deinde ostendemus, quas res semper habere debeat.

Tres dicendi figuræ.

Vnt igitur tria genera, quæ nos figuras appellamus, in quibus omnis oratio non vitiosa consumitur: unam grauem, alteram mediocrem, tertiam extenuatam uocamus. Grauis est, quæ cōstat ex uerborum grauium magna & ornata constructione. Mediocris est, quæ cōstat ex humiliore, neque tamen ex infima, & peruulgatissima uerborū dignitate. Attenuata est, quæ demissa est usque ad usitatissimam puri sermonis consuetudinem.

In graui consumetur oratio figura, si quæ cuiusque rei poterunt ornatisima uerba reperiri, siue propria, siue translata, siue extranea, ad unamquamque rem accommodabuntur: & si graues sententiæ, quæ in amplificatione & commiseratione tractantur, eligentur: & si exornationes sententiarum, aut uerborum, quæ grauitatem habebunt, de quibus post dicemus, adhibebuntur. In hoc genere figuræ erit hoc exemplū. Nam quis est uestrum iudices qui satis idoneam possit in eum pœnam excogitare

excogitare, qui prodere hostibus patriam cogitarit: quod maleficio cum hoc scelere comparari: quod huic maleficio dignum supplicium potest inueniri? In ijs qui uiolassent ingenuam, matrem familiam construprassent, pullassent aliquem, aut postremo necassent, maxima supplicia maiores nostri consumpserunt: huic truculentissimo ac nefario facinori singularem poenam non reliquerunt. Atque in alijs maleficijs ad singulos aut ad paucos ex alieno peccato iniuria peruenit, huius sceleris qui sunt affines, uno consilio uniuersis ciuibus atrocissimas calamitates machinantur. O feros animos. O crudeles cogitationes. O derelictos ab humanitate homines. Quid agere ausi sunt, aut cogitare potuerunt? Quo pacto hostes reuulsis maiorum sepulcris, deiectis moenibus, ouantes irruerent in ciuitatem: quomodo deum spoliatis templis, optimatibus trucidatis, alijs arreptis in seruitutem, matribus familiam, et ingenuis sub hostilem libidinem subiectis: urbs acerbissimo concidat incendio conflagrata: qui se non putant id quod uoluerint, ad exitum perduxisse, nisi sanctissimam patriam miserandum scelerati uiderint cinerem? Nequeo uerbis consequi iudices indignitatem rei, sed negligentius id fero, quia uos mei non indigetis. Vester enim uos animus amantissimus reip. facile edocet, ut eum qui fortunas omnium uoluerit prodesse, praecipite perturbetis ex ea ciuitate, quam iste spurcissimorum hostium dominatu nefario uoluerit obruere.

In mediocri figura uersabitur oratio, si haec, ut ante dixi, aliquantulum demiserimus, neque tamen ad infimum

descenderimus, sic. Quibus cum bellum gerimus iudicēs uideatis, cum socijs, qui pro nobis pugnare, & imperium nostrū nobiscum simul uirtute & industria conseruare soliti sunt. Hic cum se, & opes suas, & copiam necessariorum norunt, tum uero nihilominus propter propinquitatem, & omnium rerum societatem, quid in omnibus rebus Pop. Rom. posset, scire & aestimare poterant. Hi, cum deliberaissent nobiscum bellum gerere, quæso quæ res erat, qua freti bellum suscipere conarentur: cum multo maximā sociorum partem in officio manere intelligerent, cum sibi non multitudinem militum non idoneos Imperatores, non pecuniā publicam præsto esse uiderent, nō deniq; ullam rem, quæ res pertinet ad bellū administrandū. Si cum finitimis de finibus bellum gererent, si totū certamen in uno prælio positū putarent, tamen omnibus rebus instructiores ac paratiores uenirent, nedum illud imperium orbis terræ, cui imperio omnes gentes, Reges, nationes, partim uoluntate consenserunt, cum aut armis, aut liberalitate à Po. Ro. superati essent, ad se trāsferre tātulis uiribus conarētur, quæret aliquis quid Fregellani nō sua spē conati sunt, eō quidē minus isti facile conarētur, quo illi quæ admodū descissent, uidebāt. Nā rerū imperiti, qui uniuscuiusque rei de rebus ante gestis exēpla petere nō possunt, ij per imprudētiā facillime deducūtur in fraudē. At ij qui sciūt quid alijs acciderit, facile ex aliorū euentibus suis rationibus possunt providere. Nulla igitur re inducti, nulla spe freti arma sustulerunt: Quis hoc credat, tantam

mentiam

mentiam quenuā tenuisse, ut imperium Po. Roman-
tentare auderet nullis copijs fretus: Ergo aliquid fuis-
se necesse est, quid aliud, nisi id quod dico, potest esse:

In attenuato figuræ genere, id quod ad infimum et
quotidianum sermonē demissum est, hoc erit exemplū.
Nam, ut forte hic in balneas uenit, cœpit postquam per-
fusus est, defricari. Deinde, ubi uisum ut in alueum des-
cenderet, ecce ibi iste de transuerso, Heus inquit adoler-
scens, pueri tui modo me pulsauerunt, satisfacias oportet.
Hic qui id ætatis ab ignoto, præter consuetudinem
appellatus esset, erubuit. Iste clarius eadem & alia di-
cere cœpit. Hic uix tandem inquit, sine me considerare.
Tum uero iste cœpit clamare uoce ista, quæ per facile
cuius rubores eijcere posset. Ita petulans es atq; acer,
ut ne ad solarium quidem idoneus, ut mihi uidetur, sed
penes scenam, & in eiusmodi locis exercitatus sis: Con-
turbatus est adolescens, nec mirum, cui etiam nunc per
doggi lites ad auriculas uersarentur, imperito cuiusmor-
di conuiciorum. Vbi enim iste uidisset scurram exhaur-
sto rubore, qui se putaret nihil habere, quod de existi-
matione perderet, ut omnia sine famæ detrimento face-
re posset: Igitur genera figurarū ex ipsis exēplis intel-
ligi poterūt. Erit enim & attenuata uerborū construs-
tio quædā, & item alia in grauitate, alia posita in me-
diocritate. Est aut̄ cauendum, ne dum hæc genera con-
scitemur, in finitima & propinqua uitia ueniamus.

Nam graui figuræ, quæ laudāda est, propinqua est ea,
quæ fugiēda est, quæ recte uidebitur appellari si suffulta
nominabitur.

nominabitur. Nam ita ut corporis bonam habitudinem tumor imitatur sæpe, ita grauis oratio sæpe imperit uidetur ea, quæ turget, et inflata est, cum aut nouis, aut priscis uerbis, aut duriter aliunde translatis, aut grauioribus quàm res postulat, aliquid dicitur, hoc modo. Nā qui perduellionibus uendit patriam, non satis supplicij dederit si præceps in Neptunias depultus erit lacunas. Pœnitet igitur istum, qui mōtes belli fabricatus est, campos sustulit pacis. In hoc genus pleriq; cum declinassent, & ab eo quo profecti sunt, aberrauerunt, & specie grauitatis falluntur, nec prospicere possunt orationis tumorem. Qui in mediocri genus orationis profecti sunt, si peruenire eò non potuerunt, errantes perueniunt ad confine genus eius generis, quod appellamus fluctuans & dissolutum, eo quod sine neruis & articulis fluctuat huc & illuc, nec potest cōfirmare, nec uiriliter sese expedire, id est huiusmodi. Socij nostri cum beligerare nobiscum uellent, profecto ratiocinati essent etiam atq; etiam quid possent facere, si quidem sua sponte facerent, & non haberent hinc adiutores multos & malos homines & audaces. Solent enim diu cogitare omnes, qui magna negocia uolūt agere. Non potest huiusmodi sermo tenere attentum auditorē: diffluit enim totius, neque quicquam comprehendens perfectis uerbis amplectitur.

Qui non possunt in illa facetissima uerborum attenuatione cōmode uersari, ueniunt ad aridum & exaridum genus orationis, quod non alienum est exile nominari.

nari, cuiusmodi est hoc. Nam istic ad balneas accessit, ad hunc postea dixit, hic tuus seruus me pulsauit. Postea dixit hic illi, considerabo. Post ille conuiciū fecit, & magis magisq; presentibus multis clamauit. Friuolus hic quidem iam & illiberalis est sermo. Non enim adeptus est id quod habet attenuata figura puris uerbis & eleuatis compositam orationem. Omne genus orationis, & graue, & mediocre & attenuatum dignitate afficiunt exornationes, de quibus post loquemur: quæ si raræ disponuntur, distinctam sicuti coloribus: si crebræ collocantur, obliquam reddunt orationem. Sed figuram in dicēdo cōmutari oportet, ut grauem mediocris, mediocrem excipiat attenuata. Deinde identidem commutentur, ut facile satiētas uarietate uitetur.

De ornamentis.

Quoniam quibus in generibus elocutio uersari debeat, dictū est, uideamus nunc quas res debeat habere elocutio cōmoda & perfecta. Quæ maxime ad cōmodum oratoris accommodata est, tres res in se debet habere, elegantiam, cōpositionē, dignitatē.

Elegantia est, quæ facit ut unumquodq; pure & aperte dici uideatur. Hæc distribuitur in latinitatem & explanationem. Latinitas est, quæ sermonem purū conseruat ab omni uitio remotum. Vitia in sermone, quo minus is latinus sit, duo possunt esse, Solæcismus & Barbarismus. Solæcismus est, cum uerbis pluribus conseruens uerbū superiori non accommodatur. Barbarismus est,

est, cum uerbum aliquot uitiose effertur. Hæc qua ratione uitare possimus, in arte grāmatica dilucide discemus. Explanatio est, quæ reddit apertam & dilucidā orationem. Ea cōparatur duabus rebus, usitatis uerbis, et proprijs. Usitata sunt ea, quæ uersantur in sermone, et cōsuetudine quotidiana. Propria, quæ eius rei uerba sunt aut esse possunt, qua de loquemur. Compositio est uerborum cōstructio æqualiter perpolita. Ea cōseruabitur, si fugiemus crebras uocaliū cōcursiones, quæ uastam atq; hiantem orationē reddunt. ut hæc est. Baccæ æneæ amœnissimæ impendebant. Et si uitabimus eiusdem literæ nimiam assiduitatē. cui uitio uersus hic erit exemplo, nā hic nihil prohibet. in uitijs, alicnis exemplis uti. O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tulisti. et hic eiusdem poëte, Quicq; quisq; cuiq; quod conueniat, neget. Et si eiusdem uerbi assiduitatem nimiam fugiemus, ea est huiusmodi. Nam cuius ratiois ratio nō exiet, ei rationi ratio non est fidē habere. Et si non utemur cōtinenter similiter cadentibus uerbis, hoc modo. Flētes, plorantes, lachrymātes, obtestantes. Et si uerborū trāsiccionem uitabimus, nisi quæ crit cōcinna, qua de re posterius loquemur. quo in uitio est Cæcilius assiduus. ut hoc est in priori lib. Has res ad te scriptas Luci misimus Aeli. Item fugere oportet longam uerborum cōtinationem, quæ & auditoris aures, & oratoris spiritum lædit. His uitijs in cōpositione uitatis, reliquū operis consummandum est in dignitate.

Dignitas est, quæ reddit ornatam orationem uarietate

late distinguens. Hæc & in uerborum & sententiarum exornationem diuiditur. Verborum exornatio est, quæ ipsius sermonis insignita continetur per politionem. Sententiarum exornatio est, quæ nõ in uerbis sed in ipsis rebus quandam habet dignitatem.

Repetitio est, cū continēter ab uno, atq; eodem uerbo in rebus similibus et diuersis principia sumūtur, hoc modo. Vobis istud attribuēdū est, uobis gratia habēda, uobis res ista erit honorifica.

Item, Scipio Numantiam sustulit, Scipio Carthaginem deleuit, Scipio pacem peperit. Scipio ciuitatem seruauit. Item, Tu in forum prodire, tu lucem conspiceret, tu in horum conspectum uenire conaris? Audes uerbū facere, audes quicq; ab istis petere, audes supplicium deprecari? Quid est, quod possis defendere? Quid est, quod audeas postulare? Quid est, quod tibi putes cōcedi oportere? Non iusiurandum contempsisti: non amicos prodidisti: non parenti manus intulisti: non deniq; in omni dedecore uolutatus es? Hæc exornatio, cum multum uenustatis habet, tū grauitatis et acrimoniæ plurimum. Quare uidetur esse adhibēda, & ad exornandam, & ad augendā orationem. Conuersio est per quam non ut ante primū repetimus uerbum, sed ad postremū cōtinēter reuertimur hoc modo, Pœnos Po. Ro. iniusticia uicit, armis uicit, liberalitate uicit. Item, ex quo tempore cōcordia de ciuitate sublata est, libertas sublata est, fides sublata est, amicitia sublata est. Item, C.

Lælius

Lælius homo nouus erat, ingeniosus erat, doctus erat, bonis uiris et studiosis amicus erat, ergo in ciuitate primus erat. Item, Nam cum istos ut absoluant te rogas, ut peierent rogas, ut existimationem negligant rogas, ut leges Populi Rom. tuæ libidini largiantur rogas.

Complexio est quæ uirantq; complectitur exornationem, & hanc, & quam antè exposuimus, ut & repetatur idem primum uerbum sæpius & crebro ad idem postremum reuertamur, hoc modo. Qui sunt qui fœderata sæpe ruperunt? Carthaginienses: qui sunt, qui crudele bellum in Italia gesserunt? Carthaginienses: qui sunt, qui Italiam deformauerunt? Carthaginienses: qui sunt, qui sibi postulant ignoscere? Carthaginienses. Videte ergo, quid conueniat eos impetrare. Item, quem Senatus damnarit, quæ populus Rom. damnarit, quem omnium existimatio damnarit, cum uos sententijs uestris absolueritis.

Traductio est, quæ facit ut cum idem uerbum crebrius ponatur, non modo non offendat animū, sed etiam concinnio rem orationē reddat, hoc pacto. Qui nihil habet in uita iucundius uita, is cum uirtute uitam non potest colere. Item, eum tu hominem appellas, qui si fuisset homo nunquam tam crudeliter uitam hominis petiisset. At erat inimicus, ergo inimicum sic ulcisci uoluit, ut ipse sibi reperiretur inimicus? Item, diuitias sine diuitum esse, tu uero uirtutem præfer diuitijs. Nam si uoles diuitias cum uirtute comparare, uix satis idoneæ tibi uidebuntur diuitiæ, quæ uirtutis pedissequæ sint. Ex eodem genere est exornationis, cum idem uerbum modo ponitur

ponitur in hac, modo in altera re, hoc modo. Cur eam rem tã studiose curas, quæ multas tibi dabit curas: Item, amari iucundũ est, si curetur ne quid insit amari. Item, ueniam ad uos, si mihi Senatus det ueniam. In his quatuor generibus exornationũ, quæ adhuc propositæ sunt non inopia uerborum fit ut ad idem uerbum redeatur sæpius, sed inest festiuitas quædã, quæ facilius auribus dijudicari, quàm uerbis demonstrari potest.

Contentio est cum ex contrarijs rebus oratio conficitur, hoc pacto. Habet assentatio iucunda principia, eadem exitus amarissimos affert. Item, inimicis te placabilem, amicis inexorablem præbes. Item, in ocio tumultuarius, in tumultu solus es ociosus. In re frigidissima calles, in feruentissima friges. Tacito cum opus est clamas, cum loqui cõuenit obmutescis. Ades, abesse uis: abes, reuertere cupis. In pace bellum quæritas, in bello pacem desideras. In concione de uirtute loqueris, in prælio per ignauiam tubæ sonitum perferre non potes. Hoc genere si distinguemus orationem, & ornati & graues poterimus esse.

Exclamatio est, quæ conficit significationem doloris, aut indignationis alicuius, per hominis, aut urbis, aut loci, aut rei cuiuspiam compellationem, hoc modo. Te nũc alloquor Aphricane, cuius mortui quoq; nomen splendori ac decori est ciuitati. Tui clarissimi nepotes suo sanguine abluerunt inimicorũ crudelitatem. Item, O perfidiosæ Fregellæ, quàm facile scelere uestro contabuitis, ut cuius nitor urbis Italiam nuper illustrauit, eius

nunc uix fundamentorū reliquiae maneāt. Item, bonorum insidiatores latrocinio uitam innocētissimi cuiusq; petistis, tantam ne ex iniquitate iudiciorū uestris calumnijs assumitis facultatē: Hac exclamatione si loco uteremur, & raro, & cum rei magnitudo postulare uidebitur, ad quam uolemus indignationem animum auditoris adducemus. Interrogatio nō enim grauis est, neq; concinna, sed hęc quę cum enumerata sunt ea quę ob sunt causę aduersariorum, confirmat superiorem orationem, hoc pacto. Cum igiur hęc omnia faceres, diceres, administrares, utrum animos sociorū ab rep. remouebas & alienabas, an nō? & utrum aliquē ex ornari oportuit, qui ista prohiberet, ac fieri nō sineret, an non?

Ratiocinatio est, per quā nos ipsi à nobis rationē poscimus quare quicq; dicamus, et crebro nosmet à nobis petimus uniuscuiusq; propositionis explanationem. Ea est huiusmodi. Maiores nostri si quam unius peccati mulierem damnabant, simplici iudicio multorum malefactorum cōuictam putabant. Quo pacto? quoniam quam impudicam iudicabant, eam ueneficij quoq; damnatam existimabant. Quid ita? quia necesse est eam quę suum corpus addiderit turpissimę cupiditati, timere pernitiosos. Quos istos? uirū, parentes, cæteros ad quos uidet sui dedecoris infamiā pertinere. Quid postea? quos tanto peiore timeat, eos necesse est, ut quoquo modo possit ueneficium petat. Cur? quia nulla potest honesta ratio retinere eam, quā magnitudo peccati facit timidā, intemperantia audacem, natura muliebris inconsideratā. Quid ueneficij

Heficij damnata: quid putabant: impudicã quodq; neceſſario. Quare: quia nulla facilius ad id maleficiũ cauſa, quã turpis amor, & intemperans libido commouere potuit, cum cuius animus mulieris eſſet corruptus, eius corpus caſtum eſſe nõ putarint. Quid in uiris: idem ne hoc obſeruabant: minime. Quid ita: quia uiros ad unũ quodq; maleficium ſingulæ cupiditates impellunt. Mulieres ad omnia maleficia cupiditas una ducit. Itẽ, Bene maiores noſtri hoc cõparauerũt, ut neminem regem, quem armis cepiſſent, uita priuarẽt. Quid ita: quia quã nobis fortuna facultatem dediſſet, iniquum erat in eorum ſupplicio conſumere, quos eadem fortuna paulo antẽ in ampliſſimo ſtatu collocarat. Quid quod exeriſſimum contra duxit: deſino meminiffe. Quid ita: quia uiri fortis eſt, qui de uictoria contendant, eos hoſtes putare: qui uicti ſunt eos homines iudicare, ut poſſit bellum fortitudo minuere, pacẽ humanitas augere. At ille, ſi uiriſſet, num idem feciſſet: non proſecto tam ſapiens fuiſſet. Quid igitur ei parcis: quia talem ſtultitiã continere, nõ imitari cõſucui. Hęc exornatio ad ſermonẽ uehementer accõmodata eſt, et animũ auditoris retinet attentũ, tum uenultate ſermonis, tum rationũ expectatione.

Sententia, eſt oratio ſumpta de uita, quæ aut quid ſit, aut quid eſſe oporteat in uita, breuiter oſtendit, hoc modo. Difficile eſt primum uirtutes reuereri, qui ſemper ſecunda fortuna ſit uſus. Item liber is eſt exiſtimandus, qui nulli turpitudini ſeruit. Item egens æque eſt is qui non ſatis habet, & is cui nihil ſatis poteſt eſſe. Item.

Optima uiuendi ratio est eligenda, eam iucundam consuetudo reddet. Huiusmodi sententiæ simplices non sunt improbandæ, propterea quod habet breuis expositio, si rationis nullius indiget, magnam delectationem. Sed illud quoque probandum est genus sententiæ, quod confirmatur subiectione rationis, hoc modo. Omnes bene uiuendi rationes in uirtute sunt collocandæ, propterea quod sola uirtus in sua potestate est, omnia præter eam subiecta sunt fortunæ dominationi. Item, Qui fortunæ alii cuius inducti amicitiam eius secuti sunt, hi simul ac fortuna dilapsa est, deuolant omnes. Cum enim recessit ea res, quæ fuit consuetudinis causa, nihil superest quare possint in amicitia retineri. Sunt item sententiæ quæ dupliciter offeruntur, hoc modo sine ratione. Errant, qui in prosperis rebus omnis impetus fortunæ se putant fugisse. Sapienter cogitant, qui temporibus secundis casus aduersos reformidant. Cum ratione hoc pacto. Qui adolescentium peccatis ignosci putant oportere, falluntur, propterea quod ætas illa non est impedimento bonis studiis: at hi sapienter faciunt, qui adolescentes maxime castigant, ut quibus uirtutibus omnem uitam tueri possint, eas in ætate maturissimam uelint comparare. Sententiis interponi raro conuenit, ut rei actores, non uiuendi præceptores esse uideamur: cum ita interponentur, multum afferent ornamenti. Nam necesse est animo eam comparabit tacitus auditor, cum ad causam uideat accommodari rem certam ex uita & moribus sumptam.

Contrarium est idem ferè, quod cōtentio. Contrarium est.

est, quod ex rebus diuersis duabus alteram breuiter & facile confirmat, hoc pacto. Nam qui suis rationibus inimicus fuerit semper, eum quomodo alienis rebus amicū fore speres? Et item, Nam quē in amicitia perfidiosum cognoueris, eum quare putes inimicitias cum fide habere posse? Et qui priuatus intolerabili superbia fuerit, eum commodum & cognoscentem sui fore in potestate quis speret? Et qui in sermonibus & conuentu amicorum uerum non dixerit, nunquid eum in concionibus credas à mendacio temperaturum? Item, Quos ex collibus deiecimus, cum ijs in campo metuimus dimicare? Qui cum plures erant paucis nobis exaequari non poterant, hi postquam pauciores sunt, metuemus ne sint superiores? Hoc exornationis genus breuibus et cōtinuatius uerbis perfectū debet esse, et cum cōmodū est auditu propter breuē & absolutā conclusionē, tum uero uehementer id quod opus est oratori, cōprobat cōtraria re, & ex eo quod dubiū non est, expedit illud quod dubiū est, ut aut dilui non possit, aut multo difficillime possit.

Membrum orationis appellatur res breuiter absolutā sine totius sententiæ demonstratione, quæ denuo alio membro orationis excipitur, hoc modo. Et inimico proderas, id est unum quod appellatur membrum: deinde hoc excipiat oportet ab altero, & amicū lædebas. Ex duobus membris solis hæc exornatio potest constare, sed commodissima & absolutissima est, quæ ex tribus constat, hoc pacto. Et inimico proderas, & amicū lædebas, & tibi ipsi non consulerebas. Item, Nec reipub.

consuluisi, nec amicis profuisi, nec inimicis restituisi.
 Articulus dicitur, cum singula uerba interuallis di-
 stinguuntur cæsa oratione, hoc modo. Acrimonia, uoce,
 multu aduersarios perterruisti. Item, inimicos inuidia,
 iniurijs, potentia, perfidia susulisti. Inter huius generis
 & illius superioris uebementiã hoc interest, quod illud
 tardius & rarius uenit, hoc crebrius & celerius per-
 uenit. Itaq; in illo genere ex remotione brachij & cõ-
 iortione dextræ gladius ad corpus afferri, in hoc autem
 crebro & celeri corpus uulnere consautiari uidetur.

Continuatio, est densa & continens frequētatio uer-
 borum cum absolute sententiarũ. Ea utemur cõmo-
 distime tripertito, in sentētia, in contrario, in conclusio-
 ne. In sententia hoc pacto. Ei non multum potest obesse
 fortuna, qui sibi firmitus in uirtute, quàm in casu præsu-
 dium collocauit. In cõtrario hoc modo. Nam si quis spei
 non multũ collocarit in casu, quid est quod ei magnoper-
 re casus obesse possit. In conclusione, hoc pacto. Quod si
 in eos plurimũ fortuna potest, qui suas rationes omnes
 in casum contulerunt, non sunt omnia cõmittenda fortis-
 nã, ne magnam nimis in nos habeat dominationem. In
 his tribus generibus ad cõinuationis uim adeo frequen-
 tatio est necessaria, ut infirma facultas oratoris uideat-
 tur, nisi sententiam, & contrarium, & conclusionẽ fre-
 quentibus efferat uerbis. Sed & aliã quoq; nõnunquã
 non alicnum est, tametsi necesse non est, eloqui res ali-
 quas per huiuscemodi continuationes.

Compar appellatur, quod habet in se membra orat-
 tionis,

tionis, de quibus antè diximus, quæ constant ex pari ferè numero syllabarũ. Hoc non de enumeratione nostra fiet, nam id quidem puerile est, sed tantum affert usus et exercitatio facultatis, ut animi quodam sensu par membrum superiori referre possimus, hoc modo. In prælio mortem pater oppetebat, domi filius nuptias comparabat, hæc omnia graues casus administrabant. Item, illi fortuna felicitatem dedit, huic industria uirtutem comparauit. In hoc genere sæpe fieri potest, ut nõ plane par sit numerus syllabarum, & tamen esse uideatur, si una aut etiam altera syllaba est alterum breuius, aut si cum in altero plures sunt. In altero longior, aut longiores, plenior aut pleniores syllabæ erũt, ut lōgitudō aut plenitudo harũ, multitudinẽ alterius assequatur et exæquet.

Similiter cadens exornatio dicitur, cum in eadẽ constructione uerborũ duo aut plura sunt uerba, quæ similiter ijsdem casibus efferuntur, hoc modo. Hominem laudas egentem uirtutis, abundantem felicitatis. Item, cuius omnis in pecunia spes est, eius à sapientia est animus remotus. Diligentia comparat diuitias, negligentia corrumpit animum, & tamen cum ita uiuit, neminem præ se ducit hominem. Similiter desinens est, cum tametsi casus non insunt in uerbis tamen similes exitus sunt, hoc pacto. Turpiter audes facere, nequiter studes dicere. Viuis inuidiose, delinquis studiose, loqueris odiose. Item, Audacter territas, humiliter placas. Hæc duo genera, quorum alterum in exitus, alterum in casus similitudine uersatur, inter se uehementer conueniunt,

Et ea re, qui his bene utuntur, plerunq; simul ea collor-
cant in eisdem partibus orationis. Id hoc pacto facere
oportet. Perditissima ratio est amorem petere, pudorem
fugere, diligere formam, negligere famam. Hic et ea
uerba quæ casus habet, ad casus similes, et ea quæ non
habent, ad similes exitus uenunt.

Annominatio est, cum ad idem uerbum et nomen
acceditur cōmutatione uocū, uel additione unius literæ
aut literarū: aut syllabæ: aut syllabarū, aut ad res dissi-
miles similia uerba accommodantur. Ea multis et uarijs
rationibus conficitur. Attenuatione ac cōplexione eius-
dem literæ, sic. Hic qui se magnifice iactat atq; ostentat,
uæniit à te antequā Romam uenit. Ex contrario sic. Hic
quos homines alea uincit, eos ferro statim uincit. Produ-
ctione eiusdem literæ, hoc modo. Hunc auum dulcedo
ducit ad auum. Breuitate eiusdem literæ, hoc modo, Hic
tametsi uidetur esse honoris cupidus, tamen non tantum
curiam diligit, quantū Curiam. Addendis literis hoc pat-
to, Hic sibi posset temperare, nisi amori mallet obtem-
perare. Demendis literis sic, Si lenones tanquam leones
uitasset, uitæ se tradidisset. Transferendis literis sic. Vi-
dete iudices utrum homini nauo, an uano credere malis-
tis. Item, Nolo esse laudator, ne uidear adulator. Com-
mutādis, hoc modo, Deligere oportet, quæ uelis diligere.
Hæ sunt annominations, quæ in literarū breui cōmu-
tatione aut productione, aut transiectione, aut aliquo hor-
uiusmodi genere uersantur. Sunt aut aliæ, quæ non ha-
bent tam propinquā in uerbis similitudinem, et tamen
dissimiles

dissimiles non sunt, quibus de generibus unum est huius
 modi. Quid ueniã, q̄ sim. Quare ueniã, quẽ in simulẽ, cui
 profum, quem postulẽ, breui cognoscetis. Nam hic est in
 quibusdã uerbis quãdã similitudo nõ tam affectanda, q̄
 illæ superiores, sed tamen adhibenda nonnunquã. Alter
 rum genus huiusmodi, Demus operã Quirites, ne omni
 no P. C. circumscripsi putentur. Hæc annominatio accer
 dit magis ad similitudinem, q̄ superior: sed minus, quã
 illæ superiores, propterea quod non solum additæ, sed
 uno tempore demptæ quoq; literæ sunt. Tertium genus
 est, quod uersatur in casuũ commutatione, aut unius aut
 plurium nominiũ. Vnius nominis hoc modo, Alexander
 Macedo summo labore animum ad uirtutes à pueritia
 confirmauit. Alexandri uirtutes per orbem terræ cum
 laude & gloria uulgatæ sunt. Alexandro si uita data
 longior esset oceanũ Macedonum gloria transuolasset.
 Alexandrum omnes maxime metuerunt, item plurimũ
 dilexerunt. Varie hic unum nomen in cõmutatione cas
 suum uolutatum est. Plura nomina casibus cõmutatis,
 hoc modo facient annominationẽ. Tiberium Gracchum
 reipub. administrantem prohibuit indigna nex diuitius
 in ea cõmorari. C. Graccho similiter occisio oblata est,
 quæ reipub. uirum amantissimum subito de sinu ciuita
 tis eripuit. Saturninum fide captũ maiorum natu per
 fidia per scelus uita priuauit. Tuus ò Druse sanguis dor
 mesticos parietes, & uultum parẽtis aspersit. Sulpitio,
 cui paulo ante omnia concedebant, eum breui spatio nõ
 modo uiuere, sed etiam sepeliri prohibuerunt. Hæc tria
 genera

genera proxima exornationum, quorum unum in similiter cadentibus, alterum in similiter desinentibus uerbis, tertium in annotationibus positum est, per raro sumenda sunt, cum in ueritate dicemus, propterea quod non hæc reperiri posse uidetur sine elaboratione, et cōsumptione operæ. Eiusmodi autem studia ad delectationem, quàm ad ueritatem uidentur accommodatiora. Quare fides et grauitas, & seueritas oratoria minuitur his exornationibus frequenter collocatis, & nõ modo tollitur autoritas dicendi, sed offenditur quoq; in eiusmodi oratione auditor, propterea quod est in his lepos, et festiuitas, nõ dignitas, neq; pulchritudo. Quare quæ sunt ampla et pulchra, diu placere possunt: quæ lepidæ & concinna, cito satietate afficiunt aurium sensum fastidiosissimũ. Quo modo igitur, si crebro his generibus utemur, puerili uidebimur elocutione delectari, ita si raro has interseremus exornationes, & in caussa tota uarie dispergemus, commode luminibus distinctis illustrabimus orationem.

Subiectio est, cū interrogamus aduersarios, aut querimus ipsi, quid ab illis, aut quid contra nos dici possit. Deinde subiicimus id quod oportet dici, aut non potest, aut nobis adiumento futurum sit, aut offuturũ illis è contrario, hoc modo. Quæro igitur unde iste tam pecuniosus sit factus, amplum patrimonium relictum est: At patris bona uenierunt. Hæreditas aliqua obuenit non potest dici, sed etiam à necessarijs omnibus exheredatus est. Præmium aliquod ex lite aut iudicio cepit: nõ modo id non

id non fecit, sed etiam insuper ipse grandi sponſione uir-
 tus est. Ergo si his rationibus locupletatus non est, si-
 cut omnes uidetis, aut isti domi nascitur aurum, aut uni-
 de nõ est licitum, pecunias accepit. Item, Sæpe iudices
 animaduerti, multos aliqua ex honesta re, quam ne ini-
 mici quidem criminari possint, sibi præsidium petere,
 quorum nihil potest aduersarius facere. Nam utrum ad
 patris eius uirtutem confugiet: at cum uos iurati capi-
 te damnastis. An ad suam reuertetur antiquam uitam
 alicubi honeste tractatã? Nam hic quidẽ ante oculos ue-
 stros quomodo uixerit, scitis omnes. An cognatos suos
 enumerabit, quibus uos conueniat cõmoueri: at hi qui-
 dem nulli sunt. Amicos proferet: at nemo est qui sibi nõ
 putet turpe, istius amicum nominari. Item credo inimic-
 cum, quem nocentem putabas, in iudicium adduxisti:
 non, nam indemnatum necasti. Leges, quæ id facere
 prohibent, ueritus es: at ne scriptas quidem iudicasti.
 Cum ipse te ueteris amicitiaẽ commonefaceret, commo-
 tus es: at nihilo minus, sed etiã studiosius occidisti, quid-
 cum tibi pueri ad pedes uoluerentur, misericordia mo-
 tus es: at eorum patrem crudelissime sepultura quoque
 prohibuisti. Multum inest acrimoniaẽ & grauitatis in
 hac exornatione, propterea quod cum quæsitum est
 quid oporteat, subiicitur id non esse factum: quare fa-
 cillime fit, ut exaugeatur indignitas negocij. Ex codẽ
 genere fit, ut ad nostram quoque personam refera-
 mus subiectionem, sic. Nam quid me facere conueni-
 ret, cum à tanta Gallorum multitudine circumsederer:
 an dimi-

an dimicarem: at cum parua manu tum prodiremus, locum quoq; inimicissimum habebamus. Sederem in castris: at neq; subsidium, quod expectarem, habebamus, neque erat quo uitam produceremus. Castra relinquere: at obsidebamur. Vitam militum negligere: at eos uidebar ea accepisse conditione, ut quoad possem incolumes patriæ & parentibus cōseruarem. Hostium conditionem repudiare: at salus antiquior est militū, quàm impedimentorum. Huiusmodi consequuntur interdum subiectiones, ut ex omnibus ostendi uideatur, nihil potius, quàm quod factum sit, faciendum fuisse.

Gradatio est in qua non antè ad consequens uerbum descenditur, quàm ad superius conscensum est, hoc modo. Nam quæ reliqua spes libertatis manet, si illis & quod libet, licet: & quod licet, possunt: et quod possunt, audēt: & quod audent, faciunt: & quod faciunt, uobis molestū nō est: Item, Non sensi hoc, et nō suasi: neq; suasi, & non ipse statim facere cœpi, neq; facere cœpi, & nō perfeci: neq; perfeci, et nō probaui. Itē, Africano industria uirtutē, uirtus gloriam, gloria æmulos cōparauit. Item, Imperium Græciæ fuit apud Athenienses, Atheniensium potiti sunt Spartiatæ, Spartiatas superauere Thebani, Thebanos Macedones uicerūt, qui ad imperium Græciæ breui tempore aduinxerunt Asiam bello subactam. Habet in se quendam lepōrem superioris cuiusque crebra repetitio uerbi, quæ propria est huius exornationis.

Definitio est, quæ rei alicuius proprias amplectitur potestates

potestates breuiter et absolute, hoc modo, Maiestas reipub. est, in qua continentur dignitas & ampliudo ciuitatis. Item, Iniuriæ sunt, quæ aut pulsatione corpus, aut conuicio aures, aut aliqua turpitudine uitam cuiuspiam uiolant. Item, Non est ista diligentia, sed auaritia, ideo quoddiligentia est accurata conseruatio suorum: auaritia iniuriosa appetitio alienorum. Item, Nõ est ista fortitudo, sed temeritas, propterea quoddiligentia est cõtempcio laboris & periculi cum ratione utilitatis, & compensatione cõmodorum: temeritas est, cum inconsiderata laborum perpensione gladiatoria periculorum susceptio. Hæc igitur cõmoda putatur exornatio, quoddiligentia reipub. cuiuspiam uim & potestati, ita dilucide proponit, et breuiter explicat, ut neq; pluribus uerbis oportuisse dici uideatur, neq; lucidius potuisse dici putetur.

Transitio uocatur, quæ cum ostendit breuiter, quoddiligentia sit, proponit item breui quod consequatur, hoc modo, In patriã cuiusmodi fuerit habetis, nũc in parentes qualis extiterit, considerate. Item, Mea in istum beneficentia cognoscitis, nunc quomodo iste mihi gratiam retulerit accipite. Proficit hæc aliquantum exornatio ad duas res, nam & quid dixerit commonet, & ad reliquum comparat auditorem.

Correctio est, quæ tollit id quod dictũ est, & pro eo id quod magis idoneũ uidetur, reponit, hoc pacto, Quod si iste suos hospites rogasset, imò innuisset modo hoc facile perfici posset. Item, Nam postquã isti uicerunt, atq; adeo uicti sunt, eam quomodo appellem, quæ uictoribus plus

plus calamitatis, quàm boni dederite. O uirtutis comes
 inuidia, quæ bonos insequeris plerunq; atq; adeo insequeris.
 Commouetur hoc genere animus auditoris. Res enim cõmuni uerbo elata tantummodo dicta uidetur, et post ipsius oratoris correctionem magis idonea fit pronuntiatione. Non igitur satius esset, dicet aliquis, ab initio, præsertim cum scribas, ad optimũ & electissimum uerbum deuenire? Est cum non est satius, si cõmutatio uerbi id erit demonstratura. Eiusmodi rem esse, ut cum eam communi uerbo appellaris, leuius dixisse uidearis, cum ad electius uerbum accedas, insigniorem rem facias, quod si continuo uenisses ad id uerbum, nec rei nec uerbi gratia animaduersa esset.

Occupatio est, cum dicimus nos præterire, aut nõ scire, aut nolle dicere, id quod tunc maxime dicimus, hoc modo, Nam de pueritia quidẽ tua, quam tu omni intentæ perantiæ addixisti, dicerem, si hoc tempus idoneum putarem, nunc consulto relinquo. Et illud prætereo, quod te tribuni rei militaris infrequentẽ tradiderunt. Deinde quod iniuriarũ satisfecisti Labeoni, nihil ad rem pertinere puto. Horũ nihil dico, reuertor ad illud de quo iudicium est. Item, Non dico te ab socijs pecunias accepisse: non sum in eo occupatus, quod ciuitates, regna, domos omnium depeculatus es, furta, rapinas omnes tuas omitto. Hæc utilis est exornatio: si aut rem quã non pertineat alijs ostendere, occulte admonuisse prodest, aut si longũ est, aut ignobile, aut planũ, aut nõ potest fieri, aut facile potest reprehẽdi, ut utilius sit occulte fecisse susceptionem.

tionem, quæ huiusmodi intendisse orationem quæ redarguatur. Disiunctio est, cum eorum de quibus dicimus, aut utrumque, aut unumquodque certo concluditur uerbo, sic, Po. Ro. Numantiam deleuit, Carthaginem sustulit, Corinthum disiecit, Fregellas euertit. Nihil Numantinis uires corporis auxiliatae sunt, nihil Carthaginensibus scientia rei militaris adiumento fuit, nihil Corinthiis cruditas calliditas praesidij tulit, nihil Fregellanis morum et sermonis societas opitulata est. Item formae dignitas aut morbo deflorescit, aut uetustate extinguitur. Hic utrumque, et in superiore exemplo unamquamque rem certo uerbo concludi uideamus. Coniunctio est, cum interpositione uerbi superiores orationis partes comprehenduntur, et inferiores, hoc modo. Formae dignitas aut morbo deflorescit, aut uetustate. Adiunctio est, cum uerbum quo res comprehenditur, non interponimus, sed ad primum aut postremum collocamus. Primum hoc pacto, Deflorescit formae dignitas, aut morbo, aut uetustate. Postremum sic, aut morbo, aut uetustate, formae dignitas deflorescit.

Ad festiuitatem disiunctio est apposita. Quare rarius utemur ea, ne satiuetatem pariat. Ad breuitatem coniunctio ualet. Quare saepius adhibenda est. Haec tres exornationes de simplici genere manant. Conduplicatio est, cum ratione amplificationis, aut commiserationis, eiusdem unius, aut plurium uerborum iteratio, hoc modo. Tumultus Cai Gracchi, tumultus domesticos et intestinos comparat. Item, Commotus non es, cum tibi pedes mater amplexaretur, non es commotus

Item,

Item, Nunc etiam audes in horū conspectū uenire proflitor patriæ, proditor inquā patriæ uenire audes in horū conspectū: Vehementer auditorē cōmouet eiusdē redintegritatio uerbi, & uulnus maius efficit in contrariocausse, quasi aliquod telum sæpius perueniat in eandem partem corporis.

Interpretatio est, quæ nõ iterās idē redintegrat uerbum, sed id cōmutat quod positum est, alio uerbo quod idem ualeat, hoc modo, Remp. radicitus euertisti, ciuitatem funditus deiecisti. Item, Patrem nefarie uerberastis, parēti manus scelerate intulisti. Neesse est eius qui audit animum cōmoueri, cum grauitas prioris dicti renouatur interpretatione uerborum.

Commutatio est, cum duæ sententiæ inter se discrepantes ex transiectione ita efferuntur, ut à priore posterior contraria priori proficiscatur, hoc modo, Esse oportet, ut uiuas, non uiuere ut edas. Item ea re poemata nõ facio, quia cuiusmodi uolo non possum, cuiusmodi possum nolo. Item, Quæ de illo dicuntur, dici non possunt, quæ dici possunt, non dicuntur. Item, Si poema loquens pictura est, pictura tacitū poema debet esse. Item, Quia stultus es, ea re taces: non tamen quia taces, ea re stultus es. Non potest dici, quin cōmode fiat, cum cōtrariæ sententiæ translatione uerba quoque conuertantur. Plura subiicimus exempla, ut quoniam difficile est hoc genus exornationis inuentu, dilucidū esset, ut cum bene esset intellectu, facilius in dicendo inueniretur.

Permissio est, cum ostendimus in dicendo nos aliquā rem

rem totam tradere & concedere alicuius uoluntati sic. Quoniam omnibus rebus ereptis solū mihi superest animus & corpus, hæc ipsa quæ mihi de multis sola relicta sunt, uobis & uestræ condono potestati. Vos me quo pacto uobis uideatur, utamini atq; abutamini licebit, impune, in me quicquid libet, statuite, dicite, atq; obtinere perabo. Hoc genus tametsi alijs quoq; nonnunquã tractandum est, tamen ad misericordiam cõmouendam uehementissime est accommodatum.

Dubitatio est, cum quærere uidetur orator, utrum de duobus potius, aut quid de pluribus potissimū dicat, hoc modo. Obfuit eo tempore plurimum reipublicæ, Consul, siue stultitiam, siue malitiam dicere oportet, siue utrunq;. Item, Tu istud ausus es dicere homo omnium mortalium: quæro, quonam te digno moribus tuis appellem nomine.

Expositio est, cum rationibus cõpluribus enumeratis, quibus aliqua res aut fieri, aut nō fieri potuerit, ceteræ tolluntur, una relinquitur, quã nos intendimus, hoc modo. Necessè est, cum cõstet istū fundū nostrum fuisse, ostendas te aut uacuum possedisse, aut usu tuum fecisse, aut emisse, aut hæreditate tibi uenisse. Vacuū, cum ego adessem, possidere non potuisti. Tuum usu fecisse etiam nunc non potes. Emptio nulla profertur, hæreditate tibi me uiuo mea pecunia uenire nō potuit. Relinquitur ergo ut me ui de meo fundo deieceris. Hæc exornatio plurimum iuuabit coniecturales argumentationes, sed non erit tanquã in plerisq;, ut cum uelimus, ea possimus uti: nam facere id nō poterimus, nisi nobis ipsa negocij
 h natura

natura dabit facultatem.

Dissolutio est, quæ coniunctionibus uerborum è medio sublatis, partibus separatis effertur, hoc modo. Gere morem parenti, pare cognatis, obsequere amicis, obtemperare legibus. Item, Descende in integram defensionem, non li quicquam recusare, da seruos in quæstionem, stude uerum inuenire. Hoc genus et acrimoniã habet in se, et uehementissimũ est, & ad breuitatẽ accõmodatum.

Præcisio est, cum dictis quibusdam reliquũ quod ceptum est, dici relinquatur in audientium iudicio sic, Mihi tecum præcertatio non est, ideo quod Po. Ro. me, nolo dicere, ne cui forte arrogans uidear, te aut sæpe ignorantia dignum putauit. Item, tu istud nunc audes dicere, qui nuper alienæ domui, non ausim dicere, ne cum te digna dixerò, me indignũ quippiã dixisse uidear. Hic atrocior tacita suspitio quã diserta explanatio facta est.

Conclusio est, quæ breui argumentatione ex ijs quæ dicta sunt, aut facta, conficit id quod necessario cõsequatur, hoc modo. Quod si Danais datũ erat oraculum non posse capi Troiam sine Philoetæ sagittis. hæc autem nihil aliud fecerunt, nisi Alexandrum perculerunt, hunc extinguere, id nimirum capi fuit Troiam.

Exornationes uerborum.

Estant etiam decem exornationes uerborum, quas idcirco non uage dispersimus, sed à superioribus separauimus quod omnes in uno genere positæ sunt. Nam earum omnium hoc propriũ est, ut ab usitata uerborum potestate rece datur,

salur, atq; in aliam rationē cum quadā ueritate oratio conferatur. De quibus exornationibus, Nominatio est prima, quæ nos admonet, ut cui rei nomē aut nō sit, aut satis idoneū non sit, eam nosmet idoneo uerbo nominationis hoc modo, ut maiores rudere, uagire, mugire, & murmurare, & sibilare appellarūt. Significandæ rei causa sic. Postquā iste in reipub. fecit impetum, fragor ciuitatis in primis est auditus. Hoc genere raro est utendum, ne noui uerbi assiduitas odium pariat, sed si commode quis eo utatur & raro, non modo non offendet nouitate, sed etiam exornabit orationem.

Pronominatio est, quæ sicuti cognomine quodā extraneo demonstrat id quod suo nomine appellari nō potest, ut si quis cum loquatur de Gracchis, an non Africanos nepotes, inquiet, istiusmodi fuerunt: Item, si quis de aduersario dicat, Videte nunc, inquiet, iudicos, quem admodū me Plagiosippus iste tractarit. Hoc pacto nō in ornate poterimus et in laudādo, et in lædēdo, aut in corpore, aut in animo, aut in extraneis rebus dicere, sicuti cognomē quod pro certo nomine collocamus. Denominatio est, quæ à ppinquis et finitimis rebus trahit orationē, qua possit intelligi res, quæ nō suo uocabulo sit appellata. Id aut ab inuēto cōficitur, ut si qs de Tarpeio loquēs, cū Capitolinū nominet. Aut ab inuēto, ut si qs pro Libero uinū, pro Cerere frugē appellet. Aut ab instrumento dominū, ut si quis Macedonas appellarit, hoc modo. Nō tam cito Sarissæ Græcia potui sunt. At idem Gallos significās dicat, Nec tā facile ex Italia armatura

transalpina depulsa est. Aut id quod fit ab eo qui facit, ut si quis cum bello uelit ostendere aliquid quompiam fecisse dicat. Mars istud te facere necessario coëgit. Aut si quod facit ab eo quod fit, ut cam desidiosam artem dicemus, quia desidiosos facit, & frigus pigrum, quia pigros efficit. Ab eo quod continetur id quod continetur, hoc modo denominabitur. Armis Italia non potest uinci, nec Græcia disciplinis: nam hic pro Græcis & Italibus quæ continentur notata sunt. Ab eo quod continetur id quod continetur, ut si quis aurum uel argentum, aut ebur nominet, quum diuitias uelit nominare. Harum omnium denominationum magis in præcipiendo diuisio, quam in querendo difficilis inuentio est, ideo quod plena consuetudo est non modo poetarum & oratorum, sed etiam quotidiani sermonis, huiusmodi denominationum.

Circuitio est oratio rem simplicem assumpta circumscribens elocutione, hoc pacto, Scipionis prouidentia Carthaginis opes fregit. Nam hic nisi ornandi ratio quædam esset habita, Scipio potuit & Carthago simpliciter appellari. Transgressio est quæ uerborum perturbat ordinem peruersione, aut transiessione. Peruersione sic, Hoc uobis deos immortales arbitror, dedisse uirtute pro uestra. Transiessione hoc modo. Instabilis in istum plurimum fortuna ualuit. Item omnes inuidiose eripit tibi bene uiuendi casus facultates. Huiusmodi transiessio quæ rem non reddit obscuram multum proderit ad continuationes, de quibus antè dictum est: in quibus oportet uerba sicut à poetis in quendam extruere numerum, ut perfecte & perpoluissime possint esse absoluta.

Superlatio

Superlatio est oratio superans ueritatē, alicuius aut
 genū minuendūe causā. Hæc sumitur separatim, aut
 cum comparatione. Separatim sic, Quod si concordiam
 retinebimus in ciuitate, imperij magnitudinem solis ori
 tu atq; occasu metiemur. Cum comparatione, aut à simi
 litudine, aut à præstantia s. perlatio sumitur. A similitu
 tudine sic. Corpore niueum candorem, aspectu igneum
 ardorem assequatur. A præstantia hoc modo. Cuius
 ore sermo melle dulcior profuebat. Ex eodem genere
 hoc est. Tātus erat in armis splendor, ut solis fulgor obs
 curior uideretur.

Intellectio est, cum res tota parua de parte cognoscitur,
 aut de toto pars. De parte totū sic intelligitur. Non
 illæ te nuptiales tibiæ eius matrimonij commonebant
 Nam hic omnia sanctimonia nuptiarū uno signo tibiæ
 rum intelligitur. De toto pars, ut si quis ei, qui uestitum
 aut ornatum sumptuosum ostendet, dicat? Ostentas mir
 bi diuitias, & locupletes copias iactas. Ab uno plura
 intelliguntur hoc modo. Pœno fuit Hispanus auxilio,
 fuit immanis ille Transalpinus, in Italia q. oq; idem nō
 nemo togatus sensit. A pluribus unum sic intelligitur.
 Atrox calamitas pectora mœrore pulsabat, itaq; anhel
 lans ex imis pulmonibus præ cura spiritus ducebatur.
 Nam in superioribus plures Hispani, & Galli, & toga
 ti & hic unum pectus & unus pulmo intelligitur. &
 erit illic diminutus numerus festiuitatis, hic adauctus
 grauitatis gratia.

Abusio est, quæ uerbo simili & propinquo, pro cert
 o & proprio abutitur, hoc modo. Vires hominis breues

nes sunt, aut parua statura, aut longum in homine cornu
 silium, aut oratio magna, aut uti pauco sermone. Nam
 hic facile est intelledu, finitima uerba rerum dissimilitu
 ratione abusiois esse traducta.

Translatio est, cum uerbum in quandam rem transfe
 ritur ex alia re, quod propter similitudinẽ recte uider
 de rei causa, sic. Hic Italiam tumultus expergescit
 terrore subito. Breuitatis causa sic, Recens aduentus
 exercitus subito ciuitatem extinxit. Obscenitatis uis
 tandæ causa sic, cuius mater quotidianis nuptijs dele
 statur. Augendi causa sic, Nullius innoxior, & calamita
 tas istius explere inimicitias, & nefariã saturare cru
 delitatem potuit. Minuendi causa sic, Magno se prædi
 cat auxilio fuisse, quia paululũ in rebus difficillimis as
 spirauit. Ornãdi causa sic, Aliquãdo reip. rationes, quæ
 malitia nocentã exaruerant, uirtute optimatum reuere
 scunt. Translationẽ prudentẽ dicunt esse dissimilẽ oport
 ere, ut cũ ratione in consimilẽ rem transeat, ne sine de
 lectu temere & cupide uideatur in dissimilẽ transcurr
 risse. Permutatio est oratio aliud uerbis, aliud senten
 tia demonstrans. Ea diuiditur in tres partes, similitudin
 em, argumentũ, contrariũ. Per similitudinem sumitur
 cum translationes una aut plures frequenter ponuntur
 à simplici ratione ductæ sic: nam cum canes fungantur
 officijs laporũ, cuiã præsidio pecuaria credemus: Per
 argumentũ tractatur, cum à persona, aut à loco, aut à
 re aliqua similitudo augendi, aut minuendi causa duci
 tur, ut si quis Dyusum, Gracchiũ, Numitorcm obsoleuit
 dicat.

dicat. Ex contrario ducitur sic, ut si quis hominē prodigum & luxuriosum illudens, parcū & diligentē appetet. Et in hoc postremo, quod ex cōtrario sumitur, et illo primo, quod à similitudine ducitur, per translationem argumentō poterimus uti, per similitudinē sic, Quid ait hic Rex atq; Agamemnon nosler, siue ut crudelis est, potius Atreus? Ex cōtrario, si quē impiū qui patrē uerberauerit, Aeneā uocemus: intemperantiē & adulteriū, Hippolytū nominemus. Hæc sunt ferè, quæ dicenda uidebantur de uerborū exornationibus, nunc res ipsa monet, ut deinceps ad sententiā exornationes trāscamus.

Exornationes sententiarum.

Distributio est cum in plures res aut personas negocia certa quædā dispertiuntur, hoc modo. Qui uestrū iudices nomen diligit, hunc Senatus oderit necesse est: periculantissime enim semper iste oppugnat Senatum. Qui equestrem locum splendidissimū cupit esse in ciuitate, is oportet, istum maximas pœnas dedisse uelit, ne iste sua turpitudine ordini honestissimo maculæ atq; dedecori sit: qui parentes habetis, ostendite uobis supplicio uobis homines impios nō placere: quibus liberi sunt, statuite exemplum, quantæ pœnæ in ciuitate sint hominibus huiusmodi comparatæ. Item, Senatus officium est, consilio ciuitatem iuuare. Magistratus officium est, opera & diligentia consequi Senatus uoluntatem. Populi est officium, res optimas & homines idoneos maxime suis sententijs eligere, et pbare. Accusatoris officium est, inferre crimina. Defensoris, diluere

Et propulsare. Testis est dicere, quæ scierit, aut audierit. Quæstoris est, unumquemque horum in officio suo continere. Quare L. Cassi, si in causa testem præterquam quod sciat, aut audierit, argumētari, Et cōiectura prosequi patieris, ius accusatoris cum iure testimonij commiscebis, testis improbi cupiditatem cōfirmabis, reo duplicem defensionem parabis. Est hæc exornatio copiosissima. Comprehendit enim breuē multa, Et suum cuique tribuens, officium separat, Et res diuidit plures.

Licentia est, cum apud eos, quos aut uereri, aut metuere debemus, tamen aliquid pro iure nostro dicimus, quod eos minime offendat, aut quos hi diligunt, cum in aliquo errato uere reprehendi posse uideantur hoc modo. Miramini Quirites, quod ab omnibus uestre rationes deserantur, quod causam uestram nemo suscipiat, quod se nemo uestri defensorem profiteatur: id tribuite uestræ culpæ, atque desinite istud mirari. Quid est enim, quare non omnes istam rem fugere ac uitare debeant? Recordamini quos habueritis defensores, studia eorum uobis ante oculos proponite. Deinde exitus omnium cōsiderate, tum uobis ueniat in mentem, ut uere dicā, negligentia uestra, siue ignauia potius, illos omnes ante oculos uestros trucidatos esse, inimicos eorum uestris suspirijs in amplissimum locum peruenisse. Item, Nam quid fuit iudices, quare in sententijs secundis dubitaueritis, aut istum hominē nefarium ampliaueritis: nonne apertissimæ res erant crimini datæ: non omnes hæc iteribus comprobata: non contra tenuiter, Et nugatorie responsurum: Hic uos ueriti estis, si primo cætu condem-

nassetis

nassetis, ne crudeles existimaremini. Dum eam uetastis
 mituperationem, quæ longe à uobis erat ab futura, eam
 inuenistis, ut timidi atq; ignaui putaremini. Maximas
 & priuatas & publicas calamitates accepistis cum
 etiam maiores impendere uideantur, sedetis & oscitatis
 mini. Luce noctem, nocte lucem expectatis. Aliquid quor
 tidie acerbi atque incommodi nunciatur, & eum cuius
 opera nobis hæc accidunt, uos remoramini diuini &
 alitis, ac reip. perniciem retinetis quoad potestis in ciui
 tate. Eiusmodi licentia si nimium uidebitur acrimoniæ
 habere, multis mitigationibus lenietur: nam continuo ali
 quid huiusmodi licet inferre. Hic ego uirtutem uestram
 quero, sapientiam desidero, ueterem consuetudinem res
 quero: ut quod erit commotum licentia, id laude mitiget
 tur, ut altera res ab iracundia & molestia remoueat,
 altera res ab errato deterreat. Hæc res, sicut in amicitia
 ita in dicendo, si loco fit, maxime facit, ut & illi qui au
 dient, à culpa absint, & nos qui dicimus, amici eorum,
 & ueritatis esse uideamur. Est autem quoddam genus
 licentiæ in dicendo, quod astutiore ratione comparatur.
 cum aut ita obiurgamus eos qui audiunt, quomodo ipsi
 se cupiunt obiurgari, aut id quod scimus facile omnes
 audituros, dicimus nos timere quomodo accipiant, sed
 tamen ueritate commoueri, ut nihilo secius dicamus. Hor
 rum amborum generum exempla subiiciemus. Prioris
 huiusmodi, Nimum Quirites animis estis simplicibus et
 mansuetis, nimum creditis unicuique, existimatis unum
 quemque eniti, ut perficiat quæ uobis pollicitus sit: erratis,
 et frustra falsa spe iandiu deueniremini: stultitia uestra

est, quia quod erat in uestra potestate, ab alijs petere, quam ipsi sumere maluistis. Posterioris licentiæ hoc erit exemplū, Mibi cū isto iudices fuit amicitia, sed ista tamen amicitia, tametsi uereor quomodo accepturi sitis tamen dicam, uos me priuastis, quid ita? quia ut uobis essem probatus, cum qui uos oppugnabat, inimicum, quam amicum habere malui. Ergo hæc exornatio, cui Licentiæ nomen est, sicuti demonstrauius, duplici ratione tractabitur: acrimonia, quæ si nimium fuit aspera, mitigabitur laude: et assimulatione, de qua superius diximus, quæ non indiget mitigationis, propterea quod imitatur licentiam, & sua sponte se ad animum auditoris accommodat.

Diminutio est, cum aliquid esse in nobis, aut ijs quos defendimus, aut natura, aut fortuna, aut industria dicemus egregium: quod ne qua significetur arrogas ostentatio, diminuitur, & attenuatur oratione, hoc modo. Nam hoc pro meo iure iudices dico, me labore, et industria curasse, ut disciplinã militarẽ nõ in postremis tenerem. Hic si quis dixisset, ut optime tenerem, tametsi uere dixisset, tamen arrogans uisus esset, nunc & ad inuidiã uitandã, & ad laudẽ cõparandam satis dictũ est. Item, Virum igitur auaritiæ causa, aut egestatis accessit ad maleficium? Auaritiæ? at largissimus fuit in amicos, quod signũ liberalitatis est, quæ contraria auaritiæ est: Egestatis? at huic quidem pater, nolo nimium dicere, non tenuissimũ patrimonium reliquit. Hic quoq; uitatũ est, ne magnum aut maximũ diceretur. Hoc igitur in nostris, aut eorum, quos defendemus, egregijs commodis, proferendis

ferendis obseruabimus. Nam eiusmodi res et inuidiam contrahunt in uita, & odium in oratione, si inconsiderate tractes. Quare quemadmodū ratione in uiuendo fugitur inuidia, sic in dicendo cōsilio uitatur odium.

Descriptio nominatur, quæ rerū consequentiū continet perspicuam & dilucidā cum grauitate expositio nem, hoc modo. Quod si islum iudices uestris sententijs liberaueritis, statim sicut è cauea leo missus, aut aliqua teterrima bellua soluta ex catenis uolitabit, & uagabitur in foro acuens dentes inultos in cuiusq; fortunas, in omnes amicos atq; inimicos, notos atque ignotos incurrans, aliorū famā depeculans, aliorū caput oppugnans, aliorum domū ac omnē familiā perfringēs, remp. funtātus labefactās. Quare iudices eijcite cum de ciuitate, liberate omnes formidine, uobisq; ipsis consulite: nam si islum impunitum dimiseritis, in uosmetipsos, mihi credite, seram et truculentā bestiā iudices immiseritis. Item, Nam si de hoc iudices grauem sententiā tuleritis, uno iudicio simul multos iugulaueritis, grandis natu parens cuius spes senectutis omnis in huius adolescentia posita est, quare uelit in uita manere non habebit, filij parui priuati patris auxilio, ludibrio, & despectus paternis inimicis erunt oppositi, tota domus huius indigna contidet calamitate: at inimici statim sanguinolēta palma, crudelissima uictoria potius insultabūt in horū miserias, superbi re simul, & uerbis inuebentur. Item, Nam neminem uestrum fugit Quirites capta urbe, quæ miseriarū consequi soleant, arma qui cōtrā tulerint, statim crudelissimis trucidantur, cæteri qui possunt per ætatem,

Et vires laborem ferre, rapiuntur in seruitutē, qui non possunt, vita prouariur: uno deniq; atq; eodem tempore domus hostili st. grat incendio. Et quos natura aut uoluntas necessitudine aut beneuolentia conuinxerit, dirstrabuntur, liberi partim in gremijs parentum diripiuntur, partim in sinu iugulantur, partim ante pedes cōstiprantur: nemo iudices est, qui possit satis rem consequi uerbis, nec referre oratione magnitudinē c. lamitatis. Hoc genere exornationis, uel indignatio, uel misericordia potest cōmoueri, cum res consequentes cōprebensa uniuersæ, perspicua breuiter exprimuntur oratione.

Diuisio est, quæ rem semouens à re, utranq; absoluit ratione subiecta, hoc modo. Cur ego nunc tibi obijciam quicquam: si probus es, non meruisti: si improbus, num cōmoueris. Item, Quid nunc ego de meis proprijs meritis prædicem: si meministi, obuiandam, si oblitus es, cum re nihil egerim, quid est, quod uerbis proficere possim? Item, Duæ res sunt quæ possunt homines ad turpe compendium commouere, inopia atq; auaritia: te auaritiam in fraterna diuisione cognouimus, inopem atq; egentem nunc uidemus: qui potes igitur ostendere causam maleficij nō fuisse? Inter hanc diuisionem, et illam quæ de partibus orationis tertia est, de qua in libro primo diximus, et quæ secundū narrationē demonstrauimus, hoc interest, quod illa diuidit per enumerationē, aut per expositionē, quibus de rebus in tota oratione disputatio facta sit: hæc se statim explicat, et breui duabus, aut plurius partibus subijciens rationes, exornat orationem.

¶ frequen. at. o est, cum res in tota causa dispersæ cōguntur

guntur unum in locum, quo grauior, aut acrior, aut cri-
 minosior oratio sit, hoc pacto. A quo tandem abest iste uir-
 tior: quid est iudices, cur uelit eum liberare? Sua pudē-
 titia proditor est, insidiator alienæ, cupidus, intemper-
 ran, petulans, superbus, impius in parentes, ingratus in
 amicos, infestus in cognatos, in superiores contumax in
 æquos & pares fastidiosus, in inferiores crudelis, deni-
 que in omnes intolerabilis. Eiusdem generis est illa fre-
 quentatio, quæ plurimum coniecturalibus causis opitu-
 latur, cum suspitiones, quæ separatim dictæ, minutæ, et
 infirmæ erant, unū in locum coactæ rem uidentur per-
 spiciam facere, non suspitiosam, hoc pacto. Nolite igitur
 tur, nolite iudices ea quæ dixi, separatim spectare, sed
 omnia colligite, & conferte in unum. Si & cōmodum
 ad istum ex illius morte ueniebat, & uita hominis est
 turpissima, animus auarissimus, fortunæ familiaris rei
 attenuatissimæ, & res ista nemini bono præter istum
 fuit, neq; alius quisquam æque cōmode, neq; iste cōmo-
 dioribus alijs rationibus facere potuit, neq; præteritum
 quicquam est ab isto, quod opus fuerit ad maleficium,
 neq; factum quod opus nō fuerit, & cum locus idoneus
 maxime quæsitus, tum occasio aggrediendi commoda,
 tempus ad eundem opportunissimum, spatium conficiendū
 longissimum sumptum est, non sine maxima occultandē
 & perficiendū maleficij spe: & præterea antequam oc-
 cisis homo is est, iste uisus est in eo loco in quo est occisio
 facta, solus. Paulo post in ipso loco maleficij uox illius
 qui occidebatur, auditæ est: deinde post occasionem, istum
 multa nocte domū rediisse cōstat, postera die titubanter
 & incon-

& inconstanter de occisione illius locutū. Hæc partim
 testimonijs, partim quæstionibus, & argumētis omnia
 cōprobanur, & rumore populi, quæ ex argumentis na-
 tum necesse est esse uerū: uestrum iudices est bis unū in
 locum collatis, certam sumere scientiā, non suspicionem
 maleficij. Nam unū aliquid aut alterū potest in istum ca-
 su cecidisse suspitiose, ut omnia inter se à primo ad por-
 trem cōueniant maleficia, necesse est casu nō posse fie-
 ri. Vehemens est hæc exornatio, & in coniecturali con-
 stitutione causæ fermè semper necessaria, et in cæteris
 generibus causarū, & in omni oratione adhibenda nō
 nunquam.

Expolitio est, cum in eodem loco manemus, et aliud
 atq; aliud dicere uidemur. Ea aut dupliciter fit, si aut
 eandem plane dicimus rem, aut de eadē re. Eandē rem
 dicemus non eodem modo, nam id quidē obtūdere audir-
 torem est, non rem expolire, sed cōmutato. Cōmutabimur
 tripliciter, uerbis, pronūciando, tractando. Verbis
 commutabimus, cum res semel est dicta, iterum, aut sepius
 alijs uerbis, quæ idem ualeant. Eadem res profere-
 retur, hoc modo, Nullum tantum est periculū, quod ser-
 piens pro salute patriæ uitandum arbitretur. Cum au-
 getur incolumitas perpetua ciuitatis, qui bonis erit ra-
 tionibus præditus, profecto nullum uitæ discrimen sibi
 pro fortunis reip. fugiendum putabit: & erit in ea sen-
 tentia semper, ut pro patria studiose, in quamuis magnā
 descendat uitæ dimicationē. Pronunciando cōmutabimur,
 si tum in sermone, tum in acrimonia, tum in alio
 atq; alio genere uocis atq; gestus, eadem uerbis cōmutando.

tractando, pronuntiatione quoque uehementius immutabi-
 mus. Hoc neq; cōmodissime scribi potest, neq; parum est
 apertū, quare non eget exempli. Tertium genus est cō-
 mutationis, quod tractando conficitur, si sententiā traieci-
 ciemus, aut ad sermocinationē, aut ad exuscitationem.
 Sermocinatio est, de qua planius paulo post suo loco dix-
 erimus. Nunc breuiter ad hanc rem quod satis sit attin-
 gemus, in qua constituetur alicuius personæ oratio ac-
 commodata ad dignitatē, hoc modo, ut quo facilius res
 cognosci possit, ne ab eadem sententia recedamus. Sa-
 piens, qui omnia reip. caussa suscipienda pericula puta-
 bit, sæpe ipse secum loquitur. Non mihi soli, sed etiam
 atq; adeo multo potius natus sum patriæ: uita quæ fa-
 to debetur, saluti patriæ potissimum soluatur. Aluit hæc
 me tute atq; honeste, produxit usq; ad hanc ætatem, mis-
 ixi meas rationes bonis legibus, optimis moribus, hone-
 stissimis disciplinis. Quid est, quod à me satis ei persolui
 possit, uade hæc accepta sunt? Quia hæc loquitur secū
 sapiens, sæpe ego in periculis reip. nullum ipse periculū
 fugi. Item mutatur res tractando, si traducitur ad exu-
 scitationē, cum & nos cōmoti dicere uideamur, & au-
 ditoris animū cōmouemus, sic. Quis est tam tenui cogi-
 tatione præditus, cuius animus tantis angustijs inuidiæ
 cōtinetur, qui non hunc hominem studiosissime laudet,
 & sapientissimum iudicet? qui pro salute patriæ, pro
 incolumitate ciuitatis, pro reip. fortunis, quāuis magnū
 atq; atrox periculū studiosè suscipiat, et libenter subeat.
 Quidē hunc hominē magis cupio satis laudare, quā
 possim, idemq; hoc certo scio uobis omnibus usu uenire.

Eadem res igitur his tribus in dicendo cōmutabitur uerbis, uerbis, pronuntiando, tractando: sed tractando dupliciter, sermocinatione, et exuscitatione. Sed de eadem re cum dicemus, pluribus utemur cōmutationibus. Nam cum rem simpliciter pronunciauerimus, rationem poterimus subijcere. Deinde duplicem, uel sine rationibus, uel cum rationibus pronunciare sententiam. Deinde asserere contrarium, de quibus omnibus diximus in uerbis exornationibus. Deinde simile & exemplū, de quo suo loco plura dicemus. Deinde conclusionem, de qua in secundo libro, quæ opus fuerūt, diximus, demonstrantes argumentationem, quemadmodum concludere oporteat, in hoc libro docuimus, cuiusmodi esset exornatio uerbi, cui conclusioni nomen est. Ergo huiusmodi uehementer ornata poterit esse expolitio, quæ constabit ex frequentibus exornationibus uerborum & sententiarum. Hoc modo igitur septem partibus tractabitur: sed ab eiusdem sententiæ non recedamus exemplo, ut scire possis, quàm facile præceptione rhetorica res simplex multiplici ratione tractetur. Sapiens nullum pro republica periculum uitabit, ideo quod sæpe fit, ut cum pro republica perire noluerit, necessario cum republica pereat. Et quoniam sunt omnia commoda à patria accepta, nullum incōmodum pro patria graue putandū est: ergo qui fugiunt id periculum quod pro republica subeundum est, stulte faciunt. Nam neque effugere incommoda possunt, & ingrati in ciuitatem reperiuntur. At qui patriæ pericula suo periculo expetunt, hi sapientes putandi sunt, cum & eum quem debent honorem reipublicæ reddunt.

reddunt, & pro multis perire malunt, quàm cum multis. Etenim uehementer est iniquum, uitam quam à natura acceptam propter patriam conseruaueris, naturæ cum cogat reddere, patriæ cū roget non dare: & cum possis cum summa uirtute & honore pro patria interire, malle per dedecus & ignauiam uiuere: & cum pro amicis, & parētibus, & cæteris necessarijs adire periculū uelis, pro rep. in qua & hoc & illud sanctissimum nomen patriæ continetur, nolle in discrimen uenire. Itaque uti contemnendus est, qui in nauigando se quàm nauim mauult incolumem, ita uituperandus, qui in reip. discrimine suæ, plus quàm communi saluti consulit. Naue enim fracta, multi incolumes euaserunt, ex naufragio patriæ saluus nemo potest enatare. Quod mihi bene uidetur Decius intellexisse, qui se deuouisse dicitur, & pro legionibus in hostes misisse medios. Vnde amisit uitam, at non perdidit: re enim uilissima & parua, maximam redemit: dedit uitam, accepit patriam: amisit animam, potitus est gloria, quæ cum summa laude prodita uetustate magis quotidie enitescit. Quod si pro rep. debere accedere ad periculum, & ratione demonstratum est, & exemplo comprobatum, ij sapiētes sunt existimandi, qui nullum pro salute patriæ periculū uitant. In his igitur generibus expolitio uersatur, de qua producti sumus ut plura diceremus, quòd nō modo cum causam dicimus, adiuuat, & exornat orationē, sed multo maxime per eam exercemur ad elocutionis facultatem. Quare conueniet extra causam in exercendo rationes adhibere expolitionis, in dicendo uiri cum exornabi-

mus argumentationem, de qua diximus in lib. secundo.
 Cōmoratio est, cum in loco firmissimo, quo tota causa
 continetur, manetur diutius, & eodem sæpius redi-
 tur. hac uti maxime conuenit, & id est oratoris boni
 maxime proprium. Non enim datur auditori potestas,
 animum de re firmissima dimouendi. Huic exemplum
 satis idoneum subijci non potuit, propterea quod hic lo-
 cus non est à tota causa separatus, sicut membrum ali-
 quod, sed tanquam sanguis profusus est per totum cor-
 pus orationis.

Contentio est, per quam contraria referuntur. Ea
 est in uerborum exornationibus, ut antè docuimus, eius-
 modi. Inimicis te placabilem, amicis inexorabilem præ-
 bes. In sententiarum huiusmodi. Vos huius incommodis
 lugetis, iste reipub. calamitate lætatur. Vos uestris for-
 tunis diffiditis, iste solus suis eò magis cōfidit. Inter hæc
 duo contentionum genera hoc interest: illud ex uerbis
 celeriter relatis constat, hic sententiæ contrariæ ex com-
 paratione referantur oportet.

Similitudo, est oratio traducens ad rem quampiam
 aliquid ex re dispari simile. Ea sumitur, aut orandi cau-
 sa, aut probandi, aut apertius dicendi, aut ante oculos
 ponēdi. Et quo modo quatuor de causis sumitur, ita qua-
 tuor modis dicitur, per contrarium, per negationem,
 per breuitatem, per collationē. ad unamquamq; sumen-
 da causam similitudinis accommodabimus singulos mor-
 dos pronunciandi. Ornandi causa sumitur per contra-
 rium, sic. Non enim quemadmodum in palaestra qui ter-
 das ardētes accipit, celerior est in cursu cōtinuo, quam
 ille qui

ille qui tradit, ita melior Imperator nouus, qui accipit
 exercitum, quàm ille qui decedit, propterea quod defas-
 tigus cursor integro facem, hic peritus Imperator
 imperito exercitum tradit. Hoc sine simili satis plane, et
 perspicue, & probabiliter dici potuit, hoc modo. Dici-
 tur minus bonos Imperatores à melioribus exercitiū ac-
 cipere solere. sed ornandi causa simile sumptum est, ut
 orationi dignitas quædã comparetur. Dictū est autē per
 contrariū. Nam tunc similitudo sumitur per contrariū.
 cum ei rei quã nos probamus, aliquã rem negamus esse
 simile, ut paulò ante, cū de cursoribus asserēbamus. Per
 negationem dicitur probandi causa, hoc modo. Neque
 equus indomitus, quamuis natura bene compositus sit,
 idoneus potest esse ad eas utilitates, et aptus, quæ de se
 rantur ab equo: neq; homo indoctus, quamuis sit inger-
 niosus, ad uirtutē potest peruenire. Hoc probabilius factum
 est, quod magis est uerisimile, nō posse uirtutē sine
 doctrina comparari, quoniã nec equus quidē indomitus
 idoneus potest esse: ergo sumptū est probandi causa. Dictū
 est autē per negationē. id enim perspicuū est de primo si-
 militudinis uerbo. sumitur & apertius dicendi causa
 simile per breuitatem, hoc modo. In amicitia gerenda,
 sicut in certamine currendi non ita conuenit exerceri,
 ut quoad necesse sit, peruenire possis, sed ut productus
 studio, et uiribus ultra facile procurras. Nam hoc simile
 est, ut apertius intelligatur, mala ratione facere qui
 reprehendant eos, qui uerbi causa post mortem amici li-
 beros eius custodiant, propterea quod in cursore tantū
 uelocitatis esse oporteat, ut efferatur usque ad finem, in

amico tantū beneuolentiæ studium, ut ultra quā amicus sentire possit, procurrat amicitie studio. Dicitū autē simile est per breuitatem. Non enim ita ut in cæteris rebus res abs re separata est, sed utraque res coniuncte & confuse pronunciatæ sunt. Ante oculos ponendi negotii causa, sumetur similitudo cum dicetur per collationem sic. Vti citharædus, cum prodierit optime uestitus, palla inaurata indutus, cū chlamyde purpurea coloribus uarijs intexta. & cum corona aurea magnis fulgentibus gemmis illuminata, citharam tenens exornatissimam auro & ebore distinctam, ipse præterea forma & specie sit, & statura appositæ ad dignitatem, si cum magna populo commouerit his rebus expectationem, repente silentio facto, uocem emittat acerbissimam cū turpissimo corporis motu: quo melius ornatus sit, & magis fuerit expectatus, eo magis derisus & contemptus eijcitur: ita si quis in excelso loco, & in magnis ac locupletibus copijs collocatus, fortunæ muneribus, & naturæ commodis omnibus abundabit, si uirtutis & artium, quæ uirtutis magistræ sunt, egebit: quo magis cæteris rebus erit copiosus, & illustris, & expectatus, eo uehementius derisus, & contemptus ex omni conuenio honorum eijcietur. Hoc simile exornatione utriusque rei, & alterius inscitia artificij, alterius stultitia sumili ratione collata, sub aspectu omnium rem subiecit. Dicitū autem est per collationem, propterea quod proposita similitudine, paria sunt omnia relata. In similibus obseruare oportet diligenter, ut cū rem afferamus similem, cuius rei causa similitudinē attulerimus, uerba quoque

quod ad similitudinem habeamus accommodata. id est
 huiusmodi. Ita ut hirundines æstiuo tēpore præsto sunt,
 frigore pulsæ recedunt, ex eadem similitudine nūc per
 translationem uerba sumimus, ita falsi amici sereno ui-
 tæ tempore præsto sunt, simulatq; hincmem fortunæ ui-
 derint, deuolāt omnes. Sed inuentio similiū facilis erit,
 si quis sibi omnes res animatas & inanimatas, mutas
 & loquentes, feras & mansuetas, terrestres & cœ-
 lestes, & maritimas artificio, casu, natura comparatas,
 usitatas atque inusitatas, frequenter ponere poterit
 ante oculos, & ex his aliquam uenari similitudinē, quæ
 aut ornare, aut docere, aut apertiore rem facere, aut
 ponere ante oculos possit. Non enim res tota toti rei nec-
 esse est similis sit, sed ad ipsum ad quod conferetur simi-
 litudinem habeat oportet.

Exemplum est alicuius facti, aut dicti præteriti cum
 certi auctoris nomine propositio. Id sumitur iisdē de cau-
 sis, quibus similitudo. Rem ornatiorē facit, cum nullius
 rei nisi dignitatis causa sumitur. Apertiore, cum id
 quod sit obscurius, magis dilucidum reddit. Probabilior
 rem, cum magis uerisimilem facit. Ante oculos ponit, cū
 exprimit omnia perspicue, ut res dicta propè manu ten-
 tari possit. Vniuscuiusq; generis singula subiicissemus
 exempla, nisi exemplum quod genus esset in expolitio-
 ne demonstrassemus, & causas sumendi in similitudine
 aperuissemus, quare nolimus, neque pauca, quo minus
 intelligeretur, neq; re intellecta, plura conscribere.

Imago, est formæ cum forma cum quadam similitu-
 dine collatio. Hæc sumitur, aut laudis aut uituperatio-

nis causa. Laudis causa, sic, ibat in prælium corpore tantum
 ri ualidissimi, impetu leonis acerrimi similis. Vituperationis, ut in odium aut in inuidiã, aut in contemptionem
 adducat. ut in odium, hoc modo. Iste quotidie per foras
 medium tanquam iubatus draco serpit, dentibus adu-
 cis, aspectu rabido, spiritu uenenato, circumspectans huc
 & illuc, si quem reperiat, cui aliquid mali faucibus aspi-
 flare, quem ore attingere, dentibus infecare, lingua aspi-
 gere possit. Ut in inuidiã adducat, hoc modo. Iste qui di-
 uitias suas iactat, sicut gallus è Phrygia, aut ariolus q̄
 piam depressus, & oneratus auro clamat, & delirata.
 Ut in contemptionem adducat, sic, Iste, qui tanquam cor-
 chleca abscondens, retentat sese tacitus, quo sit tutus, cor-
 meditur cum domo sua, & aufertur.

Effictio est, cum exprimitur et effingitur uerbis cor-
 poris cuiuspiam forma, quoad satis sit ad intelligendã,
 hoc modo, Hunc dico iudices rubrum, breuem, incuruũ,
 canum, subcrispum, cæsum, cui sanè magna est in men-
 to cicatrix, si quo modo potest uobis in memoriam redi-
 re. Habet hæc exornatio cum utilitatem, si quem uelis
 ostendere, tum uenustatem, si breuiter & dilucide sciri
 etia est.

Notatio est, cum alicuius natura certis describitur
 signis, quæ sicuti notæ quædam nature sunt attributa.
 Ut si uelis non diuitem, sed ostentatorem pecuniosum de-
 scribere, Iste, inquit, iudices qui se dici diuitẽ putat esse
 præclarum, primum nunc uidete, quo uultu nos intuetur,
 atur, nonne uobis uidetur dicere, darem, si mihi molesti
 non essetis: cum uero sinistra mentum subleuat, exissu
 mas

mat se gemmæ nitore, & auri splendore aspectus omni-
 nium perstringere. Cum puerum respicit hunc unum,
 quem ego noui, uos non arbitror nouisse, alio nomine
 appellat, deinde alio atque alio, Heus tu, inquit, ueni
 Sannio, ne quid isti barbari perturbent, ut ignoti qui
 audiunt, unum putent eligi de multis. ei dicit in aurem,
 aut ut domi lectuli sternantur, aut ab auunculo rogetur
 Aethiops, qui ad balneas ueniat, aut a stirconi locus ante
 ostium suum detur, aut aliquid fragile falsæ choraz-
 gum gloriæ comparatur. Deinde exclamat, ut omnes
 audiant, uideo ut diligenter enumeretur, si potest ante
 nossem. Puer qui iam bene hominis naturam nouit, tu
 illo plures mittas oportet, inquit, si hodie uis transiui
 numerari. Age inquit, duc tecum Libanum & Sosiam.
 Sanè. Deinde casu ueniunt hospites homini, qui istum
 splendide, dum peregrinaretur, receperunt: ex ea re ho-
 mo hercle sanè conturbatur, sed tamen à uitio naturæ
 non recedit. Bene, inquit, facitis cum uenitis, sed rectius
 fecissetis, si ad me domum rectà abissetis. Id fecisse-
 mus inquit illi, si domum nouissemus. At istud qui-
 dem facile fuit undelibet inuenire. Verum euntem il-
 lum, sequuntur illi, sermo interea huius consumitur om-
 nis in ostentatione. Quærit in agris cuiusmodi fru-
 menta sint, negat se, quia uillæ incensæ sunt, accedere
 posse, nec ædificare etiam nunc audere, tamesi in
 Thusculano quidem coepi insanire, & in iisdem fun-
 damentis ædificare. Dum hæc loquitur, uenit in ædes
 quasdam, in quibus sodalitiū erat eadem die futu-
 rum, quo iste pro notitia domini ædium ingreditur cum

hospitibus: Hic inquit, habito, perspicit argentum quod
 erat expositum, uisit triclinium stratum, probant. accer-
 dit seruuus, dicit homini clare dominum iam uenturum.
 si uelit exire, Ita ne inquit? Eamus hospites, frater uel
 nit ex Salerno, ego illi obuiam pergam, uos huc decim
 ma uenitote. hospites discedunt. Isle se raptim domum
 suam conijcit, illi decima, quo iusserat ueniunt, quærent
 hunc, reperiunt domus cuius sit, in diuersorium derisi con-
 ferunt sese. Vident hominem postera die, narrant, expos-
 stulant, accusant, ait isle eos similitudine loci deceptos,
 angiporto toto decerrasse, contra ualetudinem suam se
 ad multam noctem expectasse. Sannioni puero negotium
 dederat, ut uasa, uestimenta, pueros corrogaret, seruu-
 lus non inurbanus satis strenue & concinne comparat,
 isle hospites domum deducit. Ait se ædes maximas cui-
 dam amico ad nuptias accommodasse. nunciat interea
 puer argentum repeti (pertimuerat enim, qui commo-
 darat) Apagete, inquit, ædes commodauit, familiam dei-
 di, argentum quoque uult: tametsi hospites habeo, tamen
 utatur licet, nos Samijs delectabimur. Quid ego quæ de
 inde efficiat, narrare: eiusmodi est hominis natura, ut quæ
 singulis diebus efficiat gloria atque ostentatione, ea uix
 annuo sermone narrare possim. Huiusmodi notationes,
 quæ describunt quod consentaneum sit uniuscuiusque na-
 turæ, uehementer habent magnam delectationem. tota
 enim naturam cuiuspiam ponunt ante oculos, aut glor-
 riosi, ut nos exempli causa cœperamus, aut inuidi, aut in-
 midi, aut auari, ambitiosi, amatoris, luxuriosi, furis, qua-
 druplitoris. denique cuiusuis, studium protrahi potest in
 medium

medium tali notatione. Sermocinatio est, cum alicui personæ sermo attribuitur, & is exponitur cum ratione dignitatis, hoc pacto. Cum miliibus urbs redundaret, & omnes timore oppressi domi continerentur, uenit iste cum sago, gladio succinctus, tenēs iaculū, quinque adolescentes hominē simili ornatu subsequuntur, irruit in ædes subito, deinde magna uoce. Vbi est iste beatus, inquit, & diū dominus: quin mihi præsto fuit: quid tacetis: hic alij omnes stupidi timore obmutuerūt. Vxor illius infelicissimi cum maximo fletu ad istius pedes abiicit sese. Parce, inquit, & per ea quæ tibi dulcissima sunt in uita, miserere nostri, noli extinguere extinctos. Fer mansuete fortunam, nos quoque fuimus beati, nos certe esse hominē. At ille, Quin illum mihi datis, ac uos auibus meis opplerare desinitis: non abibit. Illi nunciatur interea uenisse istum, & clamore maximo mortem minari. Quod simul ut audiuit, Heus, inquit, Gorgia pedisequa puerorum, absconde pueros: descende, fac ut incolumes ad adolescentiam perducas. Vix hæc dixerat, cū ecce iste præsto, Sedes, inquit audax: non uox mea tibi uitam ademit: exple meas inimicitias, & iracundiam saturo tuo sanguine. Ille cum magno spiritu, metuebat, inquit, ne plane uictus essem, nunc uideo in iudicio mecum contendere non uis, ubi superari turpissimum est, superare pulcherrimū: interficere me uis, occidar equidem, sed uictus non peribo. At ille, In extremo uitæ tempore etiam sententiose loqueris, neque ei quem uides dominari, uis supplicare: Tum mulier, Imò quidem iste rogat & supplicat, sed tu quæso commoueare, & tu per

deos inquit, hunc amplexare, dominus est, uicit hic te, uince tu nunc animū. Cur nō desinis, inquit uxor, loqui, quæ me digna nō sunt: tace, et quæ curanda sunt, curat: tu cessas mihi uitā tibi omnem bene uiuendi spem mea morte eripere: Iste mulierem repulit ab se lamentantē: illi nescio quid incipienti dicere quod dignum uidelicet illius uirtute esset. gladiū in latere defixit. Puto in hoc exemplo datos esse unicuique sermones ad dignitatem accommodatos, id quod oportet in hoc genere obseruare. Sunt item sermocinationes consequentes hoc genus. nā quid putamus illos dicturos, si hoc iudicaueritis: nonne hac omnes utentur oratione: deinde subijcere sermonē.

Conformatio est, cum aliqua quæ non adest persona confingitur quasi adsit, aut cum res muta, aut informis sit eloquens, & formata, & ei oratio attribuitur ad dignitatem accommodata, aut actio quædam hoc pacto. Quod si nunc hæc urbs inuictissima uocem emittat, non hoc pacto loquatur: Ego illa plurimis trophæis ornata, triumphis ditata certissimis, clarissimis locupletata uictorijs, nunc uestris seditionibus o ciues uxor. quam doctis malinosa Carthago, uiribus probata Numantia, disciplinis erudita Corinthus labefactare non potuit, eam pati mini nunc ab homunculis deterrimis proteri atque conculcari: Item, Quod si nunc Lucius ille Brutus reuiscat, et hic ante pedes uestros adsit, nō hac utetur oratione: Ego reges eieci, uos tyrannos introduciis: ego libertatem, quæ non erat, peperit, uos partem seruare nō uultis: ego capitis mei periculo patriam liberaui, uos liberi sine periculo esse non curatis. Hæc conformatio, licet

et in plures res mutas atque inanimatas transferatur, proficit plurimū in amplificationis partibus, & cōmiseratione. Significatio est, quæ plus in suspitione res linquit, quàm positum est in oratione: ea fit per exuperationem, ambiguum, consequentiam, abscisionem, similitudinē. Per exuperationem, cum plus dictum est, quàm patitur ueritas, augēdæ suspitionis causa, sic. Hic de tanto patrimonio tam cito testam, qua sibi petat ignem, nō reliquit. Per ambigū, cum uerbum potest in duas plures uel sententias accipi, sed accipitur in eam partē, quā uult is, qui dixit. ut de eo si dicas, qui multas hæreditates adierit, Prospice tu, qui plurimum cernis. Ambigua quemadmodū uitanda sunt quæ obscuram reddunt orationem, ita hæc consequēda, quæ conficiunt huiusmodi ignificationē. Ea reperiētur facile, si nouerimus et animaduuerterimus uerborū ancipites aut multiplices potestates. Per consequentiā significatio fit, cum res quæ sequuntur aliquā rem, dicuntur, ex quibus tota res relinquatur in suspitione, ut si falsamentarij filio dicas, Quiesce tu, cuius pater cubito se emungere solebat. Per abscisionē, si cū incipimus aliquid dicere, præcidimus, et ex eo quod iā diximus, satis relinquatur suspitionis sic, Qui ista forma et ætate nuper alienæ domui, nolo plura dicere. Per similitudinē, cum aliqua re simili allata, nihil amplius dicimus, sed ex ea significamus quod sentiamus, hoc modo. noli Saturnine nimiū populi frequētia fretus esse, stultitiā nosce, inulti iacent Gracchi. Hæc exornatio plurimum festiuitatis habet interdū et dignitatis. Sinit enim quiddā tacito oratore ipsum auditorē suspicari,

Breuitas

Breuitas, est res ipsis tantummodo uerbis necessarijs expedita, hoc modo. Lemnū præteriens cepit, inde Tauri si præsidium reliquit, post urbem in Bithynia suscipit, inde pulsus in Hellespontum, statim potitur Abydo. itē. Modo Consul, quondam tribunus, is deinde primus erat ciuitatis. itē, Tum proficiscitur in Asiam, deinde exul, & hostis est dictus, post Imperator, & postremo est factus Consul. Habet paucis comprehensa breuitas multarum rerum expeditionem. Quare adhibenda sæpe est, cum aut res non egent longæ orationis, aut tempus non sinit commorari.

Demonstratio est, cum ita uerbis res exprimitur, ut geri negotium, & res ante oculos esse uideatur. id fieri poterit, si quæ ante, & post, & in ipsa re facta erunt, comprehendemus, aut à rebus consequentibus, aut à circumstantiis non recedemus, hoc modo. Quod simul atq; Gracchus prospexit, fluctuare populum, uerentē ne ipse auctoritate senatus commotus à sententia desisteret, iubet aduocari concionem. Isle interea scelere et malis cogitationibus redundans euolat ex templo Iouis, & sudans, oculis ardentibus, erecto capillo, contorta toga, ceteris pluribus alijs ire celerius cœpit. Illi præco faciebat audientiam, hic subsellium quoddam calce premēs dextra pedem defringit, & alios hoc idem iubet facere. Cum Gracchus deos inciperet precari, cursim isti impetū faciunt, ex alijs alijs partibus conuolāt, atq; à populo unus. Fuge inquit Tiberi, fuge. Non uides respice inquam. Deinde uaga multitudo subito timore perterrita fugere cœpit. At isle spumam ex ore reijciens, anhelans ex insi-

mo per

mo pectore crudelitatem, contorquet brachium, & dubitanti Graccho quid esset, neque tamen locum in quo confiterat relinquenti, percutit tempus. Ille nullam uorem edens insita uirtute concidit tacitus: iste uiri fortissimi miserando sanguine aspersus, quasi facinus præclarissimum fecisset, circumspectans, & hilare sceleratam gratulantibus manum porrigens, in templum Iouis contulit sese. Hæc exornatio in amplificanda & commiseranda re plurimum prodest, & in huiusmodi narrationibus: statuit enim totam rem, et propè ponit ante oculos.

Omnes rationes honestandæ elocutionis studiose colligimus, in quibus Herenni si te diligenter exercueris, et grauitatem, et dignitatem, et suauitatem habere in dicendo poteris, ut oratorie planè loquaris: ne nuda atque inornata inuentio uulgaris sermone efferatur. Nunc idem nosmetipsi nobis instemus, res enim cõmunis agitur, ut frequenter et assidue consequamur artis rationem studio, et exercitatione: quod alij tum molestia tribus de causis maxime faciunt, aut si cum quibus libenter exerceantur, non habent, aut si sibi diffidunt, aut si nesciunt quam uiam sequi debeant: quæ à nobis absunt omnes difficultates. Nam et simul libenter exercemur propter amicitiam, cuius initium cognatio fecit, cætera philosophiæ ratio confirmauit. Et nobis non diffidimus, propterea quod et aliquantulum processimus, et alia meliora sunt, quæ multo intentius petimus in uita, ut etiam si non peruenerimus in dicendo, quo uolumus, parua pars uitæ perfectissimæ desideretur. Et uiam quam sequamur, habemus, propterea quod in his libris nihil præteritum

ritum est rhetoricæ præceptionis. Demonstratum est enim, quo modo res in omnibus generibus causarum inueniri oporteat. Dicitur est, quo pacto eas disponere conueniat. Traditum est, qua ratione esset pronuntiandum. præceptum est, qua uia meminisse possemus. Demonstratum est, quibus modis perfecta elocutio compararetur. Quæ si sequemur, acute, & cito reperiemus: distincte & ordinate disponemus: grauiter & uenuste pronuntiabimus: firme & perpetuo meminerimus, ornate & suauiter eloquemur. Ergo in arte rhetorica nihil est amplius. Hæc omnia adipiscemur, si rationes præceptionis diligentia consequemur et exercitatione.

COMMENTARIORVM RHETORICÆ
ad C. Herennium. Finis.

M. TULLII CICE

RONIS DE INVENTIONE

Rhetorica, Liber primus.

AEPE & multum hoc nec
cum cogitavi, boni ne an mali
plus attulerit hominibus et ci-
uitatibus copia dicēdi, ac sume
mū eloquētiæ studiū. Nā cum
& nostræ reipub. detrimenta
considero, & maximarū ciui-
tatū ueteres animo colligo car-

lamitates, non minimam uideo per disertissimos homi-
nes inuictam esse partem incommodorum. Cum autem
res ab nostra memoria propter uetustatem remotas ex
literarum monumentis repetere instituo, multas urbes
constitutas, plurima bella resincta, firmissimas societas,
sanctissimas amicitias intelligo tam animi ratione,
tam etiam facilius eloquentia cōparatas. Ac me quidem
diu cogitantem ratio ipsa in hanc potissimū sententiam
ducit, ut existimem sapientiam sine eloquentia parum
prodesse ciuitatibus: eloquentiam uero sine sapientia ni-
mum obesse plerunq; prodesse nunquam. Quare si quis
omissis rectissimis atq; honestissimis studijs rationis &
officij, consumit omnem operam in exercitatione dicen-
di, is inutilis sibi, perniciosus patriæ ciuis alitur: qui uer-
o ita se armat eloquentia, ut non oppugnare commoda
patriæ, uerū propugnare possit, is mihi uir & suis &
publicis

publicis rationibus utilissimus, atque amicissimus civis fore uideatur. Ac si uolumus huius rei, quæ uocatur eloquentia, siue artis, siue studij, siue exercitationis cuiusdam, siue facultatis à natura profectæ considerare principium, reperiemus id ex honestissimis causis natū, atque optimis rationibus profectum. Nam fuit quoddam tempus, cum in agris homines passim bestiarum more uagabantur, et sibi uictu ferino uitam propagabant, nec ratione animi quicquam, se pleraque uiribus corporis admistrabant. Nondum diuinæ religionis, non humani officij ratio colebatur, nemo legitimas uiderat nuptias, non certos quisquam inspexerat liberos, non ius æquabile quid utilitatis haberet, acceperat. Ita propter errorem atque inscitiam cæca ac temeraria dominatrix animi cupiditas ad se explendā uiribus corporis abutebatur perniciosissimis satellitibus. Quo tempore quidam magnus uidelicet uir et sapiens cognouit quæ materia esset, et quanta ad maximas res opportunitas animis inesset hominum, si quis eam posset elicere, et præcipiendo meliorem reddere. Qui dispersos homines in agris, et in testis syluestribus abditos, ratione quadam compulit unum in locum, et congregauit, et eos in unamquamque rem inducens utilem atque honestam, primo propter insolentiā reuelamantes, deinde propter rationem atque orationem studiosius audientes, ex feris et immanibus mites reddidit et mansuetos. Ac mihi quidē uideatur hoc, nec tacita, nec inops dicendi sapientiā perficere potuisse, ut homines à consuetudine subito conuerteret, et ad diuersas uitæ rationes traduceret. Age uero, urbibus constitutis, ut fide colere,

colere, et iustitiam retinere discerent, et alijs parere sua voluntate consuescerent, ac non modo labores excipientes communis causa communi odi, sed etiam uitam amittendam existimarent, qui tandem fieri potuit, nisi homines ea quæ ratione inuenissent, eloquentia persuadere potuissent: profecto nemo nisi graui ac suauis cōmotus oratione, cum uiribus plurimum posset, ad ius uoluisset sine ui descendere: ut inter quos posset excellere, cum ijs se pateretur æquari, et suam uoluntate à iucundissima consuetudine recederet, quæ presertim iam naturæ uim obtineret propter uetustatem. Ac primo quidem sic, et nauita et progressa longius eloquentia uidetur: et item postea maximis in rebus pacis et belli cum summis hominum uilitatibus esse uersata. Postquam uero cōmoditas quædam praua uirtutis imitatrix sine ratione officij dicendam consecuta est: tum ingenio freta malicia, peruertere urbes, et uitas hominum labefactare assueuit. Atque huius quoque exordium mali, quoniam principium boni diximus, explicemus. Verisimiliū mihi uidetur quorundam tempore, neque in publicis rebus infantes et insipientes homines solitos esse uersari, nec uero ad priuatas causas magnos, ac disertos homines accedere: sed cum à summis uiris maximæ res administrarentur, arbitror alios fuisse non incallidos homines, qui ad paruas controuersias priuatorum accederent. Quibus in controuersijs cum sæpe à mendacio contra uerum stare homines consuescerent, dicendi assiduitas aluit audaciam, ut necessario superiores illi propter iniurias ciuium resistere audacibus, et opitulari suis quisque necessarijs cogeretur.

Itaq; cum in dicendo sæpe par, nonnunquam etiam superior uisus esset is, qui omisso studio sapientiæ, nihil sibi præter eloquentiam comparasset, fiebat ut multitudinis, & suo iudicio dignus qui reipub. gereret uideretur. Hinc nimirum non iniuria, cum ad gubernacula reip. temerarij atq; audaces homines accesserant, maxima ac miserrima naufragia fiebant. Quibus rebus tantum odij atq; inuidiæ suscepit eloquentia, ut homines ingeniosissimi, quasi ex aliqua turbida tempestate in portum, sic ex seditiosa, & tumultuosa uita se in studium aliquod traderent quietum. Quare mihi uidentur postea cætera studia recta atq; honesta per ocium concelebrata ab optimis enituisse, hoc uero à plerisq; eorum desertum obsoleuisse eo tempore, quo multo uehementius erat retinendum, & studiosius adaugendum. Nam quo indignius rem honestissimam & rectissimam uidebat stultorū, & improborum temeritas & audacia summo cum reip. detrimento, eo studiosius & illis resistendum fuit, & reip. consulendū. Quod nostrum illum non fugit Catonē, neq; Lælium, neq; horum (ut uere dicam) discipulū Africānum, neq; Gracchos Africani nepotes, quibus in hominibus erat summa uirtus, & summa uirtute amplificata autoritas, et quæ his rebus ornamento, & reipub. præsidio esset, eloquentia. Quare meo quidem animo nihilo minus eloquentiæ studendum est, nisi ea quidam & priuatim & publice peruersè abutuntur, sed eò quidem uehementius, ne mali magno cum detrimento bonorum, & cõmuni omnium perniciæ plurimū possint; cum præsertim hoc sit unū quod ad omnes

ad omnes res & priuatas & publicas maxime perti-
 neat, hoc tuta, hoc honesta, hoc illustris, hoc eodem uita
 iucunda fiat. Nam hinc ad remp. plurima commoda ue-
 niunt, si moderatrix omniū rerum præsto est sapientia
 hinc ad ipsos qui eam adepti sunt, laus, honor, dignitas
 confluit: hinc amicis quoq; eorum certissimū ac tutissimū
 præsidium comparatur. Ac mihi quidē uidentur hor-
 mines, cum multis rebus humiliores et infirmiores sint,
 hac re maxime bestijs præstare, q; loqui possunt. Quas
 re præclarum mihi quiddā uidetur adeptus is, qui qua-
 re homines bestijs præstent, ea in re hominibus ipsis au-
 recellat. Hoc si forte non natura modo, neq; exercitatio-
 ne conficitur, uerum etiam artificio quodam comparat-
 tur, non alienum est uidere quæ dicant ijs, qui quædam
 eius rei præcepta nobis reliquerunt. Sed antequam de
 præceptis oratorijs dicamus, uidetur dicendum de gene-
 re ipsius artis, de officio, de fine, de materia, de partibus.
 Nam his rebus cognitis, facilius, & expeditius uer-
 nius cuiusq; animus ipsam rationem, ac uiam artis consi-
 derare poterit. De iure civili & partibus eius.

Ciuis quædā ratio est, quæ multis et ma-
 gnis ex rebus constat. Eius quædā ma-
 gna & ampla pars est artificiosa elo-
 quentia, quam rhetoricam uocant. Nam
 neq; cum ijs sentimus, qui ciuilem sciens-
 tiam eloquentia nō putant indigere, & ab ijs, qui eam
 putant omnē rhetoris uis & artificio contineri, magnos
 pere dissentimus. Quare hanc oratoriā facultatē in eo
 genere ponemus, ut eā ciuilem sciētiae partē esse dicamus

Officium autem eius facultatis uidetur esse, dicere apposite ad persuasionē. Finis, persuadere dictione. Inter officium autem & finem hoc interest, quod in officio quid fieri, in fine quid officio conueniat, consideratur, ut medici officium dicimus esse, curare, apposite ad sanandum: finem, curatione sanare. Item oratoris quid officium, et quid finem esse dicamus intelligemus, cum id quod facere debet, officium esse dicimus: illud cuius causa facere debet, finem appellabimus.

Materiam artis eam dicimus, in qua omnis ars & ea facultas quæ conficitur ex arte, uersatur, ut si metædicinæ materiam dicamus morbos, ac uulnera, quod in his omnis medicina uersetur: item quibus in rebus uersatur ars, & facultas oratoria, ea res materiam artis rhetoricæ nominamus. Has autem res alij plures alij pauciores existimauerunt. Nam Gorgias Leontinus antiquissimus ferè rhetor, omnibus de rebus oratorem optime posse dicere existimauit. Hic infinita & immensa huic artificio materiã subijcere uidetur. Aristoteles autem qui huic arti plurima adiumenta atq; ornamenta subministravit, tribus in generibus rerum uersari rhetoris officium putauit, demonstratiuo, deliberatiuo, iudiciali. Demonstratiuum est, quod tribuitur in alicuius certæ personæ laudem, aut uiperationem. Deliberatiuum est, quod positum in disceptatione, & consultatione ciuili, habet in se sententiæ dictionem. Iudiciale est, quod positum in iudicio habet in se accusationem & defensionem, aut petitionem & recusationē. Et quemadmodum nostra quidem fert opinio, oratoris ars, et facultas in hac

in hac materia tripertita uersari existimanda est. Nam Hermagoras quidem nec quid dicat attendere, ne quid polliceatur intelligere uidetur, qui oratoris materiam in causam, & questionem diuidit. Causam esse dicit, rem quæ habeat in se cōtrouersiam in dicendo positam cum personarū certarum interpositione: quam nos quotæ oratori dicimus esse attributā, nam ei tres eas partes, quas ante diximus, supponimus, iudicialem, deliberatiuam, demonstratiuam. Quætionem autē eam appellat, quæ habeat in se controuersiam in dicendo positam sine certarum personarum interpositione, ad hunc modum, ut, Quid sit bonum in uita, præter honestatē. Veri ne sint sensus. Quæ sit mundi forma. Quæ sit solis magnitudo. Quas quæstiones procul ab oratoris officio remotas, facile omnes intelligere existimamus. Nā quibus in rebus summa ingenia philosophorum plurimum labore consumpta intelligimus, eas sicut aliquas paruas res oratori attribuere magna amentia uidetur. Quod si magnam in his Hermagoras habuisset facultatem, studio & disciplina comparatam, uideretur fretus sua scientia falsum quiddam constituisse de oratoris officio, & non quid ars, sed quid ipse posset, exposuisset: nunc uero ea uis est in homine, ut ei multo rhetoricam citius quis ademerit, quàm philosophiam concesserit. Neq; eò dico, quod eius ars quam edidit, mihi mendosissimè scripta uideatur: (Nam satis in ea uidetur ex antiquis artibus ingeniose & diligenter electas res collocasse, & nonnihil ipse quoq; noui protulisse) uerū oratori minimū est de arte loqui, quod hic fecit: multo ma-

ximū ex arte dicere, quod cum minime potuisse omnes videmus. Quare materia quidem nobis rhetorica uidetur artis ea, quā Aristoteli uisam esse diximus.

Partes autē hęc sunt, quas pleriq; dixerunt, inuentio, dispositio, elocutio, memoria, pronuntiatio. Inuentio est excogitatio rerum uerarum, aut uerisimilium, quę causam probabilem reddant. Dispositio est rerum inuentarum in ordinē distributio. Elocutio est idoneorum uerborum & sententiarū ad inuentionem accommodatio. Memoria est firma animi rerum ac uerborum ad inuentionem perceptio. Pronuntiatio est ex rerū & uerborum dignitate, uocis & corporis moderatio. Nunc his rebus breuiter constitutis eas rationes, quibus ostendere possimus genus, & officium, & finem huius artis, aliud in tempus differemus. Nam et multorum uerborum indigent, et non tantopere ad artis descriptionem, et præcepta tradenda pertinent. Eum autem qui artem rhetoricam scribat, de duabus reliquis rebus, de materia artis ac partibus scribere oportere existimamus. Ac mihi quidem uidetur coniunctim agendum de materiis ac partibus. Quare inuentio, quę princeps est omnium partium, potissimum in omni causarum genere qualis debeat esse consideretur.

De Inuentione.

Qnias res quę habet in se positam in di-
 stione, aut disceptatione aliquā contro-
 uersiam, aut facti, aut nominis, aut ge-
 neris, aut actionis cōtinet quęstionem.
 Facti ut coniectura: nominis, ut finis
 generis.

generis, ut qualitas: actionis, ut præscriptio. Eam igitur
 quæstionē ex qua causa nascitur, constitutionē appella-
 mus. Constitutio est prima cōstitutio causarum ex de-
 pulsione intentionis profecta, hoc modo. Fecisti, non fe-
 ci, aut iure feci. Cum facti controuersia est, quoniā con-
 iecturis causa firmatur, constitutio coniecturalis appe-
 latur. Cum autē nominis, quia uis uocabuli definienda
 uerbis est, constitutio definitiua nominatur. Cum uero
 qualis sit res quæritur, quia et de ui et de genere nego-
 cij cōtrouersia est, constitutio generalis uocatur. At cum
 causa ex eo pendet, quod nō aut is agere uidetur quem
 oportet, aut non cum eo qui cum oportet, aut non apud
 quos, quo tēpore, qua lege, quo crimine, qua pœna o-
 portet, trāslatitia dicitur cōstitutio, quia actio translationis
 et cōmutationis indigere uidetur. Atq; harū aliquā in o-
 mne causa genus incidere necesse est. Nā in quā nō inci-
 derit, in ea nihil esse poterit cōtrouersia. Quare eā nec
 causam quidē cōuenit putari. Ac facti quidē cōtrouersia
 in omnia tempora potest distribui. Nam quid factum sit,
 potest quæri hoc modo, occiderit ne Aiace[m] Ulysses. Et
 quid fiat, hoc modo. Bono ne animo sint erga populum
 Rom. Fregellani. Et quid futurum sit, hoc modo, Si Car-
 thaginem reliquerimus incolumem, num quid sit incō-
 modi ad rempub. peruenturum. Nominis controuersia
 est, cum de facto conuenit, et quæritur id quod factum
 est, quo nomine appelletur. Quo in genere necesse est
 ideo nominis esse controuersiam, nō quōd de re ipsa nō
 conueniat, non quōd de facto non consistet, sed quōd id q̄
 factum sit, aliud aliq̄ uideatur esse, et idcirco alius alio

nomine id appellet. Quare in huiusmodi generibus definienda res erit uerbis, et breuiter describenda: ut si quis sacrū ex priuato surripuerit, utrū fur, an sacrilegus sit iudicandus. Nam id cū quæritur, necesse erit definire utrumq; quid sit fur, quid sacrilegus, & sua descriptione ostēdere, alio nomine illam rem de qua agitur, appellari oportere, atq; aduersari dicunt.

Generis est controuersia, cum & quid factū sit, conuenit, & quo id factum nomine appellari oporteat, constat: & tamen quantū, & cuiusmodi, & omnino quale sit quæritur, hoc modo, iustum an iniustum, utile an inutile, & omnia in quibus quale sit id quod factū est, quæritur sine ulla nominis controuersia. Huic generi Hermagoras partes quatuor supposuit, deliberatiuam, demonstratiuam, iuridicalem, negocialem. Quod eius, ut nos putamus, non mediocre peccatum reprehendendum uidetur: uerū breui, ne si aut taciti præterierimus, sine causa non secuti eum putemur, aut si diutius in hoc consliterimus, moram atq; impedimentū reliquis præceptis intulisse uideamur.

Si deliberatio, & demonstratio genera sunt causarum, non possunt recte partes alicuius generis causæ putari. Eadem enim res alij genus esse, alij pars potest: eidem genus esse, & pars nō potest. Deliberatio autem & demonstratio genera sunt causarum. Nam aut nullum causæ genus est, aut iudiciale solum, aut & iudiciale, & demonstratiuum, & deliberatiuum. Nullum dicere causæ esse genus, cum causas esse multas dicat, & in eas præcepta det, amentia est. Vnum autem iudiciale

ciale solum esse qui potest: cum deliberatio & demon-
 stratio neq; ipsæ similes inter se sint, & ab iudiciali ge-
 nere plurimum dissideant, & suum quæq; finem ha-
 beat, quo referri debeat? Relinquitur ergo, ut omnia
 tria genera sint causarum. Deliberatio igitur & de-
 monstratio nō possunt recte partes alicuius generis cau-
 sæ putari. Male igitur eas generalis constitutionis pars
 tes esse dixit. Quod si generis causæ partes non possunt
 recte putari, multo minus recte partis causæ partes put-
 tabuntur. Pars autem causæ constitutio est omnis. Non
 enim causa ad constitutionem, sed constitutio ad cau-
 sam accommodatur, sed demonstratio & deliberatio ge-
 neris causæ partes non possunt recte putari, quod ipsa
 sunt genera. Multo igitur minus recte partis eius, quod
 hic dicit, partes putabuntur.

Deinde si constitutio, & ipsa, & pars eius quælibet
 intentionis depulsio est: quæ intentionis depulsio nō
 est, ea nec constitutio, nec pars cōstitutionis est. At si quæ
 intentionis depulsio non est, ea nec constitutio, nec pars
 constitutionis est: demonstratio, & deliberatio, neq; cō-
 stitutio, nec pars constitutionis est. Si igitur constitutio,
 & ipsa, & pars eius quælibet intentionis depulsio est:
 deliberatio, & demonstratio, neq; constitutio, neq; pars
 constitutionis est. Placet autem ipsi constitutionem inten-
 tionis esse depulsionem. Placeat igitur oportet, demon-
 strationem, & deliberationem nec esse constitutionem,
 nec partem constitutionis. Atq; hoc eodem incōmodo ur-
 gebitur, siue constitutionem primam causæ accusatoris
 confirmationem dixerit, siue defensoris primam depre-

cationē. Nam tum eadem omnia incōmoda sequentur.
 Deinde coniecturalis causa non potest simul ex eadem
 parte eodem in genere & coniecturalis esse, et definiti-
 uia. Rursus nec definitiua causa potest simul ex eadem
 parte eodem in genere & definitiua esse & translati-
 ua. Et omnino nulla constitutio, nec pars constitutionis
 potest simul & suam habere, & alterius in se uim cō-
 tinere. Ideo quoddam unaquæq; ex se, & ex sua natura s^{uo}
 pliciter consideratur. Altera autem assumpta, numerus
 constitutionum duplicatur, non uis constitutionis augetur.
 At deliberatiua causa simul ex eadem parte eodem
 in genere & coniecturalem, & generalem, & definiti-
 uam, & translatiuam solet habere constitutionem, et
 unam aliquando, & plures nōnunquam: ergo ipsa nec
 constitutio est, nec pars constitutionis. Idem in demon-
 stratiōe solet usu euenire. Genera ergo, ut antè diximus,
 hæc causarū putanda sunt, non partes alicuius constitu-
 tionis. Hæc ergo constitutio, quam generalem nomi-
 namus, partes nobis uidetur duas habere, iuridicialem,
 et negocialem. Iuridicialis est, in qua æqui et recti natu-
 ra, aut premij aut poenæ ratio quæritur. Negocialis est
 in qua quid iuris ex civili more, et æquitate sit cōsidera-
 tur: cui diligentia præesse apud nos iuriconsulti existi-
 mantur. Ac iuridicialis quidem ipsa in duas distribuitur
 partes, absolutā, et assumptiuam. Absoluta est, quæ ipsa
 in se continet iuris et iniuriæ quæstionem. Assumptiua
 est quæ ipsa ex se nihil firmi dat ad recusationem: foris
 autē aliquid defensionis assumit. Eius partes sunt quæ-
 tuor, concessio, remotio criminis, relatio criminis, com-
 paratio.

paratio. Concessio est, cum reus non id quod factum est, defendit, sed ut ignoscatur postulat. Hæc in duas partes diuiditur, purgationem et deprecationem. Purgatio est, cum factum cõceditur, culpa remouetur. Hæc partes habet tres, imprudẽtiam, casum, necessitatem. Deprecatio est, cum peccasse et consulto peccasse reus se confitetur, et tamẽ ut ignoscatur, postulat: quod genus perraro potest accidere. Remotio criminis est, cum id crimen quod infertur, ab se et à sua culpa, ui et potestate in aliũ reus remouere conatur. Id dupliciter fieri poterit, si aut causa aut factum in alium transferetur. Causa trãseretur, cum aliena dicitur ui, et potestate factum. Factum aut, cum alius aut debuisse, aut potuisse facere dicitur. Relatio criminis est, cum ideo iure factum dicitur, quod alius antè iniuria laceßierit. Comparatio est, cum aliud aliquid factum rectum aut utile contenditur, quod ut fieret, illud quod arguitur, dicitur esse commissum.

In quarta constitutione, quam translatiuam nominamus, eius constitutionis est controuersia, cum aut quem, aut quicum, aut quomodo, aut apud quos, aut quo iure, aut quo tempore agere oporteat, queritur, aut omnino aliquid de cõmutatione aut infirmatione actionis agitur. Huius constitutionis Hermagoras inuentor esse existimatur, non quia non usi sint ea ueteres oratores sæpe multi, sed quia nõ animaduernerint artis scriptores eam superiores, nec retulerint in numerũ constitutionũ. Post aut ab hoc inuentã multi reprehenderũt, quos nõ tam imprudẽtia falli putamus (res enim perspicua est) q̃ inuidia atq; obtreffatione quadã impediri. Et constitutiones

quidem.

quidem, & earum partes exposuimus, exempla autem cuiusq; generis tunc commodius exposuiri uidemur, cum in unumquodq; eorum argumentorū copiam dabimus. Nam argumētandi ratio dilucidior erit, cum & ad genus & ad exemplum causse statim poterit accommodari. Constitutione causse reperta statim placet considerare utrū causa sit simplex, an coniuncta: & si coniuncta erit, utrū sit ex pluribus quæstionibus iuncta, an ex aliqua comparatione. Simplex est, quæ absolutam in se continet unam quæstionem, hoc modo, Corinthijs bellum indicamus, an non. Coniuncta ex pluribus quæstionibus, in qua plura quærentur, hoc modo, Virū Carthago diruatur, an Carthaginensibus reddatur, an eorum colonia deducatur. Ex comparatione, in qua per contentionem, utrum potius, aut quid potissimū sit queritur, ad hunc modum. Vtrum exercitus in Macedoniam contra Philippū mittatur, qui socijs sit auxilio, an teneatur in Italia, ut quæmaximæ contra Annibalē copię sunt.

Deinde considerandum est, an in ratione, an in scripto sit controuersia. Nam scripti controuersia est ea, quæ ex descriptionis genere nascitur. Eius autem genera quæ sunt separata à constitutionibus, quinque sunt. Nam tum uerba ipsa uidentur cum sententia scriptoris dissidere, tum inter se duæ leges aut plures discrepare, tum id quod scriptū est duas aut plures res significare uidetur, tum ex eo quod scriptum est aliud quoque quod non scriptum est, inueniri, tum uis uerbi quasi in definitiua constitutione, in quo posita sit, queri. Quare primum genus de scripto & sententia, secundum ex contrarijs legibus, tertium

tertium ambiguum, quartum ratiocinatum, quintum
 definitiuum nominamus. Ratio autem est, cum omnis
 quæstio non in scriptione, sed in aliqua argumentatione
 consistit. Ac tum considerato genere causæ, & cognita
 constitutione, cum simplex ne an coniuncta sit intellexe-
 ris, & scripti an rationis habeat controuersiam uide-
 ris, deinceps erit uidendū, quæ quæstio, quæ ratio, quæ
 iudicatio, quod firmamentū causæ sit, quæ omnia à cō-
 stitutione proficiscantur, oportet. Quæstio est ea, quæ
 ex constitutione causarū gignitur controuersia, hoc mo-
 do, Non iure fecisti, iure feci. Causarum aut hæc est con-
 stitutio, in qua constitutio constat. Ex ea igitur nascitur
 controuersia, quam quæstionem dicimus, hoc modo, Iu-
 re ne fecerit. Ratio est ea quæ continet causam, quæ si
 sublata sit, nihil in causa controuersia relinquetur, hoc
 modo, ut docendi causa in facili & peruulgato exem-
 plo consistamus, Orestes si accusetur matricidij, nisi hoc
 dicat, iure feci, illa enim patrem meum occiderat, nō ha-
 bet defensionem, qua sublata, omnis quoq; controuersia
 sublata sit. Ergo eius causæ ratio est, quod illa Agamē-
 nonem occiderit. Iudicatio est, quæ ex infirmatione et
 confirmatione rationis nascitur controuersia. Nam sit
 ea nobis exposita ratio quam paulo antè exposuimus.
 illa enim meum, inquit, patrē occiderat. At non, inquit
 aduersarius, abs te filio matrem necari oportuit, potuit
 enim sine tuo scelere illius factum puniri. Ex hac dedu-
 ctione rationis illa summa nascitur controuersia, quam
 iudicationem appellamus. Ea est huiusmodi, Rectum ne
 fuerit ab Oreste matrem occidi, cum illa Orestis patrem
 occidisset.

occidisset. Firmamentum est firmissima argumentatio
 defensoris, et aptissima ad iudicationem, et si uelit Ores
 tes dicere, eiusmodi animū matris suæ fuisse in patrem
 suum, in seipsum, ac sorores, in regnum, in famam gene
 ris et familiæ, ut ab ea pœnas liberi sui potissimum per
 tere debuerint. Et in cæteris quidem cōstitutionibus ad
 hunc modum iudicationes reperiuntur: in coniecturali
 aut cōstitutione, quia ratio non est (factum enim nō cō
 eeditur) non potest ex deductione rationis nasci iudica
 tio. Quare necesse est eandem esse quæstionem et iudica
 tionem, ut factū est, factum non est, factum ne sit. Quod
 aut in causa cōstitutiones, aut earum partes erunt, tot
 idem necesse erit quæstiones, rationes, iudicationes, fir
 mamenta reperiri. His omnibus in causa repertis, tum
 deniq; singulæ partes totius causæ considerandæ sunt.
 Nam non ut quicq; dicendum primum, ita primum ani
 maduertendū uidetur: ideo quod illa quæ prima dicitur
 tur, si uehementer uelis cōgruere, et cohærere cum cau
 sa, ex eis ducas oportet quæ post dicenda sunt. Quare
 cum iudicatio, et ea quæ ad iudicationem oportet inuen
 niri argumenta, diligenter erunt artificio reperta, cura
 et cogitatione pertractata, tunc deniq; ordinandæ sunt
 cæteræ partes orationis. Hæ partes sex esse omnino no
 bis uidentur. Exordium, Narratio, Partitio, Confirmatio
 tio, Repræhensio, Conclusio. Nunc quoniam exor
 dium princeps omniū esse debet, nos quor
 que primum in ratione exordien
 di præcepta dabimus.

Exordium

Exordium est oratio animum auditoris idonee comparans ad reliquam dictionem: quod eueniet si eum beneuolū, attentum, docilem fecerit. Quare, qui bene exordiri causam uolet, eum necesse

est genus suæ causæ diligēter antè cognoscere. Genera causarum sunt quinque, Honestum, Admirabile, Humile, Anceps, Obscurum. Honestum causæ genus est, cui statim sine oratione nostra auditoris fauet animus. Admirabile est, à quo alienatus est animus eorum, qui audituri sunt. Humile, quod negligitur ab auditore, et non magnopere attendendum uidetur. Anceps, in quo aut iudicatio dubia est, aut causa, & honestatis & turpitudinis particeps, ut beneuolentiam pariat & offensionem. Obscurum, in quo aut tardi auditores sunt, aut difficilioribus ad cognoscendum negocijs causa implicata est. Quare, cum tam diuersa sint genera causarum, exordiri quoque dispari ratione in unoquoque genere necesse est. Igitur exordium in duas partes diuiditur, in principium, & insinuationem. Principium est oratio perspicue & protinus perficiens auditorem beneuolū, aut docilem, aut attentum. Insinuatio est oratio quadā dissimulatione & circuitione obscure suscitans auditoris animum. In admirabili genere causæ, si non omnino infesti auditores erunt, principio beneuolentiam comparare licebit: sin erunt uehementē ab alienati, cōfugere necesse erit ad insinuationē. Nam ab iratis si perspicue pax & beneuolentia petitur, non modo ea non inuenitur, sed augetur potius atq; inflammatur odium.

odium. In humili autem genere causſæ, contemptiōis tollendæ cauſſa neceſſe erit attentū efficere auditorem. Anceps genus cauſſæ, ſi dubiam iudicationem habebit, ab ipſa iudicatione exordiendum eſt: ſin autē partē turpitudinis, & partem honeſtatis habebit, beneuolentiā captare oportebit, ut in genus honeſtum cauſſa translata uideatur: cum autem erit honeſtum cauſſæ genus, uel præteriti principium poterit, & ſi commodum fuerit aut à narratione incipiemus, aut à lege, aut ab aliqua firmiſſima ratione noſtræ dictiōis: uel ſi uti principio placebit, beneuolentiæ partibus utendum eſt, ut id quod eſt augetur. In obſcuro autem genere cauſſæ per principium dociles auditores efficere oportebit. Nunc quoniam, quas res exordio conficere oporteat dictum eſt, reliquum eſt, ut oſtendatur quibus quæquæ res rationibus confici poſſit. Beneuolentia quatuor ex locis comparatur. Ab noſtra, ab aduerſariorum, ab iudicum perſona, ab ipſa cauſſa. Ab noſtra, ſi de noſtris factis & officijs ſine arrogantia dicemus: ſi crimina illata, & aliquas minus honeſtas ſuſpitiones iniectas diluemus: ſi quæ incommoda acciderint, aut quæ inſunt difficultate, proferemus: ſi prece et obſecratione humili ac ſupplici utemur. Ab aduerſariorum autem, ſi eos aut in odiū, aut in inuidiā, aut in cōtemptiōem adducemus. In odiū, aut adducuntur, ſi quid eorum ſpurce, ſuberbe, crudeliter, malitioſe factum proferetur. In inuidiam, ſi uis eorum, potentia, diuitiæ, cognatio, pecuniæ proferentur, atque eorum uſus arrogans & intolerabilis, ut his rebus magis uideantur, quàm cauſſæ ſuæ conſidere. In cōtemptiōem

ptionem adducentur, si eorum inertia, negligentia, igna-
 ua, desidiosum studium, & luxuriosum otium profer-
 retur. Ab auditorum persona beneuolentia captabitur,
 si res ab his fortiter, sapienter, mansuete gestæ profes-
 rentur, ut ne qua assentatio nimia significetur, & si de
 his, quàm honesta existimatio, quantaq; eorum iudicij
 & autoritatis expectatio sit, ostendetur. Ab ipsis rebus
 si nostram causam laudando extollemus, aduersariorū
 causam per contemptionem deprimemus. Attentos au-
 tem faciemus, si demōstrabimus ea quæ dicturi erimus,
 magna, noua, incredibilia esse, aut ad omnes, aut ad eos
 qui audiūt, aut ad aliquos illustres homines, aut ad deos
 immortales, aut ad summā reip. pertinere: etsi pollicebi-
 mur nos breui nostrā causam demōstraturos, atq; expo-
 nemus iudicationem, aut iudicationes, si plures erunt.
 Dociles auditores faciemus, si aperte & breuiter sum-
 mam causæ exponemus, hoc est, in quo consistat contro-
 uersia. Nam & cum docilem uelis facere, simul atten-
 tum facias oportet. Nam is maxime docilis est, qui at-
 tentissime est paratus audire. Nūc insinuationes quæ
 admodum tractari cōueniat, deinceps dicendū uidetur.
 Insinuatione igitur utendum est, cum admirabile genus
 causæ est, hoc est, ut antè diximus, cum animus auditor
 ris infestus est. Id autem tribus ex causis fit maxime, si
 aut inest in ipsa causa quædam turpitudine, aut si ab ijs
 qui antè dixerunt, iam quiddam auditori persuasum uir-
 detur, aut si eo tempore locus dicendi datur, cum iam
 illi quos audire oportet defessi sunt audiendo. Nam ex
 hac quoq; re non minus quàm ex primis duabus in ora-
 tionem

tionem nonnunquã animus auditoris offenditur. Si eas
 sæ turpitudine contrahet offensionem, aut pro eo homine
 in quo offenditur, alium hominẽ qui diligitur, interponi
 oportet: aut pro re in qua offenditur, aliã rem quã pro
 batur: aut pro re hominem, aut pro homine rem, ut ab
 eo quod odit, ad id quod diligit auditoris animus transla-
 catur: & dissimulare id te defensurum, quod existimes
 ris defensurus. Deinde, cum iam mitior factus erit audi-
 tor, ingredi pedetentim in defensionẽ, & dicere ea quã
 indignantur aduersarij, tibi quoque indigna uideri. De-
 inde, cum linieris eum qui audiet, demonstrare nihil cor-
 rum ad te pertinere, et negare te quicquam de aduersa-
 riy's esse dicturum, neque hoc, neque illud, ut neq; aperti-
 lædas eos qui diliguntur, & tamen id obscure faciens,
 quoad possis alienes ab eis auditorum uoluntatem, &
 aliquorum iudiciũ simili de re, aut autoritatem pro-
 ferre imitatione dignam. Deinde, aut eandem, aut con-
 similem, aut maiorem, aut minorem agi rem in presen-
 tia demonstrare. Sin oratio aduersariorum fidem uide-
 bitur auditoribus fecisse, quod ei qui intelligit quibus
 rebus fides fiat, facile erit cognitu, oportet aut de eo
 quod aduersarij sibi firmissimum putarint, & maxime
 ij qui audierint, probarint, primum te dicturum polli-
 ceri, aut ab aduersarij dicto exordiri, & ab eo potissi-
 mum, quod ille nuperrime dixerit, aut dubitatione uis
 quid primum dicas, aut cui potissimum loco respondeas
 cum admiratione. Nam auditor cum eum defensorem
 quem aduersarij perturbatũ putant oratione, uidet ar-
 tũ firmissimo contradicere paratum, plerunq; se potius
 temere

temere assensisse, quàm illum sine causa confidere arbi-
 tratur. Sin auditoris studium defatigatio abalienauit
 à causa, te breuius quàm paratus fueris esse dicturum,
 commodum est polliceri, non imitaturum aduersarium.
 Sin res dabit, non inutile est ab aliqua re noua & ridi-
 cula incipere, aut ex tempore quæ nata sit, quod genus
 strepitum, acclamationem, aut iam parata, quæ uel apo-
 logum, uel fabulam, uel aliquam contineat irrisionem,
 aut si rei dignitas adimet iocandi facultatem, aliquid
 triste, nouum, horribile statim non incommodum est
 inycere. Nam ut cibi satietas, & fastidium, aut sub-
 amara aliqua re releuatur, aut dulci mitigatur, sic ani-
 mus defessus audiendo, aut admiratione integratur,
 aut risu renouatur. Ac separatim quidem quæ de prin-
 cipio & insinuatione dicenda uidebantur, hæc ferè
 sunt: nunc quiddam breue communiter de utroque præ-
 cipiendum uidetur. Exordium sententiarum & gra-
 uitatis plurimum debet habere, & omnino omnia quæ
 pertinent ad dignitatem, continere in se, propterea quod
 id optime faciendum est, quod oratorem auditori ma-
 xime commendat. Splendoris, & festiuitatis, & con-
 cinnitudinis minimum. propterea quod ex his suspitio
 quædam apparationis atque artificiosæ diligentæ na-
 scitur, quæ maximè orationi fidem, oratori adimit au-
 toritatem.

Vitia uero hæc sunt certissima exordiorum, quæ sum-
 mopere uitare oportebit, uulgare, commune, commutabile,
 longum, separatum, translatum, contra præcepta.

Vulgare est, quod in plures causas potest accommodari, ut convenire videatur. Commune est, quod nihilominus in hanc quam in contrariam partem causae potest convenire. Commutabile est, quod ab adversario potest leuiter mutatum ex contraria parte dici. Longum est, quod pluribus uerbis aut sententijs ultra quam satis est, produciuntur. Separatum est, quod non ex ipsa causa ductum est, nec sicut aliquod membrum annexum orationi. Translatum est, quod aliud conficit, quam causae genus postulat: ut si quis docilem faciat auditorum, cum benevolentiam causa desiderat, aut si principio utatur, cum insinuationem res postulat. Contra praecipua est quod nihil eorum efficit, quorum causa de exordijs praecipua traduntur: hoc est, quod cum qui audit, neque beneuolum, neque attentum, neque docilem reddat: aut quo profecto nihil peius est, ut contra sit, facit. Ac de exordio quidem satis dictum est.

Narratio

Narratio est rerum gestarum, aut ut gestarum expositio. Narrationum tria sunt genera. Vnum genus est, in quo ipsa causa et omnis ratio controuersiae continetur. Alterum, in quo digressio aliqua extra causam, aut criminationis, aut similitudinis, aut delectationis non alienae ab eo negotio, quo de agitur, aut amplificationis causa interponitur. Tertium genus est remotum a civilibus causis, quod delectationis causa non inuiti cum exercitatione dicitur, et scribitur. Eius partes sunt duae, quarum altera in negocijs, altera in perionis

sonis maxime uersatur. Ea quæ in negociorum expositione posita est, tres habet partes, fabulam, historiam, argumentum. Fabula est, in qua nec ueræ, nec uerisimiles res continentur, cuiusmodi est.

Argues ingentes alites iuncti iugo.

Historia est, gesta res ab ætatis nostræ memoria remota, quod genus Appius indixit Carthaginensibus bellum. Argumentum est, ficta res quæ tamen fieri potuit. Huiusmodi apud Terentium,

Nam is postquam excessit ex ephēbis Sosia.

Illam autem narrationem, quæ uersatur in personis, eiusmodi est, ut in ea simul cum rebus ipsis personarum sermones & animi perspicere possint, hoc modo,

Venit ad me sæpe clamitans, quid agis Mitio?

Cur perdis adolescentem nobis? cur amat?

Cur potat? cur tu his rebus sumptus suggeris?

Vestitu nimio indulges, nimium ineptus es.

Nimium ipse durus est, præter æquum & bonum.

Hoc in genere narrationis multa inesse debet festiuitas

confecta ex rerum uarietate, animorum dissimilitudine,

grauitate, lenitate, spe, metu, suspitione, desiderio, dissimulatione, errore, misericordia, fortunæ commutatione,

insperato incommodo, subita lætitia, iucundo exitu rerum.

Verum hæc ex ijs quæ postea de elocutione præcipiuntur, ornamenta sumuntur. Nunc de narratione ea,

quæ causæ continent expositionem, dicendum uidetur.

Oportet igitur eam tres habere res, ut breuis, ut aperta,

ut probabilis sit. Breuis erit, si unde necesse est, inde inisum sumetur, & non ab ultimo repetetur, nisi cuius rei

satis erit summam dixisse, eius partes nõ dicentur: nam
 sæpe satis est quod factũ sit dicere, non ut enarres quem
 admodum sit factum: etsi non longius quàm quod scitu
 opus est, in narrando procedetur, & si nullam in rem
 aliam transibitur: & ita si dicitur, ut nonnunquam ex
 eo quod dictum sit, id quod factum non sit, intelligatur.
 & si non modo id quod obest, uerum etiam id quod nec
 obest, nec adiuuat, præteribitur. Et si semel unũquodq;
 dicitur, & si non ab eo in quo proximè desitũ erit, des
 inceptus incipietur. Ac multos imitatio decipit breuitatis,
 ut cum se breues putent esse, longissimi sint, cũ dent ope
 ram, ut res multas breuiter dicant, non ut omnino pau
 cas res dicant, & non plures quàm necesse sit. Nam ple
 risq; breuiter dicere uidetur, qui ita dicit, Accessi ad et
 des, puerum euocaui, respõdit, quæ sui dominum, domi
 negauit esse. Tametsi tot res breuius non potuit dicere,
 tamen quia satis fuerat dixisse, domi negauit esse, fit re
 rum multitudine longus. Quare hoc quoq; in genere ui
 tanda est breuitatis imitatio. & non minus rerum non
 necessariorum, quàm uerborum multitudine superfedu
 dum est. Aperta aut narratio poterit esse, si ut quicq;
 primum gestum erit, ita primum exponitur, & rerum
 ac temporum ordo seruabitur, ut ita narrentur ut gesta
 res erunt, aut ut potuisse geri uidebuntur. Hic confide
 randum erit, ne quid perturbate, ne quid contorte dica
 tur, ne quam in aliam rem transeat, ne ab ultimo rei
 petatur, ne ad extremũ prodeatur, ne quid quod ad rem
 pertineat, prætereatur, et omnino quæ præcepta de bre
 uitate sunt, hoc quoq; in genere sunt conseruanda. Nam
 sæpe

Sæpe res parū est intellecta longitudine magis q̄: obscuritate narrationis. Ac uerbis quoq; dilucidis utendū est, quo de genere dicendum est in præceptis elocutionis. Probabilis erit oratio, si in ea uidebuntur inesse ea, quæ solent apparere in ueritate, si personarū dignitates seruabuntur, si causæ factorū extabunt, si fuisse facultates faciendi uidebuntur, si tempus idoneū, si spatij satis, si locus opportunus ad eandē rem qua de re narrabitur, fuisse ostendetur, si res & ad eorū qui agunt, naturam, et ad uulgi rumorē, et ad eorū qui audiūt, opinionē accommodabitur. Ac ueri quidē similis ex his rationibus esse poterit. Illud autē præterea cōsiderare oportebit, ne aut cum obsit narratio, aut cum nihil proffit, tunc interponatur, aut nō loco, aut non quemadmodū causa postulat, narretur. Obest tum cum ipsius rei gestæ expositio magnam excipit offensionem, quam argumentando, et causam agendo leniri oportebit. Quod cum acciderit, membratim oportebit partes rei gestæ dispergere in causā, & ad unamquamq; confestim rationē accommodare, ut uulneri præsto medicamentū sit, et odiū statim defensio mitiget. Nihil prodest narratio tunc, cū ab aduersarijs re exposita, nostra nihil interest iterū, aut alio modo narrare, aut cū ab ijs qui audiunt, ita tenetur negocium, ut nostra nihil intersit, eos alio pacto docere. Quod cum acciderit, omnino narratione supersedendum est. Non loco dicitur, cum non in ea parte orationis collocatur, in qua res postulat: quo de genere agemus tum, cum de dispositione dicemus, nam hoc ad dispositionem pertinet. Nō quemadmodū causa postulat, narratur, cum aut id quod

aduersario prodest, dilucide & ornate exponitur, aut id quod seipsum adiuuat, obscure dicitur & negligenter. Quare, ut hoc uitium uitetur, omnia torquenda sunt ad commodum suæ causæ, contraria quæ præteriri poterunt prætereundo, quæ illius erunt, leuiter attingendo, sua diligenter, & enodare narrando. Ac de narratione quidem satis dictum uidetur. Deinceps ad partitionem transcamus.

De partitione.

Est habitata in causa partitione, illustrem & perspicuam totam efficit orationem. Eius partes duæ sunt, quarum utraque magnopere ad aperendam causam, et constituendam pertinet controuersiam.

Vna pars est, quæ quid cum aduersarijs conueniat, & quid in controuersia relinquatur, ostendit: ex qua certum quiddam designatur auditori, in quo animum debeat habere occupatum Altera est, in qua rerum earum de quibus erimus dicturi, breuiter expositio ponitur distribuitur: ex qua conficitur, ut certas animo res teneat auditor, quibus dictis, intelligat fore peroratum. Nunc utroque genere partitionis quemadmodum conueniat uti, breuiter dicendum uidetur. Quæ partitione, quid conueniat, aut quid non conueniat ostendit, hæc debet illud quod conuenit, inclinare ad suæ causæ commodum hoc modo. Interfectam matrem esse à filio conuenit mihi cum aduersarijs. Item contrà, Interfectum esse à Clytemnestra Agamemnonem conuenit. Nam hic uterque & id posuit quod conueniebat, & tamen suæ causæ commodo consuluit.

Deinde

Deinde, quod in controuersia sit, ponendum est in iudicationis expositione: quæ quemadmodum inueniretur, antedictum est. Quæ autem partitio rerum distributam continet expositionem, hæc habere debet breuitatem, absorptionem, paucitatem. Breuitas est, cum nisi necessarium nullum assumitur uerbum. Hæc in hoc genere idcirco utilis est, quod rebus ipsis, & partibus causæ, non uerbis, neque extraneis ornamentis animus auditoris tendendus est. Absolutio est, per quam omnia quæ incidunt in causam, genera, de quibus postea dicendum est, amplectimur partitione. In qua uidendum est, ne aut aliud quod genus utile relinquatur, aut sero extra partitionem, id quod uitiosissimum ac turpissimum est, inferatur. Paucitas in partitione seruatur, si genera ipsa rerum ponuntur, neque permixta cum partibus implicentur. Nam genus est quod plures partes amplectitur, ut animal: pars est quæ subest generi, ut equus. Sed sæpe eadem res alij genus, alij pars est. Nam homo animalis pars est: Thebani aut Troiani genus. Hæc ideo diligentius inducitur præscriptio, ut aperte intellecta generali partitione, paucitas generum in partitione seruari possit. Nam qui ita partitur. Ostendam propter cupiditatem, & audaciam, & auariciam aduersariorum omnia incommoda ad rem publicam peruenisse, is non intellexit in partitione exposito genere, partem se generis admiscuisse. Nam genus est omnium nimirum libidinum cupiditas, eius autem generis sine dubio pars est auaritia. Hoc igitur uitandum est, ne cuius genus posueris, eius secum aliquam, sicuti diuersam & dissimilem partem ponas in eadem partitione.

Quod si quod in genus plures incident partes, id cum in prima partitione causæ erit simpliciter expositum, distribuetur eo tempore commodissime, cum ad ipsam uertum erit explicandum in causæ dictione post partitionem. Atq; illud quoque pertinet ad paucitatem, ne aut plura quam satis est demonstraturos nos esse dicamus, hoc modo, Ostendam aduersarios, quod arguimus, & potuisse facere, & uoluisse, & fecisse: nam fecisse ostendere satis est. Aut cum in causa paritio nulla sit, & quiddam simplex agatur, tamen utamur distributione, idq; per erro potest accidere. Ac sunt alia quoq; præcepta partitionum, quæ ad hunc usum oratorium non tanto opere pertinent, quæ uersantur in philosophia: ex quibus hæc ipsa transtulimus quæ conuenire uidebantur, quorum nihil in cæteris artibus inueniebamus. Atq; his de partitione præceptis, in omni dictione meminisse oportebit, ut & prima quæq; pars, ut exposita est in partitione, sic ordine transigatur, & omnibus explicatis, peroratum sit hoc modo, ut ne quid posterius præter conclusionem inferatur. Partitur autem apud Terentium breuiter & comode senex in Andria, quæ cognoscere liberum uelis. Eo pacto & nati uitam, & consilium meum Cognosces, & quid facere in hac re te uelim. Itaq; quemadmodum in partitione proposuit, ita narrat primum nati uitam.

Nam is postquam excessit ex ephēbis sofia,

Liberius uiuendi fuit potestas.

Deinde suum consilium, Et nūc id operam do. Post hæc quid sofiam uelit facere, id quod postremum posuit in partitione,

partitione, postremum dicit, Nunc tuum est officium. Quemadmodum igitur hic & ad primam quamq; partem primum accessit, & omnibus absolutis, finē dicēdi fecit, sic nobis placet & ad singulas partes accedere, et omnibus absolutis, perorare. Nunc de confirmatione deinceps, ita ut ordo ipse postulat, præcipiendū uidetur.

De confirmatione.

Confirmationis est, per quam argumētando nostræ causæ fidem & auctoritatem, et firmamentū adiungit oratio. Huius partis certa sunt præcepta, quæ in singula causarum genera diuidetur. Veritas

men non incommodum uidetur quandam syluam, atq; materiam uniuersam antiè permixtam, & confusam exponere omnium argumentationum: post autem tradere, quemadmodum unumquodque genus causæ, hinc omnibus argumentandi rationibus tractis, confirmare oporteat. Omnes res argumentando confirmantur, aut ex eo quod personis, aut ex eo quod negocijs est attributum. Ac personis has res attributas putamus, nomen, naturam, uictum, fortunam, habitum, affectio- nem, studia, consilia, facta, casus, orationes. Nomen est, quod unicuique personæ datur, quo suo quæque proprio, & certo uocabulo appellatur. Naturam ipsam definire difficile est. Partes autem eius enumerare eas, quarum indigemus ad hanc præceptionem, facilius est. Hæ autem partim diuino, partim mortali in genere uersantur. Mortalium autem, pars in hominum, pars in bestiarum genere enumeratur. Atq; hominum genus.

Et in sexu consideratur uirile an muliebri sit, et in natione, patria, cognatione, etate. Natione, Grauius an barbarus. Patria, Atheniensis an Lacedæmonius. Cognatione, quibus maioribus, quibus consanguineis. Aetate, puer an adolescens, natu grandior an senex. Præterea commoda et incommoda considerantur ab natura data animo, aut corpori, hoc modo, Valens an imbecillis, longus an breuis, formosus an deformis, uelox an tardus sit, acutus an hebetior, memor an obliuiosus: comis, officiosus, patiens, prudens, an contrà. Et omnino quæ à natura data animo et corpori considerabuntur in natura considerata sunt. Nam quæ industria comparantur, ad habitum pertinent, de quo posterius dicendum est. In uictu considerare oportet, apud quos et quomodo, et cuius arbitratu sit educatus, quos habuerit artium liberalium magistros, quos uiuendi præceptores, quibus amicis utatur, quo in negotio, quæstu, artificio sit occupatus, quomodo rem familiarè administrat, quæ consuetudine domestica sit. In fortuna quæritur seruus sit, an liber: pecuniosus, an tenuis: priuatus, an cum potestate: si cum potestate, iure, an iniuria: felix, clarus, an contrà, quales liberos habeat. Ac si de nõ uiuo quæretur, etiam quali morte sit affectus, erit considerandum. Habitum autem appellamus, animi, aut corporis constantem et absolutam aliqua in re perfectionem, ut uirtutis aut artis perceptionem alicuius, aut quamuis scientiam. Et item corporis aliquam commoditatem non natura datam, sed studio, et industria comparatam. Affectio, est animi aut corporis ex tempore aliqua de causa

causa cōmutatio, ut lætitia, cupiditas, metus, molestia, morbus, debilitas, et alia quæ genere in eodem reperitur. Studium autem est animi assidua & uehemens ad aliquam rem applicata magna cum uoluntate occupatio, ut philosophiæ, poëticiæ, geometriæ, literarum.

Consilium est aliquid faciendi aut non faciendi uerum excogitata ratio. Facta autem, & casus, & orationes tribus ex temporibus considerabuntur, quid fecerit, aut quid ipsi acciderit, aut quid dixerit, aut quid faciat, quid ipsi accidat, quid dicat, aut quid facturus sit, quid ipsi casurum sit, qua sit usus oratione. Ac personis quidem hæc uidentur esse attributa. Negocijs autem quæ sunt attributa, partim sunt continētia cum ipso negotio, partim in gestione negocij considerantur, partim adiuncta negotio sunt, partim gestum negocium consequuntur.

Continētia cū ipso negotio sunt ea, quæ semper affixæ esse uidentur ad rem, neq; ab ea possunt separari. Ex his prima est breuis complexio totius negocij, quæ summā continet facti, hoc modo. Parentis occisio, patriæ proditio. Deinde caussa cuius summæ, per quam & quamobrem, & cuius rei causa factū sit, quæritur. Deinde ante rem gestam, quæ facta sunt continenter, usq; ad ipsum negocium. Deinde in ipso gerendo negotio quid actum sit. Deinde quid postea factum sit. In gestione autem negocij, qui locus secundus erat de ijs quæ negocijs attributa sunt, quæritur locus, tempus, modus, occasio, facultas. Locus consideratur, in quo res gesta sit, ex oportunitate quam uideatur habuisse ad negociū administrandum. Ea autē oportunitas quæritur ex magnitudine interuallo.

interuallo, longinquitate, propinquitate, solitudinem, cele-
 britate, natura ipsius loci, & uicinitate totius regionis.
 Ex his etiam attributionibus, sacer an prophanus, publ-
 licus an priuatus, alienus an ipsius, de quo agitur, locus
 sit an fuerit. Tempus autem est id, quo nunc utimur.
 (Nam ipsum quidem generaliter definire difficile est)
 pars quædam æternitatis cum alicuius annui, mēstrui,
 diurni, nocturni uel spatij certa significatione. In hoc et
 quæ præterierunt considerantur, & eorum ipsorum,
 quæ propter uetustatem obsoluerunt, ut incredibilia ui-
 deantur, & iam in fabularum numerum reponantur,
 & quæ iamdiu gesta, & à memoria nostra remota,
 tamen faciant fidem, uerè tradita esse, quod eorum mo-
 numenta certa in literis extant, & quæ nuper gesta
 sint, quæ scire plerique possint, & item quæ insistent in
 præsentia, & quæ maximè fiant, & quæ consequan-
 tur. In quibus potest considerari, quid ocysus, & quid
 seriùs futurum sit. Et item cōmuniter in tempore perspi-
 ciendo longinquitas eius est consideranda. Nam sæpe
 oportet commetiri cum tempore negocium, & uidere
 in eo transigi tempore. Consideratur autem tempus, &
 anni, et mensis, et diei, et noctis, et uigiliæ, horæ, & in
 aliqua parte alicuius horum. Occasio autē est pars tem-
 poris, habens in se alicuius rei idoneam faciendi aut nō
 faciendi opportunitatē. Quare cū tempore hoc differt.
 Nam genere quidem utrunq; idem esse intelligitur: uerū
 in tempore spatium quodammodo declaratur, quod in an-
 nis, aut in anno, aut in aliqua anni parte spectatur: in oc-
 casione

casione ad spatium temporis faciendi quædam opportu-
 nitas intelligitur adiuncta. Quare cum genere idem sit,
 fit aliud quod parte quadam, et specie, ut diximus, dif-
 ferat. Hoc distribuitur in tria genera, in publicum, com-
 mune, singulare. Publicum est, quod ciuitas uniuersa ali-
 qua de causa frequentat, ut ludî, dies festus, bellû. Com-
 mune est, quod accidit omnibus eodem ferè tempore, ut
 mæsis, uindemia, calor, frigus. Singulare aut est, quod
 aliqua de causa priuatim solet alicui accidere, ut nup-
 tîæ, sacrificium, funus, conuiuî, somnus. Modus autem
 est, in quo quemadmodû, et quo animo factum sit, quæ-
 ritur. Eius partes sunt prudentia et imprudentia. Prur-
 dentia autem ratio quæritur ex ijs, quæ clam, palam,
 ui, persuasione fecerit. Imprudentia autem in purgatio-
 nem confertur, cuius partes sunt inscitia, casus, nec-
 cessitas, et in affectionem animi, hoc est molestiam, iras-
 cundiam, amorem, et cætera quæ in simili genere uer-
 santur. Facultates sunt, aut quibus facilius fit, aut sine
 quibus aliquid confici non potest. Adiunctum autem
 negotio id intelligitur, quod maius, et quod minus, et
 quod simile erit ei negotio de quo agitur, et quod æque
 magnum, et quod contrarium, et quod disparatum, et
 genus, et pars, et euentus. Maius et minus, et æque ma-
 gnum, ex ui et numero, et ex figura negocij, sicut ex sta-
 tura corporis consideratur. Simile autem ex specie com-
 parabili, aut ex conferenda atq; assimulanda natura iud-
 icatur. Contrariû est, quod positû in genere diuerso,
 ab eodem cui contrarium esse dicitur, plurimum distat,
 ut frigus calori, uitæ mors. Disparatum autem est id,
 quod

quod ab aliqua re per oppositionem negationis separatur, hoc modo, sapere & non sapere. Genus est, quod partes aliquas amplectitur, ut cupiditas. Pars est, quæ subest generi, ut cupiditati amor, auaritia. Euentus est alicuius exitus negocij, in quo quæri solet, quid ex quaq; re eueniat, eueniat, euenturumq; sit. Quare hoc in genere, ut commodius quid euenturum sit, ante animo colligi possit, quid quaq; ex re soleat euenire, considerandum est, hoc modo, Ex arrogãtia odiũ, ex insolentia arrogantia. Quarta autem pars est ex ijs, quas negocijs dicebamus esse attributas, Consecutio. In hac hæ res quæ runtur, quæ gestum negocium consequuntur. Primum, quod factum est, quo id nomine appellare conueniat. Deinde eius facti qui sint principes & inuentores, qui denique autoritatis eius & inuentionis comprobatores atq; æmuli. Deinde ecquæ ea de re, aut eius rei sit lex, consuetudo, actio, iudicium, scientia, artificium. Deinde natura eius euenire uulgo soleat, an insolenter ac raro. Postea homines id sua autoritate comprobare, an offendi in his consueuerint. & cætera, quæ factum aliquod similiter confestim aut ex interuallo solent consequi. Deinde postremo attendendum est, num quæ res ex ijs rebus quæ sunt positæ in partibus honestatis aut utilitatis, consequantur, de quibus in deliberatiuo genere caussa distinctius erit dicendum. Ac negocijs quidem ferè res hæ, quas commemorauimus, sunt attributæ. Omnis autem argumentatio, quæ ex ijs locis quos commemorauimus, sumitur, aut probabilis, aut necessaria debet esse. Etenim, ut breuiter describamus, argumentatio uidetur esse inuentum.

*inuentum aliquo ex genere, rem aliquam aut probabili-
 liter ostendens, aut necessarie demonstrans. Neces-
 sariè demonstratur ea, quæ aliter ac dicuntur, nec fieri, nec
 probari possunt, hoc modo, Si peperit, cum uiro concu-
 bit. Hoc genus argumentandi, quod in necessaria dem-
 onstratione uersatur, maxime tractatur in dicēdo, aut
 per complexionem, aut per enumerationē, aut per sim-
 plicem conclusionem. Complexio est, in qua utrum con-
 cefferis, reprehenditur, ad hunc modū, Si improbus est,
 cur uteris? Si probus, cur accusas? Enumeratio est, in
 qua pluribus rebus expositis, et cæteris infirmatis, una
 reliqua necessariò cōfirmatur, hoc pacto, Necessè est aut
 inimicitiarum causa ab hoc esse occisum, aut metus aut
 spei, aut alicuius amici gratia, aut si horum nihil est,
 ab hoc non esse occisum. Nam sine causa maleficium sus-
 ceptum esse non potest. Sed neq; inimiciæ fuerūt, nec
 metus ullus, nec spes ex morte illius alicuius commodi,
 neq; ad amicum eius aliquem mors eius pertinebat. Re-
 linquitur igitur ut ab hoc non sit occisus. Simplex autē
 conclusio ex necessaria consecutione conficitur, hoc mo-
 do, Si uos me istud eo tempore fecisse dicitis, ego autem
 eo ipso tempore trans mare sui, relinquitur, ut id quod
 dicitis, non modo non fecerim, sed ne potuerim quidem
 facere. Atq; hoc diligenter uidere oportebit, ne quo pa-
 to genus hoc refelli possit, ut ne confirmatio modum
 in se argumentationis solum habeat, & quandam simi-
 litudinem necessariæ cōclusionis, uerum ipsa argumen-
 tatio ex necessaria ratione consistat. Probabile autē est
 id quod ferè fieri solet, aut quod in opinione positū est,*

aut quod habet in se ad hoc quandam similitudinem, si
 ue id falsum est, siue uerum. In eo genere quod ferè so-
 let fieri, probabile huiusmodi est, Si mater est, diligit fili-
 um: si auarus est, negligit iusiurandum. In eo autem
 quod in opinione positum est, huiusmodi sunt probabilia
 impijs apud inferos pœnas esse præparatas. Eos qui
 philosophiæ dent operam, non arbitrari deos esse. Si-
 militudo autem in contrarijs, & in paribus, & in ijs
 rebus quæ sub eandem cadunt rationem, maxime spe-
 ctatur: In contrarijs hoc modo, Nam si ijs qui impruden-
 ter læserunt, ignosci conuenit, ijs qui necessario profue-
 runt, haberi gratiam non oportet. Ex pari sic, Nam ut
 locus in mari sine portu nauibus esse non potest ratius,
 sic animus sine fide stabilis amicis non potest esse. In ijs
 rebus quæ sub eandem rationem cadunt, hoc modo pro-
 babile consideratur, Nam si Rhodijs turpe nõ est portor-
 rium locare, nec Hermacreonti quidem turpe est conduc-
 cere. Hæc tum uera sunt, hoc pacto, Quoniam cicatrix
 erat in calceis puluis, ex itinere eum uenire oportebat.
 Omne aut. ut certas quasdam in partes distribuamus, pro-
 babile quod sumitur ad argumentationem aut signum est,
 aut credibile, aut iudicatum, aut cõparabile. Signum est,
 quod sub sensum aliquem cadit, & quiddam significat,
 quod ex ipso profectum uidetur, quod aut antè fuerit, aut
 in ipso negotio, aut post sit consecutum, & tamen indico-
 get testimonij, & grauioris cõfirmationis, ut cruor, fur-
 ga, pallor, puluis, & quæ his sunt similia. Credibile
 est, quod sine ullo teste auditoris opinione firmatur, hoc
 modo.

modo, Nemo est qui nō liberos suos incolumes & beatos esse cupiat. Iudicatū, est res assensione, aut autoritate, aut iudicio alicuius aut aliquorū comprobata. Id tribus in generibus spectatur, religioso, cōmuni, approbato. Religiosum est, quod iurati legibus iudicauerunt. Commune est, quod omnes uulgo probarunt, & secuti sunt, huiusmodi, ut maioribus natu assurgatur, ut supplicium misereatur. Approbatū est, quod homines cum dubium esset, quale haberi oporteret, sua constituerunt autoritate, uelut Gracchi patris factum, quem Pop. Rom. ob id factum, quod insciente Collega in Censura nihil egisset, post Censuram Consulem fecit. Cōparabile aut est, quod in rebus diuersis similem aliquā rationem continet. Eius sunt partes tres, imago, collatio, exemplum. Imago, est oratio demonstrans corporum aut naturarū similitudinē. Collatio, est oratio rem cum re ex similitudine conferens. Exemplū est, quod rem autoritate aut casu alicuius hominis, aut negocij confirmat, aut infirmat. Horū exempla & descriptiones in præceptis elocutionis cognoscuntur. Ac fons quidē confirmationis, ut facultas tulit, apertus est, nec minus dilucide, quàm rei natura ferebat, demonstraturus est. Quemadmodū aut quæq; constitutio, & pars cōstitutionis, & omnis controuersia, siue in ratione, siue in scripto uerseur, tractari debeat, & quæ in quasq; argumētationes cōueniant, singulatim in secundo libro de unoquoq; genere dicemus. In præsentia tantummodo numeros & modos, & partes argumentandi confuse & permixte disperimus: post discrete & electe in genus quodq; causæ,

quid cuiq; conueniat, ex hac copia digeremus. Atq; inueniri quidem omnis ex his locis argumētatio poterit, inuentam exornari, & certas in partes distingui, et iustissimum est, & summe necessarium, & ab artis scriptoribus maxime neglectum. Quare & de ea præceptione nobis, & in hoc loco dicendum uisum est, ut ad inuentionem argumenti, absolutio quoq; argumentandi adiungeretur. Et magna cum cura & diligentia locus hic omnis considerandus est, quod non rei solum magna utilitas est, sed præcipiendi quoq; summa difficultas.

Inductio.

Quoniam igitur argumētatio, aut per inductionem tractanda est, aut per ratiocinationem. Inductio est oratio, quæ rebus non dubijs captat assensiones eius quibus instituta est: quibus assensionibus facit, ut illi dubia quædam res propter similitudinem earum rerū quibus assensit, probetur: uelut apud Socraticum & Eschinem demonstrat Socrates cum Xenophontis uxore, & cum ipso Xenophonte Aspasiam locutā. Dic mihi, inquit, quæso Xenophontis uxor, si uicina tua melius habeat aurum quàm tu habes, utrum illius, an tuū malis? Illius inquit. Quod si uestem & cæterum ornamentum muliebri præcij maioris habeat quàm tu habes, tuū ne an illius malis? Illius uero respondit. Age, inquit, si uirum illa meliorem habeat quàm tu habes, uirum ne tuum, an illius malis? Hic mulier erubuit. Aspasia autem cum ipso Xenophonte sermonē instituit. Quæso, inquit Xenophon si uicinus tuus meliorem equum habeat quàm

tuus est, tuū ne equū malis, an illius? Illius inquit. Quōd si fundum meliorem habeat, quā tu habes, utrum tantūdem fundum habere malis? Illum inquit, meliōrē scilicet. Quōd si uxorem meliorem habeat quā tu habes, utrū illius malis? Atq; hic Xenophon quoq; ipse tacuit. Post Aspasia. Quoniā uterq; uestrum, inquit, id mihi solum non respondit, quod ego solum audire uoluerā, ego met dicam quid uterq; cogitet. Nam & tu mulier optimū uirum mauis habere, & tu Xenophon uxore habere lectissimā maxime uis. Quare nisi hoc perfeceris, ut neq; uir melior, neq; fœmina lectior in terris sit, profecto id semper, quod optimum putabitis esse, multo maxime requiretis, & tu ut maritus sis quamoptimæ mulieris, & hæc ut quamoptimo uiro nupta sit. Hic cum rebus non dubijs esset assensum, factum est propter similitudinē, ut etiam illud quod dubium uidebatur, si quis separatim quæreret, id pro certo propter rationem rogandi, concederetur. Hoc modo sermonis plurimum Socrates usus est, propterea quōd nihil ipse afferre ad persuadendum uolebat, sed ex eo quod sibi ille dederat quicum disputabat, aliquid conficere malebat, quod ille ex eo quod iam concessisset, necessario approbare deberet. Hoc in genere præcipiendū nobis uidetur. Primum, ut illud quod inducimus per similitudinē, eiusmodi sit, ut sit necesse concedi. Nam ex quo postulabimus nobis illud, quod dubium sit, concedi, dubiū esse id ipsum quod inducimus nō oportebit. Deinde illud, cuius confirmandi causa fiet inductio, uidēdum est ut simile ijs rebus sit, quibus res quasi non dubias antè induxerimus. Nam antè

aliquid nobis concessum esse nihil proderit, si ei dissimile erit id cuius causa illud concedi primū uoluerimus. Deinde non intelligat, quo spectent illæ primæ inductiones, & ad quem finem exitū peruenturæ. Nam qui uidet, si ei rei quæ primo rogetur, recte assenserit, illam quoque rem quæ sibi displiceat, esse necessario concedendā, plerunq; aut non respondendo, aut male respondendo, longius procedere rogationem non sinit. Quare ratione rogationis imprudens ab eo quod concessit ad id quod nō uult concedere, deducendus est. Extremū autem taceatur oportet, aut concedatur aut negetur. Si negabitur, aut ostendenda est similitudo earum rerū, quæ antè concessæ sunt, aut alia utendum inductione. Si concedetur, concludenda est argumentatio. Si tacebitur, aut eliciens da est responsio: aut quoniam taciturnitas imitatur confessionem, pro eo ac si concessum sit, concludere oportet argumentationem. Ita fit hoc genus argumentandi tripertitum. Primo, pars cōstat ex similitudine una pluribusue. Altera, ex eo quod concedi uolumus, cuius causa similitudines adhibitæ sunt. Tertia ex conclusione, quæ aut confirmat confessionem, aut quod ex ea confitetur, ostendit. Sed quia non satis uidebitur alicui dilucidate demonstratū, nisi quod ex civili causarum genere exemplū subiecerimus, uidetur huiusmodi quoque utendum exemplo: nō quo præceptio differat, aut aliter hoc in sermone atq; in dicendo sit utendū, sed ut eorum uoluntati satisfiat, qui quod aliquo in loco uiderint, alio in loco, nisi demonstratū est, nequeūt cognoscere. Ergo in hac causa, quæ apud Græcos est peruagata, quod Epus minoras

Minondas Thebanorum Imperator, ei qui sibi ex lege
 Prætor successerat, exercitū nō tradidit, et cum paucos
 ipse dies contra legem exercitum tenuisset, Lacedæmo-
 nios funditus uicit: poterit accusator argumentatione
 uti per inductionem, cum scriptum legis contra sententi-
 am defendat, ad hunc modum, Si iudices id quod Epā-
 minondas ait legis scriptorē sensisse, ascribat ad legem,
 & addat exceptionem hanc, extra quam si quis reipu-
 causa exercitū non tradiderit, patiemini: non opinor.
 Quod si uosmetipsi, quod à uestra religione & sapien-
 tia remotissimū est, istius honoris causa hanc eandē ex-
 ceptionē iniussu populi ad legē ascribi iubeatis, popu-
 lus Thebanus patietur ne id fieri: profecto nō patietur.
 Quod ergo ascribi ad legē nefas est, id sequi quasi ascri-
 ptum sit, rectū uobis uideatur? Noui uestrā intelligentiā,
 non potest ita uideri iudices. Quod si literis colligi neq;
 ab illo, neq; à uobis scriptoris uoluntas potest, uidete ne
 multo indignius sit id re & iudicio uestro mutari, quod
 ne uerbo quidē cōmutari potest. Ac de inductione qui-
 dem satis in præsentia dictū uidetur. Nunc deinceps ra-
 tiocinationis uim & naturā consideremus. Ratiocin-
 natio, est oratio & ipsa re probabile aliquid eliciens, q;
 expositū & per se cognitū sua se ui et ratione confir-
 met. Hoc de genere qui diligentius considerandū puta-
 uerunt, cum idem in usu dicendi sequerentur, paulū in-
 præcipiendi ratione dissenserūt. Nā partim quinq; eius
 partes esse dixerunt, partim non plus quàm in tres par-
 tes posse distribui putauerūt. Eorū controuersiam non
 incōmodum uidetur cum utrorumq; ratione exponere.

Nam & brevis est, & non eiusmodi, ut alteri prorsus nihil dicere putentur, & locus hic nobis in dicendo nimis negligendus uidetur. Qui putant in quinque distribui partes oportere, aiunt primum conuenire exponere summam argumentationis, ad hunc modum, Melius ac curantur quæ consilio geruntur, quàm quæ sine consilio administrantur. Hanc primam partem numerant, eam deinceps rationibus uarijs & quam copiosissimis uerbis approbari putant oportere, hoc modo, Domus ea quæ ratione regitur, omnibus instructior est rebus, & apparatus rator quàm ea quæ temere & nullo consilio administratur. Exercitus is cui præpositus est sapiens, & calidus Imperator, omnibus partibus commodius regitur, quàm is qui stultitia et temeritate alicuius administratur. Eadem nauigij ratio est. Nam nauis optime cursum conficit ea, quæ scientissimo gubernatore utitur. Cum propositio sit hoc pacto approbata, et duæ partes transierint ratiocinationis, tertia in parte aiunt, quod ostendere uelis, id ex uis propositionis oportere assumere, hoc pacto, Nihil autem omnium rerum melius consilio, quàm omnis mundus administratur. Huius assumptionis quæ toto loco aliam porro inducunt approbationem, hoc modo. Nam & signorum ortus & obitus definitum quemdam ordinem seruant, & annuæ commutationes, non modo quadam ex necessitate semper eodem modo fiunt, uerum ad utilitates quoque rerum omnium sunt accommodatæ & diurnæ nocturnæque uicissitudines nulla in re unquam mutatæ quicquam nocuerunt. Quæ signa sunt omnia, non mediocri quodam consilio naturam mundi administrant.

administrari. Quinto inducunt loco cōplexionem eam, quæ aut id infert solum quod ex omnibus partibus cogitur hoc modo, Consilio igitur mundus administratur: aut unum in locum cum cōduxerit breuiter propositionem & assumptionem, id adiungit, quod ex his conficitur, ad hunc modū, Quod si melius geruntur ea quæ consilio, quàm quæ sine consilio administrantur, nihil autem omnium rerum melius, quàm omnis mundus administratur, consilio igitur mundus administratur. Quinquepertitam igitur hoc pacto putant esse argumentationem. Qui autem tripertitam esse dicunt, ij non aliter putant tractari oportere argumentationem, sed partitionem horum reprehendunt. Negant enim neq; à propositione, neq; ab assumptione approbationes earum separari oportere, neq; propositionē absolutam, neq; assumptionem sibi perfectam uideri, quæ approbatione confirmata non sit. Quare quas illi duas partes numerant, propositionem & approbationē, sibi unam partem uideri propositionem: quæ si approbata non sit, propositio non sit argumentationis. Item, quæ ab illis assumptionis approbatio dicitur, eandem sibi assumptionē solam uideri. ita fit, ut eadem ratione argumentatio tractata, alijs tripertita, alijs quinquepertita uideatur. Quare euenit, ut res non tam ad usum dicendi pertineat, quàm ad rationem præceptionis. Nobis autem cōmodior illa partitio uidetur esse, quæ in quinque partes distributa est. quam omnes ab Aristotele & Theophrasto profecti maxime secuti sunt. Nam quemadmodū illud superius generis argumentandi, quod per inductionem sumitur, maxime

xime Socrates & Socratici tractauerunt, sic hoc, quod
 per ratiocinationem expolitur, summe est ab Aristotele
 atq; Peripateticis & Theophrasto frequentatum. Deinde
 de à rhetoribus ijs, qui elegantissimi atq; artificiosissimi
 putati sunt. Quare autem nobis illa magis partitio pro-
 betur, dicendum uidetur, ne temere secuti putemur. &
 breuiter dicendum, ne in huiusmodi rebus diutius quàm
 ratio præcipiendi postulat, commoremur. Si quædam
 in argumentatione satis est uti propositione, et nõ oportet
 adiungere approbationem propositioni, quædam aut
 in argumentatione infirma est propositio, nisi aduincta
 sit approbatio, separatum quiddam est à propositione ap-
 probatio. Quod enim adungi et separari ab aliquo potest,
 id non potest idem esse, quod est id ad quod adiungitur,
 & à quo separatur. Est autem quædam argumen-
 tatio, in qua propositio non indiget approbatione, &
 quædam in qua nihil ualet absq; approbatione, ut ostendimus:
 separata est igitur à propositione approbatio. Ostendimus
 autem id quod polliciti sumus, hoc modo. Quæ propositio in se
 quiddam continet perspicuum, eo quod constare inter omnes
 necesse est, hanc uelle approbare & firmare nihil attinet.
 Ea est huiusmodi, si quod die ista cædes Romæ facta est,
 ego Athenis eo die fui, interesse in cæde non potui.
 Hoc quia perspicue uerum est, nihil attinet approbari.
 Quare assumi statim oportet, hoc modo, Fui autem Athenis
 eo die; hoc si non constat, indiget approbationis, qua
 inducta complexio consequitur, igitur in cæde
 interesse non potui. Est igitur quædam propositio,
 quæ non indiget approbatione.

nam esse quidem quandam quæ indigeat, quid attinet ostendere, quod cuius facile perspicuum est: Quod si ita est, ex hoc, & eo quod proposueramus, hoc conficitur, separatam esse quiddam à propositione approbationis. Si autem ita est, falsum est non esse plus, quàm tripertitam argumentationem. Simili modo liquet alteram quorūque approbationem separatam esse ab assumptione. Nam si quaedam in argumentatione satis est uti assumptione, & non oportet adiungere approbationem assumptionis, quaedam autem in argumentatione infirma est assumptio, nisi adiuncta sit approbatio, separatam quiddam est extra assumptionem approbatio. Est autem argumentatio quaedam, in qua assumptio non indiget approbationis, quaedam autem in qua nihil ualet sine approbatione, ut ostendemus: separata est igitur ab assumptione approbatio. Ostendemus autem quod polliciti sumus, hoc modo, Quæ perspicuam omnibus ueritatem continet assumptio, nihil indiget approbationis: ea est huiusmodi, Si oportet uelle sapere, dare operam philosophiæ cōuenit, hæc propositio indiget approbationis. Nō enim perspicua est, neque constat in se omnes, propterea quod multi nihil prodesse philosophiā, plerique etiā obesse arbitrantur. Assumptio perspicua est hæc, Oportet autem sapere, hoc autem quia ipsum ex re perspicitur, & uerum esse intelligitur, nihil attinet approbari. Quare statim concludenda est argumentatio, igitur dare operam philosophiæ cōuenit. Est ergo assumptio quaedam, quæ approbationis nō indiget. Nam quandam indigere perspicuum est: separata est igitur ab assumptione approbatio. Falsum ergo est, nō

esse plus quam tripertitam argumentationem. Atq; ex
 his illud iam perspicuum est, esse quandam argumenta-
 tionem, in qua neq; propositio neq; assumptio indiget
 approbationis, huiusmodi, ut certum quiddam, & bre-
 ue exempli caussa ponamus, Si summopere sapientia pe-
 tendenda est, summopere stultitia vitanda est: summopere au-
 tem sapientia petenda est, summopere igitur stultitia vi-
 tanda est. Hic & assumptio et propositio perspicua est,
 quare neutra quoq; indiget approbatione. Ex his omni-
 bus illud perspicuum est, approbationem tum adiungi,
 tum non adiungi. Ex quo cognoscitur, neq; in proposi-
 tione, neq; in assumptione contineri approbationem, sed
 utranq; suo loco positam vim suam tanquam certam et
 propriam obtinere. Quod si ita est, comode partiti sunt
 illi, qui in quinque partes distribuerunt argumentationem.
 Quinque sunt igitur partes eius argumentationis quae per
 ratiocinationem tractatur. Propositio, per quam bre-
 uiter locus is exponitur, ex quo omnis vis oportet emat
 net ratiocinationis. Approbatio, per quam id quod bre-
 uiter expositum est, rationibus affirmatum, probabilius
 & apertius fit. Assumptio per quam id quod ex pro-
 positione ad ostendendum pertinet, assumitur. Assumi-
 ptionis approbatio, per quam id quod breuiter assumi-
 ptum est, rationibus firmatur. Complexio, per quam
 id quod conficitur ex omni argumentatione, breuiter ex-
 ponitur. Quae plurimas habet argumentatio partes,
 ea constat ex his quinque partibus. Secunda est quadriper-
 tita. Tertia tripertita. Dein bipertita, quod in controuer-
 sia est. De una, uaque parte potest alicui uideri posse argu-
 mentationem

argumentationem consistere. Eorum igitur quæ constant
 exempla ponemus: horum quæ dubia sunt, rationes as-
 feremus. Quinquepertita argumentatio est huiusmo-
 di. Omnes leges iudices ad commoda reipublicæ refer-
 ri oportet, & eas ex utilitate cõmuni, non ex scriptio-
 ne, quæ in literis est, interpretari. Ea enim uirtute &
 sapientia maiores nostri fuerunt, ut in legibus scriben-
 dis nihil sibi aliud, nisi salutem, atq; utilitatẽ reipublicæ
 proponerent. Neq; enim ipsi quod obesset, scribere uole-
 bant: & si scripsissent, cum esset intellectũ, repudiatum.
 in legem intelligebant. Nemo enim leges legum causa
 saluas esse uult, sed reipublicæ, quod ex legibus omneis
 reipublicas optime putant administrari. Quam ob rem
 igitur leges seruari oportet ad eam causam scripta om-
 nia interpretari conuenit: hoc est, quoniam reipublicæ
 seruimus, ex reipub. commodo atq; utilitate leges inter-
 pretemur. Nã ut ex medicina nihil oportet putare pro-
 ficisci, nisi quod ad corporis utilitatem spedet, quoniam
 eius causa est instituta: sic à legibus nihil conuenit arbi-
 trari, nisi quod reipub. conducatur, proficisci, quoniã eius
 causa sunt comparatæ. Ergo in hoc quoq; iudicio defini-
 te literas legis perscrutari, & legem, ut æquum est, ex
 utilitate reipub. considerare, quod hic fecit. Quid enim
 magis utile Thebanis fuit, quàm Lacedæmonios oppri-
 mi: Quid magis Epaminondam Thebanorum Impera-
 torem, quàm uictoriæ Thebanorum consulere decuit?
 Quid hunc tanta Thebanorum gloria, tam claro atque
 exornato tropheo carius atq; antiquius habere conue-
 nit? Scripto uidelicet legis omisso, scriptoris sententiam
 considerare

considerare debebat. Atq; hoc quidem satis cōsideratum est, nullam esse legem, nisi reipu. causa scriptam. Summam igitur amentiam esse existimabat, quod scriptum esset reip. salutis causa, id non ex reip. salute interpretari. Quod si leges omnes ad utilitatem reip. referri conuenit, hic autem saluti reip. profuit, profecto non potest eodem facto, & communibus fortunis consuluisse, & legibus nō obtemperasse. Quatuor autē partibus constat argumētatio, cum aut proponimus, aut assumimus sine approbatione. Id facere oportet, cum aut propositio ex se intelligitur, aut assumptio perspicua est, et nullius approbationis indiget. Propositionis approbatiōe præterita quatuor ex partibus argumentatio tractatur, ad hunc modum, Iudices, qui ex lege iurati iudicatis, legibus obtemperare debetis. Obtemperare autem legibus non potestis, nisi quod scriptum est in lege sequamini. Quod enim certius legis scriptor testimoniū uoluntatis suæ relinquere potuit, quam quod ipse magna cum cura atq; diligentia scripsit. Quod si literæ non extarent, magnopere eas requireremus, ut ex his scriptoris uoluntatis cognosceretur: nec tamen Epaminondæ permitteremus, nisi extra iudiciū quid esset, ut is nobis sententiam legis interpretaretur, nedum nunc istud patiamur, cum præsto lex sit, non ex eo quod apertissime scriptum est, sed ex eo quod suæ causæ conuenit, scriptoris uoluntatem interpretari. Quod si uos iudices legibus obtemperare debetis, & id facere non potestis, nisi quod scriptum est in lege sequamini, quid causæ est, quin istum contra legem fecisse iudicetis? Assumptionis autem approbatiōe

tione præterita, quadrupertita sic fict argumentatio. Qui
 se penumero nos per fidem sefellerunt, eorum orationi
 fidem habere non debemus. Si quid enim perfidia illo
 rum detrimenti acceperimus, nemo erit præter nosmet
 ipsos, quem iure accusare possimus. Ac primo quidẽ de
 cipi incommodum est, iterum stultum, tertio turpe. Car
 thaginenses aut̃ per sepe iam nos sefellerunt, summa igit̃
 tur amentia est in eorũ fidem spem habere, quorũ persẽ
 dia toties deceptus sis. Vtraq; approbatione præterita,
 triupertita fit, hoc pacto: Aut metuamus Carthaginenses
 oportet si incolumes eos reliquerimus: aut eorũ urbem
 diruamus, ac metuere quidẽ non oportet. Restat igitur,
 ut urbem diruamus. Sunt autẽ qui putant nonnunquam
 posse complexione supersederi opportune, cum id pers
 picuum sit, quod cõficiatur ex ratiocinatione. Quod si
 fiat, bipertitam quoq; fieri argumentationẽ, hoc modo.
 Si peperit, uirgo non est, peperit aut̃: hic satis esse dicunt
 proponere & assumere, quoniã perspicuũ sit, quod con
 ficiatur, ex ratiocinatione, quod si fiat, cõplexionis rem
 non indigere. Nobis aut̃ uidetur & omnis ratiocinatio
 concludẽda esse, & illud uitium, quod illis displicet, ma
 gnopere uitandũ est, ne quod perspicuum sit, id in omni
 complexione inferamus. Hoc aut̃ fieri poterit, si comple
 xionum genera intelligãtur. Nam aut ita cõplectemur,
 ut in unũ conducamus propositionem & assumptionẽ,
 hoc modo, Quod si leges omnes ad utilitatem reipubli
 cæ referri conuenit, hic autem salutis reip. profuit, pro
 fecto non potest eodẽ facto, & salutis cõmuni consuluisse,
 se, & legibus non obtemperasse. Aut ita ut ex cõtrario
 sententia

sententia conficiatur, hoc modo, Summa igitur amentia est, in eorum fide spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis. Aut ita, ut id solum quod conficitur, inferatur, ad hunc modum, Urbem igitur diruamus. Aut ut id quod eam rem, quæ conficitur, sequatur necesse est, id est huiusmodi, Si peperit, cum uiro cõcubuit, peperit autem. Conficitur hoc, Concubuit igitur cum uiro. Hoc si nolis inferre, & inferas id quod sequitur, fecit igitur incestum, & concluderis argumentationem, & perspicuam suggeris complexionẽ. Quare in longis argumentationibus, ex conductionibus, aut ex contrario cõpletis oportet: in breuibus id solum quod cõficitur exponere: in ijs, quibus exitus perspicuus est, consecutione uti. Si qui autem ex una quoq; parte putabunt constare argumentationem, poterunt dicere, sæpe satis esse hoc modo argumentationem facere. Quoniam peperit, cum uiro concubuit, nam hoc nullius neq; approbationis, neq; assumptionis, neq; complexionis indigere uidetur. Sed nobis ambiguitate nominis uidentur errare. Nam et argumentatio nomine uno res duas significat, ideo quiddam & inuentum aliquã in rem probabile aut necessarium argumentatio uocatur, & eius inuenti artificiosa expositio. Quando igitur proferent aliquid huiusmodi, Quoniam peperit, cum uiro concubuit, inuentum proferent, non expolitionem. Nos autem de expolitionis partibus loquimur. Nihil igitur ad hanc rem ratio illa pertinebit: atq; hac distinctione alia quoq; quæ uidebuntur officere huic partitioni, propulsabimus, si qui aut assumptionem aliquando tolli posse putent, aut propositionem.

Quæ

Quæ si quid habet probabile aut necessarium, quoquo
 modo commoueat auditorem necesse est. Quod si solum
 spectaretur id quod inuētū est, ac nihil quo pacto tracta-
 retur id quod esset excogitatum referret, nequaquā tū-
 tum inter summos oratores & mediocres interesse ex-
 istimaretur. Variare autem orationem magnopere
 oportebit. Nam omnibus in rebus similitudo est satieta-
 tis mater. Id fieri poterit, si non similiter semper ingre-
 diamur in argumentationem. Nam primum omnium ge-
 neribus ipsis distinguere conuenit orationem, hoc est tū
 inductione uti, tum ratiocinatione. Deinde in ipsa argu-
 mentatione nō semper à propositione incipere, nec sem-
 per quinque partibus abuti, neque eadem ratione expolire
 partitiones, sed tum ab assumptione incipere licet, tum
 ab approbatione alterutra, tum utraq; tum hoc, tū illo
 genere complexionis uti. Id ut perspiciatur, aut scriba-
 mus aut in quolibet exemplo de ijs, quæ proposita sunt
 ut quā facile sit factu, hoc idem exerceamus. Ac de par-
 tibus quidem argumentationis satis nobis dictum uide-
 tur. Illud autem uolumus intelligi, nos probe tenere
 alijs quoque rationibus tractari argumentationes in phi-
 losophia multis & obscuris, de quibus certum est arti-
 ficium constitutum. Verum nobis illa abhorreere ab usibus
 oratorum uidentur. Quæ pertinere autem ad dicendum
 putamus, ea nos commodius, quàm cæteros attendisse
 non affirmamus, sed perquisitiuis & diligentius con-
 scripsisse pollicemur. Nunc ut instituimus, proficisci or-
 dine ad reliqua pergemus.

Reprehensio

Reprehensio est, per quam argumentatio aduersariorum confirmatio diluitur, aut infirmatur, aut leuatur. Hæc fonte inuentionis eodem utetur, quo utitur confirmatio, propterea quod quibus ex locis aliquis res confirmari potest, iisdem potest ex locis infirmari. Nihil enim considerandum est in his omnibus inuentionibus, nisi id quod personis aut negocijs attributum est. Quare inuentionem & argumentationem expolitionem sumptam ex illis quæ antè præcepta sunt, hanc quoque in partem orationis transferri oportebit. Veruntamen ut quædam præceptio detur huius quoque partibus, exponemus modos reprehensionis, quos qui obseruabunt, facilius ea quæ contradicentur, diluere aut infirmare poterunt. Omnis argumentatio reprehenditur, si aut ex ijs quæ sumpta sunt, non conceditur aliquod unum plurimum: aut his concessis, complexio confici ex his negatur: aut si genus ipsum argumentationis uitiosum ostenditur: aut si contra firmam argumentationem, alia æque firma, aut firmiter ponitur. Ex ijs quæ sumuntur, aliquid non conceditur, cum aut id quod credibile dicunt, negatur esse eiusmodi, aut quod comparabile putant, dissimile ostenditur, aut iudicatum aliam in partem traducitur, aut omnino iudicium improbat, aut quod si verum esse aduersarij dixerunt, id eiusmodi negatur esse, aut si complexio, aut ex una, aut ex utraque parte reprehenditur, aut si enumeratio falsa ostenditur, aut si simplex conclusio falsi aliquid continere demonstratur. Nam

Nam omne quod sumitur ad argumentandum, siue pro probabili, siue pro necessario, necesse est sumatur ex his locis, ut antè ostendimus. Quod pro credibili sumptum erit, id infirmabitur, si aut perspicue falsum erit, hoc modo. Nemo est qui nõ pecuniã quã sapientiã malit. Aut ex contrario quoq; credibile aliquid habebit, hoc modo. Quis est, qui nõ officij cupidior sit quã pecuniæ? Aut erit omnino incredibile, ut si quis quem conslet esse aurum, dicat alicuius mediocris officij causa, se maximam pecuniã neglexisse. Aut si quod in quibusdam rebus, aut hominibus accidit, id omnibus dicatur usu euenire, hoc pacto. Qui pauperes sunt, ijs antiquior officio pecunia est. Qui locus desertus est, in eo cædem factam esse oportet. In loco celebri homo occidi quã potuit? Aut si quod raro fit, fieri omnino negatur: ut Curius pro Fulvio. Nemo potest uno aspectu, neq; præteriens in amorem incidere. Quod autem pro signo sumetur, id ex iisdem locis quibus confirmatur, infirmabitur. Nam in signo, primũ uerũ esse ostendi oportet. Deinde eius esse rei signũ proprium, qua de re agitur, ut cruorẽ cædis. Deinde factũ esse, quod nõ oportuerit: aut nõ factũ, quod oportuerit. postremo scisse eum, de qua quaeritur, eius rei legem et consuetudinẽ. Nam cæ res sunt signo attributæ, quas diligentiùs aperiemus, cum separatim de ipsa coniecturali constitutione dicemus. Ergo horũ unumquodq; in reprehensione, aut non esse signum, aut parum magnum esse, aut à se potius, quã ab aduersarijs stare, aut omnino falso dici, aut in aliam quoq; suspensionem duci posse demonstrabitur. Cum autẽ pro comparabili aliquid indu-

inducetur quoniã id per similitudinẽ maxime tractatur
 in reprehẽdẽdo cõueniet, simile id negare esse quod con
 feretur ei quicũ cõferetur. Id fieri poterit, si demonstrabi
 tur diuersum esse genere, natura, ui, magnitudine, tem
 pore, loco, persona, opinione: ac si quo in numero illud q̃
 per similitudinem afferetur, & quo in loco hoc genus,
 cuius caussa afferetur, haberi conueniat, ostẽdatur. De
 ãndẽ quid res cum re differat, demonstrabitur, ex quo doc
 cebimus aliud de eo quod comparabitur, & de eo qui
 cum comparabitur, existimari oportere. Huius facul
 tatis maxime indigemus, cũ ea ipsa argumẽtatio, qua
 per inductionem tractatur, erit reprehendenda. Si iudi
 catum aliquod inferetur, quoniã id ex his locis maxime
 firmatur, laude eorum qui iudicarunt, similitudine eius
 rei qua de agitur, ad eam rem, qua de iudicatum est: cõ
 memorando non modo non esse reprehensum iudiciũ,
 sed ab omnibus esse approbatum: & demonstrãdo dis
 ficilius & maius fuisse id iudicatum quod afferatur,
 quã id quod instet. Ex contrarijs locis si res aut uera,
 aut uerisimilis, permittet, infirmari oportebit: atq; erit
 obseruandũ diligenter, ne nihil ad id quod agatur, per
 tineat id quod iudicatum sit: & uidendum est, ne ea res
 proferatur, in qua sit offensum, ut de ipso qui iudicari,
 iudiciũ fieri uideatur. Oportet autem animaduertere,
 ne cum aliter multa sint iudicata, solitariũ aliquod aut
 rarum iudicatum afferatur. Nam his rebus autoritas
 iudicati maxime potest infirmari. Atq; ea quidẽ argu
 menta, quæ quasi probabilia sumuntur, ad hunc modũ
 tentari oportebit. Quæ uero sicuti necessaria inducen
117, 66

tur, ea si forte imitabuntur modo necessarii argu-
mentationem, neq; erunt eiusmodi, sic reprehendentur.
Primum complexio, quæ utrum concesseris, debet tol-
lere, si uera est, nunquam reprehendetur: si falsa, duobus
modis, aut conuersione, aut alterius partis infirma-
tione. Conuersione hoc modo,

Nam si ueretur, quid eum accuses, qui est probus?

Si inuerecundum animi ingenium possidet,

Quid eum accuses, qui id parui auditu existimat?

Hic siue uereri dixeris, siue non uereri, concludendū hoc
putat, ut neqes esse accusandum. Quod conuersione, sic

reprehendetur, imò uero accusandus est. Nā si ueretur,

accuses, non enim parui auditu existimabit. Si inuere-

cundum animi ingenium possidet, tamen accuses, non

enim probus est. Alterius autē partis infirmatione, hoc

modo reprehendetur. Verum si ueretur, accusatione tua

correctus, ab errato recedet. Enumeratio uitiosa intelli-

gitur, si aut præteritum quiddā dicemus quod uel mus

concedere, aut infirmū aliquid annumeratū, quod aut

contradici possit, aut caussa non sit, quare non honeste

possimus concedere. Præteritur quiddā in eiusmodi enu-

merationibus. Quoniam habes istum equum, aut emeris

oportet, aut hæreditate possideas, aut munere acceperis,

aut domi tibi natus sit: aut si horum nihil est, surri-

pueris necesse est: sed neq; emisti, neq; hæreditate uenit,

neq; domi natus est, neq; donatus est: necesse est ergo sur-

pueris. Hoc commode reprehendetur, si dici possit ex ho-

stibus equus esse captus, cuius prædæ sectione uenerit:

quo illato infirmatur enumeratio, quoniā id sit inductū,

quod præteritū sit in enumeratione. Altero modo reprehendetur, si aut contrā aliquid dicitur: hoc est, si exempli causa ut in eodem uersumur, poterit ostendi hæreditate uenisse: aut si extremum illud non erit turpe concedere, ut si quis, cū dixerint aduersarij, aut insidias facere uoluisi, aut amico morem gessisti, aut cupiditate elatus es, amico se morem gessisse fateatur.

Simplex autem conclusio reprehenditur, si id quod sequitur, non uideatur necessario cum eo quod antecessit, coherere. Nam hoc quidē, si spiritum ducit, uiuit, si dies est, lucet, eiusmodi est, ut cū priore necessario posterius coherere uideatur. Hoc autem, si mater est, diligit, si aliquando peccauit, nunquam corrigetur, sic conueniet reprehendi, ut demonstretur nō necessario cum priore posterius coherere. Hoc genus & cetera necessaria, & omnino omnis argumentatio, & eius reprehensio maiorem quandam uim cōtinet, & latius patet, quā hic exponitur, sed eius artificij cognitio eiusmodi est, ut non ad huius artis partem aliquam adiungi possit, sed ipsa separatim longi temporis & magnæ atq; arduæ cognitionis indigeat. Quare illa nobis alio tempore, atque ad aliud institutum, si facultas erit, explicabuntur. Nūc his præceptionibus rhetorum ad usum oratorum contentos nos esse oportebit. Cum igitur ex ijs quæ sumuntur, aliquid non conceditur, sic infirmabitur. Cum autem his concessis, complexio ex his non conficitur, hæc erūt consideranda, num aliud conficiatur, aliud dicatur, hoc modo, Si cum aliquis dicat se profectum esse ad exercitum, contraq; eum quis uelit hac argumentatione uti,

Si uenisses ad exercitum, à Tribunis militaribus uisus
 esses, non es autem uisus ab his, non es igitur profectus
 ad exercitū. Hic cum concesseris propositionem & as-
 sumptionem, complexio est infirmanda. Aliud enim
 quam cogebatur, illatum est. Ac nunc quidem quo faci-
 lius res cognosceretur, perspicuo & grandi uitio præ-
 ditum posuimus exemplum: sed sæpe obscurius positum
 uitium pro uero probatur, cum aut patum memineris
 quod concesseris, aut ambiguum aliquod pro certo con-
 cesseris. Ambiguum si concesseris, ex ea parte, quam
 ipse intellexeris, eam partem si aduersarius ad aliam
 partem per complexionem uelit accommodare, demon-
 strare oportebit non ex eo quod ipse concesseris, sed ex
 eo quod ille sumpserit, confici complexionem. ad hunc
 modum, Si pecuniæ indigetis, pecuniam non habetis:
 si pecuniam non habetis, pauperes estis. Indigetis autē
 pecuniæ: mercaturæ enim nisi ita esset, operam non
 daretis, pauperes igitur estis. Hoc sic reprehenditur,
 Cum dicebas, si indigetis pecuniæ, pecuniam non ha-
 betis: hoc intelligebam, si propter inopiam in egestate
 estis, pecuniam non habetis, & idcirco concedebam.
 Cum autem hoc sumebas, indigetis autem pecuniæ, il-
 lud accipiebam, uultis autem pecuniæ plus habere. Ex
 quibus concessionibus non conficitur hoc, pauperes igitur
 estis: conficeretur autem, si tibi primo quoque hoc
 concessissem, qui pecuniam maiorem uellet habere,
 cum pecuniam non habere. Sæpe autem oblitum putāt
 quid concesseris, & idcirco id quod nō conficitur, quasi
 conficiatur in conclusione inferunt, hoc modo, Si ad illū

hæreditas ueniebat, uerisimile est ab illo esse necatum.
 Deinde hoc approbant plurimis uerbis, post assumunt,
 ad illum autem hæreditas ueniebat: deinde inferunt, ille
 igitur occidit: Id quod ex ijs quæ sumpserant, non confi-
 citur. Quare obseruare diligenter oportet, & quid su-
 matur, & quid ex his conficiatur. Ipsum autem genus
 argumētationis uitiosum his de causis ostenditur, si aut
 in ipso uitium erit, aut si non id quod insituitur, accom-
 modabitur. Atque in ipso uitium erit, si omnino totum fal-
 sum erit, si commune, si uulgare, si leue, si remotum, si
 mala deffinitio, si controuersum, si perspicuum, si nõ con-
 cessum, si turpe, si offensum, si cōtrarium, si inconstans,
 si aduersum. Falsum est in quo perspicue mendacium
 est, hoc modo, Non potest esse sapiens, qui pecuniam ne-
 gligit: Socrates autem pecuniam negligebat, non igitur
 sapiens erat. Commune est, quod nihilo magis ab ad-
 uersarijs, quàm à nobis facit, hoc modo, Idcirco iudices,
 quia ueram causam habebam, breui perorauī.
 Vulgare est, quod in aliam quoque rem non probabile,
 si nunc concessum sit, transferri possit, hoc modo. Si uer-
 ram causam non haberet, uobis se iudices non commi-
 sisset. Leue est, quod aut post tempus dicitur, hoc mo-
 do, Si in mentem uenisset, nõ commisisset: aut perspicue
 rem turpem leui tegere uult defensione, hoc modo,
 Cum te expetebant omnes florentissimo
 In regno reliqui, nunc desertum ab omnibus
 Summo periculo sola ut restituan paro.
 Remotum est, quod ultra quàm satis est, petitur, hoc mo-
 do, Quòd si non P. Scipio Corneliam filiam Tiberio
 Graccho

Graccho collocasset, atq; ex ea duos Gracchos procreasset, tantæ seditiones natæ non essent. Quare hoc incōmodum Scipioni ascribendum uidetur. Huiusmodi est illa quoque conquestio,

Vinam ne in nemore Pelio securibus

Cæsa cecidisset abiegna ad terram trabes.

Longius enim repetita est, quàm res postulabat. Mala definitio est, cum aut cōmunia describit, hoc modo, Seditiosus est is, qui malus atq; inutilis est cuius. Nam hoc non magis seditiosi, quàm ambitiosi, quàm calumniatoris, quàm alicuius improbi hominis uim describit. Aut falsum quiddam dicit, hoc pacto, Sapientia est pecuniæ acquirendæ intelligentia: Aut aliquid nō graue nec magnum continens sic, Stultitia est immensa gloriæ cupiditas. est hæc quidem stultia, sed ex parte quadam nō ex omni genere definita. Controuersum est, in quo ad dubium demonstrandum dubia caussa affertur, hoc modo, Eho tu, dii quibus est potestas motus superūm atque inferūm, Pacē inter sese conciliant, conferūt concordia. Perspicuum est, de quo non est controuersia, ut si quis cū Orestem accuset, planū faciat ab eo matrē esse occisam. Non concessum est, cum id quod agitur, in controuersia est, ut si quis cum Ulysssem accuset, in hoc maxime comoretur, Indignum esse ab homine ignauissimo uirum fortissimum Aiacē necatū. Turpe est, quod aut eo loco, in quo dicitur, aut eo homine qui dicit, aut eo tēpore quo dicitur, aut ijs qui audiunt, aut ea re de qua agitur, indignum propter inhonestam rem uidetur.

Offensum est, quod eorum qui audiunt, uoluntatē lædit.

ut si quis apud Equites Romanos cupidos iudicandi Cæ
 pionis legem iudiciariam laudet. Contrariū est, quod
 contra ea dicitur, quæ ij qui audiunt, fecerunt, ut si quis
 apud Alexandrū Macedonem contra aliquē urbis expu
 gnatorem diceret, nihil esse crudelius, quàm urbes dir
 ruere, cum ipse Alexander Thebas diruisset. Incon
 flans est, quod ab eodem de eadem re, diuerse dicitur, ut
 si quis cum dixerit, qui uirtutē habeat, cum nullius rei
 ad bene uiuendum indigere: neget postea, sine bona ua
 letudine posse bene uiuere. Aut se amico adesse propter
 beneuolentiam, sperare tamen aliquid cōmodi ad se per
 uenturum. Aduersum est, quod ipsi causæ aliqua ex
 parte officit, ut si quis hostium uim, & copias, & felici
 tatem augeat, cum ad pugnā milites hortetur. Si nō ad
 id quod instituitur, accommodabitur aliqua pars argu
 mentationis, horum aliquo in uitio reperietur. Si plura
 debet ostendere, de parte aliqua loquatur, hoc modo,
 Mulierum genus auarum est:

Nam Eriphyle auro uiri uitam uendidit.

Aut si non id quod accusabitur defendet, ut si quis, cum
 ambitus accusabitur, manu se fortem esse defendet, ut
 Amphion apud Euripidem. Item apud Pacuuium, qui ui
 tuperata musica, sapiētiam laudat. Aut si res ex hominis
 uitio uituperabitur, ut si quis doctr. nam ex alicuius doct
 et̄i uitij reprehendat. Aut si quis, cum aliquem uolet lau
 dare, de felicitate eius, non de uirtute dicat. Aut si quis
 rem cum re ita comparabit, ut alteram se non putet lau
 dare, nisi alteram uituperarit, aut si alteram ita laudet,
 ut alter

ut alterius non faciat mentionem: ut si quis, cum aliqui deliberent, bellum geratur, an non, pacem laudet omnino, non illud bellum inutile esse demonstret. Aut si, cum de certa re quæretur, de cõmuni instruetur oratio. Aut si ratio alicuius rei reddetur falsa, hoc modo, Pecunia bonum est, propterea quod ea maxime uitam beatã efficiat. Aut si infirma, ut Plautus.

Amicum castigare ob meritam noxiam
Immane est facinus, uerum in ætate utile

Et conducibile, nam ego amicum hodie meum
Non castigabo pro commerita noxia.

Aut eadem, hoc modo, Maximũ malum est auaritia, multos enim magnis incõmodis afficit pecuniæ cupiditas.

Aut parum idonea hoc modo, Maximum bonum est amicitia, plurimæ enim delectationes sunt in amicitia.

Quartus modus erat reprehensionis, per quem contra firmam argumentationem æque firma aut firmior ponebatur. Hoc genus in deliberationibus maxime uersatur, cum aliquid, quod contrã dicatur, æquum esse concedimus, sed id quod nos defendimus, necessariũ esse demonstramus. Aut cũ id quod illi defendant, utile esse fateamur, quod nos dicamus, demonstramus esse honestũ.

Ac de reprehensione hæc quidẽ existimauimus esse dicenda. Deinceps nũc de conclusione ponemus. Hermagoras digressiõnẽ deinde, tum postremam conclusiõnẽ ponit. In hac autem digressiõne ille putat oportere quandam inferri orationem à causa atq; à iudicatione ipsa remotam, quæ aut sui laudem, aut aduersarij uituperationem contineat, aut in aliam causam deducat, ex qua cõficiat aliquid confirmationis aut reprehensionis, non argumentando,

mentando, sed augendo per quandam amplificationem. Hanc si quis partem putarit orationis, sequatur Hermitgoram licebit. Nam & augendi, & laudandi, & vituperandi præcepta à nobis partim sunt, partim suo loco dabuntur. Nobis autem non placet hanc partem in numero reponi, quòd de causa digredi, nisi per locum communem displicet, quo de genere posterius est dicendum. Laudes autem & vituperationes non separatim placet tractari, sed in ipsis argumentationibus esse implicitas. Nunc de conclusione dicemus.

Conclusio.

Conclusio est exitus & determinatio totius orationis. Hæc habet partes tres, enumerationem, indignationem, conquestionem. Enumeratio est, per quam res dispersæ & diffuse dictæ unum in locum congregantur, & reminiscendi causa unum sub aspectum subiunguntur. Hæc si semper eodem modo tractabitur, perspicue ab omnibus artificio quodam tractari intelligitur. Sin uariè fiet, & hanc suspensionem & satietatem vitare poterit. Quare tum oportebit ita facere, ut plerique faciunt propter facilitatem, singulatim unamquamque rem attingere, & ita omnes transire breuiter argumentationes: tum autem, id quod difficilius est, dicere quas partes exposueris in partitione, de quibus te pollicitus sis dicturum, & reducere in memoriam, quibus rationibus unamquamque partem confirmaris: tum ab ijs qui audiunt, quærere quid sit quod sibi uelle debeant demonstrari, hoc modo, Docuimus hoc, illud planum fecimus.

ita simul & in memoriam redibit auditor, & putabit nihil esse præterea, quod debeat desiderare. Atq; in his generibus (ut antè dictum est) tum tuas argumentationes transire separatim, tum id quod artificiosius est, cum tuis contrarias coniungere: & cum tuâ argumentatione dixeris, tum contra eam quod asserbatur quem admodum dilueris, ostendere. Ita per breuem comparationem, auditoris memoria & de confirmatione, et de reprehensione redintegrabitur. Atque hæc alijs actionis quoq; modis uariare oportebit. Nam tum ex tua persona enumerare possis, ut quid, & quo quicq; loco dixeris admoneras: tum uero personam aut rem aliquam inducere, & enumerationem ei totam attribuere. Personam, hoc modo, Nam si legis scriptor existat, et quærat à uobis quid dubitetis, quid possitis dicere, cū uobis, hoc & hoc sit demonstratum: Atq; hic item ut in nostra persona licebit aliàs singulatim transire omnes argumentationes, aliàs ad partitiones singula genera referre, aliàs ab auditore, quid desideret quærere, aliàs hæc facere per comparationem suarum & contrariarū argumentationum. Res autem inducetur, si alicui rei huiusmodi, legi, loco, urbi, monumento attribuctur oratio per enumerationem hoc modo, Quod si leges loqui possent, nõne hæc apud uos quærerentur: Quid nam amplius desideratis iudices, cum uobis hoc et hoc planū factum sit: In hoc quoq; genere omnibus eisdem modis uti licebit.

Commune autem præceptum hoc datur ad enumerationem, ut ex unaquaq; argumentatione, quoniam tota iterum dici non potest, id eligatur quod erit grauißimū, & unum

Et unumquodque quam breuissime transeat, ut memoria non oratio renouata uideatur. Indignatio est oratio, per quam conficitur ut in aliquem hominem magni odium, aut in rem grauis offensio concitetur. In hoc genere illud primum intelligi uolumus, posse omnibus ex locis ijs, quos in confirmandi praeceptis posuimus, trahi indignationem. Nam ex ijs rebus, quae personis atque negocijs attributae sunt, quaeuis amplificationes et inde indignationes nasci possunt, sed tamen ea quae separatim de indignatione praecipere possunt consideremus.

Primus locus sumitur ab autoritate, cum commemoramus quantae curae res ea fuerit aut Dijs immortalibus, aut eis quorum autoritas grauisissima debeat esse. Qui locus sumitur ex sortibus, oraculis, uatibus, ostentis, prodigijs, responsis, similibus rebus. Item ex maioribus nostris, Regibus, ciuitatibus, gentibus, hominibus sapientissimis, Senatu, populo, legum scriptoribus. Secundus locus est, per quem illa res ad quos pertinet, cum amplificatione per indignationem ostenditur, an ad omnes, an ad maiorem partem, quod atrocissimum est: an ad superiores, quales sunt ij, quorum ex autoritate indignatio sumitur, quod indignissimum est: an ad pares animo, fortuna, corpore quod iniquissimum est: an ad inferiores, quod superbissimum est. Tertius locus est, per quem quaerimus quid nam sit euenturum, si idem caeteri faciant: Et simul ostendimus, huic si concessum sit, multos aemulos eiusdem audaciae futuros: ex quo quid mali sit euenturum, demonstrabimus. Quartus locus est, per quem demonstramus multos alios ex

res expectare, quid statuatur, ut ex eo quod uni concessum sit, sibi quoque tali de re quid liceat, intelligere possint.

Quintus locus est, per quem ostendimus cæteras res perperam constitutas, intellecta ueritate commutatas corrigi posse: hanc esse rem, quæ si sit semel iudicata, neque alio commutari iudicio, neque ulla potestate corrigi possit.

Sextus locus est, per quem consulto & de industria factum esse demonstratur, & illud adiungitur, uoluntario maleficio ueniam dari non oportere, imprudentiæ concedi nonnunquam conuenire. Septimus locus est, per quem indignamur, quod tetrum, crudele, nefarium, tyrannicum factum esse dicamus, per uim, per

manum opulentiam, quæ res ab legibus, et ab æquabili iure remotissima sit. Octauus locus est, per quem demonstramus non uulgare neque facilitatum esse, ne ab audacissimis quidem hominibus, id maleficium de quo agitur, atque id à feris quoque hominibus, & à barbaris gentibus & immanibus bestiis remotum esse. Hæc erunt, quæ in parentes, liberos, coniuges, consanguineos, superplices, crudeliter facta dicentur: & deinceps si qua profertur in maiores natu, in hospites, in uicinos, in amicos, in eos quibuscum uitam egeris, in eos apud quod educatus sis, in eos à quibus eruditus sis, in mortuos, in miseros, & misericordia dignos, in homines claros, nobiles & honore usos, in eos qui neque ledere alium, nec se defendere potuerunt, ut in pueros, senes, mulieres: quibus omnibus acriter exercitata indignatio summum in eum qui uiolarit horum aliquid, odium commouere poterit.

Nonus locus est, per quem, cum alijs quæ constant esse peccata

peccata, hoc quo de quæstio est, comparatur: & ita per contentionem quanto atrocius & indignius sit illud de quo agitur, ostenditur. Decimus locus est, per quem omnia, quæ in negotio gerendo acta sunt, quæq; post negotium consecuta sunt: cum uniuscuiusq; indignatione & criminatione colligimus, & rem uerbis quammaxime ante oculos eius apud quem dicitur, ponimus, ut id quod indignum est, perinde illi uideatur indignum, ac si ipse interfuerit, ac præsens uiderit. Undecimus locus est, per quæ ostendimus ab eo factū, à quo minime oportuerit: & à quo, si alius faceret, prohiberi conueniret.

Duodecimus locus est, per quem indignamur quod nobis hoc primis acciderit, nec alicui unquam usque eueniret. Tertiūdecimus locus est, si cum iniuria contumelia iuncta demonstratur: per quem locum in superbiam & arrogantiam odium concitatur. Quartus decimus locus est, per quem petimus ab ijs qui audiunt, ut ad suas res nostras iniurias referant: si ad pueros pertinebit, de liberis suis cogitent: si ad mulieres, de uxoribus: si ad senes, de patribus aut parentibus. Quintus decimus est locus, per quem dicimus inimicis quoq; & hostibus ea quæ nobis acciderūt, indigna uideri solere. Et indignatio quidem his ferè de locis gratissime sumitur. Conquestionis autem huiusmodi de rebus petere oportebit. Conquestio est oratio auditorum misericordiam captans. In hac primum animum auditori mitem & misericordem conficere oportet, quo facilius conquestione commouere possit. Id locis cōmuniū efficere oportebit, per quos fortunæ uis in omnes, & uicini

minimum infirmitas ostenditur: qua oratione habita gra-
 uiter & sententiose, maxime dimittitur animus homi-
 num, & ad misericordiam comparatur, cum in alieno
 malo suam infirmitatem considerabit. Deinde primus
 locus est misericordiae, per quē quibus in bonis fuerint,
 & nunc quibus in malis sint, ostenditur. Secundus, qui
 in tempora distribuitur, per quem quibus in malis fue-
 rint, & sint, & futuri sint, demonstratur. Tertius, per
 quem unumquodq; deploratur incommodum, ut in mor-
 te filij, pueritiæ delectatio, amor, spes, solatium, educa-
 tio, & si qua simili in genere quolibet de incōmodo per
 conuersionem dici poterunt. Quartus, per quem res
 turpes, & humiles, & illiberales proferuntur, & in-
 dignæ ætate, genere, fortuna, pristino honore, benefi-
 cijs, quas passi perpessuriue sint. Quintus est, per quem
 omnia ante oculos singulorum incommoda ponuntur, ut
 uideatur is, qui audit, uidere & re quoq; ipsa, quasi ad-
 su, non uerbis solum ad misericordiam ducatur. Sex-
 tus, per quē præter spem in miserijs demonstratur esse,
 & cum aliquid expectaret, non modo id non adeptum
 esse, sed in summas miseras incidisse. Septimus, per
 quem ad ipsos qui audiunt, similem casum cōuertimus,
 & petimus ut de suis liberis, aut parentibus, aut aliquo
 qui illis charus debeat esse, nos cum uideant recorden-
 tur. Octauus, per quem aliquid dicitur esse factū, quod
 non oportuerit, aut non factū, quod oportuerit, hoc mor-
 do, Non affui, non uidi, non postremam eius uocem au-
 diui, non extremum eius spiritum excepi. Item, Inimic-
 eorum in manibus mortuus es, hostili in terra turpiter

iacuit insepultus, à feris diu uexatus, communi quoque honore in morte caruit. Nonus, per quē oratio ad multas & expertes animi res refertur: ut si ad equum, domum, uestem, sermonem alicuius accommodes, quibus animus eorum qui audiunt, & aliquem dilexerunt, vehementer commouetur. Decimus, per quem inopia, infirmitas, solitudo demonstratur. Undecimus, per quem aut liberorum, aut parētum aut sui corporis sepeliendi, aut alicuius eiusmodi rei commendatio fit. Duodecimus, per quem disunctio deploratur ab aliquo, cum deducaris ab eo, quicum libentissime uixeris: ut à parente, filio, fratre, familiari. Tertiusdecimus, per quem cum indignatione cōquerimur, quod ab ijs à quibus minime conueniat, male tractemur, propinquis, amicis, quibus benefecerimus, quos adiutores fore putauerimus, aut à quibus indignum est, ut seruis, libertis, clientibus, supplicibus, cōmendaticijs. Quartusdecimus, qui per obsecrationem sumitur: in quo oratur modo illi qui audiunt, humili & supplici oratione, ut misereantur. Quintusdecimus, per quem non nostras, sed eorum qui chari nobis debent esse, fortunas conqueri nos demonstramus. Sextusdecimus est, per quem animum nostrum in alios misericordem esse ostendimus, & tamen amplum & excelsum & patientem incommodorum esse, & futurum, si quid acciderit, demonstramus, nam sapientia & magnificētia, in qua grauitas & auiditas est, plus proficit ad misericordiam commouendam, quam humilitas & obsecratio. Commotis autem animis, diutius in conuestione morari non oportebit.

Quem ad

Quemadmodū enim dixit Rhetor Apollonius, Lachry-
ma nihil citius arefcit. Sed quoniam fatis uidemur de or-
nibus partibus orationis dixiffe, & huius uoluminis
magnitudo longius proceffit, quæ fequuntur deinceps
in fecondo libro dicemus.

MARCI TVLLII

CICERONIS DE INVEN-

tione, Liber fecondus.

Rotoniatae quondam, cum florerent
omnibus copijs, & in Italia cum in
primis beati numerarētur, templum
Iunonis, quod religiofiffime colebāt,
egregijs picturis locupletare uoluer-
runt. Itaq; Heracleoten Zeuxin, qui
tum longe cæteris excellere pictoribus exiftimabatur,
magno precio conductum adhibuerunt. Is & cæteras
tabulas complures pinxit, quarum nonnulla pars ufq;
ad noftram memoriam propter fani religionem reman-
fit, & ut excellentem muliebris formæ pulchritudinem
muta in feſe imago contineret, Helenæ ſe pingere ſi-
mulacrum uelle dixit. Quod Crotoniatae, qui eum mu-
liebri in corpore pingendo plurimum alijs præſtare ſæ-
pe accepiſſent, libenter audierunt. Putauerunt enim
eum, ſi quo in genere plurimum poſſet, in eo magnope-
re elaboraſſet, egregium ſibi opus illo in fano relictu-
rum. Neq; tum eos illa opinio ſefellit. Nam Zeuxis il-
li
co quæſiuit ab eis quaſnam uirgines formoſas haberēt.

Illi autem statim hominem duxerunt in palaestram, atque
 ei pueros ostenderunt multos magna praedictos dignitate.
 (Etenim quodam tempore Crotoniatæ multum or-
 minibus corporum uiribus, & dignitatibus antesteter-
 runt, atque honestissimas ex gymnico certamine uictor-
 rias domum cum maxima laude retulerunt.) Cum pue-
 rorum igitur formas & corpora magno hic opere mi-
 raretur, Horum, inquit illi, sorores sunt apud nos uir-
 gines. Quare qua sint illæ dignitate, potes ex his suspi-
 cari. Præbe te igitur mihi quæso, inquit, ex istis uirginibus
 formosissimas, dū pingo id quod pollicitus sum uo-
 bis, ut mutum id simulacrum ex animali exemplo ueritas
 transferatur. Tunc Crotoniatæ publico de consilio
 uirgines unum in locum conduxerunt, & pictori quas
 uellet eligendi potestatem dederunt. Ille autem quinque
 delegit, quarum nomina multi poëtæ memoriæ tradide-
 runt, quod eius in iudicio probatæ, qui uerissimum pul-
 chritudinis habere iudicium debuisset. Neque enim putauit
 omnia, quæ quæreret ad uenustatem, uno in corpore
 se reperire posse, ideo quod nihil simplici in genere
 omni ex parte perfectum natura expoliuit. Itaque tan-
 quā cæteris non sit habitura quod largiatur, si uni cuius-
 cunq; concesserit, aliud alij cōmodi aliquo adiuncto incom-
 modo muneratur. Quod quoniam nobis quoque uoluntatis
 accidit, ut artem dicendi perscriberemus, non unum
 aliquod proposuimus exemplum, cuius omnes partes
 quocunq; essent in genere, exprimendæ nobis necessa-
 rio uiderentur. Sed omnibus unum in locum coactis scri-
 ptoribus, quod quisque commodissime præcipere uidebat-
 tur,

tur, excerpsumus, et ex uarijs ingenijs excellentissima
 quæq; libauimus. Ex his enim qui nomine et memoria
 digni sunt, nec nihil optime, nec omnia præclariss: me
 quisquam dicere nobis uidebatur. Quapropter stultitia
 nobis uisa est, aut à bene inuentis alicuius recedere, si
 quo in uitio eius offenderemur, aut ad uitia quoq; eius
 accedere, cuius aliquo bono præcepto duceremur. Quòd
 si in cæteris quoq; studijs à multis eligere homines com
 modissimum quodq; quàm sese uni alicui certo uellent
 addicere, minus in arrogantiam offenderent, nō tanto
 pere in uitijs persuerarent, aliquanto leuius ex inscitia
 laborarent. Ac si par in nobis huius artis, atq; in illo pi
 cturæ scientia fuisset, fortasse magis hoc suo in genere
 opus nostrum, quàm ille in sua pictura nobilis eniteret.
 Ex maiore enim copia nobis, quàm illi, fuit exemplorū
 eligendi potestas. Ille una ex urbe, et ex eo numero uir
 ginum quæ tum erant, eligere potuit: nobis omniū qui
 cunq; fuerunt ab ultimo principio huius præceptionis,
 usq; ad hoc tempus expositis copijs, quodcunq; placeret
 eligendi potestas fuit. Ac ueteres quidem scriptores ar
 tis usq; ab principe illo atque inuentore Tysia repetitos
 unum in locum conduxit Aristoteles, & nominatim cui
 usq; præcepta magna cōquisita cura perspicue conscri
 psit, atq; enodata diligenter exposuit: ac tantum inueni
 toribus ipsis suauitate & breuitate dicendi præstitit, ut
 nemo illorum præcepta ex ipsorū libris cognoscat, sed
 omnes qui quod illi præcipiāt uelint intelligere, ad hūc
 quasi ad quendam multo commodiorem explicatorem
 reuertantur. Atq; hic quidem ipse, & sese ipsum nobis.

Et eos, qui ante se fuerant, in medio posuit, ut ceteros
 Et seipsum per se cognoscere. Ab hoc autem qui pro-
 fecti sunt, quanquam in maximis philosophiæ partibus
 operæ plurimum consumpserunt, sicut et ipse, cuius in-
 stituta sequebatur, fecerat: tamen permulta nobis præ-
 cepta dicendi reliquerunt. Atque alij quoque alio ex fonte
 præceptores dicendi emanauerunt, qui item permultum
 ad dicendum, si quid ars proficit, opitulati sunt. Nam
 fuit tempore eodem quo Aristoteles, magnus et nobilis
 rhetor isocrates, cuius ipsius quam constet esse artem,
 non inuenimus. Discipulorum autem atque eorum qui pro-
 tinus ab hac sunt disciplina profecti, multa de arte præ-
 cepta reperimus. Ex his duabus diuersis, sicuti familijs,
 quarum altera cum uersaretur in philosophia, nonnul-
 lam rhetoricæ quoque artis sibi curam assumebat, altera
 uero omnis in dicendi erat studio, et præceptione occu-
 pata, unum quoddam est constatum genus à posteriori-
 bus, qui ab utrisque ea quæ commode dici uidebantur, in
 suas artes contulerunt: quos ipsos simulatque illos superio-
 res nos nobis omnes, quoad facultas tulit, proposuimus.
 Et ex nostro quoque nonnihil in commune contulimus.
 Quod si ea quæ in his libris exponuntur, tantopere eli-
 genda fuerunt, quanto studio electa sunt, profectio neque
 nos, neque alios industriæ nostræ pœnitabit: sin autem tene-
 re aliquid alicuius præterisse, aut non satis eleganter
 secuti uidebimur, docti ab aliquo facile et libere senten-
 tiam commutabimus. Non enim parum cognosse, sed in par-
 rum cognito stulte et diu perseuerasse turpe est: propter
 ream quod alterum communi hominum infirmitati, alter
 rum

in singulari uniuscuiusque uitio est attributum. Quare nos quidem sine ulla affirmatione, simul quærentes dubitantes unumquodque dicemus, ne dum paruulum hoc consequimur, ut satis commode hæc perscripsisse uideamur: illud amittamus, quod maximum est, ut ne cui rei temere atque arroganter assenserimus. Verum hoc quidem nos, et in hoc tempore, et in omni uita studiose, quoad facultas feret, consequemur: nunc autem, ne longius oratio progressa uideatur, de reliquis quæ præcipienda uidentur esse, dicemus.

Igitur primus liber exposito genere huius artis et officio, et sine, et materia, et partibus, genere controuersiarum, et inuentiones, et constitutiones et iudicationes continebat. Deinde partes orationis, et in eas omnes omnia præcepta. Quare cum in eo cæteris de rebus distinctius dictum sit, disperse autem de confirmatione, et de reprehensione: nunc certos confirmandi et reprehendendi in singula causarum genera locos tradendos arbitramur. Et quia quo pacto tractari conueniret argumentationes in libro primo non indiligenter expositum est, hic tantum ipsa inuenta unamquamque in rem exponentur simpliciter sine ulla exornatione, ut ex hoc inuenta ipsa, ex superiore autem exornatio inuentorum petatur. Quare hæc quæ, nunc præcipientur, ad confirmationis et reprehensionis partes referre oportebit.

Quidam & demonstratiua, et deliberatiua, & iudicialis causa necesse est in aliquo eorum quæ antè exposita sunt, constitutionis genere uno pluribus ue ueretur. Hoc quanquam ita est, tamen cum communiter quædam de omnibus præcipi possint, separatim quoq; aliæ sunt cuiusq; generis, & diuersæ præceptiones. Aliud enim laus, aliud uituperatio, aliud sententiæ dictio, aliud accusatio aut recusatio conficere debet. In iudicijs quid æquum sit quæritur. In demonstrationibus, quid honestum. In deliberationibus, ut nos arbitramur, quid honestum sit, & quid utile. Nam cæteri utilitatis modo finem in suadendo & in dissuadendo exponi oportere arbitrati sunt. Quorum igitur generum fines & exitus diuersi sunt, eorum præcepta eadè esse non possunt. Neq; nunc hoc dicimus, non easdem incidenter constitutiones: ueruntamen oratio quædam ex ipso fine & genere causæ nascitur, quæ pertineat ad uicem alicuius demonstrationem, aut ad sententiæ dictionem. Quare nunc in exponendis controuersijs in iudiciali genere causarum & præceptorum uersabimur. Ex quo pleraq; in cætera quoq; causarum genera simili implicita controuersia nulla cum difficultate transferentur, possunt autem separatim de reliquis dicemus.

Nunc à coniecturali constitutione proficiscemur, cuius exemplum sit hoc exposuimus. In itinere quidam proficiscenti ad mercatum quendam, & secum aliquantum nummorum ferentem est comitatus: cum hoc, ut ferè fit in uia sermonem contulit, ex quo factum est, ut illud nec familiar

familiarius facere uellent. Quare cum in quandam tabernam diuertissent simul cœnare, & in eodem loco somnũ capere uoluerunt. Cœnati discubuerunt ibidem. Caupo autem (nam ita dicitur post inuentum, cum in alio maleficio deprehensus esset) cum illum alterum uidelicet qui nũmos haberet, animaduertisset, noctu postquam illos arctius, ut fit, iam ex lassitudine dormire sensisset, accessit, & alterius eorum, qui sine nummis erat, gladium prope appositum è uagina eduxit, & illum alterum occidit, nũmos abstulit, gladium cruentum in uaginam recõdidit, ipse sese in lectum suum recepit. Ille autem, cuius gladio occisio erat facta, multo ante lucem surrexit, comitem illum suum inclamauit semel, & sc̃pius illum somno impeditum non respondere existimauit, ipse gladium, & cætera quæ secum attulerat, sustulit, solus profectus est. Caupo non multo post clamat hominem esse occisum, & cum quibusdam diuersoribus illum qui antè exierat, consequitur, in itinere hominem cõprehendit, gladiũ eius è uagina educit, reperit cruentum, homo in urbẽ ab illis deducitur, ac reus fit. In hac intentio est criminis, occidisti. Depulsio, non occidi. Ex quibus constitutio est. Quæstio eadem in coniecturali, quæ iudicatio, occiderit ne? Nunc exponemus locos, quorum pars aliqua in omnẽ coniecturalem incidit conuersiam. Hoc autem & in horũ locorum expositio, ne, & in cæterorum oportebit attendere, non omnes in omnem causam conuenire. Ut enim omne nomen ex aliis quibus, non ex omnibus literis scribitur, sic omnem in causam non omnis argumentorum copia, sed eorum ne-

o s̃ cessaria

cessaria pars aliqua conueniet. Omnis igitur ex causa
ex persona, ex facto ipso coniectura capienda est.

Causa distribuitur in impulsionem, & in ratiocinationem. Impulsio est, quæ sine cogitatione per quandam affectionem animi facere aliquid hortatur, ut amor iracundia, & gritudo, uinolentia, & omnino omnia in quibus animus ita uidetur affectus fuisse, ut rem perspicere cum consilio et cura non potuerit: & id quod fecit, impetu quodam animi potius, quam cogitatione fecerit. Ratiocinatio autem est diligens & considerata faciendi aliquid, aut non faciendi excogitatio. Ea dicitur tum interfuisse, cum aliquid faciendum, aut non faciendum certata de causa uitaſſe, aut secutus esse animus uidetur, ut si amicitia quid causa factum dicetur, si inimici ulciscendi, si metus, si gloria, si pecunia, si denique, ut omnia generatim amplectamur, alicuius retinendi, augendi, adipiscendiue commodi, aut contra reijciendi, diminuendi, detuitandiue incommodi causa. Nam horum in genus alterum illa quoque incident, in quibus aut incommodum adipiscendi maioris uitandi incommodi causa, aut maioris adipiscendi commodi suscipitur: aut commodum aliquod maioris adipiscendi commodi, aut maioris uitandi incommodi præteritur. Hic locus sicut aliquod fundamentum est huius constitutionis: nam nihil factum esse cuiquam probatur, nisi aliquid quare factum sit ostenditur. Ergo accusator, cum aliquid impulsionem factum esse dicet, illum impetum et quandam commotionem animi, affectionemque uerbis et sententijs amplificare debet, et ostendere quanta uis amoris sit, quanta animi perturbatio ex iracundia fiat.

fiat, aut ex aliqua causa carum, qua impulsus aliquem
 id fecisse dicet. Hic et exemplorū commemoratione, qui
 simili impulsu aliquid commiserint, et similitudinū colla-
 tione, et ipsius animi affectionis explicatione curandum
 est, ut non mirum uideatur, si quod ad facinus tali per-
 turbatione cōmotus animus accesserit. Cum aut nō im-
 pulsione, uerum ratiocinatione aliquem cōmisisse quid
 dicet, quid commodi sit secutus, aut quid incommodi fur-
 gerit, demonstrabit, et id augebit quammaxime poterit,
 ut quoad fieri possit, idonea quammaxime causa ad pec-
 candum hortata uideatur. Si gloriæ causa, quantā glo-
 riam consecuturam existimari. Item si dominationis, si
 pecuniæ, si amicitiae, si inimicitiarū, et omnino quicquid
 erit quod causæ fuisse dicet, id summe augere debebit.
 Et hoc cum magnopere considerare oportebit, nō quid
 in ueritate modo, uerum etiam uehementius, quid in opi-
 nione eius quem arguet, fuerit. Nihil enim refert non
 fuisse, aut non esse aliquid commodi aut incommodi, si
 ostendi potest ei uisum esse qui arguatur. Nam opinio
 dupliciter fallit homines, cum aut res alio modo est ac
 putatur, aut non is euentus est, quem arbitrati sunt. Res
 aliusmodi est tum, cum aut id quod bonum est, malum
 putant: aut contra quod malum est, bonum: aut quod
 nec malum est nec bonum, malum aut bonum: aut quod
 malum aut bonum est, nec malum nec bonum. Hoc in-
 tellecto, si quis negabit ullam esse pecuniam fratris aut
 amici uita, aut deniq; officio suo antiquiorem aut sua-
 uiozem, nō erit hoc accusatori negandum. Nam in eum
 culpa, & summum odium transferetur, qui id quod

tam uere & pie dicetur negabit. Verum illud dicendū
 erit, illi nō esse ita uisum: quod sumi oportet ex ijs, quæ
 ad personam pertinent, de quo post dicendum est. Euen-
 tus aut̄ tum fallit, cum aliter accidit, atq; ij qui arguuntur,
 arbitrati esse dicuntur, ut si quis dicatur alium occi-
 disse ac uoluerit, quod aut similitudine, aut suspicionē,
 aut demonstratione falsa deceptus sit: aut cum necesse,
 cuius testamento non sit hæres, quod eius testamento se
 hæredem arbitratus sit. Non enim ex euentu cogitatio-
 nem spectari oportere, sed qua cogitatione et spe ad ma-
 leficiū profectus sit considerare: & quo animo quid
 quisq; faciat, non quo casu utatur, ad rem pertinere. In
 hoc autem loco, caput illud erit accusatori, si demonstra-
 re poterit alij nemini causam fuisse faciendi. Secundar-
 rium, si tantam aut tam idoneā nemini. Sin fuisse alijs
 quoq; causa faciendi uidebitur, aut potestas alijs defuisse
 se demonstranda est, aut facultas, aut uolūtas. Potestas,
 si aut nescisse, aut non affuisse, aut conficere aliquid nō
 potuisse dicetur. Facultas, si ratio, adiutores, adiuuen-
 ta, & cætera quæ ad rem pertinebunt, defuisse alicui
 demonstrabuntur. Voluntas, si animus à talibus factis
 uacuus & integer esse dicetur. Postremo quas defen-
 sionem rationes reo dabimus, ijs accusator ad alios ex
 culpa eximendos abutetur. Verum id breui faciendum
 est, & in unum multa sunt conducenda, ut ne aliterius
 defendēdi causa hunc accusare. sed huius accusandi cau-
 sa defendere alterum uideatur. Atq; accusatori quidem
 hæc ferè sunt in causa facienda & consideranda. Def-
 ensor autem ex contrario primum impulsionem aut
 nullam

nullam fuisse dicet, aut si fuisse concedet, extenuabit, et
 paruulam quandam fuisse demonstrabit, aut non ex ea
 solere huiusmodi facta nasci, docebit. Quo erit in loco
 demonstrandum, quæ uis & natura eius sit affectionis,
 qua impulsus aliquid reus commisisse dicitur: in quo et
 exempla & similitudines erunt proferendæ, & ipsa
 diligenter natura eius affectionis quàmleuissime quer
 tissimam ad partem explicanda, ut & res ipsa à facto
 crudeli & turbulento ad quoddam mitius & tranquil
 lius traducatur, & oratio tamen ad animum eius qui
 audiet, & ad animi quendam intimum sensum accom
 modetur. Rationationis autem suspensiones infirmar
 bit, si aut cōmodum nullum fuisse, aut paruulum, aut alijs
 magis fuisse, aut nihilo sibi magis quàm alijs, aut incō
 modum sibi maius quàm cōmodum dicet, ut nequaquā
 fuerit illius commodi quod expeditum dicatur, magni
 tudo, aut cum eo incommodo quod acciderit, aut cum il
 lo periculo quod subeat, comparanda: qui omnes loci
 similiter incommodi quoq; uitatione tractabuntur. Sin
 accusator dixerit, eum id esse secutum, quod ei uisum sit
 commodum, aut id fugisse, quod putaret esse incommo
 dum, quanquam in falsa fuerit opinione, demonstran
 dum erit defensori neminem tantæ esse stultitiæ, qui tan
 ti in re possit ueritatem ignorare. Quod si id concedat
 tur illud non concessum iri, nec dubitasse quidem hunc
 quid eius iuris esset, sed id quod falsum fuerit, sine ulla
 dubitatione pro falso, quod uerum pro uero probasse.
 Quod si dubitauerit, summæ fuisse amentitiæ, dubia spe
 impulsus ceruam in periculum se committere. Quæ
 admodum

admodum autem accusator, cum ab alijs culpam dimo-
 uebit, defensoris locis utetur, sic ijs locis qui accusatori
 dati sunt, uictur reus cū in alios ad se crimen uolet tras-
 ferre. Ex persona autem cōiectura capietur, si ea res
 quæ personis attributæ sunt diligenter considerabūtur,
 quas omnes in primo libro exposuimus, nam et de no-
 mine nonnunquā aliquid suspicionis nascitur. Nomen
 autem cum dicimus, cognomen quoque & agnomen
 intelligatur oportet. De hominis enim certo & pro-
 prio uocabulo agitur, ut si dicamus idcirco aliquē Cal-
 lidium uocari, quod temerario et repentino consilio sit:
 aut si ea de re hominibus Græcis imperitis uerba dedis-
 se, quod Clodius, aut Cæcilius, aut Mutius uocarētur. Et
 de natura licet aliquantulum ducere suspicionis, omnia
 enim hæc, uir an mulier, huius an illius ciuitatis sit, quæ
 sit maioribus, quibus cōsanguineis, qua ætate, quo
 animo, quo corpore, quæ naturæ sunt attributa, ad ali-
 quam coniecturā faciendā pertinebunt. Et ex uictu mul-
 tæ trahuntur suspensiones, cum quemadmodū, & apud
 quos, et à quibus educatus et eruditus sit quæritur, &
 quibuscū uiuat qua ratione uitæ, quo more domestico ui-
 uat. Et ex fortuna sæpe argumentatio nascitur cū ser-
 uus an liber, pecuniosus an pauper, nobilis an ignobilis,
 felix an infelix, priuatus an cum potestate sit, aut fuer-
 rit, aut futurus sit consideratur: aut deniq; aliquid corā
 quæritur, quæ fortunæ esse attributa intelligūtur. Har-
 bitus aut quoniā in aliqua perfecta & constanti animi
 aut corporis absolute consistit, quo in genere est uir-
 tus, scientia, et quæ contraria sunt res ipsa causa posita
 docebit

docebit ecquid hic quoq; locus suspicionis ostendat. Nam
 affectionis quidem ratio perspicuam solet præ se gerere
 coniecturã, ut amor, iracundia, molestia: propterea quod
 et ipsorũ uis intelligitur, et quæ res harũ aliquã rem cõ
 sequantur, faciles cognitu sunt. Studium aut, quoniam
 est assidua et uehemens ad aliquã rem applicata magna
 cum uoluntate occupatio, facile ex eo ducetur argumen
 tatio, quam res ipsa desiderabit in causa. Item ex con
 silio sumetur aliquid suspicionis. Nam cõsiliũ est aliquid
 faciendi, non faciendiue excogitata ratio. Item facta, et
 casus, et orationes, quæ sunt omnia (ut in confirmatio
 nis præceptis est) in tria tempora distributa, facile erit
 uidere ecquid afferant ad coniecturã confirmandã suspi
 tionis. Ac personis quidẽ res eæ sunt attributæ, ex quib
 us omnibus unum in locum coactis accusatoris erit im
 probatione hominis uti. Nam causa facti parum firmis
 tudinis habet, nisi animus eius qui insimulatur, in eam
 suspicionẽ adduceretur, ut à tali culpa nõ uideatur abs
 horruisse. Ut enim animũ alicuius improbare nihil atti
 net cum causa quare peccauerit, nõ intercesserit, si cau
 sam peccati intercedere leue est, si animus nulli minus
 honestæ rationi affinis ostẽditur. Quare uitã eius quem
 arguit, ex antè factis accusator improbare debet, &
 ostendere, si quo in pari ante peccato cõuictus sit. Si id
 non poterit, si quã in similem ante suspicionẽ uenerit, ac
 maxime si fieri poterit, simili aliquo in genere eiusmodi
 causa aliqua cõmotum peccasse, aut in æque magna re,
 aut in maiore, aut minore, ut si quis pecunia dicat indu
 ctum fecisse, possit demonstrare aliqua in re eius aliquid
 factum

factum auarum. Item in omni causa naturam, aut uirtutem, aut studium, aut fortunam, aut aliquid eorum quae personis attributa sunt, ad eam causam, qua commotum peccasse dicet, adiungere, atque ex dispari quoque genere culparum, si ex pari sumendi facultas non erit improbare animum aduersarij oportebit, ut si auaritia inductum arguas fecisse, & auarum eum quem accuses, demonstrare non possis, alijs affinem esse uitij doceas, et ex ea re non esse mirandum qui in illa re turpis aut cupidus aut petularis fuerit, hac quoque in re eum deliquisse. Quantum enim de honestate & autoritate eius qui arguitur detractum est, tantum de facultate totius est defensionis diminutum. Si nulli affinis poterit uitio reus ante admissio demonstrari, locus inducetur ille per quem hortandi iudices erunt, ut ueterem famam hominis nihil ad rem putet pertinere. Nam cum ante celasse, nunc manifestò teneri. Quare non oportere hanc rem ex superioris uita spectari, sed superiorem uitam ex hac re probari, & aut potestatem ante peccandi non fuisse, aut causam. Aut si haec dici non poterunt, dicendum erit illud extremum, non esse mirum si nunc primum deliquerit. Nam necesse est eum qui uelit peccare, aliquando primum delinquere. Sin uita ante acta ignorabitur, hoc loco praeterito, & cur praetereatur demonstrato, argumentis accusationem statim confirmare oportebit. Defensor autem primum, si poterit, debet uitam eius qui insimulabitur, quam honestissimam demonstrare. Id faciet, si ostendet aliqua eius nota et communia officia, quod genus in parentes, cognatos, amicos, affines, necessarios.

cessarios: etiam quæ magis rara & eximia sunt, si ab
 eo cum magno aliquo labore, aut periculo, aut utraque
 re, cum necesse nõ esset, officij causa, aut in remp. aut in
 parentes, aut in aliquos eorum, qui modo expositi sunt,
 facta esse dicet. Deinde si nihil deliquisse, nulla cupiditate
 impeditum ab officio recessisse. Quod eò confirmatius
 erit, si cum potestas impune aliquid faciendi minus
 honeste fuisse dicetur, uoluntas ei faciendi demonstrabitur
 abfuisse. Hoc autem ipsum genus erit eò firmitus, si
 eo ipso in genere quo arguetur, integer antea fuisse demonstrabitur.
 ut si cum auaritiæ causa fecisse arguatur, minime
 omni in uita pecuniæ cupidus fuisse doceatur. Hic illa
 magna cum grauitate inducetur indignatio indigna
 conuersioni, per quam miserum facinus esse, & indignum
 demonstrabitur: ut cum animus omni in uita fuerit à
 uitijs remotissimus, eam causam putare, quæ homines
 audaces in fraudem rapere soleat, castissimū quoque
 hominem ad peccandum potuisse impellere: aut iniquū
 esse, & optimo cuique perniciosissimum, non uitā honeste
 atam tali in tempore quamplurimum prodesse, sed subita
 ex criminatione, quæ consingi facile possit, non ex
 antea uita, quæ neque ad tempus fingi, neque ullo modo
 immutari possit, facere iudicium. Sin autem in antea uita
 aliqua turpitudines erunt, aut falsò uenisse in eam
 existimationem dicetur, aut ex aliquorum inuidia, aut
 obreclatione, aut falsa opinione, aut imprudentiæ, nec
 cessitudini, aut persuasioni, adolescentiæ, aut alicui non
 malitiosæ animi affectioni attribuentur, aut dissimili in
 genere uitiorum: ut animus non omnino integer, sed à

tali culpa remotus esse uideatur. Ac si nullo modo uitæ turpitude, aut infamia leniri poterit oratione, negare oportebit de uita eius & moribus quæri, sed de eo crimine, quo de arguatur: quare antefactis omisis, illud quod instet agi oportere. Ex facto autem ipso suspitiones ducuntur, si totius administratio negocij ex omnibus partibus perietabitur, atq; hæc suspitiones partim ex negotio separatim, partim communiter ex personis, atque ex negotio proficiscuntur. Ex negotio duci poterunt, si eas res quæ negocijs attributæ sunt, diligenter considerabimus. Ex ijs igitur in hanc constitutionem conuenire uidentur genera eorum omnia, partes generū pleræq;. Videre igitur primum oportebit, quæ sint cōmittentia cū ipso negotio, hoc est, quæ ab re separari nō possunt. Quo in loco satis erit diligenter considerare, quid sit ante rem factum, ex quo spes perficiendi nata, et faciendi facultas quæ sita uideatur: quid in ipsa re gerenda, quid postea consecutum sit. Deinde ipsius est negocij gestio pertrahenda. Nam hoc genus earum rerū, quæ negotio attributæ sunt secundo in loco nobis est expositum. Hoc ergo in genere spectabitur locus, tempus, occasio, facultas, quorum uniuscuiusq; uis diligēter in cōfirmationis præceptis explicata est. Quare, ne aut hic non admonuisse, aut ne eadem iterū dixisse uideamur, breuiter demonstrabimus quid quæq; in parte considerari oporteat. In loco igitur oportunitas, in tēpore longinquitas, in occasione commoditas ad faciendum idonea, in facultate copia & potestas earū rerum, propter quas aliquid facilius fit, aut sine quibus omnino cōfici non

si non potest, consideranda est. Deinde uidendū est, quid
 adiunctum sit negotio: hoc est, quid maius, quid minus,
 quid æque magnū sit, quid simile, ex quibus coniectura
 quædā dicitur, si quemadmodum res maiores, minores,
 æque magnæ, similesq; agi soleant, diligenter consider
 abitur. Quo in genere euentus quoq; uidēdus erit, hoc
 est, quid ex unaquaq; re soleat euenire, magnopere con
 siderandū est, ut metus, lætitia, titubatio, auaritia. Quar
 ta autē pars erit ex ijs quas negocijs dicebamus esse at
 tributas, consecutio. In ea quæruntur ea quæ gestū ne
 gociū confestim, aut ex interuallo consequuntur. In qua
 uidebimus ecquæ cōsuetudo sit, ecquæ lex, ecquæ actio,
 ecquod eius rei artificiū sit, aut usus, aut exercitatio hor
 minū, aut approbatio, aut offensio, ex quibus nonnunq;
 elicitur aliqd suspicionis. Sunt autē aliquæ suspensiones,
 quæ cōmuniter ex negociorū et ex personarū attri
 butionibus sumuntur. Nā ex fortuna, et ex natura, et ex
 uisū, studio, factis, casu, orationibus, cōsilio, et ex habitu
 animi aut corporis pleraq; perinēt ad easdē res, quæ
 rem credibilē aut incredibilē facere possunt, et cū facti
 suspensione iunguntur. Maxime enim quæri oportet in
 hac constitutione. Primū potuerit ne aliquid fieri. Dein
 de ecquo ab alio potuerit. Deinde facultas, de qua antē
 diximus. Deinde utrū id facinus sit, quod pœnitere fue
 rit necesse. Itē quod spem celandi haberet. Deinde ne
 cessitudo, in qua num necesse fuerit id aut fieri, aut ita
 fieri, quæritur. Quorum pars ad consiliū pertinet, quod
 personis attributum est, ut in ea causa quam exposui
 mus. Ante rem erit, quod in itinere se tam familiariter
 p 2 applicæ

applicauerit, quod sermonis causam quæ fuerit, quod fir-
 mul diuerterit, dehinc cœnarit. In re, nox, somnus. Post
 rem, quod solus exierit, quod illū tam familiarē comitē
 tam æ quo animo reliquerit, quod cruentū gladium habu-
 erit. Horum pars ad cōsiliū pertinet. Quæritur enim
 utrum uideatur diligenter ratio faciendī esse habita et
 excogitata, an ita temere, ut nō uerisimile sit quicquam
 tam temere ad maleficiū accessisse. In quo quæritur
 num quo alio modo cōmodius potuerit fieri, uel à for-
 tuna administrari. Nam sæpe si pecuniæ adiumenta, si
 adiutores desint, facultas fuisse faciendī nō uidetur, hoc
 modo, si diligenter attendamus, apta inter se esse intel-
 ligimus hæc quæ negocijs, et illa quæ personis sunt at-
 tributa. Hic neq; facile est, neque necessarium distin-
 guere, ut in superioribus partibus, quo pacto quicq; ac-
 cusatorem, & quomodo defensorem tractare oporteat.
 Non est necessarium propterea quod causa posita, quid
 in quamq; conueniat, res ipsa docebit eos, qui nō omnia
 hic se inuenturos putabūt, sed ad ea quæ præcepta sunt,
 comparationis modo quādam in commune mediocrem
 intelligentiam conferent. Non facile autem, quod et in-
 finitum est tot de rebus utraq; in partem singulatim de
 unaquaq; explicare, & aliās aliter hæc in utraq; par-
 tem causæ solent conuenire. Quare cōsiderare hæc quæ
 exposuimus, oportebit. Facilius autem ad inuentionē
 animus incedet, si gesti negocij, & suam & aduersarij
 narraionem sæpe & diligenter pertractabit, & quid
 quæq; pars suspicionis habebit, eliciens considerabit.
 Quare, quo consilio, qua spe perficiendi quicq; factū sit.

Cur hoc modo potius quàm illo: cur ab hoc potius, quàm
 ab illo: cur nullo adiutore, aut cur hoc: cur nemo sit con-
 scius, aut cur sit, aut cur hic sit: cur hoc antè factum sit,
 cur hoc ante factum non sit: cur hoc in ipso negotio, cur
 hoc post negociũ: aut quid factum de industria, aut quid
 rem ipsam cõsecutum sit. Constat ne oratio, aut cum re,
 aut ipsa secum: hoc huius ne rei sit signum, an illius, an
 huius & illius, & utrius potius: quid factum sit quod
 non oportuerit, aut non factum quod oportuerit. Cũ ani-
 mus hac intentione omnes totius negocij partes conside-
 rabit, tum illi ipsi in medium conseruati loci procedent,
 de quibus antè dictum est, & cum ex singulis, tum ex
 coniunctis argumenta certa nascentur. Quorum argu-
 mentorũ pars probabilis, pars necessario in genere uer-
 sabitur. Accedunt autem ad coniecturam sæpe quæ-
 stiones, testimonia, tumores, quæ contra omnia uterque
 simili uia præceptorum torquere ad suæ causæ commo-
 dum debebit. Nam ex quæstione suspitiones, & ex testi-
 monio, & ex rumore aliquo pari ratione, ut ex causa,
 & ex persona, & ex facto duci oportebit. Quare nos-
 tris & ij uidentur errare, qui hoc genus suspitionum ar-
 tificij non putant indigere, & ij qui aliter hoc de ge-
 nere, ac de omni coniectura præcipiendum putant. Om-
 nis enim ijsdem ex locis coniectura sumenda est. Nam et
 eius qui in quæstione aliquid dixerit, & eius qui in tes-
 timonio, & ipsius rumoris causa, & ueritas ex ijsdem
 attributionibus reperietur, Omni autem in causa pars
 argumentorum est adiuncta ei causæ solũ quæ dicitur,
 et ab ipsa ita ducta, ut ab ea separatim in omnes eiusdẽ
 generis

generis causas transferri non satis cōmode possit. Pars autem est peruiagatior, & aut in omnes eiusdem generis, aut in plerasq; causas accommodata. Hæc ergo argumenta quæ transferri in multas causas possunt, locos communes nominamus. Nam locus communis aut certæ rei quandam continet amplificationem, ut si quis hoc uelit ostendere, cum qui parentem necarit, maximo supplicio esse dignum: quo loco nisi perorata, & probata causa non est utendum. Aut dubiæ, quæ ex contrario quoq; habeat probabiles rationes argumentandi: ut suspicionibus credi oportere: & contra, suspicionibus credi non oportere. Ac pars locorum communium, aut per indignationem, aut per conquestionem inducitur, de quibus antè dictum est: pars per aliquam probabilem utraque ex parte rationem. Distinguitur autem oratio, atq; illustratur maximè raro inducendis locis communibus & aliquo loco, iam certioribus illis auditoribus & argumentis confirmatis. Nam & tum conceditur commune quiddam dicere, cum diligenter aliquis proprius causæ locus tractatus est, & auditoris animus, aut renouatur ad ea quæ reslāt, aut omnibus iam dictis exuscitatur. Omnia enim ornamenta elocutionis, in quibus & suauitatis, & grauitatis plurimum consistit, et omnia quæ in inuentione uerborum & sententiarum aliquid habent dignitatis, in communes locos conferuntur. Quare, non ut causarum, sic oratorum quoque multorum cōmunes loci sunt. Nā nisi ab ijs qui multa exercitatione magnam sibi & uerborum, & sententiarum copiam comparauerint, tractari non poterunt ornate et grauiter

grauiter, quem admodum natura ipsorum desiderat.
 Atque hoc sit nobis dictum communiter, de omni genere
 locorum communium. Nunc exponemus in coniectura/
 lem constitutionem, qui loci communes incidere solcāt.
 Suspitiōibus credi oportere, et nō oportere. Rumoribus
 credi oportere, et nō oportere. Testibus credi oportere,
 et nō oportere. Quæstionibus credi oportere, et nō oportere.
 Vitā antè actam spectari oportere, et nō oportere.
 Eiusdem esse qui in illa re peccarit, & hoc quoque admis-
 sisse, & nō esse eiusdem. Maximè spectari causam oportere,
 & nō oportere. Atque hi quidem & si qui eiusmodi
 ex proprio argumento cōmunes loci nascentur, in con-
 trarias partes diducentur. Certus autem locus est accu-
 satoris, per quem auget facti atrocitatem, & alter per
 quem negat malorū misereri oportere. Defensoris, per
 quem calumnia accusatorum cum indignatione ostenditur,
 & per quem cum conuestione misericordia cap-
 titatur. Hi & cæteri omnes loci communes ex iisdem
 præceptis sumuntur, quibus cæteræ argumentationes:
 sed illæ tenuius, & acutius, & subtilius tractantur, hi
 autem grauius & ornatius, & cum uerbis, tum etiā
 sententijs excellentibus. In illis enim finis est, ut id quod
 dicitur, uerum esse uideatur: in his tametsi hoc quoque
 uideri oportet, tamen finis est amplitudo.

Nunc ad aliam constitutionem
 transeamus.

Constitutio diffinitiva.

Vm est nominis cōtrouersia, quia uis uocabuli diffinienda uerbis est, constitutio diffinitiva dicitur. Eius generis exēplo nobis proposita sit hęc causa, C. Flaminius is qui Consul temp. male gessit bello Punico secundo, cū Tribunus pl. esset, inuito Senatu, & omnino cōtra uoluntatem omnium optimatum per seditionem ad populum legem agrariam ferebat. Hunc pater suus consiliū plebis habentem de templo deduxit: accersitur maiestatis, Intentio est, maiestatem minuisti, quod tribunum pl. de templo deduxisti. Depulsio est, nō minui maiestatem. Quæstio est, maiestatiē ne minuerit, Ratio, in filium enim quam habebam potestatiē, ea usus sum. Rationis infirmatio, at enim qui patria potestate, hoc est, priuata quadam tribunitiā potestatem, hoc est, populi potestatem infirmat, minuit is maiestatem. Iudicatio est, minuat ne is maiestatem, qui in tribunitiā potestatem patria potestate utitur. Ad hanc iudicationem argumentationes omnes afferri oportebit. Ac ne quis fortē arbiiretur nos nō intelligere aliam quoq; incidere constitutionem in hanc causam, eam nos partem solam sumimus, in qua præcepta nobis danda sunt. Omnibus autem partibus hoc in libro explicatis, quiuis omni in causa si diligēter attendet, omnes uidebit constitutiones, & earum partes, & controuersias, si quæ forte in eas incident. Nā de omnibus perscribemus. Primus ergo accusatoris locus est, eius nominis cuius de ui quaritur, breuis & aperta, & ex hominum opinione diffinitio, hoc

hoc modo, Maieſtatem minuere eſt de dignitate, aut am-
 plitudine, aut poteſtate populi, aut eorum quibus popu-
 lus poteſtatem dedit, aliquid derogare. Hoc ſic breuiter
 expoſitum pluribus uerbis eſt, et rationibus confirman-
 dum, & ita eſſe ut deſcripſeris, oſtendendum. Poſtea ad
 id quod diffinieris, factum eius qui accuſabitur, adiun-
 gere oportebit, et ex eo quod oſtenderis, eſſe: uerbi cau-
 ſa, maieſtatem minuere, docere aduerſarium, maieſtatē
 minuiſſe, & hunc totum locum communi loco confir-
 mare, per quē ipſius facti atrocitas, aut indignitas, aut
 omnino culpa cum indignatione augeatur. Poſt erit in-
 firmada aduerſariorum deſcriptio. Ea autem infirma-
 bitur, ſi falſa demonſtrabitur: hoc ex opinione hominū
 ſumetur, cum quemadmodum, & quibus in rebus hor-
 mines in conſuetudine ſcribēdi aut ſermocinandi eo uer-
 bo uti ſoleant, conſiderabitur. Item infirmabitur, ſi tur-
 pis, aut inutilis eſſe oſtendetur eius deſcriptioſis appro-
 batio, & ſi quæ incommoda conſecutura ſint, eo con-
 ceſſo, oſtendetur. Id autem ex honeſtatis et utilitatis par-
 tibus ſumetur, de quibus in deliberationis præceptis ex-
 ponemus. Et ſi cum diffinitione noſtra aduerſariorū dif-
 finitionem conferemus, & noſtram ueram, honeſtam,
 utilem eſſe demonſtrabimus, illorum contrā. Quære-
 mus autem res, aut maiori, aut minori, aut pari in nego-
 cio ſimiles, ex quibus affirmetur noſtra deſcriptio. Iam
 ſi res plures erunt diffiniendæ, ut ſi quærat, fur ſit, an
 ſacrilegus, qui uafa ex priuato ſacra ſurripuerit, erit
 utendum pluribus diffinitionibus. Deinde ſimili ratione
 cauſa eſt tractanda. Locus autem communis in eius
 malitiam,

malitiã, qui non modo rerum, uerumetiam uerborũ potestatem sibi arrogare conetur, ut & faciat quod uelit, et id quod fecerit, quo uelit nomine appellet. Deinde defensoris primus locus est, itẽ nominis breuis et aperta, et ex opinione hominũ descriptio, hoc modo, Maiestati minuire est aliquid de republica cum potestatem non habeas administrare. Deinde huius confirmatio est similibus & exemplis, & rationibus. Postea sui facti ab illa diffinitione separatio. Deinde locus communis, per quẽ facti utilitas, aut honestas adaugeitur. Deinde sequitur aduersariorum diffinitionis reprehensio, quæ ipsam ex locis omnibus, quos accusatori præscripsimus, conficitur, & cætera post eadem præter communem locum inducentur. Locus autem cõmunis erit defensoris is per quem indignabitur accusatorẽ sui periculi causa non res solum conuertere, uerumetiam uerba cõmutare conari. Nam illi quidem communes loci, qui aut calumniæ accusatorum demonstrandæ, aut misericordiæ captandæ, aut facti indignandi, aut à misericordia deterrendi causa sumuntur, ex periculi magnitudine, non ex causæ genere ducuntur. Quare nõ in omnẽ causam, sed in omne causæ genus incidunt. Eorũ mentionẽ in coniecturali cõstitutione fecimus. Inductione aut eorum, cuius causa postulabit, utemur. Translatio & cõmutatio.

Um autem actio translationis aut cõmutationis indigere uidetur, quod non aut is agit quem oportet, aut cum eo quicum oportet, aut apud quos, qua lege, qua pena, quo crimine, quo tẽpore oportet, con

stutio

titutio translatiua appellatur. Huius nobis exēpla per
 multa opus sunt, si singula translationum genera quaeramus: sed quia ratio praëceptorū similis est, exemplorū
 multitudine supersedendum est. Atq; in nostra quidē consuetudine multis de causis fit, ut rarius incidant translationes. Nam & praëtorijs exceptionibus multæ exclusiuntur actiones, & ita ius ciuile habemus constitutum, ut causa cadat is, qui non quemadmodū oportet, egerit. Quare in iure plerunq; uersantur. Ibi enim & exceptiones postulatur, & quodammodo agendi potestas datur, & omnis conceptio priuatorum iudiciorum constituitur. In ipsis autem iudicijs rarius incidunt, & tamen si quando incidunt, eiusmodi sunt, ut per se minus habeant firmitudinis: confirmantur autē assumpta alia aliqua constitutione. Ut in quodam iudicio, cum uenefici cuiusdam nomen esset delatum, & quia parricidij causa subscripta esset, extra ordinem esset acceptum, cum in accusatione alia quædam crimina testibus & arguementis confirmarentur, parricidij autem solum mentio facta esset, defensor in hoc ipso multū oportet ut diu consistat, cū de nece parētis nihil demonstratū sit, indignum facinus esse ea pœna afficere eum, qua parricidæ afficiuntur. Id autē si damnaretur, fieri necesse esse, quoniā et id causæ subscriptū, et ex ea re nomen extra ordinē sit acceptū. Ea igitur pœna si affici reū nō oporteat, damari quoq; nō oportere: quoniā ea pœna dānationē necessariō cōsequatur. Hic defēsor pœnæ cōmutationē ex translatiuo genere inducēdo, totā infirmabit accusationē. Ve ritatē cæteris quoq; criminibus defendēdis cōiecturali
 constituit

constitutione translationē confirmabit. Exemplum autem translationis in causa nobis positum sit huiusmodi. Cum ad uim faciendam quidam armati uenissent, armati contra præsto fuerunt, et cūdam equiti Romano quidam ex armatis resistenti gladio manum præcidit. Agit is cui manus præcisa est, iniuriarum: Postulat is, quicum agitur, à Prætorē exceptionem, extra quam in reum capitis præiudicium fiat. Hic is qui agit, iudicium purum postulat: ille quicum agitur, exceptionem addi ait oportere. Quæstio est, excipiendum sit, an nō. Ratio, nō enim oportet in recuperatorio iudicio eius maleficij de quo inter sicarios quæritur, præiudicium fieri. Infirmatio rationis, eiusmodi sunt iniuriæ, ut de his indignū sit non primo quoq; tempore iudicari. Iudicatio, atrocitas iniuriarum satis ne causæ sit. Quare dum de ea iudicetur, de aliquo maiore maleficio, de quo iudicium comparatū sit, præiudicetur, atq; exemplum quidē hoc est. In omni autē causa ab utroq; quæri oportebit, à quo, & per quos, & quomodo, & quo tempore aut agi, aut iudicari, aut quid statui de ea re conueniat. Id ex partibus iuris, de quibus post dicendum est, sumi oportebit, & ratio cinari quid in similibus rebus fieri soleat, & uidere utrū malitia quid aliud agatur, aliud simuletur: an stultitia, an necessitudine, quod alio modo agi non possit, an occasione agendi sic sit iudicium aut actio constituta, an recte sine ulla re eiusmodi res agatur. *Locus autem iudicium ac pœnā, quia causæ diffidat. A translatione autem omnium fore perturbationem, si nō ita res agatur, & in*

Et in iudicium ueniat, quo pacto oporteat. hoc est, si aut cum eo agatur, quicum non oporteat, aut alia poena, alio crimine, alio tempore. atque hanc rationem ad perturbacionem iudiciorum omnium pertinere. Tres igitur eae constitutiones, quae partes non habent, ad hunc modum tractabuntur. Nunc generalem constitutionem et partes eius consideremus.

Generalis constitutio.

Quum et facto, et facti nomine concesso, neque ulla actionis illata controuersia, uis et natura, et genus negocij ipsius quaeritur, constitutionem generalem appellamus. Huius primas esse partes duas nobis uideri diximus, negocialem, et iuridicialem.

Negocialis est, quae in ipso negotio iuris ciuilis habet implicatam controuersiam. Ea est huiusmodi, Quidam pupillum heredem fecit, pupillus autem ante mortuum est quam in suam tutelam ueniret. De hereditate ea quae pupillo uenit, inter eos qui patris pupilli heredes secundi sunt, et inter agnatos pupilli controuersia est, possessio heredum secundorum est. Intentio est agnatorum, non istra pecunia est, de qua is cuius agnati sumus, testatus non est. Depulsio est, imo nostra qui heredes secundi testamento patris sumus. Quastio est, utrorum sit. Ratio est, pater enim et sibi et filio testamentum scripsit, dum is pupillus esset. Quare, quae filij fuerunt, testamento patris nostra fiant necesse est. Infirmatio est ratio nis, imo pater sibi scripsit, et secundum heredem non filio, sed sibi iussit esse. Quare praeterquam quod ipsius fuit

fuit in testamento, ullius uestrum esse non potest. Iudicatio, possit ne quisquā de filij pupilli re testari. An hæredes secundi ipsius patris familiās, non filij quoq; eius pupilli hæredes sint. Atq; hoc non alienum est, quod ad multa pertineat, ne aut nusquā aut usquequaq; dicatur hic admonere. Sunt causæ, quæ plures habent rationes in simplici constitutione: quod fit cum id quod factū est, aut quod defendiur, pluribus de causis rectum, aut probabile uideri potest, ut in hac ipsa causa. Supponatur enim ab hæredibus hæc ratio. Vnius enim pecuniæ plures dissimilibus de causis hæredes esse non possunt, nec unquam factum est, ut eiusdē pecuniæ alius testamento, alius lege hæres esset. Infirmatio autem hæc erit, nō est una pecunia, propterea quod altera iam erat pupilli aduentitia, cuius hæres non illo in tempore in testamento quisquam scriptus erat, siquid pupillo accidisset: & de altera patris etiam nunc mortui uoluntas plurimū ualerebat, quæ iā mortuo pupillo suis hæredibus concedebat. Iudicatio est, una ne pecunia fuerit. Ac si hac erunt nisi infirmatione, posse plures esse unius hæredes pecuniæ dissimilibus de causis. De eo ipso iudicatio nascitur, possit ne eiusdē pecunia plures dissimilibus generibus esse hæredes. Ergo una in constitutione intellectū est, quo modo & rationes, & rationum infirmationes, et præterea iudicationes plures fiant. Nunc huius generis præcepta uideamus. Vtrisque, aut etiā omnibus si plures ambigent, ius ex quibus rebus constet est considerandum. Initiū ergo eius ab natura ductū uidetur. Quædā autē ex utilitatis ratione, aut perspicua nobis, aut obscura in cōsuetudine

suetudinē uenisse. Post autē approbata quædā aut à con-
 suetudine, aut à uero utilia uisa, legibus esse firmata.
 Ac naturæ quidē ius est, quod nobis nō opinio, sed quæ-
 dam innata uis afferat, ut religionē, pietatē, gratiā, uin-
 dicationē, obseruantiam, ueritatē. Religionē eam quæ in
 metu et cerimonia deorū sit, appellant. Pietatē, quæ er-
 ga patriam aut parentes, aut alios sanguine conuinctos
 officium conseruare moneat. Gratiā, quæ in memoria
 & remuneratione officiorū et honorum, et amicitiarū
 obseruantiam teneat. Vindicationem per quam uim,
 & contumeliā defendendo, aut ulciscēdo propulsamus
 à nobis, et à nostris, qui nobis esse chari debent, & per
 quam peccata punimus. Obseruantiam, per quā ætate,
 aut sapiētia, aut honore, aut aliqua dignitate anteceden-
 tes reueremur, & colimus. Veritatē, per quam damus
 operam, ne quid aliter quā cōfirmauerimus, fiat, aut
 factum, aut futurum sit. Ac naturæ quidem iura minus
 ipsa quæ eruntur ad hanc controuersiam, quod neq; in hoc
 ciuili iure uersantur, et à uulgari intelligētia remotiora
 sunt: ad similitudinē uero aliquā, aut ad rem amplifican-
 dam sæpe sunt inferēda. Consuetudinis autē ius esse pu-
 tatur id quod uolūtate omniū sine lege uetustas compro-
 barit. In ea autē iura sunt quædā ipsa iam certa propter
 uetustatē. Quo in genere & alia sunt multa, & eorum
 multo maxima pars, quæ prætores edicere consueuer-
 unt. Quædam autem genera iuris iam certa consuetu-
 dine facta sunt. Quod genus, pactum, par, iudicatum.
 Pactū est, quod inter aliquos cōuenit, quod iam ita iustū
 putatur, ut iuri præstari dicatur. Par, quod omnes inter
 æquabile

æquabile est. Iudicatum de quo iam antè sententiã ab
 cuius, aut aliquorum constituta est. Iam iura legitima
 ex legibus cognosci oportebit. His ergo ex partibus iur-
 ris quicquid aut ex ipsa re, aut ex simili, aut ex maiore,
 aut ex minore nasci uidebitur, quisq; attendere, atq; eli-
 cere pertentando unamquamq; partem iuris debet.
 Locorum autem communium quoniam (ut ante dictum
 est) duo sunt genera, quorum alterum dubiæ rei, alteri
 certæ continet amplificationem, quid ipsa causa det, &
 quid augeri per communem locum possit, & oportet,
 considerabitur. Nã certi qui in omnes incidant loci præ-
 scribi non possunt: in plerisq; fortasse ab autoritate iur-
 risconsultorum, & contra autoritatem dici oportebit.
 Attendendum est autem in hac, & in omnibus, nũ quos
 locos communes, præter eos quos exposuimus, ipsa res
 ostendat. Nunc iuridiciale genus, & partes eius con-
 sideremus.

Iuridicialis constitutio.

Iuridicialis est, in qua æqui et iniqui na-
 tura, & præmiij aut pœnæ ratio quaer-
 ritur. Huius partes sunt duæ, quarum al-
 teram absolutam, assumptiuam alteram
 nominamus. Absoluta est, quæ ipsa in
 se, non ut negotialis implicite & abscondite, sed patenti-
 us & expeditius recti & non recti quæstionem con-
 tinet. Ea est huiusmodi, Cum Thebani Lacedæmonios
 bello superauissent, & ferè mos esset Graijs, cum inter
 se bellum gessissent, ut ij qui uicissent trophæũ aliquod
 in finibus statuerent uictoriæ modo in præsentia decla-
 rante

randæ causa, non ut in perpetuum belli memoria maneret, æneum statuerunt trophæum. Accusantur apud Amphycionas, id est apud commune Græciæ cōsiliū. Intentio est, non oportuit. Depulsio est, oportuit. Quæstio est, oportuerit ne? Ratio est, eam enim ex bello gloriam uirtute peperimus, ut eius æterna insignia posteris nostris relinquere uellemus. Infirmatio est, at tamen æternum inimicitiarum monumētum Graios de Graijs statuere non oportet. Iudicatio est, cum summæ uirtutis celebrandæ causa Graij de Graijs æternum inimicitiarum monumentum statuerint, recte ne an contra fecerint. Hanc ideo rationem subieciimus, ut hoc causæ genus ipsum, de quo agimus, cognosceretur. Nam si eam supposuissemus, qua fortasse usi sunt, Non enim iuste nec que pie bellum gessistis, in relationem criminis dilaberemur, de qua post loquemur. Virumq; autem causæ genus in hanc causam incidere perspicuum est. In hanc argumentationes ex iisdem locis sumēdæ sunt, atq; in causam negocialem qua de antè dictum est. Locos autē communes et ex causa ipsa, si quid inerit indignationis, aut conquestionis, & ex iuris utilitate & natura multos & graues sumere licebit, & oportebit, si causæ dignitas uidebitur postulare. Nunc assumptiuam partem iuridicialis consideremus.

Assumptiua igitur tunc dicitur, cum ipsum ex se factum probari non potest, aliquo autē foris adiuncto argumento defenditur. Eius partes sunt quatuor, Comparatio, Relatio criminis, Remotio criminis, Concessio. Comparatio est cum aliquod factum, quod per se ipsum

non sit probandum, ex eo cuius id causa factum est, defenditur. Ea est huiusmodi. Quidam Imperator, cum ab hostibus circūsideretur, neque effugere ullo modo posset, de partus est cum eis, ut arma et impedimenta relinqueret, milites educeret, ita q̄ fecit. armis et impedimentis amissis, præter spem milites conseruauit. Accusatur maiestatis. Incurrit huc diffinitio, quid sit lædere maiestatem: sed nos hunc locū de quo agimus, consideremus. Intentio est, non oportuit arma & impedimenta relinquere. Depulsio est, oportuit. Quæstio est, oportuerit ne? Ratio est, milites enim omnes periissent. Infirmatio est, aut coniecturalis, non periissent: aut altera coniecturalis, non ideo fecisti. Ex quibus sunt iudicationes, periissent ne? & ideo ne fecerit: aut hæc comparatiua, cuius nunc indigemus. At enim satius fuit amittere milites q̄ arma & impedimenta hostibus concedere. Ex qua iudicatio nascitur, cum omnes perituri milites essent nisi ad hanc partionem uenissent, utrum satius fuerit amittere milites, an ad hanc conditionem uenire? Hoc cause genus ex his locis tractari conueniet. Oportebit adhibere cæterarum constitutionū rationem atq; præcepta, ac maxime cōiecturis faciendis infirmare illud, quod cum eo quod crimini dabitur, ij qui accusabuntur, comparabunt. Id fiet, si aut id quod dicent defensores futurum fuisse, nisi id factum esset, quo de facto iudicium est, futurum fuisse negabitur, aut si alia ratione, & aliam ob causam ac dicet se reus fecisse, demonstrabitur esse factum. Eius rei confirmatio, & item contraria de parte infirmatio ex coniecturali constitutione sumetur. Sin autem

autem certo nomine maleficij uocabitur in iudicium, si
 cut in hac causa, nam maiestatis accersitur, diffinitione
 & diffinitionis præceptis uti oportebit. Atq; hæc qui
 dem plerunq; in hoc genere incidunt, ut coniectura &
 diffinitione utendum sit. Sin aliud quoq; aliquod genus
 incidet, eius generis præcepta licebit huc pari ratione
 transferre. Nam accusatori maxime est in hoc elaboran
 dum, ut id ipsum factum, propter quod sibi reus concedi
 putat oportere, quamplurimis infirmet rationibus.
 Quod facile est, si quamplurimis cōstitutionibus aggrega
 diatur id improbare. Ipsa autem comparatio separata à
 cæteris generibus cōtrouersiarū, sic ex sua ui cōsiderat
 bitur, si illud quod comparabitur, aut non honestū, aut
 non utile, aut non necessarium fuisse, aut non tantopere
 utile, aut non tantopere honestum, aut nō tantopere nec
 cessarium fuisse demonstrabitur. Deinde oportet accusa
 torem illud quod ipse arguat, ab eo quod defensor come
 parat, separare. Id autem faciet, si demonstrabit non ita
 fieri solere, neq; oportere, neq; esse rationem quare hoc
 propter hoc fiat, ut propter salutem militum ea quæ sa
 lutis causa comparata sunt, hostibus tradantur. Postea
 comparare oportebit cum beneficio maleficium, & or
 mino id quod arguitur, cum eo quod factum ab defen
 sore laudatur, aut faciendum fuisse demonstratur, cons
 tendere, & hoc extenuando maleficij magnitudinem
 simul adaugere. Id fieri poterit, si demonstrabitur, hor
 nestius, utilius, magis necessariū fuisse illud quod uita
 rit reus, quàm illud quod fecerit. Honesti autē, et ut. lis.
 & necessarij uis et natura in deliberationis præceptis
 q 2 cognosces

cognoscetur. Deinde oportebit ipsam illam comparati-
 uam iudicationē exponere tanquam causam deliberati-
 uam, & de ea ex deliberationis præceptis deinceps di-
 cere. Sit enim hæc iudicatio, quam antè exposuimus.
 Cum omnes perituri milites essent, nisi ad hanc passio-
 nem uenissent, utrum satius fuerit perire milites, an ad
 hanc passionē uenire. Hoc ex locis deliberationis, quasi
 aliquam in cōsultationem res ueniat, tractari oportebit.
 Defensor autem quibus in locis ab accusatore alie con-
 stitutiones erunt inductæ, in ijs ipse quoq; ex ijsdem con-
 stitutionibus defensionem comparabit, cæteros autem
 omnes locos, qui ad ipsam comparationem pertinebūt,
 ex contrario tractabit. Loci autem communes erunt ac-
 cusatoris, in eum qui cum de facto turpi aliquo, aut in-
 utili, aut utroq; fateatur, quærat tamen aliquam defen-
 sionem, & facti inutilitatem, aut turpitudinem cum in-
 dignatione proferre. Defensoris est, nullum factum in-
 utile, neq; turpe, neq; item utile, neq; honestum putari os-
 portare, nisi quo animo, quo tempore, qua de causa fa-
 ctum sit, intelligatur. Qui locus ita communis est, ut bo-
 ne tractatus in hac causa, magno ad persuadendum mo-
 mento futurus sit. Et alter locus, per quam magna cum
 amplificatione beneficij magnitudo ex utilitate, aut ho-
 nestate, aut facti necessitate demonstratur. Et tertius, per
 quem res expressa uerbis ante oculos eorū qui audiunt,
 ponitur, ut ipsi se quoq; idem facturos fuisse arbitrentur,
 si sibi illa res atq; ea faciēdi causa per idem tempus ac-
 cidisset. Relatio criminis est, cum reus id quod argui-
 tur confessus, alterius se inductum peccato iure fecisse
 demonstrat.

demonstrat. Ea est huiusmodi, Horatius occisis tribus Curiatij, & duobus amissis fratribus, domum se uictor recepit. Is animaduertit sororem suam de fratrum morte non laborantem, sponsi autem nomen appellantis identidem Curiatij cum gemitu & lamentatione, indigne passus uirginem occidit, accusatur. Intentio est, iniuria sororem occidisti. Depulsio est, iure occidi. Quæstio est, iure ne occiderit. Ratio est, illa enim hostiū mortem lugebat, fratrum negligebat, me & populū Romanum uicisse moleste ferebat. Infirmatio est, tamē à fratre indemnata necari non oportuit, ex qua iudicatio fit, Cum Horatia fratrum mortem negligeret, hostium lugeret, de fratris & Pop. Rom. uictoria non gauderet, oportuerit ne eam à fratre indemnata necari. Hoc in genere causæ, primum si quid ex cæteris dabitur constitutionibus sumi oportebit, sicut in comparatione præceptum est. Postea si qua facultas erit, per aliquam constitutionem illum in quem crimen transfertur, defendere. Deinde leuius esse illud quod in alterum peccatum reus transferat, quàm quod ipse susceperit. Postea translationis partibus uti, & ostendere à quo, & per quos, & quo modo, & quo tempore, aut agi, aut iudicari, aut statui de ea re conuenerit: ac simul ostendere non oportuisse ante supplicium, quàm iudicium interponere. Tum leges quoque et iudicia demonstranda sunt, per quæ potuerit id peccatum, quod sponte sua reus punitus sit, moribus & iudicio uindicari. Deinde negare debebit, audiri oportere id quod in eum criminis conferatur, de quo is ipse qui conferat, iudicium fieri noluerit: & id

quod iudicabū non sit, pro infecto haberi oportere. Postea impudentiā demonstrare corū, qui eum nunc apud iudices accusent, quem sine iudicibus ipsi cōdemnarint. & de eo iudiciū faciant, de quo iam ipsi supplicium sumpserint. Postea perturbationē iudicij futurā dicemus, et iudices longius quā potestatem habent progressuros, si simul et de reo quem reus arguat, iudicarint. Deinde hoc si constitutum sit, ut peccata homines peccatis, & iniurias iniurijs ulciscantur, quantū incōmodorum consequatur. Ac si idem facere ipse qui nūc accusat, uoluisset, ne hoc quidem ipso quicquā opus fuisset iudicio: si uero ceteri quoq; idem faciant, omnino iudicium nullum futurum. Postea demonstrabitur, ne si iudicio quidē illa damnata esset, in quā id crimen ab reo conferatur, potuisse hunc ipsum de illa supplicium sumere. Quare esse indignū eum qui ne de damnata quidem pœnas sumere ipse potuisset, de ea supplicium sumpsisse, quæ ne adducta quidem sit in iudiciū. Deinde postulabit, ut legem, quæ lege fecerit, proferat. Deinde (quemadmodū in computatione præcipiebamus) ut illud quod cōparabatur, extenuaretur ab accusatore quammaxime: sic hoc in genere oportebit illius culpam in quæ crimen transferetur, cum huius maleficio, qui se iure fecisse dicat, cōparare.

Postea demonstrandū est, non esse illud eiusmodi, ut ob id hoc fieri conueniret. Extrema est, ut in cōparatione, assumptio iudicationis, & de ea per amplificationē ex deliberationis præceptis dictio. Defensor autē quæ per alias constitutiones inducentur, ex ijs locis qui traditi sunt, infirmabit. ipsam autē relationem cōprobabit.

primus

primum augendo eius in quę referet crimen, culpam et
 audaciam, & quę maxime per indignationē, si res feret,
 unctā conuestione ante oculos ponendo. Postea leuius
 demonstrando reum punitū, quā sit ille promeritus, et
 suum supplicium cum illius iniuria conferendo. Deinde or
 portebit eos locos, qui ita erunt ab accusatore tractati,
 ut refelli, & contrariū in partē conuerti possint, quo in
 genere sunt tres extremi, cōtrarijs rationibus infirmas
 re. Illa autē acerrima accusatorū criminatio, per quam
 perturbationē fore omnium iudiciorū demonstrant, si de
 indignato supplicij sumendi potestas data sit, leuabitur.
 Primum si eiusmodi demonstrabitur iniuria, ut nō modo
 uiro bono, uerū etiam homini libero uideatur nō fuisse
 toleranda. Deinde ita perspicua, ut ne ab ipso quidē qui
 fecisset, in dubiū uocaretur. Deinde eiusmodi, ut in eam
 it maxime debuerit animaduertere, qui animaduertes
 rit, ut nō tam rectū, non tam honestū in iudicium
 illam rem peruenire, quā eo modo, atq; ab eo uindict
 cari, quo modo, & à quo sit uindicata. Postea sic rem
 fuisse apertam, ut iudicium de ea re fieri nihil attinuer
 rit. Atq; hic demonstrandum est rationibus, & rebus si
 milibus, permultas ita atroces, & perspicuas res esse,
 ut his non modo non necesse sit, sed ne utile quidē, quin
 mox iudicium fiat, expectare. Locus communis est accu
 satoris in eum, qui cū id quod arguitur, negare nō pos
 sit, tamen aliquid sibi spei comparet ex iudiciorum per
 turbatione. Atq; hic utilitatis iudiciorū demonstratio, et
 de eo conuestio, qui supplicium dederit indemnatus: in
 eius autem qui sumpserit audaciam & crudelitatem,

indignatio. Ab defensore, in eius quæ ultus sit, audaciam sui conquestione, rem non ex nomine ipsius negocij, sed ex consilio eius qui fecerit, & causa et tempore considerari oportere: quid mali futurum sit, aut ex iniuria, aut ex scelere alicuius, nisi tanta & tam perspicua audacia ab eo, ad cuius famam, aut ad parentes, aut ad liberos pertinuerit, aut ad aliquam rem, quæ chara esse omnibus, aut necesse est, aut oportet esse, fuerit uindicatai

Remotio criminis est cum eius intentio facti quod ab aduersario inferitur, in alium, aut in aliud dimouetur. id fit bipertito. Nam tum causa, tum res ipsa remouetur. Causæ remotionis hoc nobis exēplo sit. Rhodij quosdam legarūt Athenas. Legatis Quæstres sumptū quæ oportebat dari, non dederunt. Legati profecti non sunt. Accusantur. Intentio est, proficisci oportuit. Depulsio est, non oportuit. Quæstio est, oportuerit ne. Ratio est, sumptus enim qui de publico dari solet, is ab Quæstore non est datus. Infirmatio est, uos tamen id quod publice uobis datum erat negocij, conficere oportebat. Iudicatio est, cum ijs qui legati erant, sumptus debeatur, qui de publico non daretur, oportuerit ne eos conficere nibilo minus legationem. Hoc in genere primum sicut in cæteris si quid aut ex cōiecturali, aut ex diffinitiuā, aut ex alia constitutione sumi possit, uideri oportebit. Deinde plerāq; ex comparatione, et ex relatione criminis in hanc quoq; causam conuenire poterunt. Accusator autem illum cuius culpa id factum reus dicet, primum defendet, si poterit: sin minus poterit, negabit ad hoc iudiciū illius, sed huius quem ipse accuset, culpam peruenire. postea

Postea dicet, suo quenq; officio consulere oportere: nec si ille peccasset, hunc oportuisse peccare. Deinde si ille deliquerit, separatim illum, sicut hunc accusari oportere, & non cum huius defensione coniungi illius accusationem. Defensor autē cum cætera, si qua & ex alijs incident constitutionibus pertractarit, de ipsa remotione sic argumentabitur. Primum cuius acciderit culpa demonstrabit. Deinde cum id aliena culpa accidisset, ostendet se aut non potuisse, aut non debuisse id facere quod accusator dicat oportuisse. Quod non potuerit, ex utilitatis partibus, in quibus est, necessitudinis uis implicata, demonstrabit. Quod non debuerit, ex honestate considerabitur. De utroq; distinctius in deliberatiuo genere dicetur. Deinde omnia facta esse ab reo, quæ in ipsius fuerint potestate: quod minus quàm conuenerit factum sit, culpa id alterius accidisse. Deinde in alterius culpa exponenda demonstrandum est, quantum uoluntatis et studij fuerit in ipso, & id signis confirmandum huiusmodi, ex cætera diligentia, ex ante factis aut dictis, atq; hoc ipsi utile fuisse facere, inutile autem non facere, & cum cætera uita magis hoc fuisse consentaneum, quàm quod propter alterius culpam non fecerit. Sin aut non in hominem certum, sed in rem aliquam causa dimouebitur, ut in hac eadem re, si Quæstor mortuus esset, & idcirco Legatis pecunia data non esset, accusatione alterius, & culpæ depulsione dempta, cæteris similiter uti locis oportebit, & ex concessionis partibus quæ conuenient, assumere, de quibus post nobis dicendum erit.

Loci autem communes ijdem utrisq; fere qui superioribus

rioribus assumptiuis incident. Hi tamen certissimi. Accusatoris, facti indignatio. Defensoris, cum in alio culpa sit, aut in ipso non sit, supplicio reum affici non oportere. Ipsius aut rei sit remotio, cum id quod datur criminari negat neque ad se, neque ad officium suum reus pertinuisse nec si quod in eo sit delictum, sibi attribui oportere. Id genus causæ est huiusmodi. In eo fœdere quod factum est quondam cum Samnitibus quidam adolescens nobilis porricam sustinuit iussu Imperatoris. Fœdere aut ab Senatu improbato, et Imperatore Samnitibus dedito, quidam in Senatu eum quoque dicit qui porricam tenuerit, dedit oportere. Intentio est, dedit oportet. Depulsio est, non oportet. Quæstio est, oporteat ne. Ratio est, non enim meum fuit officium, nec mea potestas, cum et id ætatis et priuatus essem, et esset summa cum autoritate et potestate Imperator, qui uideret ut satis honestum fœdus feriretur. Infirmatio est, attamen quoniam tu particeps factus es in turpissimo fœdere summæ religionis, dedit te conuenit. Iudicatio est, cum is qui potestatis nihil habuerit iussu Imperatoris in fœdere, et in tanta religione interfuerit, dedendus ne sit hostibus, nec ne. Hoc genus causæ a superiore hoc differt, quod in illo concedit se reus oportuisse facere id quod fieri dicat accusator oportuisse, sed alicui rei, aut homini causam attribuit, quæ uoluntati suæ fuerit impedimento sine cõcessionis partibus. Nam earum quædam maior uis est, quod paulo post intelligitur. In hoc aut non accusare alterum, nec culpam in alium transferre debet, sed demonstrare eam rem, nec ad se, nec ad potestatem, neque ad officium suum pertinuisse aut perinere.

pertinere. Atq; in hoc genere hoc accidit noui, quod accusator quoq; sæpe ex remotione criminationē conficit. Ut si quis eum accuset, quicum Prætor esset, in expeditionem ad arma populū uocarit, cum Cōsules adessent. Nam ut in superiore exemplo reus ab suo officio ac potestate factū dimouebat, sic in hoc ab eius officio ac potestate, qui accusatur ipse accusator factum remouendo, hac ipsa ratione cōfirmat accusationē. In hac ab uiroq; ex omnibus partibus honestatis, & omnibus utilitatis partibus, exēplis signis, ratiocinādo quid cuiusq; officij, iuris, potestatis sit, quæri oportebit, & fuerit ne ei quod de agitur, id iuris, officij, potestatis attributum, nec ne. Locos aut cōmunes ex ipsa re, si quid indignationis ac conuersionis habebit, sumi oportebit. Concessio est, per quā non factū ipsum probatur ab reo, sed ut ignorat, id petiitur. Cuius partes sunt duæ, purgatio & deprecatio. Purgatio est, per quā eius qui accusatur, nō factum ipsum, sed uoluntas defenditur. Ea habet partes tres, Imprudentiā, Casum, Neceffitudinem.

Imprudencia est, cū scisse aliquid is qui arguitur negat. Ut apud quosdā lex erat, Ne quis Dianæ uitulū immolaret. Nautæ quidā, cum aduersa tēpestate in alto iasarentur, uouerunt, si eo portu quē conspiciēbāt, potiti essent, ei deo qui ibi esset, uitulū se immolaturos. Casu erat in eo portu fanum Dianæ eius, cui uitulū immolari non licebat. Imprudentes legis cum exissent, uitulū immolauerunt. Accusantur. Intentio est, uitulū immolasti ei deo, cui nō licebat. Depulsio est in cōcessione posita. Ratio est, nesciui non licere. Infirmatio est, tamen

quoniam

quoniam fecisti quod non licebat, ex lege supplicio dignus es. Iudicatio est, cum id fecerit quod non oportuerit, & id non oportere nescierit, sit ne supplicio dignus.

Casus autem inferetur in concessionem, cum demorstrabitur aliqua fortunæ uis uoluntati obstitisse, ut in hac, Cum Lacedæmonijs lex esset, ut hostias nisi ad sacrificium quoddam redemptor præbuisset, capitale esset. hostias is qui redemerat, cum sacrificij dies instaret, in urbem ex agro cœpit agere, tum subito magnis cœmotus tempestatibus fluuius Eurotas is qui propter Lacedæmonem fluit, ita magnus & uehemens factus est, ut eo traduci uictimæ nullo modo possent. Redemptor suæ uoluntatis ostendendæ causa hostias constituit omnes in litore, ut qui trans flumen essent, uidere possent. Cum omnes studio eius subitam fluminis magnitudinem scirent fuisse impedimento, tamen quidam capitis accersierunt. Intentio est, hostiæ quas debuisti, ad sacrificium præsto nõ fuerunt. Depulsio est concessio. Ratio, flumen enim subito accreuit, & ea re traduci non potuerunt. Infirmatio est, tamen quoniam quod lex iubet, factum non est, supplicio dignus es. Iudicatio est, cum in ea re redemptor contra legem aliquid fecerit, qua in re studio eius subita fluminis obstitit magnitudo, supplicio ne dignus sit.

Neceßitudo autem infertur, cum ui quadam reus id quod fecerit, fecisse defenditur, hoc modo. Lex est apud Rhodios, Ut si qua rostrata in portu nauis deprehensa sit, publicetur. Cum magno in alto tempestas esset, uis uentorum inuitis nautis Rhodiorum in portum nauim cœgit.

rogit. *Quæstor* nauim populi uocat. *Nauis* dominus negat publicari oportere. *Intentio* est, rostrata nauis in portu deprehensa est. *Depulsio* est concessio. *Ratio*, ui et necessario sumus in portu coacti. *Infirmatio* est, nauim ex lege tamen populi esse oportet. *Iudicatio* est, cum rostratam nauim in portu deprehensam lex publicarit, cumq; hæc nauis inuitis nautis ui tempestatis in portum coniecta sit, oporteat ne eam publicari.

Horum trium generum idcirco unum in locum contulimus exēpla, quod similis in ea præceptio argumentorum traditur. Nam in his omnibus primum, si quid res ipsa dabit facultatis, coniecturam ab accusatore induci oportebit, ut id quod uoluntate factum negabitur, consilio factum suspitione aliqua demonstretur. Deinde inducere diffinitionem necessitudinis, aut casus, aut imprudentiæ, & exempla ad eam diffinitionem adiungere, in quibus imprudentia fuisse uideatur, aut casus, aut necessitudo, & ab his id quod reus inferat, separare: id est ostendere dissimile, quod leuius, facilius, non ignorabile, non fortuitum, non necessarium fuerit. Postea demonstrare, potuisse euitari, et hac ratione prouideri potuisse, si hoc aut illud fecisset, aut ne sic fecisset, præcaueri: et diffinitionibus ostendere nõ hanc imprudentiã, aut casum, aut necessitudinem, sed inertiam, negligentiam, fatuitatem nominari oportere. Ac si qua necessitudo turpitudinẽ uidebitur habere, oportebit per locorum communium implicationem redarguentem demonstrare, quiduis perpeti, mori deniq; satius fuisse, quàm eius modi necessitudini obtemperare. Atq; tum ex ijs locis,
de

de quibus in negotiali parte dictum est, iuris & æquai-
tatis naturam oportebit quærere, & quasi in absoluta
iuridicali per se hoc ipsum ab rebus omnibus separa-
tim considerare. Atq; hoc in loco, si facultas erit, exem-
plis uti oportebit, quibus in simili excusatione non sit
ignotum: & cõtentione, magis illis ignoscendũ fieri
se: & ex deliberationis partibus turpe aut inutile esse
concedi eam rem quæ ab aduersario cõmissa sit: permi-
gnum esse, & magno futurũ detrimẽto, si ea res ab ijs
qui potestatem habent iudicandi, neglecta sit.

Defensor aut conuersis omnibus his partibus pote-
rit uti. Maxime aut in uoluntate defendenda commo-
bitur, & in ea re adaugenda, quæ uoluntati fuerit in-
pedimento, & se plus, quàm fecerit facere non potu-
isse, & in omnibus rebus uoluntatem spectari oportere
& se cõuinci non posse, quod non absit à culpa: & ex
suo nomine cõmunem hominum infirmitatẽ posse dam-
nari. Deinde nihil indignius esse quàm eum qui culpa
careat, supplicio non carere. Loci aut communes excu-
satoris, unus in confessione, & alter quanta potestas
peccandi relinquatur, si semel institutũ sit, ut non de fa-
cto, sed de facti causa quæratur. Defensoris autem, con-
questio calamitatis eius, quæ non culpa, sed ui maiore
quadam acciderit, & de fortunæ potestate, & homi-
num infirmitate, & uti suum animũ non euentum con-
siderent. In quibus omnibus cõquestionem suarũ eruna-
narum, & crudelitatis aduersariorum indignationem
inesse oportebit. Ac neminem mirari conueniet, si aut in
ijs, aut in alijs exempli scripti quoq; controuersiam ab-
iunctam

inertam uidebit. Quo de genere post erit nobis separatim dicendum, propterea quod quædam genera causarum simpliciter & ex sua ui considerantur: quædam autem sibi aliud quoque aliquod controuersie genus assumunt. Quare omnibus cognitis, non erit difficile in unâquaque causam transferre, quod ex eo quoque genere conueniet, ut in his exemplis concessionis inest omnibus scripti controuersia ea quæ ex scripto & sententia nominatur: sed quia de concessionem loquebamur, in eam præcepta dedimus. Alio autem loco de scripto & sententia dicemus. Nunc in alterâ concessionis partem considerationem intendemus.

Deprecatio est, in qua non defensio facti, sed ignoscendi postulatio continetur. Hoc genus uix in iudicio probari potest, ideo quod concessio peccato difficile est ab eo qui peccatorum uindex esse debet, ut ignoscat impetrare. Quare parte eius generis cum causam non in eo constitueris, ut licebit. Ut si pro aliquo claro, aut forti uiro, cuius in reip. multa sint beneficia, dixeris, possis, cum uidearis non uti deprecatione, uti tamen, ad hunc modum. Quod si iudices hic pro suis beneficijs, pro suo studio quod in uos habuit semper, tali suo tempore multorum suorum recte factorum causa uni delicto ut ignosceretis, postularer, tam dignum uestra mansuetudine, quam uirtute huius esset iudices à uobis hanc rem hoc postulante impetrari. Deinde augere beneficia licebit, & iudices per locum communem ad ignoscendi uoluntatem ducere. Quare hoc genus quanquam in iudicijs non uersatur, nisi quædam ex parte, tamen quia et pars ipsa inducenda nonnunquam est, & in Senatu aut consilio sæpe omni in genere tractanda.

tractanda, in id quoq; præcepta ponemus. Nam in ser-
 natu, & in consilio de Siphace diu deliberatum est, &
 de Q. Numitorio Pullo apud L. Opimum, & eius cõ-
 filium diu dictum est, Et magis in hoc quidem ignosce-
 di, quàm cognoscēdi postulatio ualuit. Nam semper ani-
 mo bono se in Po. Rom. fuisse non tam facile probabit,
 cum coniecturali cõsitutione uteretur, quàm ut propter
 posterius beneficium sibi ignoscereur, cum deprecator
 nis partes adiungeret.

Oportebit igitur eum qui sibi ut ignoscatur, postulat
 bit, commemorare si qua sua poterit beneficia, & si por-
 terit, ostendere ea maiora esse quàm hæc quæ deliquer-
 rit, ut plus ab eo boni, quàm mali profectum esse uideat-
 tur. Deinde maiorum suorum beneficia, si qua extabit,
 proferre. Deinde ostendere non odio, neq; crudelitate se
 cisse quod fecerit, sed aut stultitia, aut impulsu alicuius,
 aut aliqua honesta, aut probabili causa. Postea polliceri
 & confirmare, se & hoc peccato doctum, & benefi-
 cio eorum qui sibi ignouerint, confirmatum, omni tem-
 pore à tali ratione absfuturum. Deinde spem ostendere
 aliquo se in loco, magno ijs qui sibi concesserint, usui fru-
 turum. Postea si facultas erit, se aut consanguineum, aut
 iam à maioribus in primis amicum esse demonstrabit,
 & amplitudine n suæ uoluntatis, & nobilitatem gene-
 ris eorum qui se saluum uelint, & dignitatem ostende-
 re, & cætera ea quæ personis ad honestatem, & ani-
 plitudinem sunt attributa, cum conuestione sine arro-
 gantia in se esse demonstrabit, ut honore potius aliquo
 quàm ullo supplicio dignus esse uideatur. Deinde cæter
 103

vos, proferre, quibus maiora delicta concessa sunt. Ac
 multum proficiet, si se misericordem in potestate, et pro-
 pensum ad ignoscendum fuisse ostēdet. Atq; ipsum illud
 peccatum erit extenuandum, ut quamminimū obfuisse
 videatur, & aut turpe aut inutile demonstrandum tali
 de homine supplicium sumere. Deinde locis cōmunibus
 misericordiam captare oportebit ex ijs præceptis, quæ
 in primo libro sunt exposita. Aduersarius aut̄ malefacta
 augebit, nihil imprudenter, sed omnia ex crudelitate et
 malitia facta dicet. Ipsum immisericordem, superbū fuisse, &
 si, poterit, ostendet semper inimicum fuisse, &
 amicū fieri nullo modo posse. Si beneficia reus profer-
 ret, aut aliqua de causa facta, non propter beneuolentiã
 demonstrabit, aut postea odium esse acre susceptum, aut
 illa omnia maleficijs esse deleta, aut leuiora beneficia
 quàm maleficia, aut cum beneficijs honos habitus sit,
 pro maleficio pœnam sumi oportere. Deinde turpe esse,
 aut inutile ignosci. Deinde de quo ut potestas esset, sæpe
 optarint, in eum potestate nō uti summam esse stultitiã:
 & cogitare oportere, quem animum in eum, uel quale
 odium habuerint. Locus autem communis erit indignat̄
 tio maleficij: & alter locus, eorum misereri oportere,
 qui propter fortunam non propter malitiam in miserijs
 sint. Quoniam igitur in generali constitutione tamdiu
 propter eius partium multitudinē cōmoramur, ne fortē
 uarietate aut dissimilitudine rerū deductus alicuius ani-
 mus in quenquam errorem deferatur, quid etiam nobis
 ex eo genere restet, et quare restet, admonendū uidetur.
 iudicialē causam esse dicebamus, in qua æqui et iniqui

natura, et præmij aut pœnæ ratio quæreretur. Eas causas in quibus de æquo & iniquo quæritur exposuimus. Nunc restat ut de præmio et de pœna explicemus. Sunt enim multæ causæ, quæ ex præmij alicuius petitione constant. Nam et apud iudices de præmio sæpe accusatorum quæritur, & à Senatu, aut consilio aliquod præmium sæpe petitur, Ac neminem conueniet arbitrari nos, cum aliquod exemplum ponamus quod in sententia agatur, ab iudiciali genere exemplorum recedere. Quicquid enim de homine probando, aut improbando dicitur, cum ad eam dictionem sententiarum quoque ratio accommodetur, id nõ si per sententiæ dictionem agitur deliberatiuum est: sed quia de homine statuitur, iudiciale est habendum. Omnino autem qui diligenter omnium causarum uim, & naturam cognouerit, cum genere primo, tum etiam forma, eas intelliget, dissidens. Cæteris autem partibus aptas inter se omnes, et aliam in aliam implicatam uidebit. Nunc de præmijs consideremus. L. Lucinius Crassus Cõsul quosdam in citeriore Gallia nullo illustri, neque certo duce, neque eo nomine, neque numero præditos, ut digni essent qui hostes populi Romani esse dicerentur: quod tamen excursionibus et latrocinijs infestam prouinciam redderent, confectatus est, & confecit. Romam redijt, triumphum ab Senatu postulat. Hic ut & in deprecatione nihil ad nos attinet rationibus et infirmationibus rationum supponendis ad iudicationem peruenire, propterea quod nisi alia quoque incidet constitutio, aut pars constitutionis, simplex erit iudicatio, et in quæstione ipsa continebitur. In deprecatione

sione huiusmodi, oporteat ne poena affici. In hac huius
 modi, oporteat ne præmiū dari. Nunc ad præmiij quæ
 sionē appositos locos exponemus. Ratio igitur præmiij
 quatuor est in partes distributa. In beneficia, in homi
 nem, in præmiij genus, in facultates. Beneficia ex sua
 ni, ex tempore, ex animo eius qui fecerit, ex casu consi
 derantur. Ex sua ui quæritur hoc modo, magna an
 parua, facilia an difficilia, singularia sint an uulgaria,
 uera an falsa quadā ex oratione honestentur. Ex tem
 pore autem, si tum cum indigeremus cū cæteri nō pos
 sent aut nollēt opitulari, si tū cū spes deseruisset, opitu
 lans sit. Ex animo, si non sui cōmodi causa, sed eo con
 silio fecit omnia ut hoc conficere posset. Ex casu, si non
 fortuna, sed industria factū uidebitur, aut si industriæ
 fortuna obslterit. In hominē autem, quibus rationibus
 uixerit, quid sumptus in eā rem aut laboris insumpserit,
 etsi quid aliquando fecerit: num alieni laboris, aut deor
 rum bonitatis præmiium sibi postulet: num aliquādo ip
 se talem ob causam aliquē præmiij affici negarit oport
 tere: aut num iam satis pro eo quod fecerit honos habi
 tus sit, aut num necesse fuerit ei facere id quod fecerit:
 aut num huiusmodi sit factum, ut nisi fecisset, supplicio
 dignus esset, nō quia fecerit præmio: aut eū ante tēpus
 præmiū petat, et spem incertā certo uēditet precio: aut
 num quo supplicium aliquod uitet, eo præmiū postulet, uti
 de se præiudiciū factū esse uideatur. In præmiij autem
 genere quid, et quantū, et quāobrem postuletur, et quo,
 et quāto quæq; res præmio digna sit, cōsiderabi ur. Des
 inde apud maiores, quibus hoībus, et quibus de causis
 x 2 talis

talis honos sit habitus, quæretur. Deinde ne bis honos
 nimium peruagetur. Atque hic eius, qui contra aliquem
 præmium postulante dicit, locus erit communis, præ-
 mia uirtutis & officij sancta & casta esse oportere:
 neque ea aut cum improbis communicari, aut in medica-
 cribus hominibus peruulgari. Et alter, minus homines
 uirtutis cupidos fore uirtutis præmio peruulgato. Quæ
 enim rara & ardua sint, ea ex præmio pulchra & iu-
 cunda hominibus uideri. Et tertius, si existant qui apud
 maiores nostros ob egregiã uirtutẽ tali honore dignati
 sunt, nõne de sua gloria cum pari præmio tales homi-
 nes affici uideant, delibari putent: & eorum enumerati-
 o, & cum eis, quos contra dicat, comparatio. Eius autẽ
 qui præmium petet, facti sui amplificatio, & eorũ qui
 præmio affecti sunt, cum suis factis contẽtio. Deinde cæ-
 teros à uirtutis studio repulsum iri, si ipse præmio nõ sit
 affectus. Facultates autem considerantur, cum aliquod
 pecuniarum præmium postulatur, in quo utrum copia
 ne sit agri, uectigalium, pecuniæ, an pœnuria conside-
 ratur. Loci communes, facultates augere, non minuere
 oportere, & impudentem et am, qui pro beneficio non
 gratiam, uerum mercedem postulet: contrã autem de pe-
 cunia ratiocinari sordidum esse, cum de gratia referen-
 da deliberetur: & se precium non pro factio, sed hono-
 rem ita ut factitatum sit pro beneficio postulare. Ac de
 constitutionibus quidem satis dictum est, nunc de ijs con-
 trouersijs, quæ in scripto uersantur, dicendũ uideatur.

De controu

De controuersijs quæ in scripto uersantur.

N scripto uersatur controuersia, cum ex
 scriptiōnis ratiōe aliquid dubij nascitur.
 Id fit ex ambiguo, ex scripto & senten-
 tia, ex contrarijs legibus, ex ratiocina-
 tione, ex diffinitione. Ex ambiguo autē
 nascitur controuersia, cum quid senserit scriptor, obscur-
 rum est, quod scriptum duas plures ue res significat, ad
 hunc modum. Paterfamiliās, cum filium hæredem face-
 ret, uasorum argenteorum pondo centum uxori suæ sic
 legauit, Hæres meus uxori meæ uasorum argenteorum
 pondo centum, quæ uolet, dato. Post mortem eius uasa
 magnifica, & preciose cælata petit à filio mater: ille se
 quæ ipse uellet, debere dicit. Primum si fieri poterit, de-
 monstrandum est non esse ambiguè scriptum, propterea
 quod omnes in consuetudine sermonis sic uti solent eo
 uerbo uno pluribus ue in ea sententiā, in qua is qui dicit
 accipiendum esse demonstrabit. Deinde ex superiore et
 inferiore scriptura docendum id quod queratur, fieri
 perspicuum. Quare si ipsa separatim ex se uerba consi-
 derentur, omnia aut pleraq; ambigua uisum iri. Quæ
 autem ex omni considerata scriptura perspicua fiant,
 hæc ambigua non oportere existimari. Deinde qua in
 sententiā scriptor fuerit, ex cæteris eius scriptis, ex fas-
 tis, ex diâis, animo atq; uita eius sumi oportebit, & eā
 ipsam scripturam in qua inerit illud ambiguum, de quo
 queritur, totam omnibus ex partibus peritētare, si quid
 aut ad id appositum sit quod nos interpretemur, aut ei
 quod aduersarius intelligat, aduersetur. Nā facile, quid
 r s uerisimile

uerisimile sit eū uoluisse qui scripsit, ex omni scripturā
 et ex persona scriptoris, atq; ijs rebus quæ personis at
 tributæ sunt considerabitur. Deinde erit demonstrandum
 si quid ex ipsa re dabitur facultatis, id quod aduersari
 us intelligat, multo minus commode fieri posse quā id
 quod nos accipimus, quod illius rei neq; administratio,
 neq; exitus ullus extet, nos quod dicamus facile et com
 mode transigi posse. ut in hac lege (Nihil enim prohibet
 fictam legem exempli loco ponere, quo facilius res in
 telligatur) Meretrix coronam aureā ne habeto: si hu
 bucrit publica esto. Contra eum qui meretricem publi
 cari dicat ex lege oportere, posse dici, neq; administra
 tionem esse ullam publicæ meretricis, neq; exitum leg
 is in meretrice publicanda: at in auro publicādo et ad
 ministrationem & exitum facilem esse, et incommodū
 nihil inesse, ac diligenter illud quoq; attendere oportet
 bit, nū illo probato quod aduersarius intelligat, utilior
 res, aut honestior, aut magis necessaria, à scriptore ne
 glecta uideatur. Id fiet, si id quod nos demonstrabimus,
 honestū, aut utile, aut necessariū demonstrabimus: & si
 id quod ab aduersarijs dicetur, minime eiusmodi dicit
 mus esse. Deinde si in lege erit ex ambiguo cōtrouersia,
 dare operā oportebit, ut de eo quod aduersarius intelli
 gat, alia in lege cautū esse doceatur. Per multū aut profi
 ciet illud demonstrare, quāmodū scripsisset, si id quod
 aduersarius accipiat, fieri aut intelligi uoluisset: ut in
 hac causa, in qua de uasis argēteis quæritur, possit mu
 lier dicere, nihil attinuisse ascribi quæ uolet, si hæredis
 uoluntati permitteret. Eo enim non ascripto nihil inesse
 dubitat

dubitationis quin hæres quæ ipse uellet, daret. Amentia
 igitur fuisse cum hæredi uellet cauere, id ascribere, quo
 non a scripto nihilo minus hæredi caueretur. Quare hoc
 genere magnopere talibus in causis uti oportebit: si hoc
 modo scripsisset, isto uerbo usus non esset, non isto loco
 uerbū istud collocasset. Nā ex his sententia scriptoris ma-
 xime perspicitur. Deinde quo tempore scriptū sit, quæ-
 rendū est, ut quod eum uoluisse in eiusmodi tempore ue-
 risimile sit, intelligatur. Post ex deliberationis partibus,
 quid utilius, et quid honestius, et illi ad scribendū, et his
 ad comprobandum sit, demonstrandum: et ex his si quid
 amplificationis dabitur, communibus utrinque locis uti
 oportebit. Ex scripto & sententia controuersia consi-
 dit, cum aliter uerbis ipsis quæ scripta sunt, utitur: aliter
 ad id quod scriptorē sensisse dicet, omnē adiungit dictio-
 nem. Scriptoris autē sententia ab eo qui sententia se de-
 fendet, tum semper ad idem spectare, & idem uelle de-
 monstrabitur: tum aut ex facto, aut ex euentu aliquo ad
 tempus id quod, instituit accommodabitur. Semper ad idē
 spectare, hoc modo, Paterfamilias cum liberorum nihil
 haberet, uxorem autem haberet, in testamento ita scri-
 psit, Si mihi filius genitus fuerit unus, plures ue, is mi-
 hi hæres esto. Deinde quæ assolent. Postea, si filius
 antē moritur, quā in tutelam suam uenerit, tu mihi,
 dicebat, secundus hæres esto. Filius non est natus, am-
 bigunt agnati cum eo qui est secundus hæres, si filius
 antequā in tutelam suam ueniat, mortuus sit. In
 hoc genere non potest hoc dici, ad tempus, aut ad euen-
 tum aliquem sententiā scriptoris, oportere accommo-

dari, propterea quod ea sola demonstratur, qua fretus ille qui contra scriptum dicit, suam esse hereditatem defendit. Alterum autem genus est eorum qui sententiam inducunt, in quo non simplex uoluntas scriptoris ostenditur, quæ in omne tempus, & in omne factum non idem ualeat, sed ex quodam facto aut euentu ad tempus interpretanda dicitur. Ea partibus iuridicalis assumptione maxime susinetur. Nam tum inducitur comparatio, ut in eo qui cum lex aperiri portas noctu uetaret, aperuit quodam in bello, & auxilia quædam in oppidum recepit, ne ab hostibus opprimerentur, si foris essent, quod prope muros castra hostes haberent. Tum relatio criminis, ut in eo qui cum communis lex omnium hominem occidere uetaret, Tribunum militum suum qui uim sibi inferre conabatur, occidit. Tum remotio criminis, ut in eo qui cum lex quibus diebus in legationem proficisceretur, præstituerat, quia sumptum non dedit Quæstor, profectus non est. Tum concessio per purgationem et per imprudentiam, ut in uituli immolatione: & per uim, ut in naui rostrata: & per casum, ut in Eurotæ fluminis magnitudine. Quare aut ita sententia inducitur, ut unum quoddam uoluisse scriptor demonstratur: aut sic, ut in eiusmodi re & tempore hoc uoluisse doceatur. Ergo is qui scriptum defendet, his locis plerumque omnibus, maiore autem parte semper poterit uti. Primum scriptoris collaudatione, & loco communi, nihil eos qui iudicent nisi id quod scriptum sit spectare oportere, & hoc eo magis, si legitimum scriptum proferetur, id est, aut lex ipsa, aut ex lege aliquid. Postea quod uehementissimum est.

facti

facti aut intentionis aduersariorū cum ipso scripto contentione, quid scriptum sit, quid factum, quid iuratus iudex: quem locum multis modis uariare oportebit. Tum ipsum secum admirantem quidnam contrā dici possit, tum ad iudicis officium reuertentem, & ab eo quaerentem quid præterea audire aut expectare debeat: tum ipsum aduersarium, quasi intentatis loco producendo, hoc est, interrogando, utrum scriptum neget esse eo modo, an ab se contrā factum esse, aut contra contendendi neget: utrum negare ausus sit, se dicere desinurum. Si neutrum neget, & contrā tamen dicat, nihil esse quo hominem impudentiorem quisquam se uisurum arbitretur. In hoc ita commorari conueniet, quasi præterea nihil dicendū sit, & quasi contrā dici nihil possit, sæpe id quod scriptum est, recitando, sæpe cum scripto factum aduersarij confugendo, atq; interdum acriter ad iudicem ipsum reuertendo. Quo in loco iudici demonstrandum est, quid iuratus sit, quid sequi debeat: duabus de causis iudicē dubitare oportere, si aut scriptum sit obscure, aut neget aliquid aduersarius. Cum & scriptū sit apertè, & aduersarius omnia confiteatur, tum iudicem legi parere, non interpretari legem oportere. Hoc loco confirmato, tum diluere ea quæ contrā dici poterant, oportebit. Contrā autem dicitur, si aut prorsus aliud sensisse scriptor, & scripsisse aliud demonstrabitur, ut in illa de testamento quam posuimus controuersia, aut si causa assumptiua inferetur, quamobrem scripto non potuerit, aut nō oportuerit obtemperari. Si aliud sensisse scriptor, aliud scripsisse dicitur, is qui scripto utetur, hoc dicet, non oportere

tere de eius uoluntate nos argumentari, qui ne id facere
 possemus, iudicium nobis reliquerit suæ uoluntatis: multa
 incommoda consequi, si instiuatur, ut à scripto recedatur.
 Nam & eos qui aliquid scribant, non existimatos id quod
 scripserint, ratum futurum: & eos qui ita dicent, certum
 quod sequantur, nihil habituros. Si semel à scripto recedere
 consueuerint. Quod si uoluntas scriptoris conseruanda sit,
 se non aduersarios à uoluntate eius stare. Nam multo
 propius accedere ad scriptoris uoluntatem eum, qui ex
 ipsius eam literis interpretetur, quam illum qui sententiam
 scriptoris non ex ipsius scripto spectet, quod ille suæ
 uoluntatis quasi imaginem reliquerit, sed domesticis
 suspicionibus perscrutetur. Si causam afferet is qui à
 sententia stabit, primū erit contradicendum, quàm
 absurdum non negare contra legem fecisse, sed quare
 fecerit, causam aliquam inuenire. Deinde conuersa omnia
 esse, antè solitos esse accusatores iudicibus persuadere,
 affinem esse alicuius culpæ eum qui accusaretur, causam
 proferre quæ eum ad peccandum impulisset, nunc ipsum
 reum causam afferre quare deliquerit. Deinde hanc
 inducere partitionem, cuius in singulas partes multæ
 conuenient argumentationes. Primum nulla in lege
 ullam causam contra scriptum accipi conuenire. Deinde
 si in cæteris legibus conueniat, hanc esse huiusmodi
 legem, ut in ea non oporteat. Porro si in hac quoque
 lege oporteat, hanc quidē causam accipi minime oportere.
 Prima pars his ferè locis confirmabitur, scriptori neque
 ingenium, neque operam, neque ullam facultatem defuisse
 quo minus posset aperte perscribere id quod

id quod cogitaret, nec fuisse ei graue, nec difficile, eam
 causam excipere, quam aduersarij proferant, si quicquã
 excipiendum putasset, consueuisse eos qui legẽ scribant,
 exceptionibus uti. Deinde oportet recitare legescũ exce
 ptionibus scriptas, & maximè uidere, si qua in ea ipsa
 lege qua de agiur, sit exceptio aliquo in capite, aut ap
 pud eundem legis scriptorem, quo magis eum probetur
 fuisse excepturum, si quid excipiendum putaret, et osten
 dere causam accipere, nihil aliud esse, nisi legem tollere,
 ideo quòd cum semel causa consideretur, nihil attineat
 eam ex lege considerare, quippe quæ in lege scripta nã
 sit. Quod si sit institutum, omnibus causam dari, & pos
 testatem peccãdi, cum intellexerint uos ex ingenio eius
 qui contra legem fecerit, nõ ex lege, in qua iurati sitis,
 rem iudicare. Deinde & ipsis iudicibus iudicandi, &
 cæteris ciuibus uiuendi rationes perturbatum iri, si ser
 mel à legibus recessum sit. Nam & iudices neque quid
 sequantur habituros, si ab eo quod scriptum sit, recedãt:
 neque quo pacto alios improbare possint, quid contra le
 gem iudicant: & cæteros ciues quid agant ignoratur
 ros, si ex suo quisq; consilio, et ex ea ratione quæ in men
 tem aut in libidinem uenerit, non ex cõmuni præscripto
 ciuitatis unamquamq; rem administrabit. Postea quæ
 rere à iudicibus ipsis, quare in alienis detineantur ne
 gocijs, cur reipub. munere impediuntur, cum sæpius suis
 rebus & commodis seruire possint, cur in certa uerba
 iurent, cur certo tempore conueniant, certo discedant,
 Nihil quisquam afferat causæ quo minus frequenter
 operã reipub. det, nisi quæ causa ex lege excepta sit, an
 se legi.

se legibus obstrictos in tantis molestiis esse æquum cen-
 seant, aduersarios nostros leges negligere concedat. De-
 inde item quærare ab iudicibus, si eius rei causam pro-
 pter quam se reus contra legem fecisse dicat. exceptione
 ipse in lege adscribat, passuri ne sint. Postea hoc quod fa-
 ciat indignius & impudentius esse quàm si adscribat.
 Age porro, quid si ipsi uelint iudices adscribere, passu-
 rus ne sit populus: atq; hoc esse indignius, q̄ rem uerbo
 & literis mutare non possint, eam re ipsa, & iudicio
 maxime commutare. Deinde indignum esse de lege ali-
 quid derogari, aut legem abrogari, aut aliqua ex parte
 commutari, cum populo cognoscendi, & probandi aut
 improbandi potestas nulla fiat, hoc ipsis iudicibus inui-
 diosissimum futurum. Nō hunc locum esse, neq; hoc tem-
 pus legum corrigendarū, apud populum, hoc et per po-
 pulum agi conuenire: quod si nunc id agāt, uelle se scire
 qui lator sit, qui sint accepturi, se actiones uidere, et dis-
 suadere uelle. Quod si hæc cum summè inutilia, tū malū
 to turpissima sint, legem cuiusmodi sit in præsentia con-
 seruari à iudicibus, post si displiceat à populo corrigi cō-
 uenire. Deinde si scriptum nō extaret, magnopere quæ-
 rere. neq; isti nisi extra periculum quidem esset, cre-
 deremus. Nunc cum scriptum sit, amentiam esse eius qui
 peccarit potius, quā, legis ipsius uerba cognoscere. His
 & huiusmodi rationibus ostenditur causam extra scri-
 ptum accipi non oportere. Secunda pars est, in qua est
 ostendendum si in cæteris legibus oporteat, in hac non
 oportere. Hoc demonstrabitur, si lex aut ad res maximas,
 utilissimas, honestissimas, religiosissimas uidebitur per-
 tinere,

timere, aut inutile, aut turpe, aut nefas esse tali in re non
 diligentissime legi obtemperare: aut ita lex diligenter
 per scripta esse demonstrabitur, ita cautum unaquaq; de
 re, & ita quod oportuerit exceptum, ut minime conues
 niat quicquã in tam diligenti scriptura præteritũ arbitri
 trari. Tertius locus est ei, qui pro scripto dicet, maximẽ
 necessarius, per quem ostendat oportet, si conueniat cas
 sam contra scriptũ accipi, eam tamen minime oportere,
 quæ ab aduersarijs afferatur. Qui locus idcirco est huic
 necessarius, quod semper is qui contra scriptum dicet,
 æquitatis aliquid afferat, oportet. Nã summa impudens
 est, eum qui contra quod scriptum sit, aliquid prob
 bare uelit, non æquitatis præsidio id facere conari. Si
 quidem igitur ex hac ipsa quippiam accusator deroget,
 omnibus partibus iustus & probabilis accusare uir
 deatur. Nam superior oratio hoc omnis faciebat, uti iur
 dices etiam si nollent, necesse esset: hæc autem, etiam si
 necesse non esset, ut uellent contra iudicare. Id autẽ fiet,
 si quibus ex locis culpa demonstrabitur non esse in eo,
 qui comparatione, aut remotione, aut relatione crimi
 nis, aut cõcessionis partibus se defendit, de quibus antè,
 ut potuimus, diligenter præscripsimus, de his locis quæ
 res postulabit ad causam aduersariorum improbandam
 transferemus: aut si causæ & rationes afferentur, quare
 & quo consilio ita sit in lege, aut in testamento scriptũ,
 ut sententia quoq; & uoluntate scriptoris, non ipsa solũ
 scripturæ causa confirmatum esse uideatur, aut alijs
 quoq; constitutionibus factum coarguetur. Contra scri
 ptum autem qui dicet, primum eum iudicet locum, per
 quem

quem æquitas causæ demonstraretur: aut ostendet quo animo, quo consilio, qua de causa fecerit: & quamcumque causam assumet, assumptionis partibus se defendet, de quibus antè dictum est. Atq; hoc in loco cum diutius conmoratus sui facti rationem, & æquitatem causæ exponauerit, tamen ex his locis ferè cõtra aduersarios dicet, oportere causas accipi demonstrabit, nullam esse legem, quæ aliquam rem inutilem aut iniquam fieri uelit, omnia supplicia quæ à legibus proficiscantur, culpæ ac meritæ uindictæ causa constituta esse. scriptorè ipsum, si existat, factum hoc probaturum: & idem ipsum, si tales res accidissent, facturum fuisse. et ea re legis scriptorè certo ex ordine, iudices, certa ætate præditos constituisse, ut essent non qui scriptum suum recitarèt, quod cuius puer facere posset, sed qui cogitationem assequi possent, & uoluntatem interpretari. Deinde illum scriptorem, si scripta sua stultis hominibus, & barbaris iudicibus committeret, omnia summa diligentia perscripturum fuisse: nunc uero quod intelligeret quales uiri iudicaturi essent, idcirco eum quæ perspicua uideret, non ascripsisse, neque enim uos scripti sui recitatores, sed uoluntatis interpretes fore putauit. Postea quærere ab aduersarijs, quid si hoc fecissem: quid si hoc accidisset, eorum aliquid in quibus aut causa sit honestissima, aut necessitudo certissima, tum ne accusaretis: Atqui hoc lex nusquam excepit. Non ergo omnia scriptis, sed quædam quæ perspicua sunt, tacitis exceptionibus caueri. Deinde de nullam rem neque legibus, neque scriptura ulla, demique ne in sermone quidem quotidiano atque imperijs domesticis

domesticis recte posse administrari, si unusquisque uelit uerba spectare, & non ad uoluntatem eius qui uerba habuerit, accedere. Deinde ex utilitatis & honestatis partibus ostendere quàm inutile, aut quàm turpe sit id quod aduersarij dicant fieri potuisse, aut oportere, & id quod fecerimus aut postulemus, quàm utile aut quàm honestum sit. Deinde leges nobis charas esse non propter literas, quæ tenues & obscuræ notæ sint uoluntatis, sed propter earum rerum, quibus de scriptum est utilitatem, & eorum, qui scripserunt, sapientiam & diligentiam. Postea quid sit lex describere, ut ea uideatur in sententijs, non in uerbis consistere, & iudex is uideatur legi obtemperare, qui sententiam eius, non qui scripturam sequatur. Deinde quàm indignum sit eodem affici supplicio eum, qui propter alius quod scelus & audaciam contra legem fecerit, et eum qui honesta aut necessaria de causa, non ab sententia, sed ab literis legis recesserit: atque bis & huiusmodi rationibus, & accipi causam, & in hac lege accipi, & eam causam quam ipse afferat, oportere accipi demonstrabit. Et quemadmodum ei dicebamus, qui à scripto diceret, hoc fore utilissimum, si quid de æquitate ea, quæ cum aduersario staret, derogasset, sic huic qui contra scriptum dicit, plurimum proderit ex ipsa scriptura aliquid ad suam causam conuertere, aut ambiguo aliquid scriptum ostendere. Deinde ex illo ambiguo eam partem quæ sibi prosit defendere, aut uerbi definitionem inducere, & illius uerbi uim, quo urgeri uideatur, ad suæ causæ commodum tradducere, aut ex
 scripto

scripto non scriptum aliquod inducere per ratiocinatio-
 nem, de qua post dicemus. Quacumque autem in re, quam
 minus leuiter probabili scripto ipse se defenderit, etiam cum
 æquitate causa abundabit, necessario multum proficiet.
 ideo quod si id quo nititur aduersariorum causa, subdu-
 xerit, omnem illam eius uim et acrimoniam lenierit ac
 diluerit. Loci autem communes certis ex assumptionis
 partibus in utranque partem conuenient. Præterea eius
 qui à scripto dicet, leges ex se, non ex eius qui contra con-
 miserit utilitate spectari oportere, et legibus antiquis
 haberi nihil oportere. Contra scriptum, leges in consilio
 scriptoris et utilitate communi, non in uerbis consistere.
 Quod indignum sit æquitatem literis urgeri, quæ uol-
 untate eius qui scripserit, defendatur. Ex contrarijs au-
 tem legibus controuersia nascitur, cum inter se duæ ui-
 dentur leges, aut plures discrepare, hoc modo. Lex est.
 Qui tyrannum occiderit, Olympionicarum præmijs ut-
 capito, et quam uolet sibi rem à magistratu deposito,
 et magistratus ei concedito. Et altera lex, Tyranno oc-
 ciso quinque eius proximos cognatione, magistratus nec-
 cato. Alexandrū, qui apud Phæreos in Thessalia tyrannum
 nidem occuparat, uxor sua, cui Thebe nomen fuit, non
 etu, cum simul cubaret, occidit. Hæc filium suum, quem
 ex tyranno habebat, sibi præmij loco deposcit. Sunt qui
 ex lege puerū occidi dicant oportere. Res in iudicio est.
 In hoc genere utranque in partem iisdem loci, atque eadem
 præcepta conuenient: ideo, quod uterque suam legem con-
 firmare, contrariam infirmare debet. Primum igitur
 leges oportet contendere, considerando utra lex ad ma-
 iores

iores, hoc est ad utiliores, ad honestiores ac magis necessarias res pertineat. Ex quo conficitur, ut si leges duæ, aut si plures, aut quotquot erunt, conseruari nõ possint, quia discrepent inter se, ea maxime conseruanda putetur, quæ ad maximas res pertinere uideatur. Deinde utra lex posterius lata sit, nam postrema quoq; grauis- sima quæq; est. Deinde utra lex iubeat aliquid, utra permittat: nam id quod imperatur, necessarium: illud quod permittitur, uoluntarium est. Deinde in utra lege, si non obtemperatũ sit, pœna afficiatur, aut in utra maior pœna statuatur. Nã maxime conseruãda est ea quæ diligentissima & sancta est. Deinde utra lex iubeat, utra uetat. Nã sæpe ea quæ uetat, quasi exceptione quadam corrigere uidetur illã quæ iubet. Deinde utra lex de genere omni, utra de parte quadam, utra communiter in plures, utra in aliquã certam rem scripta uideatur. Nam quæ in partẽ aliquã, & quæ in certã quandã rem scripta est, promptius ad causam accedere uidetur, & ad iudiciũ magis pertinere. Deinde ex lege utrũ statim fieri necesse sit, utrũ habeat aliquã morã et sustentationẽ. Nã id quod statim faciendũ sit, perfici prius oportet. Deinde operã dare, ut sua lex ipso scripto uideatur. Contraria aut aut per ambigũ, aut per ratiocinationem, aut per diffinitionẽ induci, quo sanctius & firmitus id uideatur esse, quod apertius descriptum sit. Deinde suæ legis ad scriptum, ipsam sententiam quoq; adiungere, contrariam legem item ad aliam sententiam traducere, ut si fieri poterit, ne discrepare quidẽ uideatur inter se. Postremo facere, si causa dabit facultatẽ,

ut nostra ratione utraq; lex cōseruari uideatur, & ad
 uersariorū ratiōe, altera sit necessariō negligēda. Locos
 aut cōmunes, et quos ipsa causa det, uidere oportebit, et
 ex utilitatis & honestatis amplissimis partibus sumer
 re, demonstrantem per amplificationem ad utrū potius
 legem accedere oporteat. Ex ratiocinatione nascitur
 controuersia, cum ex eo quod uspiā est, ad id quod nullū
 scriptum est, peruenitur, hoc pacto. Lex est, Si furiosus
 est, agnatorū gēniliūq; in eo pecuniaq; eius potestas esto.
 Et lex, Paterfamiliās uti super familia pecuniaq; sua le
 gauerit, ita ius esto. Et lex, Si paterfamiliās intestato
 moritur, familia pecuniaq; eius agnatorū geniliumq;
 esto. Quidam iudicatus est parentē occidisse, ei statim q̄
 effugiendi potestas non fuit, lignæ solæ in pedes inda
 ctæ sunt: os aut obuolutū est folliculo, & præligatum:
 deinde est in carcerē deductus, ut ibi esse tantisper, dum
 culeus in quem coniectus in profluentē deferretur, con
 pararetur. Interea quidā eius familiares in carcerē tur
 bulas afferunt, & testes adducunt. Heredes quos ipse
 iubet, scribunt, tabulæ obsignantur. De illo post suppli
 cium sumitur. Inter eos qui heredes in tabulis scripti
 sunt, & inter agnatos de hereditate controuersia est.
 Hic certa lex, quæ testamenti faciendi ijs, qui in eo loco
 sint, adimat potestatem, nulla profertur. Ex cæteris legi
 bus, & quæ hunc ipsum supplicio huiusmodi afficiunt,
 et quæ ad testamenti faciendi potestatem pertinet, per ra
 tiocinationē ueniendū est ad eiusmodi ratiōe, ut quæ
 ratur, habuerit ne testamenti faciendi potestatem. Locos
 aut cōmunes in hoc genere argumentandi hos, & hui
 usmodi

Inmodi quosdam esse arbitramur. Primum eius scripti
 quod proferas, laudationē & confirmationem. Deinde
 eius rei qua de quaeratur, cum eo de quo constat colla-
 tionem eiusmodi, ut id de quo quaeritur, rei de qua cons-
 let, simile esse uideatur. Postea admirationē percontar-
 tione, qui fieri possit, ut qui hoc æquū esse concedat, il-
 lud neget, quod aut æquius, aut eodē sit in genere. Dein
 de idcirco de hac re nihil esse scriptum, quod cum de illa
 re esset scriptū, de hac re is qui scribebat, neminē dubita-
 turum arbitratus sit. Postea multis in legibus multa esse
 præterita, quæ idcirco præterita nemo arbitretur, quod
 ex cæteris de quibus scriptū sit, intelligi possint. Deinde
 æquitas rei demonstranda est, ut in iuridicali absoluta.
 Contra aut qui dicet, similitudinem infirmare debet,
 quod faciet, si demonstrabit, illud quod conferatur, ab
 eo cui conferatur diuersum esse genere, natura, ui, ma-
 gnitudine, tempore, loco, persona, opinione: si quo in nu-
 mero illud quod per similitudinem assertur, & quo in
 loco illud cuius causa assertur, haberi conueniat, ostens-
 detur. Deinde quid res cum re differat, demonstrabitur,
 ut non idem uideatur de utraq; existimari oportere. Ac
 si ipse quoq; poterit ratiocinationibus uti, iisdem ratioci-
 nationibus de quibus antè dictū est, utetur: si nō poterit,
 negabit oportere quicquam, nisi quod scriptum sit con-
 siderare, periclitari omnia iura, si similitudines accipi-
 antur, nihil esse penē, quod non alteri simile esse uideat-
 tur: multis dissimilibus rebus, in unamquaq; rem tan-
 tum singulas esse leges. Omnia posse inter se uel si-
 milia, uel dissimilia demonstrari. Loci communes &

ratiocinatione, oportere cōiectura ex eo quod scriptum sit, ad id quod non sit scriptum peruenire: & neminem posse omnes res per scripturam complecti, sed cum commodissime scribere, qui curet ut quædam ex quibusdam intelligantur. Contra ratiocinationem huiusmodi coniecturam diuinationem esse, & stulti scriptoris esse non posse omnibus de rebus cauere quibus uelit.

Diffinitio est, cum in scripto uerbum aliquod est positum, cuius de ui queritur, hoc modo. Lex est. Qui in aduersa tempestate nauim reliquerint, omnia amittunt: eorum nauis & onera sunt, qui in naui remanserint. Duo quidam, cum iam in alio nauigarent, & eorum alterius nauis, alterius onus esset, naufragum quendam natantem, & manus ad se tendentem animaduertunt: misericordia cōmoti, nauim ad eum applicauerunt, hominem ad se sustulerunt. Postea aliquantot, ipsos quoque tempestas uehementius iactare cœpit, usque adeo ut dominus nauis, cum idem gubernator esset, in scapham confugeret, & inde funiculo qui à puppi relegatus scapham annexam trahebat, nauim quoad posset, moderaretur: ille autem cuius merces erant, in gladium in naui ibidem incumberet. Hic ille naufragus ad gubernaculū accessit, & naui quoad potuit, est opitulatus. Sedatis autem fluctibus, & tempestate iam cōmutata, nauis in portum prouehitur. Ille autem qui in gladiū incubuerat, leuiter saucius facile est ex uulnere recreatus. Nauim cum onere horum trium suam quisque esse dicit. Hic omnes scripto ad causam accedunt, & ex nominis ui nascitur controuersia. Nam & relinquere nauem.

nauem, & remanere in naui, deniq; nauis ipsa quid sit, diffinitionibus quaeritur. Isdem autem ex locis omnibus, quibus diffinitiuu constitutio tractabitur. Nunc expositis ijs argumentationibus, quae in iudiciale causariu genus accommodantur, deinceps in deliberatiuum genus & demonstratiuum argumentandi locos & praecipua dabimus, non quod in aliqua constitutione omnis semper causa uersetur, sed quia proprij tantum harum causarum quidam loci sunt, non a constitutione separati, sed ad fines horum generum accommodati. Nam placet in iudicali genere finem esse aequitatem, hoc est partem quandam honestatis. In deliberatiuo autem Aristoteli placet utilitatem, nobis & honestatem & utilitatem. In demonstratiuo autem honestatem. Quare in hoc quoque genere causae quaedam argumentationes communiter ac similiter tractabuntur: quaedam separatius ad finem, quo referri omnem orationem oportet, adiungentur. Atq; uniuscuiusq; constitutionis exemplum superponere non grauaremur, nisi illud uideremus, quemadmodum res obscurae, dicendo fierent apertiores, sic res apertas obscuriores fieri oratione. Nunc ad deliberationis praecipua pergamus.

Exp: tenda.

Exp: tenda. **R**erum expetendarum tria genera sunt. Par autem numerus uitandarū ex contraria parte. Nam est quiddā quod sua ui nos alliciat ad se, non emolumento captans aliquo, sed trahens sua dignitate: quod genus, uirtus, scientia, ueritas est. Aliud autem

non propter suam uim & naturā, sed propter fructum
 atque utilitatem petendum, quod pecunia est. Est porro
 quiddam ex horum partibus iunctum, quod & sua ui,
 & dignitate nos inductos ducit, & præ se quandam
 gerit utilitatem, quo magis expetatur, ut amicitia, bona
 existimatio. Atq; ex his horum contraria facile tacenti-
 bus nobis intelligentur. Sed ut expeditius ratio trada-
 tur, ea quæ proposuimus, breui nominabuntur. Nam in
 primo genere quæ sunt honesta appellabuntur: Quæ
 autem in secundo, utilia: Hæc autem tertia, quia partem
 honestatis & utilitatis continent, & quia maior est uis
 honestatis, iunctæ res omnino ex duplici genere intelli-
 gentur: sed in meliorem partem uocabuli conferantur,
 & honesta nominentur. Ex his illud conficitur, ut ap-
 petendarum rerum partes sint honestas & utilitas: in-
 tandarum turpitudine & inutilitas. His igitur duabus re-
 bus duæ res grandes sunt attributæ, necessitudo & as-
 fectio: quarū altera ex ui, altera ex re & personis con-
 sideratur. De utraq; post apertius perscribemus. Nunc
 honestatis rationes primum explicemus. Quod autem
 totum, aut aliqua ex parte propter se petiitur, honestum
 nominabimus. Quare cum eius duæ partes sint, quar-
 rum altera simplex, altera iuncta sit, simplicem prius
 consideremus. Est igitur in eo genere omnes res una ui
 atq; uno nomine amplexa Virtus. Nam Virtus est ani-
 mi habitus naturæ modo rationi consentaneus. Quam-
 obrem omnibus eius partibus cognitis, tota uis erit sim-
 plicis honestatis considerata. Habet igitur partes quas
 quor. Prudentiam, iustitiam, fortitudinē, temperantiam.
 Prudentiā

Prudentia est, rerum bonarum & malarum & uirarumq; scientia. Partes eius memoria, intelligentia, prouidentia. Memoria est, per quam animus repetit illa, quæ fuerunt. Intelligentia est, per quam ea perspicit, quæ sunt. Prouidentia est, per quam futurum aliquid uidetur antequam factum sit. Iustitia est, habitus animi communi utilitate conseruata, suam cuiq; tribuens dignitatem. Eius initium est ab natura profectum: deinde quædam in consuetudinem ex utilitatis ratione uenerunt: postea res & ab natura profectas, & ab consuetudine probatas, legum metus & religio sanxit.

Natura ius est, quod non opinio genuit, sed quædam innata uis inseruit, ut religionem, pietatem, gratiã, uindicationem, obseruantiam, ueritatem. Religio est, quæ superioris cuiusdam naturæ (quam diuinam uocant) curam cerimoniamq; affert. Pietas, per quam sanguine coniunctis, patriæq; beneuolis officium & diligens tribuitur cultus. Gratia, in qua amicitiarũ, & officiorum alterius memoria, & alterius remunerandi uoluntas continetur. Vindicatio est, per quam uis et iniuria, & omnino omne quod obfuturũ est, defendendo aut uiscendo propulsatur. Obseruantia est, per quã homines aliqua dignitate antecedentes cultu quodã & honore dignantur. Veritas est, per quã immutata ea quæ sunt, aut antè fuerunt, aut futura sunt, dicuntur. Consuetudine ius est, quod aut leuiter à natura tractũ aluit, et maius fecit usus, ut religionẽ, aut si quid eorũ quæ antè diximus, ab natura profectũ maius factũ propter cõsuetudinẽ uidemus, aut quod in morem uetustas uulgi approbationis perduxit.

perduxit, quod genus, pactum, par, iudicatum. Pactum est, quod inter aliquos conuenit. Par, quod inter omnes æquabile est. Iudicatum, de quo alicuius aut aliquorum iam sententijs constitutum est. Lege ius est, quod in scripto quod populo exposuim est ut obseruet, continetur. Fortitudo est, considerata periculorum susceptio, & laborū perpesio. Eius partes magnificentia, fidentia, patientia, perseuerantia. Magnificentia est, rerū magnarum & excelsarum cum animi ampla quadam et splendida proposuione agitatio atq; administratio. Fidentia est, per quam magnis & honestis in rebus multum ipse animus in se fidutiæ certa cum spe collocauit. Patientia est, honestatis aut utilitatis causa rerum arduarum ac difficilium uoluntaria ac diuturna perpesio. Perseuerantia est, in ratione bene cōsiderata stabilis & perpetua permansio. Temperantia est, rationis in libidinem atq; in alios non rectos impetus animi firma & moderata dominatio. Eius partes sunt, continentia, clementia, modestia. Continentia est, per quam cupiditas consilij gubernatione regitur. Clementia, per quam animi temere in odium alicuius inuentionis concitati commitate retinētur. Modestia, per quam pudor honestus clarum & stabilem comparat auctoritatem. Atque hæc omnia propter se solum ut nihil adiungatur emolumentum, petenda sunt. Quod ut demonstretur, neq; ad hoc nostrum institutum pertinet, & à breuitate præcipiendi remotum est. Propter se autem uitanda sunt, non eo modo, quæ his contraria sunt, & fortitudini ignauia, & iustitiæ iniustitia, uerum etiam illa, quæ propinqua uidentur

dentur & finitima esse, absunt autem longissime: quod genus, fidentiae contrarium & diffidentia, & ea reuirtium est. Audacia non contrarium, sed appositum est, ac propinquum, & tamen uitium est. Sic unicuique uirtuti finitimum uitium reperietur, aut certo iam nomine appellatum: ut audacia, quæ fidentiae: pertinacia, quæ perseverantiae finitima est: superstitio, quæ religioni propinqua est, aut sine ullo certo nomine. Quæ omnia item uti contraria rerum bonarum in rebus uitandis reponemus. Ac de eo quidem genere honestatis, quod omni ex parte propter se petitur, satis dictum est. Nunc de eo in quo utilitas quoque adiungitur, quod tamen honestum uocamus, dicendum uidetur. Sunt igitur multa, quæ nos cum dignitate, tum quoque fructu suo ducunt ad se: quo in genere est gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Gloria est, frequens de aliquo fama cum laude. Dignitas est, alicuius honesta & cultu & honore & uerecundia digna autoritas. Amplitudo, potentiae aut maiestatis, aut aliquarum copiarum magna abundantia. Amicitia, uoluntas erga aliquem rerum bonarum illius ipsius causa quem diligit, cum eius pari uoluntate. Hic quia de ciuilibus causis loquimur, fructus ad amicitiam adiungimus, ut eorum quoque causa petenda uideatur, ne forte qui nos de omni amicitia dicere existimant, reprehendere incipiant: quanquam sunt qui propter utilitatem modo petendam putant amicitiam, sunt qui propter se solum, sunt qui propter se & utilitatem: quorum quid uerissime constituatur, alius locus erit considerandus. Nunc hoc sic ad usum oratorium relinquatur, utranque propter

rom amicitiam esse expetendam. Amicitiarū autē ratio, quoniam partim sunt religionibus iunctæ, partim non sunt, & quia partim ueteres sunt, partim nouæ, partim ab illorū, partim ab nostro beneficio profectæ, partim utiliores, partim minus utiles, ex causarum dignitatibus, ex temporum opportunitatibus, ex officijs, ex religionibus, ex uetustatibus habebitur.

Utilitas autē, aut in corpore posita est, aut in extraneis rebus, quarum tamen rerum multo maxima pars ad corporis cōmodum reuertitur, ut in republica quædam sunt, quæ (ut sic dicam) ad corpus pertinent cui tatis, ut agri, portus, pecunia, classes, nautæ, milites, socij, quibus rebus incolumitatem ac libertatem retinent ciuitates. Alia uero qui iam quiddam magis amplum, & minus necessarium conficiunt, ut urbis egregia exornatio atq; amplitudo, ut quædam excellens pecuniæ magnitudo, amicitiarum ac societatum multitudo. Quibus rebus non illud solum conficitur, ut saluæ & incolumes, uerum etiam ut amplæ atq; potentes sint ciuitates. Quare utilitatis duæ partes uidentur esse incolumitas, et potentia. Incolumitas est salutis tuta atq; integra conseruatio. Potentia est, ad sua conseruanda, & alterius obtinenda, idonearū rerum facultas. Atq; in ijs omnibus quæ antè dicta sunt, quid difficulter fieri, et quid facile fieri possit, oportet considerare. Facile fieri id dicimus, quod sine magno aut sine ullo labore, sumptu, molestia, quam breuissimo tēpore confici potest. Difficile autē fieri, quod quanq; laboris, sumptus, molestiæ, longinquitatis indiget, atque aut omnes, aut plurimas, aut maximas

maximas causas habet difficultatis, tamen his susceptis
 difficultatibus compleri, atq; ad exitum perducī potest.
 Quoniā ergo de honestate, & de utilitate diximus, nūc
 restat de ijs rebus quas his attributas esse dicebamus, ne-
 cessitudine & affectione perscribamus. Puto igitur esse
 hanc necessitudinē, cui nulla ui resisti potest, quæ neque
 mutari, neq; leniri potest. Atq; ut apertius hoc sit, exem-
 plis licet uim rei qualis, et quanta sit, cognoscamus. Vri
 posse flāma lignēa materiā necesse est. Corpus mortale
 aliquo tēpore interire necesse est, atq; ita necesse, ut uis
 postulat ea, quam modo describebamus, necessitudinis,
 cui nulla ui resisti potest, quæ neq; mutari neq; leniri po-
 test. Huiusmodi necessitudines cum in dicēdi ratione in-
 cident, recte necessitudines appellabuntur: Sin aliquæ
 res incident difficiles, in illa superiori, possit ne fieri,
 quæstione considerabitur. Atq; etiā hoc mihi uideor ui-
 dere, esse quasdā cum adiūctione necessitudines, quasdā
 simplices & absolutas. Nam aliter dicere solemus ne-
 cesse est Cassilienses se dedere Annibali nisi malint fame
 perire: aliter autem, necesse est Casilinum uenire in An-
 nibalis potestatem. Illic in superiore adiunctio est hæc,
 nisi malint fame perire: si enim id malunt, non est neces-
 se. Hoc inferius non item, propterea q; siue uelint Cassi-
 linaenses se dedere, siue famē perpeti atq; ita perire, ne-
 cesse est Casilinum uenire in Annibalis potestate. Quid
 igitur perficere potest hæc necessitudinis distributio?
 Prope dicā, plurimū, cum is locus necessitudinis uidebitur
 incurrere. Nā cū simplex erit necessitudo, nihil erit
 quod multa dicamus, cū eā nulla ratioē lenire possimus.

Cum autem ita necesse erit, ut aliquid effugere aut ad
 pisci uelimus, tum adiunctio illa quid habeat utilitatis
 atq; honestatis erit considerandum. Nam si uelis atten-
 dere, ita tamen ut id quæras, quod conueniat ad usum
 ciuitatis, reperias nullam esse rem quam facere necesse
 sit, nisi propter aliquam causam, quam adiunctione no-
 minamus. Præter hæc autem esse multas inuenias res
 necessitudinis, ad quas similis adiunctio non accedit.
 Quod genus, ut homines mortales necesse est interire,
 sine adiunctione, ut cibo utantur nõ necesse est, nisi cum
 illa exceptione, extra quam si nolint fame perire. Ergo
 ut dixi, illud quod adiungitur, semper cuiusmodi sit, erit
 considerandum. Nam omni tempore id pertinebit, ut aut
 ad honestatem hoc modo exponenda necessitudo sit, ne-
 cesse est hoc faciamus, si honeste uolumus uiuere: aut ad
 incolumitatem, hoc modo, necesse est si incolumes uolu-
 mus esse: aut ad cõmoditatẽ, hoc modo, necesse est si sine
 incõmodo uolumus uiuere. Ac summa quidẽ necessitudo
 uidetur esse honestatis, huic proxima incolumitatis, ter-
 tia ac leuissima cõmoditatis: quæ cum his duabus nunq̃
 poterit contendere. Hæc autem inter se sæpe necesse
 est comparari, ut quanquam præstat honestas incolumi-
 tati, tamen utri potissimum consulendum sit, delibera-
 tur. Cuius rei certum quiddam præscriptum uidetur in
 perpetuũ dari posse. Nam qua in re fieri poterit, ut cum
 incolumitati consuluerimus, quod sit in præsentia de ho-
 nestate delibatum, uirtute alquando & industria recu-
 peretur, tum incolumitatis ratio uidebitur habẽda: cum
 autem id non poterit, honestatis. Ita in huiusmodi quor-
 que

que re cum incolumitati uidebimur consulere, uere por-
 terimus dicere, nos honestatis rationē habere, quoniam
 sine incolumitate eam nullo tempore possumus adipisci.
 Qua in re uel concedere alteri, uel ad conditionem al-
 terius descendere, & in præsentiā quiescere, atq; aliud
 tempus expectare oportebit. In commoditatis uero ra-
 tione, modo illud attendatur, digna ne causa uideatur
 ei, quæ ad utilitatem pertinebit, quare aut de magnifi-
 centia aut de honestate quiddam derogetur. Atq; in hoc
 loco mihi caput illud uidetur esse, ut quæramus quid sit
 illud, quod si adipisci aut effugere uelimus, aliqua res
 nobis sit necessaria, hoc est quæ sit adiunctio, ut pro-
 inde uti quæq; res erit, laboremus, & grauissimā quæ-
 que causam uehementissime necessariam iudicemus.
 Affectio est quædam ex tempore, aut negotiorum euen-
 tu, aut administratione, aut studio hominum commuta-
 tio rerum, ut non tales, quales antè habitæ sunt, aut pler-
 unq; haberi soleant, habendæ uideantur esse, ut ad hor-
 tes transire turpe uidetur esse, at non illo animo quo
 vlysses transiit: & pecuniam in mare deicere inuti-
 le, at nō eo consilio quo Aristippus fecit. Sunt igitur res
 quædam ex tempore, & ex consilio, non ex sua natu-
 ra considerandæ, quibus in omnibus quid tempora per-
 tant, aut quid personis dignum sit, considerandum est:
 & non quid, sed quo quicq; animo, qui um, quo tempo-
 re, quandiu fiat attendendū est. His ex partibus ad sen-
 tentiam dicendam, locos sumi oportere arbitramur.

Laudes autem & uituperationes ex ijs locis sumen-
 tur, qui loci personis sunt attributi, de quibus antè dictū
 est:

est: Sin distributius tractare quis uolet, partiatur in animum & corpus & extraneas res licebit. Animi est uirtus, cuius de partibus paulo antè dictum est. Corporis, ualētudo, dignitas, uires, uelocitas. Extraneæ, honos, pecunia, affinitas, genus, amici, patria, potentia, & cætera quæ simili esse in genere intelliguntur. Atq; in his id quod in omnia ualeat, ualere oportebit: contraria quoq; & quæ & qualia sint intelligentur. Videre autem in laudando & uituperando oportebit, non tam quæ in corpore aut in extraneis rebus habuerit is de quo ageretur, quàm quo pacto his rebus usus sit. Nam fortunans quidem & laudare stultitia, et uituperare superbia est. Animi autem & laus honesta, & uituperatio uehementis est. Nunc quoniam omne in causæ genus argumentandi ratio tradita est, de inuentione prima ac maxima parte rhetoricæ satis dictū uidetur. Quare quoniam & una pars ad exitum hunc ab superiore libro perducta est, et hic liber nō partem continet literarū, quæ restant in reliquis dicemus.

M. T. CICERONIS RHETORICORUM
de Inuentione libri secundum
cundi finis.

MARCI TVLLII

CICERONIS AD CAIVM

Trebatium Topica.

Aiores nos res scribere
ingressos C. Trebati &
ijs libris quos breui tem
pore satis multos edidit
mus, digniores, è cursu
ipso reuocauit uoluntas
tua. Cum enim mecū in
Tusculano esses, & in
bibliotheca separatim ut

ter q; nostrū ad suum studiū libellos quos uellet, euoluer
ret, incidisti in Aristotelis Topica quæ dā, quæ sunt ab il
lo pluribus libris explicata. Qua inscriptione cōmotus,
cōtinuo à me corū librorū sententiā requisisti. Quā tibi
cum exposuissē, disciplinā inueniendorū argumentor
um, ut sine ullo errore ad eam rationē uia perueniret
mus ab Aristotele inuēta, libris illis cōtineri: uerecunde
tu quidē, ut omnia, sed tamē ut facile cernerē te ardere
studio, mecum ut tibi illa traderem, existi. Cum autē ego
te non tam uitandi laboris mei causa, quā quod inter
esse tua arbitrarer, uel ut eos per te ipse legeres, uel ut
totā rationē à doctissimo quodā rhetore acciperes hor
tatus essem, utrum q; ut à te audiebā, es expertus. Sed à
libris te obscuritas reiecit. Rhetor autem ille magnus ut
opinor, Aristotelica se ignorare respondit. Quod qui
dēna minime sum admiratus, cum philosophum rhetori

non esse cognitum, qui ab ipsis philosophis præter admodum paucos ignoretur. Quibus eò minus ignoscendum est, quòd non modo rebus ijs, quæ ab illo dictæ et inuentæ sunt, allici debuerunt: sed dicendi quoq; incredibili quadam cum copia, tum etiam suauitate. Non potui igitur tibi sæpius hoc roganti, & tamen uerenti ne mihi grauis esses (facile enim id cernerem) debere diutius, ne ipsi iuris interpreti fieri uideretur iniuria. Etenim cū tu mihi, meisq; multa sæpe cauisses, ueritus sum, ne si ego grauarer, aut ingratum id aut superbum uideretur. Sed dum fuimus unà, tu optimus es testis quàm fuerim occupatus. Vt autem à te discessi in Græciam proficiscens, cum opera mea nec respub. nec amici uerentur, nec honeste inter arma uersari possem, ne si tuò id quidē mihi liceret, ut ueni ueliam, tuāq; et uos uidi, admonitus huius æris alieni, nolui deesse, ne tacitæ quidem flagitationi tuæ. Itaq; hæc cum mecum libros non haberē, memoria repetita in ipsa navigatione cōscripsi, tibiq; ex itinere misi: ut mea diligentia mandatorū tuorum, te quoq; et si admonitore non eges, ad memoriam nostrarum rerum excitarem. Sed iam tempus est ad id quod instituimus accedere.

Vni omnis ratio diligens differēdi duas habeat partes, unam inueniēdi, alteram iudicādi: utriusq; princeps, ut mihi quidem uidetur, Aristoteles fuit. Stoici autē in altera elaborauerūt. Iudicandi enim uias diligenter persecuti sunt: eam scientiam quam Diadecticen appellant. Inueniendi uero artem quæ Topice dicitur.

dicitur, quæ ad usum potior erat. & ordine naturæ certe prior, totam reliquerunt. Nos autem quoniam in utraq; summa utilitas est, & utranq; si erit ocium persequi cogitamus, ab ea quæ prior est, ordiemur. Vt igitur earum rerum quæ absconditæ sunt, demonstrato et notato loco facilis inuentio est, sic cum peruestigare argumentum aliquod uolumus, locos nosse debemus. Sic enim appellatæ ab Aristotele sunt hæ quasi sedes è quibus argumenta promuntur. Itaq; licet diffinire, Locum esse argumenti sedem. Argumentum autem rationem quæ rei dubiæ faciat fidem. Sed ex his locis, in quibus argumenta inclusa sunt, alij in eo ipso de quo agitur, hærent: alij assumuntur extrinsecus. In ipso, tum ex toto, tum ex partibus eius, tum ex nota, tum ex ijs rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo queritur. Extrinsecus autem ea dicuntur, quæ absunt, longè que disiuncta sunt. Sed ad id totum de quo differitur, tum diffinitio adhibetur, quæ quasi inuolutum euoluit id de quo queritur. Eius argumenti talis est formula, Ius ciuile est æquitas constituta ijs, qui eiusdem ciuitatis sunt ad res suas obtinendas. Eius autem æquitatis utilis est cognitio, utilis est ergo iuris ciuilis scientia. Tum partium enumeratio, quæ tractatur hoc modo, Si neq; census, neq; uindicta, nec testamento liber factus est, non est liber: neq; est ulla earum rerum, nõ est igitur liber. Tum notatio, cum ex ui uerbi argumentum aliquod elicitur, hoc modo, Cum lex Aelia Sanctia asiduo uindicem asiduum esse iubeat, locupletem iubet locupleti. Locuples enim asiduus, ut ait Aelius, appellatus ab ære dando.

Ducuntur etiam argumenta ex ijs rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id de quo quæritur. Sed hoc genus in plures partes distributum est. Nam alia cõiugata appellamus, alia ex genere, alia ex forma, alia ex similitudine, alia ex differentia, alia ex cõtrario, alia ex adiunctis, alia ex antecedentibus, alia ex consequentibus, alia ex repugnantibus, alia ex causis, alia ex affectis, alia ex comparatione maiorum, aut parium, aut minorum. Cõiugata dicuntur, quæ sunt ex uerbis generis eiusdem. Eiusdem aut generis uerba sunt, quæ orta ab uno uarie cõmutantur, ut sapiens, sapienter, sapientia: hæc uerborum cõiugatio *ovzoria* dicitur, ex qua huiuscemodi est argumentum, Si cõpascuus ager est, ius est cõpascere. A genere sic ducitur, Quoniã argentum omne mulieri legatum est, nõ potest ei pecunia quæ numerata domi relicta est, nõ esse legata. Forma enim à genere, quoad suum nomen retinet, nunquam seungitur. Numerata aut pecunia nomen argenti retinet, legata igitur uidetur. A forma generis, quæ interdum quo planius accipitur, partes enumerare licet, hoc modo, Si ita Fabiæ pecunia legata est à uiro, si ea uxor materfamilias esset, si ea in manum uiri conuenerat, nihil debetur. Genus est enim uxor: eius duæ formæ, una matrumfamilias, hæc sunt quæ in manum conuenerunt: altera earum, quæ tantummodo uxores habentur. Quæ ut parte cum fuerit Fabia, legatum ei nõ uidetur. A similitudine, hoc modo, Si ædes exesæ corruerunt, uitium uic fecerunt, quarum usus fructus legatus est, hæres restituere nõ debet, nec reficere: nõ magis quam seruum restituere, si is cuius usus fructus legatus est, deperisset. A differentia.

Nō si uxori uir legauit omne argentū quod suū esset, id circo quæ in nominibus fuerūt, legata sunt. Multū enim differt in arca ne positū sit argentū, an in tabulis debeat. Ex contrario aut sic, Nō debet ea mulier, cui uir bonorū suorū usum fructū legauit, cellis uinarijs et olearijs plenis relictis, putare id ad se pertinere. Vsus enim non abusus legatus est. Ea sunt inter se cōtraria. Ab adiūctis, si ea mulier testamentū fecit, quæ se capite nunq̄; dimittit, nō uidetur ex edicto Prætoris secundū eas tabulas possessio dari: adiūgitur enim ut secundū seruorū, secundū exulū, secundū puerulorū tabulas possessio uideatur ex edicto dari. Ab antecedētibus aut, et consequētibus, et repugnātibus, hoc modo. Ab antecedētibus, si uiri culpa factū est diuortū, etsi mulier nunciū remisit, tamen pro liberis manere nihil oportet. A consequētibus, si mulier tū fuisset nupta cū eo, cui cōnubij ius nō esset, nunciū remisit, quoniā qui nati sunt patrē nō sequuntur, pro liberis manere nihil oportet. A repugnātibus, si pater familiās uxori ancillarū usum fructū legauit à filio, neq; à secundo hærede legauit, mortuo filio mulier usum fructū non amittet. Quod enim semel testamento alicui datū est, id ab eo inuito cui datum est auferri non potest: repugnat enim recte accipere, & inuitum reddere. Ab efficientibus causis, hoc modo, Omnibus est ius parietē directum ad parietem cōmunem adiungere, uel solidum, uel fornicatum. At si quis in pariete cōmuni demoliendo damni infecti promiserit, non debet præstare quod fornix uitij fecerit. Nō enim eius uitio qui demolitus est, damnum factum est: sed eius operis uitio, quod ita ædificatum est.

ut suspendi non possit. Ab effectis rebus, hoc modo, Cū
 mulier uiro in manū conuenit, omnia quæ mulieris fue-
 runt, uiri fiunt dotis nomine. Ex cōparatione autē
 omnia ualēt, quæ sunt eiusmodi, Quod in re maiore ual-
 let, ualeat in minore, ut si in urbe fines non reguntur,
 neq; aqua in urbe arceatur. Itē contrā, Quod in minore
 ualeat, ualeat in maiore, licet idem exemplū conuertere.
 Item, Quod in re pari ualeat, ualeat in hac, quæ par est,
 ut quoniam usus autoritas fundi biennium est, sit etiam
 ædium. At in lege ædes non appellantur, & sunt cæter-
 rarum omnium, quarū annuus est usus: ualeat æquitas,
 quæ paribus in causis paria iura desiderat. Quæ autē
 extrinsecus assumuntur, ea maxime ex autoritate dur-
 eantur. Itaq; Græci tales argumentationes à τῶν ἄλλων
 tant, id est, artis expertes: ut si ita respondeat, Quoniam
 Publius Scæuola id solum esse ambitus ædium dixerit,
 quantum parietis communis tegendi causa tectū profi-
 ceretur, ex quo in tectum eius ædeis qui porrexisset,
 aqua deflueret, id tibi ius uideri. His igitur locis qui sunt
 expositi, ad omne argumentum reperendum tanquam
 elementis quibusdam significatio & demonstratio datur.
 Vtrū igitur haftenus satis est: tibi quidē tan acuto
 & tam occupato puio. Sed quoniam auuidum hominem
 ad has discendi epulas recepi, sic accipiam, ut reliquiarū
 sit potius aliquid, quā te hinc patiar non satiatum dis-
 scedere. Quando ergo unusquisq; eorum locorum quos
 exposui, sua quædam membra habet, ea quā subtilis-
 sime persequamur, & primum de ipsa diffinitione dic-
 catur. Diffinitio est oratio, quæ id quod diffinitur, ex-
 cat quid

eat quid sit. Diffinitionū autem duo sunt genera prima.
 Vnum, earum rerum quæ sunt, alterū earum quæ intel-
 liguntur. Esse ea dico, quæ cerni tangi ūe possunt, ut fun-
 dum, ædes, parietem, stillicidium, mancipium, pecudem,
 supellectilem, penus, et cætera, quo ex genere quædam
 interdum nobis diffinienda sunt. Nō esse rursus ea dico,
 quæ tangi demonstrari ūe non possunt, cerni tamen ani-
 mo atq; intelligi possunt: ut si usucapionem, si tutelam,
 si gentem, si agnationem diffinias, quarum rerum nullū
 subest quasi corpus, est tamen quædam conformatio in-
 signita & impressa intelligentia, quam notionem uoco:
 ea sepe in argumentando diffinitione explicanda est.
 Atq; etiam diffinitiones, aliæ sunt partitionum, aliæ di-
 uisionum. Partitionum, cum res ea, quæ proposita est,
 quasi in membra discerpitur: ut si quis ius ciuile dicat id
 esse, quod in legibus, Senatusconsultis, rebus iudicatis,
 iurisperitorum autoritate, edictis magistratum, more,
 antiquitate consistat. Diuisionum autem diffinitio for-
 mas omnes complectitur, quæ sub eo genere sunt, quod
 diffinitur, hoc modo, Abalienatio est eius rei quæ man-
 cipi est, aut traditio alteri nexu, aut in iure cæsisio, inter
 quos ea iure ciuili fieri possunt. Sunt et alia genera dif-
 finitionum, sed ad huius libri institutum illa nihil perti-
 nent: tantum est dicendum, qui sit diffinitionis modus.
 Sic igitur ueteres præcipiunt, cū sumpsferis ea quæ sunt
 ei rei quam diffinire uelis, cum alijs communia, usq; cō-
 persequi, dum proprium efficiatur, quod nullam in aliā
 rem trāsferri possit. Ut hoc, Hæreditas est pecunia, com-
 mune adhuc, multa enim genera sunt pecuniæ. Adde
 quod

quod sequitur, quæ morte alicuius ad quempiam peruenit, nondum est diffinitio. Multis enim modis sine hereditate teneri mortuorum pecuniæ possunt. Vnum adde uerbum, iure, iam à cõmunitate res disiuncta uidebitur, ut sit explicata diffinitio sic, Hereditas est pecunia, quæ morte alicuius ad quempiam peruenit iure. Nondum est satis: adde, nec ea aut legata testamento, aut possessione retenta, confectum est. Itemq; ut illud, Centiles sunt, qui inter se eodem nomine sunt. Non est satis, Qui ab ingenuis oriundi sunt. Ne id quidem satis est, Quorum maiorum nemo seruitutem seruiuit. Abest etiam nunc, Qui capite non sunt diminuti: hoc fortasse satis est. Nihil enim uideo Scæuolam pontificem ad hanc diffinitionem addidisse. Atque hæc ratio ualeat in utroque genere diffinitionum, siue id quod est, siue id quod intelligitur, diffiniendum est. Partitionum autem & diuisionum genus quale esset ostendimus, sed quid inter se differant, plerumque dicendum est. In partitione quasi membra sunt, ut corporis caput, humeri manus, latera, crura, pedes & cætera. In diuisione formæ sunt, quas Græci *εἶδη* uocant, nostri si qui hæc forte tractant, species appellant non pessime id quidem, sed inutiliter ad mutandos casus in dicendo. Nolim enim ne si latine quidem dici possit, specierum & speciebus dicere, et sæpe his casibus utendum est: at formis & formarum uelim. Cum autem utroque uerbo idem significetur, commoditatem in dicendo non arbitror negligendam. Genus & formam diffiniunt, hoc modo. Genus est notio, ad plures differentias perti-
nens. Forma est notio, cuius differentia ad caput *γενε*
*μεν*is.

neris, & quasi fontem referri potest. Notionem apelo, quod Græci tum ἰννοια, tum πρόληψις dicunt. Ea est insita & antè percepta cuiusq; formæ cognitio. eno-
 dationis indigens. Formæ igitur junctæ hæ, in quas genus sine ullius prætermisione diuiditur, ut si quis ius in legem, morem, æquitatē diuidat. Formas qui putat idem esse quod partes, confundit artem, & similitudine quadam conurbatus non satis acute, quæ sunt secernenda, distinguit. Sæpe etiã diffiniunt & oratores & poëtæ per translationes uerbi ex similitudine cum quadam suauitate. sed ego à uestris exemplis nisi necessariò non recedam. Solebat igitur Aquilius Collega & familiaris meus cum de litioribus ageretur, quæ omnia publica esse uultis, quærentibus ijs ad quos id pertinebat, quid esset litus, ita diffinire, qua fluctus eluderet. hoc est quasi qui adolescentiam florem ætatis, senectutem occasum uitæ uelit diffinire. Translatione enim utens discedebat à uerbis proprijs rerum ac suis. Quod ad diffinitiones attinet, hæcenus: reliqua uideamus. Partitione autem sic utèdum est, nullam ut partem relinquant, ut si partiri uelis tutelas, inscienter facias, si ullam prætermittas. At si stipulationum aut iudiciorum formulas partiri, non est uitiosum in re infinita prætermittere aliquid. Quod idè in diuisione uitiosum est. Formarū enim certus est numerus, quæ cuiq; generi subiiciantur. Partitiõ distributio sæpe est infinitior, tanquam riuorum à fonte deductio. itaque in oratorij; artibus quæstionis genere proposu, quot eius formæ sint, subiungitur absolute ac cum de ornamentis uerborum, sententiarumque

præcipitur, quæ uocantur σχήματα, non sit idem. Res enim est infinitior, ut ex hoc quoque intelligatur, quod uelimus inter partitionem & diuisionem interesse. Quam enim uocabula propè idem ualere uideantur, tamen quia res differēbant, nomina rerum distare uoluerunt. Multa enim ex notatione sumuntur; ea est autem cum ex ui nominis argumentum elicitur, quam Græci ἰτυμολογίαν uocant, id est, uerbum ex uerbo ueriloquū. Nos autem nouitatem uerbi non satis apti fugientes, Genus hoc notationem appellamus, quia sunt uerba rerum nota. Itaque hoc idē Aristoteles σύμβολον appellat, quod latine est nota. Sed cum intelligitur quid significetur, minus laborandum est de nomine. Multa igitur in disputando notatione eliciuntur ex uerbo, ut cum quaeritur Postliminium quid sit, non dico quæ sint Postliminij. Nā id caderet in diuisionē, quæ talis est. Postliminio redeūt hæc, homo, nauis, mulus clitellarius, equus, equa, quæ frena recipere solet. Sed cum ipsius Postliminij uis quaeritur, & uerbum ipsum notatur, in quo Seruius nosster (ut opinor) nihil putat esse notandum nisi post, & liminium illud productionem esse uerbi uult, ut in finitimo, legitimo, & deditimo, non plus inesse timum, quàm in mediullio tullium. Scæuola autem Publij filius iunctū putat esse uerbum, ut sit in eo & post, & limen: ut quæ à nobis alienata sunt, cum ad hostem peruenerint, & ex suo tanquam limine exierint, hinc cum redierint post ad idem limen, postliminio uideantur rediisse. Quo in genere etiam Mancinij causa defendi potest, postliminio rediisse, deditum non esse, quoniā non sit receptus. Nam

neq; deditioem, neq; donationem sine acceptione intel-
 ligi posse. Sequitur is locus qui constat ex ijs rebus, quæ
 quodammodo affectæ sunt ad id de quo ambigitur, quæ
 modo dixi in plures partes distributum. Cuius primus
 est locus ex coniugatione, quam Græci συνίτια uocāt.
 finitimus notationi, de qua modo dictum est: ut si aquā
 pluuiam eam modo intelligeremus, quam imbrī colles-
 tam uideremus, ueniret Mutus, qui quia cōiugata uer-
 ba essent pluuiā & pluendo, diceret omnem aquā oportere
 arceri, quæ pluendo creuisset. Cum autem à genere
 ducetur argumentum, non erit necesse id usque à capite
 arcessere: sæpe etiā citrà licet, dummodo suprā sit quod
 sumitur, quā id ad quod sumitur, ut aqua pluuiā ultir-
 mo genere ea est, quæ de cœlo ueniens crescit imbrī, sed
 propiore loco in quo quasi ius arcendi cōtinetur. Genus
 est aqua pluuiā nocens: eius generis formæ, loci uitio et
 manu nocens: quarū altera iubetur ab arbitro coerceri,
 altera non iubetur. Commode etiā tractatur hæc argu-
 mentatio, quæ ex genere sumitur, cū ex toto persequare
 partes hoc modo, si dolus malus est cum aliud agitur,
 aliud simulatur, enumerare licet quibus id modis fiat:
 deinde in eorum aliquem id quod arguas dolo malo fac-
 tum includere: quod genus argumenti in primis firmū
 uideri solet. Similitudo sequitur, quæ late patet: sed ora-
 toribus et philosophis magis quā uobis. Etsi enim om-
 nes loci sunt omnium disputationum ad argumenta sup-
 pedanda, tamen alijs disputationibus abundantius oc-
 currunt, alijs angustius. Itaq; genera tibi nota sint, ubi
 autem his uitare quæstiones ipsæ te admonebunt. Sunt

enim similitudines, quæ ex pluribus collationibus perueniunt quò uolūt, hoc modo, Si tutor fidē præstare debet, si socius, si cui mandaris, si qui fidutiam accepit, debet etiã procurator. Hæc ex pluribus perueniens quò uult, appellatur inductio, quæ Græce παραγωγή nominatur, quia plurimū est usus in sermonibus Socrates. Alterum similitudinis genus collatione sumitur, cū una res unipar pari comparatur hoc modo, Quemadmodū si in urbe de finibus controuersia est, quia fines magis agrorū uidentur esse q̄; urbis, finibus regendis adijcere arbitriū possis: sic si aqua pluuia in urbe nocet, quoniã res tota magis agrorū est, aquæ pluuiæ arcendæ adijcere non possis arbitriū. Ex eodē similitudinis loco etiã exempla sumūtur, ut Crassus in Curiana caussa exēplis plurimis usus est, agens de eo qui testamento sic hæredē instituisset, ut si filius natus esset in decē mensibus, isq̄; mortuus priusq̄; in suam tutelam uenisset, secundus hæres hæreditatē obtinisset: quæ cōmemoratio exēplorū ualuit, eaq̄; uos in respondēdo uti multū soletis. Ficta etiã exempla similitudinis habēt uim: sed ea oratoria magis sunt q̄; uersa, quanq̄; uti etiã uos soletis, sed hoc modo, Finge mūcipio aliquē dedisse id quod mancipio dari nō potest, nū idcirco id eius factū est qui accepit: aut nū is qui mancipio dedit, ob eā rem, se ulla re obligauit? In hoc genere oratoribus et philosophis concessum est, ut muta etiã loquātur, ut moriui ab inferis excutētur, aut aliquid quod fieri nullo modo possit, augendæ rei gratia dicatur, aut minuendæ, quæ Hyperbole dicitur, et multa mirabilia alia. Sed latior est campus illorum, eisdem tamen ex locis, ut

eis (ut antè dixi) & in maximis & in minimis quæstio-
 nibus argumenta ducuntur. Sequitur similitudinè diffe-
 rentia rei maxime contraria superiori: sed eiusdem dissi-
 mile et simile inuenire, eius generis hæc sunt. Nō quem-
 madmodum quod mulieri debeas recte, ipsi mulieri sine
 tutore autore soluas, ita quod aut pupillæ aut pupillo
 debeas, recte possis eodem modo soluere. Deinceps locus
 est qui à contrario dicitur. Contrariorum autem genera
 sunt plura. Vnum eorum quæ in eodem genere plurimã
 differunt: ut sapientia & stultitia. Eodem autem gener-
 re dicuntur, qui propositis occurrunt tanquam è regio-
 ne quædam contraria, ut celeritati tarditas, non debilitas,
 ex quibus contrarijs argumenta talia existunt. Si
 stultitiam fugimus, sapientiam sequamur, & bonitatem,
 si malitiam. Hæc quæ ex eodem genere contraria
 sunt, appellantur aduersa. Sunt enim alia contraria,
 quæ priuantia licet appellemus Latine, Græce appellan-
 tur *συνεπικα*. Præpositio enim in, priuat uerbū à ui-
 quam haberet si, in, præpositum nō fuisset: ut dignitas,
 indignitas, humanitas inhumanitas, & cætera generis
 eius. Quorum tractatio est eadem quæ superiorum, quæ
 aduersa dixi. Nam alia quoq; sunt contrariorū genera,
 uelut ea quæ cum aliquo conferuntur, ut duplū simplū,
 multa pauca, longum breue, maius minus. Sunt etiam
 ualde contraria alia, quæ appellantur negantia, ea à
 Græci, contraria aientibus, ut si hoc est, illud
 non est. Quid enim opus exemplo est: tantum intelli-
 gatur argumento quærendo, contrarijs omnibus con-
 traria non conuenire. Ab adiunctis autem posui eo-
 quidem

quidem exemplo paulò ante, multa scilicet adiungi, quæ
 suscipienda essent, si statuissimus ex edicto Prætoris ser-
 uandum eas tabulas possessionem dari, quas is instituis-
 set, cui testamenti factio nulla esset. Sed locus hic magis
 ad coniecturales causas, quæ uersantur in iudicijs, ua-
 let: cum quaeritur quid aut sit, aut euenerit, aut futurum
 sit, aut quid omnino fieri possit. Ac loci quidē ipsius for-
 ma talis est. Admonet autē hic locus, ut quaeratur quid
 ante rem, quid cum re, quid post rem euenerit. Nihil hoc
 ad ius, ad Ciceronem inquit Gallus noster, si quis ad-
 eum tale quid retulerat, ut de facto quaerereur. Tu ta-
 men patiēre nullum à me artis institutæ locum præter-
 riri, ne si nihil nisi quod ad te pertineat, scribendum pu-
 taris, nimium te amare uideare. Est igitur magna ex
 parte locus hic oratorius, nō modo non iuriconsultorū,
 sed ne philosophorum quidem. Ante rem enim quaerun-
 tur, quæ talia sunt, apparatus, colloquia, locus, consiliu-
 ritum conuiuium. Cum re autem pedum crepitus, stre-
 pitus hominum, corporum umbræ, et si quid eiusmodi.
 At post rem, rubor, pallor, titubatio, et si qua alia signa
 conturbationis et consciētiae: præterea restinctus ignis,
 gladius cruentus, cæteraq; quæ suspitionem facti possunt
 mouere. Deinceps est locus dialecticorū proprius ex con-
 sequentibus & antecedentibus, & repugnantibus, qui
 etiam ab adiunctis longe diuersus est. Nam adiuncta, de
 quibus paulò ante didum est, non semper eueniunt, con-
 sequentia autem semper. Ea enim dico consequentia,
 quæ rem necessariò consequuntur. Itemq; & anteceder-
 tia, & repugnantia: quicquid enim antecedit quamque
 rem,

rem, id cohæret cum re necessariò: & quicquid repugnat, id eiusmodi est, ut cohærere nunquam possit. Cum tripertito igitur distribuatur locus hic in consecutionem, antecessionem, repugnantiam, reperiendi argumenti locus simplex est, tractandi triplex. Nā quid interest, cum hoc sumpseris, pecuniam numeratam mulieri deberi, cum sit omne argentum legatum, utrum hoc modo cōcludas argumentum: Si pecunia signata argentum est, legata est mulieri: est autem pecunia signata argentum, legata igitur. An illo modo: Si numerata pecunia non est legata, non est numerata pecunia argentum: est autē numerata pecunia argentum, legata igitur est. An illo modo: Non est legatum argentum est, & non est legata numerata pecunia: legatum autem argētum est, legata igitur numerata pecunia est. Appellant autem dialectici eam conclusionem argumenti, in qua cum primū sumpseris, consequitur id quod annexum est, primum conclusionis modum. Cum id quod annexum est negaris, ut id quoque cui fuerit annexum, negandum sit: secundus appellatur concludendi modus. Cum autem aliqua coniuncta negaris, & his alia negatio rursus adiungitur, & ex his primum sumpseris, ut quod relinquitur tollendum sit, is tertius appellatur conclusionis modus. Ex hoc illa rhetorū sunt ex contrarijs conclusa, quæ ipsi Enthymemata appellant: non quod non omnis sententia proprio nomine Enthymema dicatur, sed ut Homerus propter excellentiam commune poetarum nomen efficit apud Græcos suum, sic cum omnis sententia enthymema dicatur, quia videtur ea quæ ex cōtrarijs conficiatur acutissima, sola proprie

proprie nomen cōmune possidet. Eius generis hæc sunt.
 Hunc metuere, alterū in metu nō ponere. Eam quam ni-
 hil accusas damnas: bene quam meritiū esse autumas, di-
 cis male mereri. Id quod scis, prodest nihil, id quod nes-
 scis, obest. Hoc disserendi genus attingit omnino uestras
 quoq; in respondendo disputationes: sed philosophorum
 magis, quibus est cum oratoribus illa ex repugnantibus
 sententijs cōmunis conclusio, quæ à dialecticis tertius mo-
 dus, à rhetoribus: Enthymema nuncupatur. Reliqui dia-
 lecticorum modi plures sunt, qui ex disiunctionibus con-
 stant: aut hoc, aut illud: hoc autem, non igitur illud. Itēq;
 aut hoc, aut illud: non autem hoc, illud igitur. Quæ con-
 clusiones idcirco ratæ sunt, quod in disiunctione plus uno
 uerum esse nō potest. Atq; ex ijs conclusionibus, quas su-
 præ scripsi, prior quartus, posterior quintus à dialecticis
 modus appellatur. Deinde addūt cōiunctionū negantiā,
 sic, Non et hoc est & illud: hoc aut, non igitur illud: hic
 modus est sextus. Septimus aut, nō et hoc et illud: nō aut
 hoc, illud igitur. Ex his modi cōclusiones innumerabiles
 nascūtur, in quo est ferè tota dialectica. Sed ne eæ quidē
 quas exposui, ad hanc institutionē necessariæ. Proximus
 est locus rerum efficiētium, quæ causæ appellantur:
 deinde rerum effectarum ab efficiētibus causis. Harū
 exempla, ut reliquorum locorum, paulò ante exposui,
 & quidem ex iure civili, sed hæc patent latius. Causarū
 rum igitur genera duo sunt. Vnum, quod ui sua id quod
 sub ea subiectum est, certe efficit, ut ignis accendit. Alter
 rum, quod naturam efficiendi non habeat, sed sine quo
 effici nō possit: ut si quis æs, causam statuæ uelit dicere,
 quod

quod sine eo nõ possit effici. Huius generis caussarũ sine quo non efficitur, alia sunt quieta, nihil agentia, stolidæ quodammodo, ut locus, tempus, materia, ferramentũ, et cetera generis eiusdẽ. Alia autẽ præcursionẽ quandam adhibet ad efficiendũ, et quædã afferunt per se adiuventia, etsi nõ necessaria, ut amor congressio causam attulerit, amor flagitio. Ex hoc genere caussarũ ex æternitate pendentium fatũ à Stoicis nectitur. Atq; ut earũ caussarũ sine quibus effici nõ potest, genera diuisi, sic etiam efficientium diuidi possunt. Sunt enim aliæ caussæ, quæ planè efficiant nulla re adiuuante, aliæ quæ adiuuari uolunt: ut sapiẽtia efficit sapiẽtes sola per se beatos efficiat nec ne sola per se quæstio est. Quare cũ in disputationẽ incidit causa efficiens aliqd necessariũ, sine dubitatione licebit qd efficitur ab ea causa concludere. Cum autẽ erit talis causa, ut in ea nõ sit efficiendi necessitas, necessaria conclusio nõ sequitur. Atq; illud quidẽ genus caussarum quod habet uim efficiendi necessariã, errorẽ asserre non ferẽ solet: hoc autẽ sine quo nõ efficitur, sæpè conurbat. Nõ enim si sine parentibus filij esse nõ possunt, propterea causa fuit in parentibus gignendi necessaria. Hoc igitur sine quo nõ fit, ab eo in quo certe fuit diligenter est separandũ. Illud enĩ est tanq; Vtinã ne in nemore Pelio secus riuibus Cæsa cecidisset abiogna ad terrã trabes: Nisi enim cecidisset abiogna ad terrã rabes, Argo illa facta nõ esset, nec tamẽ fuit in his trabibus efficiendi uis necessaria. At cum in Aiactis nauim crispisulcans igneũ fulmen iniecit, inflamatur nauis necessariũ. Atq; etiã est caussarũ dissimilitudo, quod alia sunt, ut sine ulla appetitione animi

animi, sine uoluntate, sine opinione suum quasi opus efficiant, uelut omne intereat, quod ortum est. Aliæ autem aut uoluntate efficiuntur, aut perturbatione animi, aut habitu, aut natura, aut arte, aut casu. Voluntate, ut tu cū hunc libellum legis. Perturbatione, ut si quis euentuum horum temporum timeat. Habitu, ut facile & citò irascatur. Natura, ut uitiū in dies crescat. Arte, ut bene pingat. Casu, ut prospere nauiget. Nihil horum sine causa, nec quicquam omnino, sed huiusmodi causæ non necessariæ. Omnium autem causarum in alijs inest constantia, in alijs nõ inest. In natura & in arte constantia est, in cæteris nulla. Sed tamen earum causarum quæ non sunt constantes, aliæ sunt perspicuæ, aliæ latent. Perspicuæ sunt, quæ appetitionem animi, iudiciumq; tangunt. Latent, quæ subiectæ sunt fortunæ. Cum enim nihil sine causa fiat, hoc ipsum est fortunæ, euentus obscura causa, quæ latenter efficitur. Etiam ut ea quæ fiūt, partim sint ignorata, partim uoluntaria. Ignorata, quæ necessitate effecta sunt. Voluntaria, quæ consilio. Quæ autem fortuna, uel ignorata uel uoluntaria. Nam iacere telū, uoluntatis est: ferire quem nolueris, fortunæ. Ex quo aries ille subiicitur in uestris actionibus, si telū manu fugit, magis quàm iecit. Cadunt in ignoracionem atq; imprudentiam perturbationes animi, quanquam sint uoluntariæ (obiurgatione enim & admonitione deijciuntur) tamen habent tantos motus, ut ea quæ uoluntaria sunt, aut necessaria interdum, aut certe ignorata uideantur. Toto igitur loco causarum explicato, ex earum differentia in magnis quidem causis uel oratorum, uel philo-
 sophorum

Sophorum magna argumentorū suppetit copia. In uer-
 bis autem si non uberior, at fortasse subtilior. Priuata
 enim iudicia maximarum quidem rerum, in iurisconsul-
 torum mihi uidentur esse prudentia. Nam & adsunt
 multum, & adhibētur in consilio, & patronis diligen-
 tibus ad eorum prudentiam confugientibus hastas mini-
 strant. In omnibus igitur ijs iudicijs, in quibus ex fide
 bona est additū, plurimus earū usus est. Vbi uero etiam
 ut inter bonos bene agi oportet, in primisq; in arbitrio
 rei uxoriæ, in quo est quid æquius, melius parati esse
 debēt. Illi enim dolum malum, illi fidem bonam, illi æ-
 quum bonum, illi quid socium socio, quid eum qui nego-
 cia aliena curasset, ei cuius ea negocia fuissent, quid
 eum qui mandasset, eum tē cui mandatū esset, alterū al-
 teri præstare oporteret, quid uirū uxori, quid uxorem
 uiro, tradiderunt. Licebit igitur diligenter cognitis ar-
 gumentorum locis, non modo oratoribus & philosop-
 his, sed iuris etiam peritis copiose de consultationibus
 suis disputare. Coniunctus huic causarum loco locus il-
 le est, qui efficitur ex causis. Vt enim causa quid sit effe-
 ctum indicat, sic quoque effectum est, quæ fuerit causa, de-
 monstrat. Hic locus suppetitare solet oratoribus & poë-
 tis, sæpe etiam philosophis, sed ijs qui ornate & copiose
 se loqui possunt, mirabilem copiam dicendi, cum denun-
 ciant quid ex quacūq; re sit futurum. Causarum enim co-
 gnitio, cognitionem euentorum facit. Reliquus est com-
 parationis locus, cuius genus et exemplum supra posi-
 tum est, ut cæterorum, nunc explicanda tractatio est.

Comparantur igitur ea quæ aut maiora, aut minorâ,
aut paria dicuntur, in quibus spectantur hæc, numerus,
species, uis, quædam etiâ ad res aliquas affectio. Nume-
ro sic comparabuntur, ut plura bona paucioribus bonis
anteponantur, pauciora mala malis pluribus, diuturnio-
ra bona breuioribus, longe et late peruagata angustis;
ex quibus plura bona propagentur, quæq; plures inui-
tentur, & faciant. Specie autem comparantur, ut ante-
teponantur quæ propter se expetenda sunt, ijs quæ pro-
pter aliud, & ut innata atq; insita assumptis & aduen-
titijs, integra contaminatis, iucunda minus iucundis, ho-
nesta ipsis etiam utilibus, procliuia laboriosis, necessa-
ria non necessarijs, sua alienis, rara uulgaribus, deside-
rabilia ijs quibus facile carere possis, perfecta inchoatis
tota partibus, ratione utentia rationis expertibus, uolun-
taria necessarijs, animata inanimatis, naturalia nõ nat-
uralibus, artificiosa non artificiosis. Vis autem in cõ-
paratione sic cernitur, efficiens causa grauior quàm nõ
efficiens, quæ seipsis contenta sunt meliora, quàm quæ
egent alijs, quæ in nostra quàm quæ in aliorũ potestate
sunt, stabilia incertis, quæ eripi nõ possunt, ijs quæ possi-
pium commoda maiora quàm reliquorum, itemq; quæ
iucundiora, quæ pluribus probata, quæ ab optimo quor-
que laudata. Atq; ut hæc in hac comparatione melior-
ra, sic deteriora quæ ijs sunt contraria. Parium autem
comparatio nec elationem habet, nec submissionem: est
enim æqualis. Multa autem sunt quæ æqualitate ipsa
comparantur.

comparantur, quæ ita ferè concluduntur, si consilio ius
 ware ciues & auxilio, æqua in laude ponendum est, pa-
 ri gloria debent esse ijs qui consulūt, & ijs qui defendūt
 ut quod primū est, quod sequitur igitur. Perfecta est or-
 minis agnmentorum inueniendorum præceptio, ut cum
 profectus sis à diffinitione, à partitione, à notatione, à
 coniugatis, à genere, à forma, à similitudine, à differen-
 tia, à contrarijs, ab adiunctis, à consequentibus, ab an-
 tecedētibus, à repugnātibus, à causis, ab effectis, à com-
 paratione maiorū, minorū, parium, nulla præterea ser-
 des argumenti quærenda sit. Sed quoniam ita à princī-
 pio diuisimus, ut alios locos diceremus, in eo ipso de quo
 ambigitur, hæere, de quibus satis est dictum: alios assu-
 mi extrinsecus, de ijs pauca dicamus, & si ea nihil om-
 nino ad uestras disputationes pertinēt, sed tamen totans
 rem perficiamus, quandoquidem cœpimus. Neq; enim
 tu is es, quem nihil nisi ius ciuile delectet: & quoniam
 ad te hæc ita scribuntur, ut etiam in aliorum manus sint
 uentura, detur opera, ut quamplurimum ijs, quos recte
 studia delectāt, prodesse possimus. Hæc ergo argumen-
 tatio, quæ dicitur artis expertis, in testimonio posita est.
 Testimoniū aut nunc dicimus, omne quod ab aliqua re
 externa sumitur ad faciendam fidem. Persona aut non
 qualiscunq; testimonij pōdus habet: ad faciendam enim
 fidem autoritas quæritur. Sed autoritatem, aut natura,
 aut tēpus affert. Naturæ autoritas in uirtute inest ma-
 xime. In tempore autem multa sunt quæ afferant au-
 toritatem, ingenium, opes, ætas, fortuna, ars, usus,

& necessitas.

*neceſſitas, eōcuſſio etiā nōnunquā rerū fortuitarū. Nam
 & ingenioſos et opulētos, et ætatis ſpatio probatos di-
 gnos quibus credatur putāt: nō recte fortaiſſe, ſed uulgi
 opinio mutari uix poteſt, ad eamq; omnia dirigunt, &
 qui indicant, et qui exiſtimāt. Qui enim his rebus quas
 dixi, excellunt, ipſa uirtute uidentur excellere. Sed reli-
 quis quoq; rebus, quas modo numerauī, quanquam in iſs
 nulla ſpecies uirtutis eſt, tamen interdum confirmatur
 fides, ſi aut ars quædam adhibetur, magna enim eſt uis
 ad perſuadendum ſcientiæ aut uſus. Plerunq; enim cre-
 ditur iſs qui experti ſunt. Facit etiam neceſſitas fidem,
 quæ tum à corporibus, tum ab animis naſcitur. Nam et
 uerberibus torti, & igni fatigati quæ dicunt, ea uide-
 tur ueritas ipſa dicere: & quæ à perturbationibus anī-
 mi ſunt, dolore, cupiditate, iracundia, metu, quia neceſ-
 ſitatis uim habent, aſſerunt autoritatem & fidem. Cur-
 ius generis etiam illa ſunt, ex quibus nomunquā uerum
 inuenitur, pueritia, ſomnus, imprudentia, uinolentia, in-
 ſania. Nā & pueri ſæpe indicauerunt aliquid, ad quod
 pertineret ignari: & per ſomnum, uinū, inſaniam, mul-
 ta ſæpe patefacta ſunt. Multi etiam in res odioſas im-
 prudentes inciderunt, ut Staterio nuper accidit, qui ea
 locutus eſt bonis uiris ſubauſcultantibus pariete inter-
 poſito, quibus patefactis, in iudiciumq; prolatis, rei capi-
 talis iure damnatus eſt. Huic ſimile quiddam de Lacedæ-
 monio Pausania accepimus. Concuſſio aut fortuitorum
 talis eſt, ut ſi interuentum eſt caſu, cum aut ageretur ali-
 quid quod proferēdum non eſſet, aut diceretur. In hoc
 genere*

genere etiam illa est in Palemedem cōiecta suspitionum
 proditiōnis multitudo, quod genus refutare interdum
 ueritas uix potest. Huius etiam generis est fama uulgi
 quoddam multitudinis testimoniū. Quæ autem uirtutis
 fidem faciunt, ea bipertita sunt. Ex quibus alterum na-
 tura ualet, alterum industria. Deorum enim uirtus natu-
 ra excellit, hominum autem industria. Diuina hæc fe-
 rē sunt testimonia. Primum orationis, oracula enim ex
 eo ipso appellata sunt, quod inest his deorum oratio. De
 inde rerū, in quibus insunt quasi opera diuina quædā.
 Primum ipse mundus, eiusq; omnis ordo & ornatus:
 deinceps aërei uolatus auium atq; cantus: deinde eius-
 dem aëris sonitus & ardores, multarumq; rerū in ter-
 ra portenta, atque etiam per exta inuenta præsensio. A
 dormientibus quoq; multa significata uisis, quibus ex
 locis sumi interdum solent ad fidem faciendam testimo-
 nia deorum. In homine uirtutis opinio ualet plurimū.
 Opinio autem est, non modo eos uirtutem habere qui ha-
 bent, sed eos etiam qui habere uideantur. Ita q; quos in-
 genio, quos studio, quos doctrinæ præditos uident, quos
 rumq; uitam constantem & probatam, ut Catonis, Læ-
 lii, Scipionis, aliorumq; plurium, uentur eos esse quales
 se ipsi uelint. Nec solum eos censent tales esse qui in ho-
 noribus populi, atq; in rep. uersantur, sed et oratores et
 philosophos, & poëtas, & historicos, ex quorum et di-
 ctis & scriptis, sæpe autoritas petitur ad faciendam fi-
 dem. Expositis omnibus argumentandi locis, illud pri-
 mum intelligendum est, nec ullam esse disputationem, in

qua non aliquis locus incurrat, nec ferè omnes locos inci-
 cidere in omnem quæstionem, et quibusdam quæstionibus
 alios, quibusdam esse alios aptiores locos. Quæ-
 stionum duo sunt genera, alterum infinitum, alterum defi-
 nitum. Definitum est, quod ἁπλοῦς Græci, nos causam.
 Infinitum, quod διόρισι illi appellant, nos propositū pos-
 sumus nominare. Causa certis personis, locis, temporis
 bus, actionibus, negocijs cernitur, aut in omnibus, aut in
 plerisq; eorum. Propositum autem in aliquo eorum, aut
 in pluribus, nec tamen in maximis. Itaq; propositū pars
 causæ est. Sed omnis quæstio earū aliqua de re est, quibus
 causæ continentur, aut una, aut pluribus, aut nōnun-
 quam omnibus. Quæstionum autem quacūq; de re sint,
 duo sunt genera, unum cognitionis, alterum actionis.
 Cognitionis sunt hæc, quarū finis est scientia. Ut si quæ-
 ratur à natura ne ius profectū sit, an ab aliqua quasi cō-
 ditione hominum & passione. Actionis autem huiusmodi
 exempla sunt, Sit ne sapientis ad rem publicam accer-
 dere. Cognitionis quæstionis tripertitæ sunt, cum an sit,
 aut quid sit, aut quale sit, quæritur. Horum primum con-
 cernitur, secundum diffinitione, tertium iuris & iniuriæ
 distinctione explicatur. Cōcernitur ratio in quatuor par-
 tes distributa est. Quarum una est, cum quæritur, sit ne
 aliquid. Altera, unde ortum sit. Tertia, quæ id causa esse
 erit. Quarta, in qua de mutatione rei quæritur, sit nec
 ne sit. Ecquidnam honestū sit, ecquid æquum re uera,
 an hæc tantum opinione sint? Vnde autem sit ortum, ut
 cum quæritur natura an doctrina possit effici uirtus.

Causa

Causa autem efficiens sic, ut cum quæritur, quibus re-
 bus eloquentia efficiatur. De commutatione sic, Possit
 ne eloquentia commutatione aliqua conuerti in insans-
 tiam. Cum autem quid sit quæritur, notio explicanda
 est, & proprietates & diuisio & partitio. Hæc enim
 sunt definitioni attributa: additur etiam descriptio, quæ
 Græci *κτὰ παρὰ* uocant. Notio sic quæritur, sit ne id
 æquum quod ei qui plus potest, utile est. Proprietates sic,
 in hominem ne solum cadat, an etiam in belluas & grif-
 tudo. Diuisio & eodem pacto partitio, sic, Tria ne ge-
 nera bonorum sint. Descriptio, qualis sit auarus, qua-
 lis assentator, cæteraq; eiusdem generis, in quibus natu-
 ra & uita describitur. Cum autem quæritur, quale
 quid sit, aut simpliciter quæritur, aut comparate. Sim-
 pliciter, expetenda ne sit gloria, Comparate, præpor-
 tunda ne sit diuitijs gloria. Simplicium tria genera
 sunt, de expetendo fugiendoq; de æquo & iniquo, de
 honesto & turpi. Comparationum autem duo, unum
 de eodem & alio, alterum de maiore & minore. De
 expetendo & fugiendo huiusmodi, Si expetenda di-
 uitiæ, si fugienda paupertas. De æquo & iniquo, Ac-
 quum ne sit ulcisci à quocunq; iniuriam acceperis. De
 honesto & turpi, honestum ne sit pro patria mo-
 ri. Ex altero autem genere quod erat bipertitum, u-
 num est de eodem, & alio, ut si quærat, quid inter-
 sit inter amicum & assentatorem, Regem & tyran-
 num. Alterum de maiore & minore, ut si quærat,

eloquentia ne pluriſ ſit, an iuris ciuiliſ ſcientia. De cog-
 nitionis quaſtionibus haſtenus. Actionis reliqua ſunt,
 quarum duo ſunt genera, unum ad officium, alterum ad
 motu animi uel gignendu, uel ſedandu plane ue tollendu.
 Ad officium ſic, ut cum quaeritur, ſuſcipiendi ne
 ſint liberi. Ad mouendos animos, cum ſiunt cohorta-
 tiones ad defendenda temp. ad gloriam et ad laudem,
 quo ex genere ſunt quaerela, incitatiões, miſerationeſq;
 flebiles, ruruſuſq; oratio, tum iracundiam reſtinguens,
 tum metum eripiens, tum exultantem lætitiã compru-
 mens, tum ægritudinem abſtergens. Hæc cum in propo-
 ſitiſ quaſtionibus genera ſint, eadem in cauſas tranſfer-
 runtur. Loci autem qui ad quaſque quaſtiones accom-
 modati ſunt, deinceps eſt uidendum. Omnes quidem illi
 quos ſupra diximus, ad pleraſq; ſunt, ſed alij ad alias, ut
 dixi, aptiores. Ad cõiecturam igitur maxime apta, quæ
 ex cauſis, quæ ex effectis, quæ ex coniunctis ſumi poſſe
 ſunt. Ad diffinitionem autem pertinet oratio & ſcientia
 diffiniendi. Atq; huic generi finitimum eſt illud, quod
 appellari de eodem & altero diximus: quod genus ſor-
 ma quædam diffinitionis eſt. Si enim quaeratur idem
 ne ſit pertinacia & perſeuerantia, diffinitionibus iudic-
 andum eſt. Loci autem cõuenient in eius generis quaer-
 ſtionem, conſequentes, antecedentes, repugnantem, ad
 iunctis etiam duobus iſ qui ſumuntur ex cauſis & ef-
 fectis. Nam ſi hanc rem illa ſequitur, hanc non ſequitur:
 aut ſi huic rei illa antecedit, huic non antecedit: aut ſi
 huic rei repugnat, illi non repugnat: aut ſi huic rei hæc,
 illius

Alius alia causa est: aut si ex alio hoc, ex alio illud esse-
 rum est: ex quouis horum id de quo quæritur, idem no-
 an alius sit, inueniri potest. Ad tertium genus quæstio-
 nis in quo quale sit, quæritur, in comparationem ea cas-
 dunt, quæ paulo antè in comparationis loco enumerat-
 ta sunt. In id autem genus, in quo de expetendo fur-
 giendoq; quæritur, adhibentur ea quæ sunt aut animi
 aut corporis, aut externa, uel commoda uel incōmoda.
 Itemq; cum de honesto turpiq; quæritur, ad animi bon-
 na uel mala, omnis dirigenda oratio est. Cum autem
 de æquo & iniquo differitur, æquitatis loci colligunt-
 tur: hi cernuntur bipertito, & natura, & instituto.
 Natura partes habet duas, tuitionem sui, & ulciscendi
 ius. Institutio autem æquitatis tripertita est. Vna pars
 legitima est, altera conueniens, tertiã moris uetustate
 confirmata. Atq; etiam rursus æquitas tripertita dici-
 tur esse. Vna ad superos deos, altera ad manes, tertiã
 ad homines pertinere. Prima pietas, secunda sanctitas,
 tertiã iustitia aut æquitas nominatur. De proposito sar-
 tis multa, deinceps de caussa pauciora dicenda sunt.
 Pleraq; enim sunt ei cum proposito cōmunia. Tria sunt
 genera caussarum, Iudicij, Deliberationis, Laudationis.
 Quarum fines ipsi declarant, quibus utendum locis sit.
 Nam iudicij finis est ius, ex quo etiam nomen. Iuris aut-
 tem partes tum expositio, tum æquitas. Deliberandi
 finis utilitas, cuius hæ partes, quæ modo expositæ res-
 rum expetendarum. Laudationis finis honestas, de qua
 nem est antè diu. Sed definitæ quæstiones à suis quor-

que locis quasi proprijs instituuntur in accusatione defensionemq; partita. In quibus existunt hæc genera, ut accusator personam arguat facti, defensor aliquid opponat de tribus: aut non esse factum: aut si sit factum, aliquid eius facti nomen esse: aut iure esse factum, itaq; aut inficialis, aut coniecturalis prima appelletur, definitur uia altera, tertia quamuis molestum nomen hoc sit, iuridicialis uocetur. Harum causarum propria argumenta ex ijs sumpta locis quos exposuimus, in præceptis oratorijs explicata sunt. Refutatio autem accusationis, in qua est depulsio criminis, græce ἀπόρις dicitur, latine appelletur status, in quo primum insistit quasi ad repugnandum congressa defensio. Atq; etiam in deliberationibus & laudationibus ijdem existunt status. Nam & negatur sæpe ea futura quæ ab aliquo in sententia dicta sunt fore, si aut omnino fieri non possunt, aut sine summa difficultate non possunt. In qua argumentatione status coniecturalis existit. At cum aliquid de utilitate, honestate, æquitate differitur, deq; his rebus quæ his sunt contrariæ, incurrunt status aut iuris aut nominis: quod idem contingit in laudationibus. Nam aut negari potest id factum esse quod laudetur, aut non eo nomine efficiendum quo laudator affecerit, aut omnino non esse laudabile quod non recte, non iure factum sit. Quibus omnibus generibus usus est nimis imprudenter Cæsar contra Catonem meum. Sed quæ ex statu contentio efficitur, eam Græci κρισιμωσι uocant: mihi placet id, quoniam quidem ad te scribo, quæ de re agitur uocari

cari. Quibus autem hoc qua de re agitur, continetur,
 hæc continentia uocentur quasi firmamenta defensor
 nis, quibus sublatis defensio nulla sit. Sed quoniã lege
 firmius in controuersia disceptandis esse nihil debet,
 danda est opera, ut legem adiutricem & testem adhibe
 beamus. In qua re alij quasi status existunt noui, qui ap
 pellantur legitimæ disceptationes. Tum enim defendit
 tur non id legem dicere, quod aduersarius uelit, sed a
 liud. Id aut contingit cum scriptum ambiguum est, &
 duæ differentes sententiæ accipi possunt. Tum opponi
 tur scripto uoluntas scriptoris, ut quærat, uerba ne
 plus an sententia ualere debeat. Tum legi lex contra
 ria affertur. Ita sunt tria genera quæ controuersiam in
 omni scripto facere possunt, ambiguum, discrepantia
 scripti & uoluntatis, scriptura cõtraria. Iam hoc pers
 picuum est, non magis in legibus quàm in testamentis,
 in stipulationibus, in reliquis rebus quæ in scripto agun
 tur, posse cõtrouersias easdem existere. Horũ tractatio
 nes in alijs libris explicantur. Nec solũ perpetuæ adior
 nes, sed etiã partes orationis iisdẽ locis adiuuantur, par
 tim proprijs, partim cõmunibus, ut in principijs, quibus
 ut bencuoli, ut dociles, ut attenti sint, qui audiãt, efficiendũ
 est proprijs locis. Itẽq; narrationes, ut ad suos fines sper
 aent, id est ut planæ sint, ut breues, ut euidẽtes, ut credi
 biles, ut moderatæ, ut cũ dignitate. Quæ quanq̃ in tota
 ratione esse debẽt, magis tamen sunt propria narrandi.
 Quæ aut sequitur narrationẽ fides, ea persuadẽdo quor
 diã efficitur, qui ad persuadendũ loci maxime ualeant.

didum

dictum est in ijs, in quibus de omni ratione dicendi diximus. Peroratio autem & alia quædam habet, & maxime amplificationem, cuius effectus hic debet esse, ut aut perturbentur animi, aut tranquillentur, & si ita iam affecti antè sunt, ut audeat eorum motus, aut sedet oratio. Huic generi in quo & misericordia, & iracundia, & odium, & inuidia, et cæteræ animi affectiones perturbantur, præcepta suppeditantur alijs libris, quos poteris mecum legere, cum uoles. Ad id autem quod te uelle senseram, cumulate satisfactum esse debet uoluntati tuæ. Nam ne præterirè aliquid, quod ad argumentum in omni ratione reperiendū pertineret, plura quàm à te desiderata erant, sum complexus, feci quod sæpe liberales uenditores solèt, ut cum ædes fundum ùc uendiderint, rutis cæsis receptis, concedant tamen aliquid emptori. quod ornâdi causa apte, & loco positum esse uideatur. Sic tibi nos ad id quod quasi mancipio dare debuimus, ornamèta quædam uoluimus non debita accedere.

Topicorum libri
finis.

M T C DE PAR
TITIONE ORATORIA DIALOGVS.

Interlocutores Cicer. Filius & Cicer. Pater.

Cicero Filius.

Tudeo, mi pater, latine ex te audire ea quæ mihi tu de ratione dicendi græce tradidisti, si modo tibi est ocium, et si uis. C. Pater, An est mi Cicero, quod ego malim quàm te doctissimū esse? Ocium autem pri-

mum et summum est, quoniam aliquando Roma exeundi potestas data est: deinde ista tua studia uel maximis occupationibus meis anteferrem libenter. C. Filius.

Vis ne igitur ut tu me græce soles ordine interrogare,

sic ego tibi uicissim eisdem de rebus latine interrogem?

C. Pater, sane si placet. Sic enim et ego te meminisse

intelligā quæ accepisti, & tu ordine audies quæ requis

ris. C. F. Quot in partes distribuenda est omnis do

ctrina dicēdis? C. Pater, In tres, C. Filius, Cedo quas?

C. P. Primum in ipsam uim oratoris, deinde in oratio

nem, tum in quæstionem. C. Filius, In quo est ipsa uis?

C. P. In rebus et uerbis: sed et res et uerba inuenienda

sunt et collocanda. Proprie autem in rebus inuenire, in

uerbis eloqui dicitur. Collocare autem etsi est cōmune,

tamen

tamen ad inueniendū refertur. Vox, motus, uultus atque
 omnis actio eloquendi comes est, earumque omnium rerū
 custos est memoria. C. F. Quid orationis, quot sunt
 partes? C. P. Quatuor. Earū duæ ualent ad rem docen-
 dam, narratio & cōfirmatio. Ad impellendos animos
 duæ, principium & peroratio. C. F. Quid quæstior
 quasnā habet partes? C. P. Infinitā, quam consultationē
 appello: & definitā, quam controuersiam nomino.

CICERO FILIUS.

Quoniam igitur primum est inuenire
 oratoris, quid quæret? C. P. Ut inue-
 niat quemadmodū fidem faciat eis,
 quibus uolet persuadere, & quem-
 admodū motū eorū animis afferat.
 C. F. Quibus rebus fides fit? C. P. Ar-
 gumentis, quæ dicuntur ex locis, aut in re ipsa insitis,
 aut assumptis C. F. Quos uocas locose? C. P. Eos in
 quibus latent argumenta. C. F. Quid est argumen-
 tum? C. P. Probabile inuentum ad faciendam fi-
 dem. C. F. Quomodo igitur duo genera ista diuidis?
 C. P. Quæ sine arte putantur, ea remota appello, ut tes-
 timonia. C. F. Quid insita? C. P. Quæ inhaerent in ip-
 sa re. C. F. Et testimoniorum, quæ sunt genera? C. P.
 Diuinum & humanum. Diuinum, ut oracula, ut auspici-
 a, ut uaticinationes, & responsa sacerdotum, aruspici-
 cum, coniecturū. Humanū, quod spectatur ex autoritate
 & ex uoluntate, & ex oratione aut libera aut expres-
 sa; in quo insunt scripta, pacta, promissa, iura, quæ sunt
 C. F. Quæ

C. P. Quæ sunt quæ dicis insita: **C. P.** Quæ infixæ sunt rebus ipsis, tum ex toto, tum ex partibus, tum ex notatione, tum ex ijs rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id de quo quæritur. Et ad id totum de quo disseritur, tum diffinitio adhibetur, tum partium enumeratio, tum notatio uerbi. Ex ijs autem rebus quæ quodammodo affectæ sunt ad id de quo quæritur, alia cõiugata appellantur, alia ex genere, alia ex forma, alia ex similitudine, alia ex differentia, alia ex cõtrario, alia ex coniunctis, alia ex antecedentibus, alia ex cõsequētibus, alia ex repugnantibus, alia ex causis, alia ex effectibus, alia ex cõparatione maiorũ, aut parũ, aut minorũ: ut diffinitio, ut contrariũ, ut ea quæ sunt ipsi contrariõ ue eius aut similia, aut dissimilia, aut consentanea, aut dissentanea: aut ea quæ sunt quasi coniuncta, aut ea quæ sunt quasi pugnantia inter se: aut earũ rerũ de quibus agitur causæ, aut causarũ euētus, id est quæ sunt effecta de causis, ut distributiones, ut genera partiũ, generum uel partes, ut primordia rerum, & quasi præcurrentia, in quibus inest aliquid argumenti: ut rerũ contentiones, quid maius, quid par, quid minus sit, in quibus aut natura rerum, aut facultates cõparantur. **C. F.** Omnibus ne igitur ex his locis argumēta sumemus: **C. P.** Imò uero scrutabimur, & quæremus ex omnibus, sed adhibebimur iudiciũ, ut leuia semper reijciamus, nõnunquam etiã cõmunia prætermittamus, & nõ necessaria. **C. F.** Quoniã de fide respondisti, uolo audire de motu. **C. P.** Loco quidẽ quæris, sed planius quod uis explicabitur.

cum ad orationis ipsius, quæstionumq; ratione uenero.
 C. F. Quid sequitur igitur? C. P. Cum inueneris, col-
 locare. Cuius in infinita quæstione ordo est idem ferè,
 quem exposui locorum. In definita aut, adhibenda sunt
 illa etiam quæ ad motus animorum pertinent. C. F.
 Quo modo igitur ista explicas? C. P. Habeo communia
 præcepta fidem faciendi, & commouendi. Quoniam
 fides est firma opinio. Motus autem, animi incitatio, aut
 ad uoluptatem, aut ad molestiam, aut ad metum, aut ad
 cupiditatem. Tot enim sunt motus genera, partes plures
 generum singulorum. Omnem collocationem ad finem
 accommodo quæstionis. Nam est in proposito finis, fi-
 des: in causa, & fides & motus. Quare cum de causa
 dixero, in qua est propositum, de utroq; dixero. C. F.
 Quid habes igitur de causa dicere? C. P. Auditorum eam
 genere distingui. Nam aut auscultator est modo qui au-
 dit, aut disceptator, id est rei sententiæq; moderator, ita
 ut delectetur, aut statuatur aliquid. Statuit autem, aut de
 præteritis, ut iudex: aut de futuris, ut Senatus. Sic tria
 sunt genera, iudicij, deliberationis, exornationis, quæ
 quia in laudationes maxime confertur, proprium habet
 iam ex eo nomen. C. F. Quas res sibi proponet in istis
 tribus generibus orator? C. P. Delectationem in exor-
 natione: in iudicio aut seruitiam, aut clementiam iudicis:
 in suasionem autem, aut spem, aut reformidationem deli-
 berantis. C. F. Cur igitur exponis hoc loco genera con-
 trouersiarum? C. P. Ut rationem collocandi ad finem
 cuiusq; accommodem. C. F. Quo nam tandem modo
 C. P. Quia

C. P. Quia quibus in orationibus delectatio finis est, varij sunt ordines collocandi. Nam aut temporum seruantur gradus, aut generum distributiones, aut à minoribus ad maiora ascendimus, aut à maioribus ad minoribus dilabimur, aut hæc inæquabili varietate distinguimus, cum parua magnis, simplicia coniunctis, obscura dilucidis, læta tristibus, incredibilia probabilibus interteximus, quæ in exornationem cadunt omnia. C. F. Quid in deliberatione, quid spectas? C. P. Principia, uel non longa, uel sæpe nulla. Sunt enim ad audiendum qui deliberant, sua causa parati. Nec multum sanè sæpe narrandum est. Est enim narratio præteritarum rerum, aut presentium: suasio autem futurarum. Quare ad fidem & ad motum adhibenda est omnis oratio. C. F. Quid in iudicijs, quæ est collocatio? C. P. Non eam accusatoris, & rei: quod accusator rerum ordinem prosequitur, & singula argumenta quasi hasta in manu collocata uehementer proponit, concludit acriter, confirmat tabulis, decretis, testimonijs, accuratiusq; in singulis commoratur: perorationis q; præceptis, quæ ad incitandos animos ualent, & in reliqua oratione paululū digrediens de cursu dicendi utitur, & uehementius in perorando. Est enim propositum, ut iratum efficiat iudicem. C. F. Quid faciendum est contra reos? C. P. Omnia longe secus. Sumenda principia ad beneuolentiam conciliandā. Narrationes aut amputandæ quæ lædūt, aut relinquendæ, si totæ sunt molestæ. Firmamenta ad fidem posita, aut per se diluenda, aut obscuranda, aut digressionibus

obruenda: Perorationes autem ad misericordiam conferræ. C. F. Semper ne igitur ordinem collocandi quem uolumus, tenere possumus? C. P. Non sane. Nam auditorum aures moderantur oratori prudenti, & prouidendo, & quod respuunt immutandum est. C. F. Expone deinceps quæ ipsius orationis, uerborumque præcepta sunt. C. P. Vnū igitur genus est eloquendi sua sponte fufum, alterum uersum atque mutatum. Prima uis est in simplicibus uerbis, in coniunctis secunda. Simplicia inuenienda sunt: coniuncta collocanda sunt. Et simplicia uerba partim natiua sunt, partim reperta. Natiua ea, quæ signifiata sunt sensu: Reperta, quæ ex his facta sunt, et nouata aut similitudine, aut imitatione, aut inflexione, aut adiunctione uerborum. Atque etiam est hæc distinctio in uerbis, altera natura, tractatione altera. Natura, ut sint alia consonantiora, grauiora, leuiora, & quodammodo nitidiora, alia contraria. Tractatione autem cum aut propria sumuntur rerum uocabula, aut addita ad nomen, aut noua, aut prisca, aut ab oratore modificata, & inflexa quodammodo: qualia sunt ea quæ transferuntur aut imitantur, aut ea quibus tanquam abutimur, aut ea quæ obfcuramus, quæ incredibiliter tollimus, quæque mirabilibusque sermonis consuetudo patitur ornamus. C. F. Habeo de simplicibus uerbis, nunc de coniunctione quero. C. P. Numeri quidam sunt in coniunctione seruandi, consecutioque uerborum. Numeros aures ipsæ metiuntur, ne aut non completis uerbis quod proposueris, aut redundes. Consecutio autem, ne generibus, numeris, temporibus, personis,

sonis, casibus perturbetur oratio. Nam ut in simplicibus
 uerbis, quod non est latinū, sic in coniunctis, quod nō est
 consequens, uituperandū est. Communia aut simplicium
 coniuictorumq; sunt hæc quinque quasi lumina, dilucidū,
 breue, probabile, illustre, suaue. Dilucidum fit usitatis
 uerbis, proprijs, dispositis, aut circumscriptione cōclusa,
 aut intermissione, aut concisione uerborum. Obscurum
 autē, aut longitudine, aut cōtractione orationis, aut ambiguitate,
 aut inflexione atq; immutatione uerborū. Breuitas aut conficitur
 simplicibus uerbis, semel unaquaq; re dicenda, nulli rei nisi ut dilucide dicas, seruiēdo. Probabile
 autem genus est orationis, si non nimis est compertum atq;
 expolitum, si est autoritas & pondus in uerbis, si sententiæ uel
 graues uel aptæ opinionibus hominum & moribus. Illustris autem
 oratio est, si & uerba grauitate delecta ponuntur ac translata,
 & superlata, & ad nomen adiuncta, & duplicata, & idem significan-
 tia, atq; ab ipsa actione atq; imitatione rerum nō abhorrentia.
 Est enim hæc pars orationis, quæ rem constituat penè ante oculos.
 Is enī maxime sensus attingitur, sed cæteri tamen, & maxime mens
 ipsa moueri potest. Sed quæ dicta sunt de oratione dilucida,
 cadunt in hanc illustrē omnia. Est enim plus aliquanto illustre,
 q̄ illud dilucidū: altero fit ut itelligamus, altero uero, ut uidere
 uideamur. Suaue aut genus erit dicēdi, primū elegantia
 et iucūditate uerborū sonantiū et leniū, demde cōiunctione,
 quæ neq; asperos habeat concursos, neq; disiectos atq;
 hiantes: et sit circumscripta nō lōgo anfractu, sed ad spiritum

Spiritum uocis apto, habeatq; similitudinem æqualitatemq; uerborum, tum ex contrarijs sumpta uerbis crebra crebris, paria paribus respōdeant, relataq; ad idem uerbum, & geminata atq; duplicata, uel etiam sæpius iterata ponantur: constructioq; uerborum, tum coniuunctionibus copuletur, tum dissolutionibus relaxetur. Fit etiam suauis oratio, cum aliquid aut inuisum, aut inauditum, aut nouum dicas. Delectat enim quicquid est admirabile, maximeq; mouet ea quæ motum aliquem animi miscet, oratio: quæq; significat oratoris ipsius amabilem mores: qui exprimentur aut significando iudicio ipsius ex animo humano ac liberali, aut inflexione sententia, cum aut augendi alterius, aut minuendi sui causa, alia dici ab oratore, alia existimari uidentur, idq; committate fieri magis quàm uanitate. Sed multa sunt suauitatis præcepta, quæ orationem aut magis obscuram, aut minus probabilem faciunt. Itaq; etiam hoc loco nobis est ipsis, quid causa postulet, iudicandum, C. F. Reliquum est igitur, ut dicas de conuersa oratione atq; mutata, C. P. Est itaq; id genus totum situm in commutatione uerborum: quæ simplicibus in uerbis ita tractatur, ut aut ex uerbo dilatetur, aut in uerbum contrahatur oratio. Ex uerbo, cum aut proprium aut idem significans, aut factum uerbum in plura uerba deducitur. Ex contractione, cum aut diffinitio ad unum uerbum reuocatur, aut assumpta uerba remouentur, aut in circuitus diriguntur, aut in coniuunctione fit unum uerbum ex duobus. In coniuunctis autem uerbis triplex adhiberi potest com

test commutatio non uerborum, sed ordinis tantummodo: ut cum semel dictum sit directè, sicut natura ipsa tulit, inuertatur ordo, et idem quasi sursum uersus retroq; dicatur, deinde idem intercise atq; permiste. Eloquendi autem exercitatio maxime in hoc toto conuertendi genere uersatur. C. F. Actio igitur sequitur, ut opinor.

C. P. Est ita: quæ quidem oratori & cum rerū, & cum uerborum momentis commutanda maxime est. Facit enim & dilucidam orationem, & illustrem, & probabilem, & suauem, non uerbis, sed ueritate uocum, motu corporis, uultu, quæ plurimum ualebant, si cum orationis genere consentient, eiusq; uim ac uarietatem subsequantur. C. F. Nunquidnam de oratore ipso restat?

C. P. Nihil sane præter memoriam, quæ est gemma literaturæ quodammodo, & in dissimili genere persimilis. Nam ut illa constat ex notis literarum, & ex eo in quo imprimuntur illæ notæ, sic confessio memoriæ tanquam cera locis utitur, & in his imagines ut literas collocat.

CICERO FILIUS.

Quoniam igitur uis oratoris omnis exposita est, quid habes de orationis præceptis dicere? C. P. Quatuor esse eius partes: quarum prima & postrema ad motum animi ualeat. Is enim initijs est & perorationibus concitandus. Secunda narratio, & tertia confirmatio fidem facit orationi. Sed amplificatio quamquam habet proprium locum, sæpe etiam primū, postremum

postremum quidem serè semper, tamen reliquo in cursu orationis adhibenda est, maximeq; cum aliquid aut confirmatum est aut reprehensum. Itaq; ad fidem quoq; uel plurimum ualet. Est enim amplificatio uehemens quædam argumentatio, ut illa docendi causa sit, hæc commouendi. C.F. Perge igitur ordine quatuor mihi istas partes explicare. C.P. Faciam, & à principijs primū ordiar. Quæ quidem dicuntur, aut ex personis, aut ex rebus ipsis. Sumuntur autem trium rerū gratia: ut amice, ut intelligenter, ut attente audiamur. Quorum primus locus est in personis nostris, disceptatorum, aduersariorum: è quibus initia beneuolentiæ conciliandæ comparatur, aut meritis nostris, aut dignitate, aut aliquo genere uirtutis, & maxime liberalitatis, officij, iustitiæ, fidei: contrarijsq; rebus in aduersarios conferendis, & cum ijs qui disceptant aliqua coniunctionis aut causæ, aut spe significanda: & si in nos aliquod odium offensio uel collata sit, tollenda ea, minuenda uel, aut diluendo, aut extenuando, aut compensando, aut deprecando. Intelligenter autem ut audiamur, & attente, à rebus ipsis ordiendum est. Sed facillime auditor discit, & quid agatur intelligit, si complectare à principio genus, naturamq; causæ, si diffinias, si diuidas, si neq; prudentiam eius impediatis confusione partium, nec memoriã multitudinis: quæq; mox de narratione dilucida dicuntur, eadem etiam huc poterunt recte referri. Ut attente autem audiamur, trium rerum aliquã consequemur. Nam aut magna quædã proponemus, aut necessaria, aut con-

iunda

in *en* *a* cum ipsis, apud quos res ageatur. Si aut̄ hoc etiam
 in pr̄ceptis, ut si quando tempus ipsum, aut res, aut lor
 cus, aut interuētus alicuius, aut interpellatio, aut ab ad
 uersario dictum aliquod, & maxime in perorando, de
 derit occasionem nobis aliquam, ut dicamus aliquid ad
 tempus apte, ne derelinquamus: & quæ suo loco de am
 plificatione dicemus, multa ex his poterunt ad princi
 piorum pr̄cepta transferri. C. F. Quid in narratione?
 quæ tandem conseruanda sunt? C. P. Quoniam narra
 tio est rerum explicatio, & quædam quasi sedes ac fun
 damentum constituēdæ fidei, ea sunt in ea seruanda ma
 xime, quæ etiam in reliquis ferè dicendi partibus, quæ
 partim sunt necessaria, partim sunt assumpta ad ornans
 dum. Nam ut dilucide probabiliterq; narremus, necessa
 rium est, sed assumimus etiam suauitatem. Ergo ad dilu
 cide narrandum eadem illa superiora explicandi & il
 lustrandi pr̄cepta repetemus, in quibus est breuitas,
 eaq; sæpissime in narratione laudatur, de qua supra di
 ctum est. Probabilis aut̄ erit, si personis, si temporibus,
 si locis ea quæ narrabuntur, consentient, si cuiusq; facti
 et euenti causa ponetur, si testata dici uidebuntur, si cum
 hominū opinione, cū autoritate, si cum lege, si cū more,
 cum religione coniuncta, si probitas narrantis significa
 bitur, si antiquitas, si memoria, si orationis ueritas, et uir
 tæ fides. Suauis autem narratio est, quæ habet admira
 tiones, expectationes, exitus inopinatos, si interpositos
 motus animorū, colloqa personarū, dolores, iracūdias,
 metus, lætities, cupiditates. Sed iā ad reliqua p̄gamus.

C. F. Nempe ea sequuntur, quæ ad faciendam fidem pertinent. C. P. Ita est, quæ quidem in confirmationem & in reprehensionem diuiduntur. Nam in confirmando, nostra probare uolumus, in reprehendendo redarguere contraria. Quoniam igitur omne quod in controuersiam uenit, id aut sit, nec ne sit, aut quid sit, aut quale sit quaeritur: in primo coniectura ualeat, in altero definitio, in tertio ratio. C. F. Teneo istam distributionem. Nunc coniecturæ locos quaero. C. P. In uerisimilibus & in proprijs rerum notis posita est tota. Sed appelles mus docendi gratia uerisimile, quod plærung; ita fiat: ut adolescentiam procliuiorem esse ad libidinem. Propriæ autem notæ argumentum, quod nunquam aliter fit, certumq; declarat, ut fumus ignem. Verisimilia reperiuntur ex partibus, & quasi membris narrationis: ea sunt in personis, in locis, in temporibus, in factis, in euentis, in rerum ipsarum negociorumq; naturis. In personis naturæ primum spectantur, ualitudinis, figuræ, uirû, ætatis, marium, foeminarum, atque hæc quidem in corpore. Animi autem, aut quemadmodum affecti sunt, uirtutibus, uitijs, artibus, inertijs: aut quemadmodum commoti, cupiditate, metu, uoluptate, molestia. Atq; hæc quidem in natura spectantur. In fortuna, genus, amicitia, liberi, propinqui, affines, opes, honores, potestates, diuitiæ, libertas, & ea quæ sunt ijs contraria. In locis aut, & illa naturalia, maritimi an remoti à mari, plani an montuosi, laeues an asperi, salubres an pestilentes, opaci an aprici: & illa fortuita, culti an inculti, celebres an deserti

deserti, coædificati an uasti, obscuri an rerum gestarum
 uestigijs nobilitati, consecrati an prophani. In temporis
 bus autem, præsentia, & præterita, & futura cernunt
 tur. In his ipsis, uetusta, recentia, instatia paulò post, aut
 aliquando futura. Insunt etiam in temporibus illa quæ
 temporis quasi naturam notant, ut hyems, uer, æstas, au
 tumnus: aut anni tempora, ut mensis, ut dies, ut nox, ho
 ra, tempestas, quæ sunt naturalia. Fortuita autem, sacri
 ficia, festi dies, nuptiæ. Iam facta & euentus, aut con
 filij sunt, aut imprudentiæ, quæ est aut in casu, aut in qua
 dam animi permotione. Casu cum aliter accidit ac pu
 tatum sit. Permotione, cū aut obliuio, aut error, aut me
 tus, aut aliqua cupiditatis causa permouit. Est etiam in
 imprudentia necessitas ponenda. Rerum autem bonarū
 & malarum tria sunt genera. Nam aut in animis, aut
 in corporibus, aut extrà esse possunt. Huius igitur mar
 teriæ ad argumentum subiectæ perlustrandæ animo par
 tes erunt omnes, & ad id quod agetur, ex singulis con
 iectura capienda. Est etiã genus argumētorum aliud,
 quod ex facti uestigijs sumitur, ut telum, cruor, clamor
 editus, titubatio, permutatio coloris, oratio inconstans,
 tremor, & eorum aliquid quod sensu percipi possit, etiã
 si præparatum aliquid, si communicatum cum aliquo,
 si postea usum, auditum, indicatum. Verisimilia autem
 partim singula mouent suo pondere, partim etiam si ui
 dentur esse exigua per se, multum tamen cum sunt coar
 ceruata proficiunt. Atq; in his uerisimilibus insunt non
 nunquam etiam certæ rerum & propriæ notæ. Maxi

man autem facit fidem ad similitudinem ueri primum
 exemplum, deinde introducta rei similitudo: fabula etiã
 nonnunq̃, etsi sit incredibilis, tamen homines cõmouet.
 C. F. Quid diffinitionis: quæ ratio est, et quæ uia? C. P.
 Non dubium est id quidem, quin diffinitio genere decla
 retur, & proprietate quadã, aut etiã cõmuniũ frequen
 tia, ex quibus propriũ quid sit eluceat. Sed quoniam de
 proprijs oritur plerunq̃ magna dissensio, diffiniendum
 est sæpe etiã ex contrarijs, sæpe ex dissimilibus, sæpe
 ex paribus. Quamobrẽ descriptiones quoq̃ sunt in hoc
 genere sæpe aptæ, & enumeratio consequentiũ, in pri
 misq̃ commouet explicatio uocabuli ac nominis. C. F.
 Sunt exposita iam ferè ea quæ de facto, quæq̃ de facti
 appellatione quærentur. Nempe igitur ea restant, quæ
 cum factum constet et nomen, qualia sint, uocatur in du
 bium. C. P. Est ita ut dicis. C. F. Quæ sunt igitur in eo
 genere partes? C. P. Aut iure factum depellitur, aut ulci
 scendi doloris gratia, aut pietatis, aut pudicitie, aut reli
 gionis, aut patriæ nomine, aut deniq̃ necessitate, in sci
 tia, casu. Nam quæ motu animi & perturbatione facta
 sine ratione sunt, ea defensionem contra crimen, in legi
 timis iudicijs non habent: in liberis disceptationibus
 habere possunt. Hoc in genere, in quo quale sit quæri
 tur, ex controuersia iure & recte ne actum sit quæri so
 let, quorum disputatio ex locorum descriptione sumen
 da est. C. F. Age sis ergo, quoniã in confirmationẽ &
 reprehensionem diuiseras orationis fidẽ, & dictum de
 altero est, expone nũc de reprehendendo. C. P. Aut totũ
 est ne,

est negandū, quod in argumentatione aduersarius sumpserit, si fictum aut falsum esse possis dicere, aut redarguenda ea quæ pro uerisimilibus sumpta sunt. Primum dubia sumpta esse pro certis. Deinde etiam in perspicue falsis cadē posse dici. Tum ex ijs quæ sumpserint, non effici quæ uelint. Accedere aut oportet ad singula, sic uniuersa frangentur. Cōmemoranda sunt etiā exempla, quibus simili in disputatione creditum non sit: conquirenda conditio cōmunis periculi, si ingenijs hominū criminosa sit exposita uita innocentū. C. F. Quoniā unde inueniuntur, quæ ad fidē pertinent habeo, quæ ad modum in dicendo singula tractentur expecto. C. P. Argumentationē quærere uideris, quæ est argumēti explicatio, quæ sumpta ex ijs locis qui sunt expositi, conficienda et distinguēda dilucide est. C. F. Plane istuc ipsum desidero. C. P. Est ergo (ut supra dictū est) explicatio argumēti argumentatio, sed ea conficitur, cum sumpseris aut nō dubia, aut probabilia, ex quibus id efficias quod aut dubium aut minus probabile per se uidetur. Argumentandi aut duo sunt genera: quorū alterū ad fidē directio spectat: alterū se inflēctit ad motū. Dirigitur, cum proposuit aliquid quod probaret, sumpsitq; ea, quibus monstratur: atq; his confirmatis, ad propositū sese retulit atq; conclusit. Illa autem altera argumentatio, quasi retro & contra prius sumit quæ uult, eaq; confirmat: deinde id quod proponēdum fuit, permotis animis iacit ad extremū. Est etiā illa uarietas in argumētando, et nō inuicunda distinctio, cū interrogamus nosmetipsos, aut

percon

percontamur, aut imperamus, aut optamus, quæ sunt
 cum alijs compluribus sententiarum ornamenta. Vitare
 autem similitudinem poterimus non semper à proposito
 ordientes, & si non omnia confirmando disputabimus,
 breuiterq; interdum quæ erunt satis aperta ponemus:
 quodq; ex his efficietur, si id apertum sit, non habebi-
 mus necesse semper concludere. C. F. Quid illa, quæ
 sine arte appellantur, quæ iamdudum assumpta dixisti,
 ecquonam modo, ecquonam loco artis indigent: C. P.
 Illa uero indigent, et nec eo dicuntur sine arte quod ita
 sunt, sed quod ea non parit oratoris ars, sed foris ad se
 delata, tamen arte tractat, & maxime in testibus. Nam
 de toto genere testium, quàm id sit infirmum, sæpe di-
 cendum est, & argumenta rerum esse propria, testimo-
 nia uoluntatum, ut edumq; est exemplis, quibus testibus
 creditum non sit, & de singulis testibus, si natura uani,
 si leues, si cum ignominia, si spe, si metu, si iracundia, si
 misericordia impulsus, si præmio, si gratia adducti, com-
 parandiq; superiore cum autoritate testium, quibus ta-
 men creditum non sit. Sæpe etiam quæstionibus resistenti-
 dum est, quod & dolorem fugientes multi in tormentis
 e mentiti persæpe sunt, moriq; maluerunt falsum fatendo,
 quàm uere inficiando, dolore. Multi etiam suam uitam
 neglexerunt, ut eos qui his chariores quàm ipsi sibi es-
 sent, liberarent. Alij autem aut natura corporis, aut con-
 suetudine dolendi, aut metu supplicij aut mortis, uim tor-
 mentorū pertulerunt. Alij e mentiti sunt in eos quos ode-
 runt. Atq; hæc exemplis firmada sunt. Neq; est obscurū.
 quin,

quin, quoniam in utraq; parte sunt exempla, et item ad
 coniecturam faciendam loci, in contrarijs cōtraria sint
 sumenda. Atq; etiam incurrit alia quædam in testibus,
 et in quæstionibus ratio. Sæpe enim ea quæ dicta sunt,
 si aut ambigue, aut inconstanter, aut incredibiliter dicta
 sunt, aut etiam aliter ab alio dicta, subtiliter reprehens
 duntur. C. F. Extrema tibi pars restat orationis, quæ
 posita in perorando est, de qua sane uelim audire. C. P.
 Facilius est explicatio perorationis. Nam est diuisa in
 duas partes, amplificationem, & enumerationem. Aug
 gendi autem & hic est proprius locus in perorando: et
 in cursu ipso orationis declinationes ad amplificandum
 dantur confirmata re aliqua, aut reprehensa. Est igitur
 amplificatio grauior quædã affirmatio, quæ motu ani
 morum conciliet in dicendo fidem. Ea & uerborū ge
 nere conficitur, & rerum. Verba ponenda sunt, quæ
 uim habeant illustrandi, nec ab usu sunt abhorrentia,
 graua, plena, sonantia, iuncta, facta, cognominata, non
 uulgata, superlata, in primisq; translata, nec in singulis
 uerbis, sed in continentibus soluta, quæ dicuntur sine
 coniunctione, ut plura uideantur. Augent etiam relata
 uerba, iterata, duplicata, & ea quæ ascendunt gradat
 tim ab humilioribus uerbis ad superiora. Omninoq; sem
 per quasi naturalis, & non explanata oratio, sed gra
 uibus referta uerbis, ad augendum accommodatio.
 Hæc igitur in uerbis, quibus actio uocis, uultus, & ger
 sus congruens, et apta ad animos permouendos accom
 modata est. Sed & in uerbis, & in actione causa erit
 tenenda,

tenenda, & pro re agenda. Nā hæc quia uidentur per
 absurda, cum grauiora sunt quàm causa, diligēter fere,
 quid quemq; deceat, iudicandum est. Rerum amplifi-
 catio sumitur eisdem locis omnibus, quibus illa quæ di-
 cta sunt ad fidem, maximeq; diffinitiones ualent conglu-
 bata, & consequentium frequentatio, & contrariarū,
 & dissimilium, & inter se pugnantium rerum consi-
 deratio, & causæ, et ea quæ sunt de causis orta, maximeq;
 similitudines & exempla: fictæ etiam personæ, muta
 deniq; loquantur. Omninoq; ea sunt adhibenda, si causā
 patitur, quæ magna habentur, quorum est duplex ge-
 nus. Alia enim magna natura uidētur, alia usu. Natura,
 ut cœlestia, ut diuina, ut ea quorū obscuræ causæ, ut in
 terris mundoq; admirabilia quæ sunt: ex quibus simili-
 busq; si attendas, ad augendum, permulta suppetent.
 Usu, quæ uidētur hominibus aut prodesse aut obesse ue-
 hementius, quorum sunt genera ad amplificandū tria.
 Nam aut charitate mouentur homines, ut deorū, ut pa-
 triæ, ut parentum: aut amore, ut fratrum, ut coniugum,
 ut liberorum, ut familiarium: aut honestate, ut uirtutū,
 maximeq; earū quæ ad cōmunionem hominum & libe-
 ralitatem ualent. Ex ijs & cohortationes sumuntur ad
 ea retinenda, et in eos à quibus ea uiolata sunt, odia in-
 citantur, & miseratio nascitur. Proprius locus augendi
 in ijs rebus aut amissis, aut amittendi periculo. Nihil est
 enim tam miserabile, quàm ex beato miser. Et hoc totū
 quidem moueat, si bona ex fortuna quis cadat: et à quorū
 rum charitate diuellatur, quæ amittat aut amiserit, in
 quibus

quibus malis sit, futurus uel sit, exprimat breuiter. Cuius
 tō enim arefcit lachryma, præfertim in alienis malis.
 Nec quicquam in amplificatione nimis enucleandū est.
 minuta est enim omnis diligentia, hic autem locus gra-
 dia requirit. illud iam est iudicij, quo quaq; in causa ge-
 nere utamur augendi. In illis enim causis quæ ad lauda-
 tionē exornantur, ij loci tractandi sunt, qui mouere posse
 sunt expectationem, admirationem, uoluptatem. In cor-
 hortationibus autem bonorum ac malorum enumerar-
 tiones & exempla ualent plurimum. In iudicijs accusa-
 tori fere, quæ ad iracundiam: reo plerumq; quæ ad mi-
 sericordiam pertinent. Nonnunquam tamen accusator
 misericordiam mouere debet, & defensor iracundiam.
 Enumeratio reliqua est, nonnunquam laudatori, suasi-
 tori non sæpe, accusatori sæpius quàm reo necessaria. Huius
 ipsa tempora duo sunt, si aut memoriæ diffidas eorum,
 apud quos agas, uel interuallo temporis, uel longitudi-
 ne orationis, aut frequentatis firmamentis orationis, et
 breuiter expositis, uim est habitura causa maiorem. Et
 reo rarius utendum est, quod ponenda sunt contraria.
 quorum dissolutio in breuitate latebit, aculei pungent.
 Sed erit in enumeratione uitandū, ne ostentatio memo-
 riæ suscepta, uideatur esse puerilis. Id effugiet, qui non
 omnia minima repetet, sed breuia singula attin-
 gens, pondera rerum ipsa com-
 prehendet.

Cicero

CICERO FILIVS.

Voniam & de ipso oratore, & de oratione dixisti, expone cum mihi nūc, quæ ex tribus extremū proposuisti quæstionis locū. C. P. Duo sunt, ut initio dixi, quæstionum genera, quorum alterum finitum temporibus & personis, controuersam causam appello. Alterum infinitum, nullis neq; personis, neque temporibus notatum, propositum uoco. Sed est consultatio quasi pars causæ quædā et controuersia. Inest enim infinitum in diffinito, & ad illud tamen referuntur omnia. Quamobrem prius de proposito dicamus, cuius genera sunt duo. Cognitionis alterum, eius scientia est finis, ut ueri ne sint sensus: alterū actionis, quod referretur ad efficiendum quid, ut si quæretur, quibus officijs amicitia colenda sit. Rursus superioris genera sunt tria. Sit nec ne, quid sit, quale sit. Sit nec ne, ut ius in natura sit, an in more. Quid autē sit, sit ne ius id quod maiori parti sit utile. Quale autē sit iuste uiuere, sit nec ne utile. Actio nis autem duo sunt genera. Vnum ad persequendum aliquid aut declinandum: ut quibus rebus adipisci gloriam possis, aut quo modo inuidia uitetur. Alierum, quod ad aliquod cōmodum usumq; refertur, ut quemadmodum sit respublica administranda, aut quemadmodū in paupertate uiuendum. Rursus autem ex cognitionis consultatione, ubi sit nec ne sit, aut fuerit, futurū ue sit quæritur. Vnū genus est quæstionis, possit ne aliquid effici. ut cum quæritur, ecquisnam perfecte sapiens esse possit. Alierum,

Alterum, quemadmodum quicq; fiat, ut quonam pacto virtus pariat, natura ne, an ratione, an usu. Cuius generis sunt omnes, in quibus ut in obscuris naturalibusq; questionibus, causæ rationesq; rerum explicantur. Illius autem generis, in quo quid sit id de quo agitur, quaeritur, duo sunt genera: quorum in altero disputandum est, aliud an idem sit, ut pertinacia & perseverantia. In altero autem descriptio generis alicuius, & quasi imago exprimenda est, ut qualis sit avarus, aut quid sit superbia. Tertio autem in genere, in quo quale sit quaeritur, aut de honestate, aut de utilitate, aut de æquitate dicendum est. De honestate sic, ut honestum ne sit pro amico periculum aut invidiam subire. De utilitate autem sic, ut sit ne utile in republica administranda uersari. De æquitate uero sic, ut sit ne æquum amicos cognatis anteferre. Atq; in hoc eodem genere, in quo quale sit, quaeritur, exoritur aliud quoddam disputandi genus. Non enim simpliciter solum quaeritur quid honestum sit, quid utile, quid æquum: sed etiam ex comparatione, quid honestius, quid utilius, quid æquius, atq; etiam quid honestissimum, quid utilissimum, quid æquissimum, cuius generis illa sunt, quæ præstantissima sit dignitas uitæ. Atq; ea quidē quæ dixi cognitionis sunt omnia. Restant actionis, cuius alterum est præcipiendi genus, quod ad rationem officij pertinet, ut quemadmodum colendi sint parentes. Alterum autem ad sedandos animos, & oratione sanandos, ut in consolandis mœroribus, ut in iracundia comprimenda, aut in timore tollendo, aut in cupiditate

piditate minuenda. Cui quidem generi contrarium est
 disputandi genus ad eosdem illos animi motus, quod in
 amplificanda oratione sæpe faciendum est, uel gignen-
 dos, uel concitandos. Atq; fere hæc partiuo consultatio-
 num. C. F. Cognoui, sed quæ ratio est in his inueniendi
 & disponendi, requiro. C. P. Quid tu aliam ne censes,
 et nõ eandẽ esse quæ est exposita, ut ex eisdem locis ad
 fidem, & ad inueniendum ducantur omnia? Collocan-
 di autem quæ est exposita in alijs ratio eadẽ huc trans-
 fertur. Cognita igitur omni distributione proposuarum
 consultationum, controuersarum causarum genera res-
 tant omnino. Et earum quidem forma duplex est, quar-
 rum altera delectationem sectatur aurium: alterius ut
 obtineat, probet & efficiat quod agit, omnis est susce-
 pta contentio. Itaque illud superius exornatio dicitur:
 quod cum latum genus esse potest, saneq; uarium, unum
 ex eo delegimus, quod ad laudandos claros uiros susce-
 pinus, & ad improbos uituperando. Genus enim nul-
 lum est orationis, quod aut uberius ad dicendũ, aut uti-
 lius ciuitatibus esse possit, aut in quo magis orator in co-
 gnitione uirtutum uitiorumq; uersetur. Reliquũ autem
 genus causarum, aut in prouisione posterioris, aut
 in præteriti disceptatione uersatur: quorum alterum
 deliberationis est, alterũ iudicij. Ex qua partitione tria
 genera causarum extiterunt. Vnum, quod à meliori par-
 te, laudationis est appellatum, deliberationis alterũ, ter-
 tium iudiciorum. Quamobrem de primo primum, si pla-
 cet, disputemus. C. F. Mibi uero placet. C. P. Ac Lau-
 dandũ

laudandi, uituperandiq; rationes, quæ non ad bene dicen-
 dum solum, sed etiam ad honeste uiuendum ualent, ex-
 ponam breuiter, atq; à principijs exordiar & laudan-
 di & uituperandi. Omnia enim sunt profecto laudan-
 da, quæ coniuncta cum uirtute sunt, & quæ cum uitijs
 uituperanda. Quamobrem finis alterius est honestas, al-
 terius turpitudine. Conficitur autem genus hoc dictionis,
 narrandis exponendisq; factis, sine ullis argumentatio-
 nibus, ad animi motus leniter tractandos magis quàm
 ad fidem faciendam, aut confirmadam accommodate.
 Non enim dubia firmantur, sed ea quæ certa, aut pro cer-
 tis posita sunt, augentur. Quamobrem ex ijs quæ ante
 dicta sunt, & narrandi, & augendi præcepta repetentur.
 Et quoniam in his causis omnis ratio fere ad uolun-
 ptatem auditoris, & ad delationem refertur, utendum
 erit his in oratione singulorū uerborū insignibus, quæ
 habent plurimum suauitatis: id est ut factis uerbis, aut
 uetustis, aut translatis frequenter utamur, & in ipsa
 constructione uerborum, & fariis paribus, & similia
 similibus sæpe referantur, ut contraria, ut geminata, ut
 circumscrippta numerose non ad similitudinem uersuum,
 sed ad explendum aurium sensum, apto quasi quodam
 uerborū modo. Adhibendaq; frequentius etiã illa orna-
 menta rerū sunt, siue quæ mirabilia, nec opinata, siue si-
 gnificata mōstris, pdigijs, oraculis, siue quæ uidebūtur
 ei de quo agimus, accidisse diuina atque fatalia. Omnis
 enim expectatio eius q̄ audit, et admiratio, et improuisi
 exitus habet aliquā in audiēdo uoluptatē. Sed quoniam

in tribus generibus bona mala ue uersantur, externis, corporis, & animi, prima sunt externa, quæ ducuntur à genere: quo breuiter modiceq; laudato, aut si erit in fame prætermisso, si humile uel præterito, uel ad auerendam eius, quem laudas, gloriam tacto: deinceps, si res patiatur, de fortunis erit et facultatibus dicendum, Postea de corporis bonis: in quibus quidem quæ uirtutem maxime significat, facillime forma laudatur. Deinde est ad facta ueniendum, quorum collocatio triplex est: aut enim temporum seruandus est ordo, aut in primis recentissimum quicq; dicendum, aut multa & uaria facta in propria uirtutum genera sunt dirigenda. Sed hic locus uirtutum atq; uitiorum latissime patens, ex multis & uarijs disputationibus nunc in quandam angustam & breuem concludetur. Est igitur uis uirtutis duplex. Aut enim scientia cernitur uirtus, aut actione. Nam quæ prudentia, quæ calliditas, quæq; grauissimo nomine sapientia appellatur, hæc scientia potest una. Quæ uero moderandis cupiditatibus, regendisq; animi motibus laudatur, eius est munus in agendo, cui temperantiæ nomen est. Atque illa prudentia in suis rebus domestica, in publicis ciuilibus appellari solet. Temperantia autem in suas itidem res, & in cõmunes distributa est, duobusq; modis in rebus cõmodis discernitur, & ea quæ absunt, non expetendo, & ab ijs quæ in potestate sunt, abstinendo. In rebus autem incommo- dis est itidem duplex. Nam quæ uenientibus malis obstat, fortitudo: quæ, quod iam adest, tolerat, & per-

fert, patientia nominatur. Quæ autem hæc uno genere complectitur, magnitudo animi dicitur, cuius est liberalitas in usu pecuniæ, simulq; altitudo animi in capiendis incommodis, & maxime iniurijs, & omne quod est eius generis, graue, infedatum, & turbulentum. In communiõne autem quæ posita pars est, iustitia dicitur, eaq; erga deos religio, erga parentes pietas, uulgo autem bonitas, creditis in rebus fides, in moderatione animaduertendi lenitas, amicitia in beneuolentia nominatur. Atq; hæc quidem uirtutes cernuntur in agendo. Sunt autem aliæ quasi ministræ comitesq; sapientiæ: quarum altera, quæ sunt in disputando uera atq; falsa, quibusq; positis quid sequatur, distinguit, & iudicat, quæ uirtus omnis in ratione scientiaq; disputandi sita est: altera autem oratoria. Nihil enim est aliud eloquentia, nisi compositè loquens sapientia. quæ ex eodem hausta genere, quo illa quæ in disputando, uberior atq; latior, & ad motus animorum, uulgiq; sensus accommodatior. Cuius uero uirtutum omnium, dedecus fugiens, laudemq; maxime consequens, uerecundia est. Atq; hi sunt quidem fere quasi quidam habitus animi sic affecti & constituti, ut sint singuli inter se proprio uirtutis genere distincti, à quibus ut quæq; res gesta est, ita sit honesta necesse est, summeq; laudabilis. Sunt autem alij quidam perfecti animi habitus ad uirtutem quasi præculti, & præparati relictis studijs & artibus, ut in suis rebus, studia literarum, ut numerorum ac sonorum, ut mensuræ, ut siderum, ut equorum, ut uenandi, ut armorum. In com-

munibus, propensiora studia in aliquo genere uirtutis
 colendo, aut diuinis rebus deseruendo, aut parentibus,
 amicis, hospitibus, præcipue atq; insigniter diligendis.
 Atq; hæc quidem uirtutum: uitiorū autem sunt genera
 contraria. Cernenda autem sunt diligēter, ne fallant ea
 nos uitia, quæ uirtutem uidentur imitari. Nam & pru-
 dentiam malitia, & temperantiam immanitas in uolun-
 ptatibus aspernandis, & magnitudinem animi super-
 bia in animis extollendis, & despiciētia in cōmēn-
 dis honoribus, & liberalitatē effusio, & sortitudinem
 audacia imitatur, & patientiam duritia immanis, &
 iustitiam acerbitas, & religionem superfluo, & leni-
 tatem mollitia animi, & uerecundiam timiditas, &
 illam disputandi prudenti. in cōcertatio captatioq; uer-
 borum, & hanc oratoriam uim inanis quædam pro-
 fluentia loquendi. studijs autem bonis similia uidentur
 ea quæ sunt in eodem genere nimia. Quamobrem om-
 nis uis laudādi uituperandiq; ex his sumetur uirtutum
 uitiorumq; paribus: sed in toto quasi contextu oratio-
 nis hæc erunt illustranda maxime, quemadmodū quis-
 que generatus, quemadmodum educatus, quemadmo-
 dum institutus, moratusq; fuerit: & si quid cui magnū,
 aut incredibile acciderit, maximeq; si id diuinitus acci-
 disse potuerit uideri: tum quod quisq; senserit, dixerit,
 gesserit, ad ea quæ proposita sunt, uirtutū genera accō-
 modabuntur, ex illisq; ijsdem inueniendi locis causæ re-
 rum, & cucnitus, & consequentia requirentur. Neq; ue-
 ro mors eorū, quorum uita laudabitur, silentio præteriri
 debet.

ri debebit, si modo quid erit animaduertendū, aut in i-
 pso genere mortis, aut in ijs rebus quæ post mortē erūt
 conjunctæ. C. F. Accepi istā, didiciq; breuiter, nō solum
 quemadmodum laudarem alterum, sed etiam quemad-
 modum eniterer ut possem ipse iure laudari. Videamus
 igitur deinceps in sententia dicenda, quā uiam, & quæ
 præcepta teneamus. C. P. Est igitur in deliberando fir-
 nis utilitas, ad quem omnia referuntur in consilio dan-
 do, sententiaq; dicēda, ut illa prima sint suasori aut dis-
 suasori uidentia, quid aut possit fieri aut non possit, &
 quid aut necesse sit aut non necesse. Nam & si quid effi-
 ci non potest, a deliberatio tollitur, quamuis utile sit: et si
 quid necesse est, necesse aut id est sine quo salui liberi ue-
 esse non possumus: id est reliquis & honestatibus in ci-
 uili ratione, & cōmodis anteponendū. Cum aut quæ-
 ritur quid fieri possit, uidentum etiam est quam facile
 possit. Nā quæ perdifficilia sunt, perinde habenda sæpe
 sunt, ac si fieri effici non possint. Et cū de necessitate at-
 tendemus, et si aliquid nō necessariū uidebitur, uidentū
 tamen erit q̄ sit magnū. Quod enim permagni interest,
 pro necessario sæpe habetur. Itaq; cum constet hoc ge-
 nus causarum ex suasione & dissuasione, suasori pro-
 ponitur simplex ratio, si & utile est, et si fieri potest,
 fiat. Dissuasori duplex: una si non utile est ne fiat: alter-
 ra, si fieri non potest, nec suscipiatur. Sic suasori utrum-
 que docendum est, dissuasori alterum infirmare sat est.
 Quare quoniam in his uersatur omne consilium duor-
 bus, de utilitate ante dicamus, quæ in discernendis bo-

nis malisq; uersatur. Bonorum autem partim necessaria sunt, ut uita, pudicitia, libertas, ut liberi, coniuges, germani, parentes: partim non necessaria, quorum alia sunt per se expetenda, ut ea quæ sita sunt in officijs atq; uirtutibus: alia quod aliquid commodi efficiunt, ut opes, & copiæ. Eorum autem, quæ propter se expetuntur, partim honestate ipsa, partim commoditate aliqua expetuntur. Honestate, ea quæ proficiuntur ab ijs uirtutibus, de quibus paulo ante est dictum: quæ sunt laudabilia ipsa per se. Commoditate autem aliqua, quæ sunt in corporis aut fortunæ bonis expetenda. Quorum alia sunt quasi quodammodo cum honestate coniuncta, ut honores, ut gloria: alia diuersa, ut uires, forma, ualetudo, nobilitas, diuitiæ, clientelæ. Est etiam quasi quædam materies subiecta honestati, quæ maxime spectatur in amicitijs: amicitia autem charitate & amore cernuntur. Nam cum deorum, tum parentum, patriæq; cultus, eorumq; hominum, qui aut sapientia, aut opibus excellunt, ad charitatem referri solet. Coniuges autem, & liberi, & fratres, & alij, quos usus familiaritasq; coniunxit, quanquam etiam charitate ipsa, tamen amore maxime continentur. In his igitur rebus cum bona sint, facile est intellectu quæ sint contraria. Quod si semper optima tenere possemus, haud sane, quoniam quidem ea perspicua sunt, consilio multum egeremus. Sed quia temporibus quæ uim habent maximam, persæpe euenit, ut utilitas cum honestate certet, earumq; rerum contentio plerunq; deliberationes efficit, ne aut opportuna propter

pier dignitatem, aut honesta propter utilitatem relin-
 quantur, ad hanc difficultatem explicandam præcepta
 referamus. Et quoniam nõ ad ueritatẽ solum, sed etiam
 ad opiniones eorum qui audiunt, accommodanda est or-
 ratio, hoc primum intelligamus, hominum duo esse ge-
 nera: alterum indoctum & agreste, quod anteferat sem-
 per utilitatem honestati: alterum expoliturum, quod res
 bus omnibus dignitatem anteponat. Itaque huic generi
 laus, honos, gloria, fides, iustitia, omnisq; uirtus: illi au-
 tem alteri quæstus, emolumentum, fructusq; proponit-
 tur atque etiam uoluptas, quæ maxime est inimica uir-
 tuti, bonique naturam fallaciter imitando adulterat:
 quam immanissimus quisq; acerrime sequitur, neq; so-
 lum honestis rebus, sed etiam necessarijs anteponit. In
 suadendo, cum ei generi hominum consilium des, sæpe
 sane laudanda est. Et illud uidendum, quanto magis ho-
 mines mala fugiant, quàm sequantur bona. Nam neque
 honesta tam expetunt, quàm deuitat turpia. Quis enim
 honorem: quis gloriam: quis laudem: quis ullum decus
 tam unquam expetat, quàm ignominiam, infamiam,
 contumeliam, dedecus fugiat: quarũ rerum dolor gra-
 uis est. Est genus hominum ad honestatem natum, ma-
 lo cultu, prauisq; opinionibus omne corruptum. Quare
 in cohortando atq; suadendo propositum quidem nobis
 erit illud, ut doceamus qua uia bona consequi, malaq; uir-
 tare possimus. Sed apud homines bene institutos pluri-
 mum de laude, & de honestate dicemus, maximeq; ea
 uirtutum genera tractabimus, quæ in communi homi-

num utilitate tuenda augēdaq; uersantur. Sin apud istos doctos imperitosq; dicemus, fructus, emolumenta, uoluptates, uitationesq; dolorū proferantur, addantur etiam contumeliæ atq; ignominia. Nemo enim est tam agrestis, quem non si ipsa minus honestas, contumelia tamen & dedecus magnopere moueat. Quare quod ad utilitatem spectat, ex ijs quæ dicta sunt, reperietur. Quid autē possit effici, nec ne possit, in quo etiam quā facile possit, quāq; expediat queri solet, maxime ex causis ijs, quæ quāq; rem efficiant, est uidendum. Causarum autem genera sunt plura. Nam sunt aliæ quæ ipsæ conficiunt, aliæ quæ uim aliquam ad conficiendum afferunt. Itaq; illæ superiores conficientes uocentur: hæ reliquæ ponantur in eo genere, ut sine his confici nō possit. Conficiens autem causa alia est absoluta, & perfecta per se: alia aliquid adiuuās, et efficiendi socia quædam, cuius generis uis uaria est, & sæpe aut maior aut minor, ut & illa quæ maximam uim habet, sola sæpe causa dicatur. Sunt autem aliæ causæ, quæ aut propter principium, aut propter exitum, conficientes uocantur. Cum autem queritur quid sit optimum factu, aut utilitas, aut spes efficiendi ad assentiendum impellit animos. Et quoniam de utilitate iam diximus, de efficiendi ratione dicamus. Quo toto genere quibuscum, & contra quos, quo tempore, aut quo loco, aut quibus facultatibus, armorum, pecuniæ, sociorum, earum uē rerum quæ ad quāq; rem efficiendam pertinent, positi uis uis, requirendum est. Neque solum ea sunt quæ nobis

nobis suppetunt, sed etiam illa quæ aduersantur, uidentur. Et si ex contentione procliuiora erunt nostra, non solum effici posse quæ suademus, erit persuadendum, sed curandum etiam, ut illa facilia, procliuia, iucunda uideantur. Dissuadentibus autem aut utilitas labefactanda est, aut efficiendi difficultates efferendæ, neque alijs ex præceptis, sed ipsæ ex suasionis locis. Vterque uero ad augendum habeat exemplorum, aut recentium, quo nouora sint, aut ueterum, quo plus autoritatis habeant, copiam. Maximeque sit in hoc genere meditatus, ut possit uel utilia ac necessaria sæpe honestis, uel hæc illis anteferre. Ad commouendos autem animos maxime proficient, si incitandi erunt, huiusmodi sententiæ quæ ad explendas cupiditates, aut ad odium satiantium, aut ad ulciscendas iniurias pertinebunt. Sin autem reprimendi, de incerto statu fortunæ, dubijs que euentus rerum futurarum, et retinendis suis fortunis, si erunt secundæ: sin autem aduersæ, de periculo commonendi. Atque hi quidem sunt perorationis loci. Principia autem in sententijs dicendis breuia esse debent. Non enim supplex ut ad iudicem uenit orator, sed hortator atque autor. Quare proponere, qua mente dicat, quid uelit, quibus de rebus dicturus sit, debet, hortarique ad se breuiter dicentem audiendum. Tota autem oratio simplex, et grauis, et sententijs debet ornatio esse, quam uerbis. C. F. Cognoui iam laudationis et suasionis locos, nunc quæ iudicijs accommodata sunt

expecto,

expetto, idq; nobis genus restare unum puto. C.P. Ret
 te intelligis, atq; eius quidem generis finis est æquitas,
 quæ non simpliciter spectatur, sed ex cõparatione non
 nunquam, ut cum de uerissimo accusatore disputatur,
 aut cum hæreditatis sine lege, aut sine testamento peti-
 tur possessio: in quibus causis, quid æquius, æquissimū
 ue sit, quæritur: quas ad causas facultas petitur argu-
 mentationum ex ijs, de quibus mox dicetur, æquitatis
 locis. Atq; etiam ante iudicium de constituendo ipso iu-
 dicio solet esse cõtentio, cum aut fit ne actio illi qui agit,
 aut iam ne sit, aut num iam esse desierit, aut illa ne lege,
 bis ne uerbis sit actio quæritur: quæ etiam si ante quàm
 res in iudicium uenit, aut concertata, aut dijudicata, aut
 confecta non sunt, tamen in ipsis iudicijs permagnam
 sæpe habent pondus: cum ita dicitur, Plus petisti, sero
 petisti, non fuit tua petitio, non à me, non hac lege, non
 his uerbis, non hoc iudicio. Quarum causarum genus
 est positum in iure ciuili, quod est in priuatarum ac pu-
 blicarum rerum lege aut more positum, cuius scientia
 neglecta ab oratoribus plerisq; nobis ad dicendum nec-
 cessaria uidetur. Quare de constituendis actionibus, ac-
 cipiendis, subeundisq; iudicijs, de excipienda iniquitate
 actionis, de comparanda æquitate, quod ea ferè generis
 eius sunt, ut quanquam in ipsum iudicium sæpe dilaban-
 tur, tamen ante iudicium tractanda uideantur, paulu-
 lum ea separo à iudicijs, tempore magis agendi, quàm
 dissimilitudine generis. Nam omnia quæ de iure ciuili,
 aut de æquo & bono disceptantur, cadunt in eam for-
 mam

mam, in qua quale quid sit ambigitur, de qua dicturi su-
 mus, quæ in æquitate & iure maxime consistit. In om-
 nibus igitur causis tres sunt gradus, ex quibus unus ali-
 quis capiendus est, si plures non queas, ad resistendum.
 Nam aut ita consistendum est, ut quod obijcitur factum
 neges: aut illud quod factum fateare, neges eam vim ha-
 bere, atq; id esse quod aduersarius criminetur. Aut si ne-
 que de facto, neq; de facti appellatione ambigi potest, id
 quod arguere, neges tale esse, quale ille dicat, & rectū
 esse quod feceris, concedendum ue defendas. ita pri-
 mus ille status, & quasi confiltio cum aduersario, con-
 iectura quadam: secundus autem diffinitione, aut des-
 criptione atq; informatione uerbi: tertius æqui, & uer-
 ri, & recti, & humani ad ignoscendum disputatione
 tractandus est. Et quoniam semper is qui defendit, non
 solum resistat oportet aliquo statu, aut inficiando, aut
 diffiniendo, aut æquitate opponenda, sed etiā rationem
 subiiciat recusationis suæ: Primum ille status rationem
 habet iniqui criminis, ipsam negationē, inficiationemq;
 facti: Secundus, quod non sit in re, quod ab aduersario
 ponitur in uerbo: Tertius, quod id recte factum esse de-
 fendet, quod sine ulla nominis controuersia factum fa-
 tetur. Deinde unicuiq; rationi opponendum est ab accu-
 satore, id quod si non esset in accusatione, causa omnino
 esse non posset. Ita q; ea quæ sic referuntur, continentia
 causarum uocentur: quanquam non ea magis, quæ con-
 tra rationem defensionis afferuntur, quàm ipsæ defen-
 sionis rationes continent causas. Sed distinguendi gra-
 tia

tia rationem appellamus eam quæ affertur à reo ad rei
 cusandum depellendi criminis causa, quæ nisi esset, quid
 defenderet non haberet. Firmamentum autem, quod
 contra ad labefactandam rationem refertur, sine quo
 accusatio stare non potest. Ex rationis autem, & ex
 firmamenti constitutione & quasi concursu quæstio ex-
 oritur quædam, quam disceptationem uoco, in qua quid
 deueniat in iudicium, & de quo disceptetur, quæri so-
 let. Nam prima aduersariorum contentio diffusam ha-
 bet quæstionem, ut in coniectura, Ceperit ne pecunias
 Decus. In diffinitione, Minuerit ne maiestatem Non-
 banus. In æquitate, Iure ne occiderit Opimius Græ-
 chum. Hæc quæ primam contentionem habent ex ar-
 guendo & resistendo, lata, ut dixi, & confusa sunt: Ra-
 tionum & firmamentorum contentio adducit in argu-
 stam disceptationem, ea in coniectura nulla est. Nemo
 enim eius quod negat factum, rationem aut potest, aut
 debet, aut solet reddere. Itaq; in his causis eadē & pri-
 ma quæstio, & disceptatio est extrema. In illis autem,
 ubi ita dicitur, non minuit maiestatem, quod agit de Ce-
 pione turbulentius. Populi enim Romani dolor iustus
 tum illam excitauit, non Tribuni actio. Maiestas
 autem, quoniam est magnitudo quædam Populi Roma-
 ni in eius potestate ac iure retinendo, aucta est potius,
 quam diminuta, & ubi ita refertur, Maiestas est imper-
 rij atq; in omni Populi Romani dignitate, quam minuit
 is qui per uim multitudinis rem ad seditionem uocauit,
 existit illa disceptatio, minuerit ne maiestatem, qui uo-
 luntate

luntate Populi Romani rem gratam & æquam per
 nim egerit. In his autem causis, ubi aliquid recte factū,
 aut concedendum, esse factum defenditur, cum est factū
 subiecta ratio, sicut ab Opimio, iure fieri, salutis omnium
 & conseruandæ reipublicæ causa: relatum q̄ est ab Des
 cio, Ne sceleratissimum quidem ciuem sine iudicio iure
 ullo necare potuisti, oriur illa disceptatio, potuerit ne
 recte salutis reipub. causa ciuem euersorem ciuitatis in
 demnatum necare. Ita disceptationes eæ, quæ in his cō
 trouersijs oriuntur, quæ sunt certis personis & tēporis
 bus notatæ, fiunt rursus infinitæ, detradisq̄: temporis
 bus & personis, rursus ad consultationis formam, rat
 ionemq̄: reuocantur. Sed in grauissimis firmamentis
 & illa ponenda sunt, siqua ex scripto legis, aut testat
 ment, aut uerborum ipsius iudicij, aut alicuius stipula
 tionis, aut cautionis opponuntur defensioni contraria.
 Ac ne hoc quidem genus in eas causas incurrit, quæ cō
 iectura continentur. Quod enim factum negatur, id ar
 gui non potest scripto. Ne in diffinitionē quidem uenit,
 genere scripti ipsius. Nam etiam si uerbum aliquod de
 scripto diffiniendum est, quam uim habeat, ut cum ex
 testamētis quid sit penus, aut cum ex lege prædij quæ
 ritur quæ sunt ruta cæsa, nō scripti genus, sed uerbi in
 terpretatio controuersiam parit. Cum autem plura si
 gnificantur scripto, propter uerbi aut uerborum ambi
 guitatem, ut liceat ei, qui contradicat eō trahere signi
 ficationem scripti, quod expediat, aut uelit: aut etiam si
 ambigue scriptum non sit, uel à uerbis uoluntatem &
 sententiam

sententiam scriptoris abducere, uel alio se eadem re contrarie scripto defendere, tum disceptatio ex scripti contentione existit, ut in ambiguis disceptetur, quid maxime significetur: in scripti sententiæq; contentione, utrum potius sequatur iudex: in contrarijs scriptis, utrum magis comprobandum. Disceptatio autem cum est constituta, proposita esse debet oratori, quo omnes argumentationes repetitæ ex inueniendi locis conuiciantur. Quod quanquam satis est ei qui uidet, quid in quoque loco laudat, quiq; illos locos tanquam thesauros aliquos argumentorum notatos habet, tamen ea quæ sunt certarum causarum propria, tangemus. In coniectura igitur cum est in inficiando reus, accusatori hæc duo prima sunt, sed accusatorem pro omni actore, & petitore appello. Possunt enim etiam sine accusatore in causis hæc eadem controuersiarum genera uersari, sed hæc duo sunt ei prima, causa & euentus. Causam appello rationem efficiendi, euentum id quod est effectum. Atque ipsa quidem partitio causarum paulo ante in suasionis locis distributa est. Quæ enim in consilio capiendo futuri temporis præcipiebantur, quamobrem aut utilitatē uidentur habitura, aut efficiendi facultatem, eadem qui de facto argumentabitur, colligere debebit. Quamobrem et utilia illi quem arguet fuisse, & ab eo effici potuisse demonstrat. Utilitatis coniectura mouetur, si illud quod arguitur, aut spe bonorum, aut malorum metu fecisse dicitur, quod fit acrius, quo illa in utroq; genere maiora ponuntur. Spectantur etiã ad causam facti, motus animorum.

si ira

si ira recens, si odiū uetus, si ulciscendi studium, si iniū
 riæ dolor, si honoris, si gloriæ, si imperij, si pecuniæ
 cupiditas, si periculi timor, si æs alienum, si angustie
 rei familiaris, si audax, si leuis, si crudelis, si impotēs,
 si incautus, si insipiens, si amans, si commota mente, si
 uolentus, si cum spe efficiendi, si cum opinione cer
 landi: aut si patefactum esset, depellendi criminis, uel
 perumpendi periculi, uel in longinquum tempus dis
 ferendi: aut si iudicij pœna leuior, quàm facti præ
 mium: aut si facinoris uoluptas maior, quàm damnar
 tionis dolor. his ferè rebus facti suspitio confirmatur,
 cum & uoluntatis in reo causæ reperiuntur, & fat
 cultas. In uoluntate autem utilitas ex adeptione alicu
 ius commodi, uitationeq; alicuius incommodi quæri
 tur, ut aut spes, aut metus impulsisse uideatur, aut ali
 us repentinus animi motus, qui etiam citius in frau
 dem, quàm ratio utilitatis impellit. Quamobrem sint
 hæc dicta de causis. C. F. Tenco, & quæro qui
 sint illi euentus, quos ex causis effici dixisti. C. P. Con
 sequentia quædam signa præteriti, & quasi impressa
 facti uestigia: quæ quidem uel maxime suspicionē mo
 uent, & quasi tacita sunt criminum testimonia. Atq;
 hæc quidem grauiora, quod causæ communiter ui
 dentur insimulare & arguere omnes posse, quorum
 non interfuerit aliquid: hæc proprie attingunt, eos ip
 sos qui arguuntur, ut telum, ut uestigium, ut cruor, ut
 deprehensum aliquid, quod ablatum ereptum uel ui
 deatur, ut responsum inconstanter, ut hæsitatum, ut ti
 tubatum,

tubatum, ut cum aliquo uisus: ex quo suspitio oriatur, ut eo ipso in loco uisus in quo facinus, ut pallyor, ut tremor, ut scriptum, aut obsignatum, aut depositum quipiam. Hæc enim, & talia sunt, quæ aut in re ipsa, aut etiam ante quàm factum est, aut postea, suspiciosum crimen efficiant. Quæ si nõ erunt, tamen causis ipsis, & efficiendi facultatibus nisi oportebit, adiuncta illa disputatione communi, nõ fuisse illum tam amentem, ut indicia facti aut effugere aut occultare non posset, ut ita apertius esset, ut locum crimini relinqueret. Communis ille contra locus, audaciam temeritati, non prudentiæ esse coniunctam. Sequitur autem ille locus ad augendum, non esse expectandum dum fateatur, arguementis peccata conuinci: & hic etiam exempla ponentur. Atque hæc quidem de argumentis. Sin autem erit etiam testium facultas: primum, genus erit ipsorum laudandũ, dicendumq; ne argumentis teneretur reus, ipsum sua cautione fecisse, testes effugere nõ potuisse. Deinde singuli laudentur. Quæ autem essent laudabilia, dictum est. Deinde etiam argumẽto firmo, quia tamen sæpe falsum est, posse recte nõ credi: uiro bono & firmo, sine uitio iudicis non posse non credi. Atque etiam si obscuro testes erunt, aut tenues, dicendum erit non esse ex fortuna fidem ponderandam, aut eos esse cuiusque locupletissimos testes, qui id de quo agitur, facillime scire possint. Sin quæstiones habitæ, aut postulatio ut habeantur, causam adiuuabunt, confirmandum genus primum quæstionum erit, dicendum de uindoloyis,

doloris, de opinione maiorum, qui eam rem totam nisi probassent, certe repudiassent. De institutis atheniensium, Rhodiorumque doctissimorum hominum, apud quos etiam (id quod acerbissimum est) liberi, ciuesque torquentur. De nostrorum etiam prudentissimorum hominum institutis, qui quum de seruis in dominos quaeri nolissent, de incestu tamen, & coniuratione, quae facta me Consule est, quaerendum putauerunt. Irridenda etiam disputatio est, qua solent uti ad infirmandas quaestiones, & meditata puerilisque dicenda: tum facienda fides, diligenter esse, & sine cupiditate quaesitum: dictaque quaestionis argumentis, & coniectura ponderanda. Atque haec accusationis ferè membra sunt. Defensionis autem primum infirmatio causarum, aut non fuisse, aut non tantas, aut non sibi soli, aut commodius potuisse idem consequi, aut non his moribus, aut non ea uita, aut nullos animi motus, aut non tam impotentis fuisse. Facultatum autem infirmatione utetur, si aut uires aut animum, aut copias, aut opes abfuisse demonstrabit, aut alienum tempus, aut locum non idoneum, aut multos arbuos, quorum crederet nemini: aut non se tam ineptum, ut id susciperet, quod occultare non posset: neque tam armentem, ut poenas, ac iudicia contemneret. Consequentia autem diluet exponendo, non esse illa certa indicia facti, quae etiam nullo admissio consequi possent: consistetque in singulis, & ea, aut eorum, quae ipse facta esse dicet, propria esse defendet potius quam criminis

criminis, aut si sibi cum accusatore communia essent,
 pro periculo potius, quàm contra salutem ualere de-
 bere. Testiumq; & quæstionum genus uniuersum, et
 quod poterit in singulis, ex reprehensionis locis, de
 quibus ante dictum est, refellet. Harum causarum prin-
 cipia suspiciosa ad acerbitatem ab accusatore ponentur:
 denunciabunturq; insidiarum comune periculum,
 excitabunturq; animi, ut attendant. A reo autem, quer-
 rela confiat criminis, collectarumq; suspicionum, &
 accusatoris insidiæ, & item commune periculum pro-
 feretur, animiq; ad misericordiam allicientur, & mo-
 dice beneuolentia iudicium colligetur. Narratio au-
 tem accusatoris erit quasi membratim gesti negotij
 suspiciosa explicatio, sparsis omnibus argumentis, ob-
 scuratis defensionibus. Defensoris, aut præteritis, aut
 obscuratis suspicionum argumentis, rerum ipsarum
 euentus erunt, casusq; narrandi. In confirmandis au-
 tem nostris argumentationibus, infirmandisq; contra-
 rijs, sæpe erunt accusatori motus animorum incitandi,
 reo mitigandi. Atque hæc quidem utrique maxime in
 peroratione facienda: alteri frequentatione argumen-
 torum, & coaceruatione uniuersa: alteri si plane cau-
 sam redarguendo explicarit, enumeratione, ut quicq;
 diluerit, & miseratione ad extremum. C. F. Scire
 mihi iam uideor quemadmodum coniectura tractan-
 da sit. Nunc de diffinitione audiamus. C. P. Com-
 munia dantur in isto genere accusatori defensoriq;
 præcepta. Vter enim diffiniendo describendoq; uer-
 bo magis

bo magis ad sensum iudicis, opinionēq; penetrarit, & uter ad communem uerbi uim, & eam perceptionē, quam inchoatam habebunt in animis ij qui audient, magis & propius accesserit, is uincat necesse est. Nō enim argumentando hoc genus tractatur, sed tanquam explicando excutiendoq; uerbo. ut si in reo per cunia absoluto, rursusq; reuocato, præuaricationem accusator esse diffiniat, omnē iudicij corruptelam ab reo: defensor autem non omnem, sed tantummodo accusatoris corruptelam ab reo. Sit ergo hæc contentio prima uerborum, in qua etiam si propius accedat ad consuetudinem mentemq; sermonis defensoris diffinitio, tamen accusator sententia legis nititur. Negat enim probari oportere, eos qui leges scripserūt, ratum habere iudicium, si totum corruptum sit: si unus accusator corruptus sit, rescindere nititur æquitate, ut illa quasi scribenda lex sic esset, quæq; tamen complecteretur in iudicijs corruptis, ea uerbo uno præuaricationis comprehendisse dicitur. Defensor autem testatur consuetudinem sermonis, uerbiq; uim ex contrario reperiet, quasi ex uero accusatore, cui contrarium est nomen præuaricationis: ex consequentibus, quod ea litera de accusatore soleat dari iudici: ex nomine ipso, quod significat eum qui in contrarijs causis, quasi uarie esse positus uideatur. Sed huic tamen ipsi confugiendum est ad æquitatis locos, ad rerum iudicatarū auctoritatem, ad finem aliquem periculi: communeq; sū hoc præceptum, ut cum uterque diffinierit quam

maxime potuerit ad communem sensum, uimq; uerbi-
tum similibus exemplisq; eorum qui item locuti sunt,
suam diffinitionem sententiamq; confirmet. Atque ac-
cusatori in hoc genere causarum locus ille cōmunis,
minime esse concedendum, ut is qui de re confiteatur,
uerbi se interpretatione defendat. Defensor autem de
ea quam proposui, æquitate nitatur, & ea quum ser-
cum faciat, non re, sed deprauatione uerbi se urgeri
queratur. Quo in genere percensere poterit plerisque
inueniendi locos. Nam & similibus utitur, & con-
trarijs, et consequentibus, quanquam uterque, tamen
reus, nisi plane erit absurda causa, frequentius. Am-
plificandi autem causa, quæ aut quum digredientur à
causa, dici solent, aut quum perorabunt, hæc uel ad
odium, uel ad misericordiam, uel ad omnino animos
iudicum mouendos ex ijs quæ sunt anteposita sumen-
tur, si modo rerum magnitudo, hominum æ aut inui-
dia aut dignitas postulabit. C. F. Habeo ista, nunc
ea quæ quum quale sit quippiam disceptatur, quæri
ex utraque parte deceat, uelim audire. C. P. Con-
fiteantur in isto genere, qui arguuntur, se id fecisse
ipsum, in quo reprehenduntur. Sed quoniam iure se
fecisse dicunt, iuris est omnis ratio nobis explicanda.
Quod diuiditur in duas partes primas, naturam atq;
legem, & utriusque generis uis in diuinum & hu-
manum ius est distributa. Quorum æquitas est unū,
alterum religionis. Acquitas autem uis est duplex.
cuius

Cuius altera directi, & ueri, & iusti, & (ut dicitur) æqui & boni ratione defenditur. Altera ad uicissitudinem referendæ gratiæ pertinet. Quod in beneficio gratia, in iniuria ultio nominatur. Atque hæc communia sunt naturæ atque legis: sed propria legis, & ea quæ scripta sunt, & ea quæ sine literis, aut gentium iure, aut maiorum more retinentur. Scriptorum autem priuatum aliud est, publicum aliud. Publicum, lex, Senatusconsultum, fœdus. Priuatum, tabulæ, pactum, conuentum, stipulatio. Quæ autem scripta non sunt, ea aut consuetudine, aut conuentis hominum, & quasi consensu obtinentur. Atque etiam hoc in primis, ut nostros mores legesq; tueamur, quodammodo naturali iure præscriptum est. Et quoniam breuiter aperti fontes sunt quasi quidam æquitatis, meditata nobis ad hoc causarum genus esse debent ea quæ dicenda erunt in orationibus, de natura, de legibus, de more maiorum, de propulsanda iniuria, de ulciscenda, de omni parte iuris. Si imprudenter, aut necessitate, aut casu quippiam fecerit, quod non concederetur ijs qui sua sponte et uoluntate fecissent, ad eius facti deprecationē ignoscēdi petēda uenia est, quæ sumitur ex plerisq; locis æquitatis. Exposuū est, ut potui breuissime, de omni cōtrouersiarū genere, nisi præterea tu quid requiris. C. F. Illud equidē, quod iā unū restare uideo, quale sit, cū disceptatio uersatur in scriptis. C. P. Recte intelligis, eo enim exposito mu-
nus promissi

nus promissi omne confecero. [¶] Sunt igitur ambigui
 duobus aduersarijs præcepta cõmunia. Vterque enim
 hanc significationem qua utetur ipse dignam scriptor
 ris prudentia esse defendet. Vterque id quod aduersa
 rius ex ambigue scripto intelligendum esse dicet, aut
 absurdum, aut inutile, aut iniquum, aut turpe esse de
 fendet, aut etiam discrepare cum cæteris scriptis, uel
 aliorum, uel maxime si poterit eiusdem, quamq; de
 fendet ipse, eam rem & sententiam quemuis prudem
 tem & iustum hominem, si integrum daretur, scrip
 turum fuisse, sed planius: eamq; sententiam quam si
 gnificari posse dicet, nihil habere aut captionis, aut
 uitij: contrariam autem si probarit, fore ut multa uir
 tia, stulta, iniqua, contraria consequantur. Cum autem
 aliud scriptor sensisse uidetur, & aliud scripsisse, qui
 scripto nitetur, cum re exposita recitatione uti oport
 tebit: deinde instare aduersario, iterare, renouare, in
 terrogare, num aut scriptum neget, aut contra factum
 inficietur. Post iudicem ad uim scripti uocet. Hac con
 firmatione usus, amplificet rem, legem laudando, aut
 daciãq; consutet eius, qui quum palàm contra fecer
 rit, idq; fateatur, adsit tamen, factumq; defendat. De
 inde infirmet defensionem: cum aduersarius aliud uo
 luisse, aliud sensisse scriptorem, aliud scripsisse dicat,
 non esse ferendum à quoquã potius latoris sensum, q̃
 à lege explicari. Cur ita scripserit, si ita non senserit:
 Cur cum ea quæ planè scripta sint, neglexerit, quæ
 nunquam scripta sint proferat? Cur prudentissimos
 in scriben/

in scribendo uiros summæ stultitiæ putet esse damnandos? Quid impedierit scriptorem, quo minus exciperet illud quod aduersarius tanquã si exceptum esset, ita dicit se secutum? Utetur exemplis ijs, quibus idem scriptor: aut si id non poterit, quibus alij quod excipiendum putarint, exceperint. Quærenda etiam ratio est si qua poterit inueniri, quare non sit exceptum: aut iniqua lex, aut inutilis futura dicetur, aut alia causa obtemperandi, alia abrogandi: dissentire aduersarij uocem atque legis. Deinde amplificandi causa, de conseruandis legibus, de periculo rerum publicarum atque priuatarum, cum alijs locis, tum in perorando maxime, grauius erit uehementerq; dicendum. Ille autem qui se sententia legis, uoluntateq; defendet, in consilio atque in mente scriptoris, non in uerbis ac literis uim legis positã esse defendet, quod que nihil exceperit in lege laudabit, ne diuerticula peccatis darentur, atq; ut ex facto cuiusq; iudex legis mentem interpretaretur. Deinde erit uiendum exemplis, in quibus omnis æquitas perturbetur, si uerbis legum, ac non sententijs pareatur. Deinde genus eius modi calliditatis, & calumniæ retrahatur in odium iudicis, cum quadam inuidiosa querela. Et si incidet imprudentiæ causa, quæ non ad delictum, sed ad casum, necessitatẽ ue pertineat, quod genus paulo ante attigimus, erit ijsdem æquitatis sententijs contra acerbitatem uerborum deprecandum, sin scripta inter se dissentient, tanta series artis est, & sic inter se sunt pleraq;

pleraq; connexa & apta, ut quæ paulo ante præcepta dedimus ambigui, quæq; proxime sententiæ & scripti, eadem ad hoc genus causæ tertium transferantur. Nam quibus locis in ambiguo defendimus eam significationem quæ nos adiuvat, eisdem in contrarijs legibus nostra lex defendenda est. Deinde est efficiendum, ut alterius scripti sententiam, alterius uerba defendamus. Ita quæ modo de scripto sententiæq; præcepta sunt, eadem huc omnia transferamus.

Expositæ sunt tibi omnes Oratoriæ Partiitiões, quæ quidem è media illa nostra Academia floruerint, neque sine ea aut inueniri, aut intelligi, aut tractari possunt. Nam & partiri ipsum, & diffinire, & ambigui partitiones diuidere, & argumentorum locos nosse, & argumentationem ipsam concludere, & uidere quæ sumenda in argumentando sint, quidq; ex ijs quæ sumpta sunt efficiatur, & uera à falsis, ueris similia ab incredibilibus dijudicare, & distinguere, & aut male sumpta, aut male conclusa reprehendere, & eadem uel anguste differere, ut dialectici qui appellantur, uel ut oratorem decet, late exprimere, illius exercitationis, & subtiliter disputandi, & copiose dicendi artis est. De bonis uero rebus & malis, æquis iniquis, utilibus inutilibus, honestis turpibus, quam potest habere orator, sine illis maximarum rerum artibus, facultatem aut copiam? Quare hæc tibi sint mei Cicero, quæ exposui quasi indicia fontium

Fontium illorum, ad quos si nobis eisdem ducibus,
alijs uero peruenieris, tum & hæc ipsa melius, & multo
maiora alia cognosces. C. F. Ego uero, & magno
quidem studio mi pater, multisq; ex tuis præ
clarissimis muneribus nullum me
ius exspecto.

FINIS PARTITIONVM
Oratoriarum.

INDEX PRAECE-

PTIONVM RHETORICARVM.

A

A Balienatio.	293
Absolutio quid.	169
Absoluta constitutio.	154
Absoluta iuridicialis.	32
Abusio figur.	117
Actio.	235
Accusatoris officium.	321
Actionis quaestiones.	312
Adiunctio figur.	111
ab Adiunctis loci.	291.299
Adiunctum negotio.	175
Admirabile causse genus.	159
Aduersum argument. uitium.	202
Aequitas quid.	56
ex Aequo & bono ius.	38
ab Aetate loci.	172
Affectio.	306
Affectio animi.	172
Ambigui controuersia.	30.261
Amicitia.	281
Amphibologiae.	50
Amplificatio.	51.68.69.325
Amplificatio rerum & uerborum.	334
Amplitudo.	281
	Anceps

I N D E X.

Anceps causæ genus.	159
Animi bona aut mala.	60.172.286
Annominatio.	104
ab Antecedentibus loci.	291.299
Ἀνομασία.	299
Approbatio figura.	25.188
Approbatum iudicatum	179
Argumentum	10.24.318
ab Argumentis loci.	27
Argumentationes quomodo ornadæ.	37.38
Argumentationum uitiosarum genera.	39
Argumenti conclusiones.	50
Argumentum nar. pars.	165
Argumenta unde petantur.	289
Argumenti explicatio.	338
Argumentatio. 176.183. eius reprehensio. 194 &c.	
Ars.	4
Arte expertia argumenta.	332
Articulus figur. Rhetor.	49
Assumptio.	184.185.187.188
Assumptiua constitutio.	16.154.243
ἄτιχρα arg.	292
Attenti quomodo fiant auditores.	6.168
Attenuatum dicendi genus.	91.92
Auditor defessus quomodo attentus faciendus.	168
Auditorum genera.	320
Autoritatem quæ afferant.	307.
ab Autoritate loci, eodem.	

I N D E X.

B

B arbarismus quid.	98
Beneficia.	159
Beneuolentia quomodo comparanda.	6.160
Bonitas.	341
Breuitas in partitione quid.	169
Breuitas.	140
Breuis oratio.	323

C

C ausa quid.	349
καταραφή.	311
Causarum genera tria.	4.20.226.313
Causarum genera quatuor.	5
Causarum genera quinque.	159
Causarum genera plura.	846
Causarum diuisio.	12
Causa facti.	22
Causa efficiens.	310
Circuitio fig.	116
Cognatio.	172
Cohortatio.	69
Collatio.	83.179
Collocatio.	520
Commiseratio quomodo mouenda.	53
Commoratio fig.	130
Commune exordium.	164
Commutabile exordium.	164
Commutatio.	112.311.234
Comparatio.	Compas

I N D E X.

Compar.	102
Comparabile.	179
Comparatio.	155
Comparatio caussæ.	17
ex Comparatione argument.	292
Comparatio criminis.	33
Comparationis locus.	305
Comparatio, assumptiuæ const. pars.	241
Complexio.	38.96.177.183.188
Complexio uitiosa.	50
Compositio Rhetor. quid.	94
Concessio.	35.155.251
Conclusio.	5.114.104
Conclusio simplex.	177
Conclusiones argumenti.	50.301
Conduplicatio.	118
Confirmatio & eius partes.	5.12.171
Conformatio figura.	158
Confutatio.	12
Coniecturalis causa.	20.216
Coniecturarum ratio in quibus sit.	310
Coniecturæ ex persona.	222
Coniecturæ loci.	325.329
Coniugata quæ dicantur.	290
Coniunctio uerborum.	522
Coniunctio figura.	111
Conquestio.	25.69.208
Consecutio.	322
	à CON

I N D E X.

à Consequentibus arg.	291
Consilium.	173
Constitutio.	13. 151
Constitutiones quot sint.	13
Constitutionis legitimæ partes.	13. 28
Constitutio definitiua.	232
Constitutio simplex. 156. coniuncta.	eodem
Consuetudinis ius.	52. 139. 279
Contentio.	68. 97. 130
Continuatio.	69. 102
Continentia.	280
Contra præceptum exord.	164
Contrarium.	100. 175. 202
à Contrario arg.	291. 299
Controuersia scripti.	156. 261
Controuersum	201
Conuersio.	95. 197
Corporis commoda & incommoda.	60. 172. 286
Correctio.	109
Credibile.	178
Κριτικὸν ὄρον.	18. 315

D

Defensio uulgaris.	45
Definitio. 232. 233. 276. eius genera duo. 108. 298	321
Delectatio finis orationis.	321
Demonstratiuum genus.	54. 60. 184. 246.
313. & 321	68. 140
Demonstratio.	68. 140
&	Deprecatio

I N D E X.

Deprecatio.	17. 36. 155. 255
Depulsio.	232. 257
Descriptio.	123. 311
Dicendi figuræ tres.	88
Dicendi ars in quot partes distribuatur.	317. 325
à Differentia arg.	290
Difficile fieri.	222
Diffinitionis usus.	31
Diffinitionis ratio.	350
Dignitas sermonis.	68. 94
Dilucidum dicendi genus.	323
Diminutio fig.	122
Disparatum.	175
Disiunctio.	111
Dispositio.	464. 150
Differendi artis partes duæ.	288
Dissolutio.	114
Distributio.	69. 119
Disuasorium dicendi genus.	547
Diuisio.	5
Diuisio fig.	124. 293. 311
Dociles quomodo fiant auditores.	6. 161
Dolus quomodo consumatur.	55
Dubitatio fig.	113
Dubium causæ genus.	5
	101

I N D E X.

E

Eἰκόνα.	295
Educatio.	63
ab Effectis arg.	291
ab Efficientibus arg.	291
Effitio fig.	134
Elegantia quid.	95
Eloquentia quid.	341
Eloquutio.	4.150
Εἰσοα.	295
Enumeratio.	50.203
Enumeratio falsa.	41.197
Ἐπίλογοι.	50
Ἐπιχρήματα.	21
Ἐπιδόσ.	6
Euentus.	174
Exclamatio fig.	97
Exemplum.	133.179
Exemplum uitiosum.	49
Exemplum & testimonium quo differant.	83
Exercitatio.	4
Exordium.	56.58
Exordij partes.	159
Exordia unde petantur.	326
Exordiorum initia.	9.153.164
Exordium sententiarum.	169
Exornatio.	35.49
Exornationes uerborum.	114
Expeditio.	

I N D E X.

Expeditio fig.	115
Expeictandarum rerum genera quot.	277
Explicatio quid.	94
Explicatio argumenti.	331
Expoluitio fig.	116
Expositio uitiōsa.	40

F

F Abula quid.	10. 165
Facile fieri.	282
Factum quo pacto considerandum.	25
Facta & casus.	175
Facti suspitio.	172. 212
Facti controuersia.	154
Facultas.	175. 220
Fama uulgi.	305
Fidentia.	250
Fides quibus rebus fiat.	518. 328
Fides quibus habeatur.	507. 308
Figuris dicendi abutentium uitiā.	91
Firmentum causæ.	15. 158
Firmitudo uocis.	67
Forma quid.	294
Quæ Forma generis argumenta.	290
Formarum non idem esse quod partes.	295
Fortitudo.	56. 280
Fortuita.	508
Fortuna.	172. 212
Fortuna quomodo consideretur.	26
Fortunæ	

I N D E X.

Fortunæ attributa. 329
 Frequentatio fig. 124

G

Genus quid. 294
 Genus quomodo consid. 171.172.176
 à Genere loci. 290
 Generalis constitutio & eius partes. 152.154.237
 Genera causarum quinque. 159
 Gloria. 288
 Gradatio. 108
 Gratia. 257.279
 Grauis dicendi figura. 88

H

Habitus. 172.222
 ex Habitu loci. 222
 Historia quid. 10.165
 Non-stum causæ genus. 5.159
 ἕξις. 310
 Humile causæ genus 5.159

I

Ignorata. 304
 Illustris oratio quæ dicatur. 325
 Illustrandi uim quæ habeant. 335
 Imago fig. 335
 Imitatio. 4
 Imprudentia. 55.175.258
 Impulsio. 208
 In præpositio priuata. 299

incolumitas

I N D E X.

Incolunitas	282
Inconstans.	202
Indignatio quomodo mouenda.	206
Inductio.	180
Inficiatio.	19
Inficialis causa.	215
Infirmatio.	197
Insinuatio 159. ea quando utendum.	161
Insua argumenta.	§18. 319
Institutio æquitatis.	315
Intellectio fig.	117
Intelligentia.	279
Intentio iudicationis.	19
Intentio.	252
Interpretatio fig.	112
Inuentio quid 4. 150 eius partes.	5
Inuenire primum oratoris officium.	§18
Inuentionis initia unde.	24
Inueniendi artis autores.	255
Iocatio.	68
Iudicatio et quæstio ead in coniecturali constitut.	158
Iudicijs quæ sint accommoda	§48
Iudiciale causæ genus difficillimum.	20. 21
Iudicatio.	157. 232. 238
Iudicatum	240. 280
Iudicandi artis autores.	288
Iudicialis causa.	148
Iudiciorum quæ sit collocatio.	§21
	Iuridicialis

I N D E X.

<i>Iuridicialis constitutio.</i>	16.154.240
<i>Iuridicialis absoluta</i>	32
<i>Ius quid.</i>	56
<i>Ius lege & consuetudine.</i>	280
<i>Ius civile & eius partes.</i>	147.148
<i>Iustitia</i>	179

L

L <i>Atinitas.</i>	93
<i>Laudabile quid.</i>	58
<i>Laudes unde sumantur.</i>	885
<i>Laus.</i>	60
<i>Laudandi uituperandiq; modi.</i>	285
<i>Laudanda quæ sint.</i>	359
<i>Lex.</i>	32
<i>Lege ius.</i>	52.280
<i>Legum discrepantia.</i>	28.29
<i>Legitimæ constitutionis partes.</i>	28
<i>Leue argumenti uitium.</i>	200
<i>Licentia fig.</i>	120
<i>Locus quid.</i>	289.318
<i>Loci communes ad augendum crimen.</i>	51
<i>Locus in coniecturis.</i>	29
<i>Longum exordium.</i>	164
M	
<i>Maiestatem minuere quid.</i>	31
<i>Magnificentia.</i>	280
<i>Mediocris dicendi figura.</i>	88
<i>Membrum orationis quid.</i>	101
<i>Memoria quid.</i>	4.150.179
☉ 4	Memoria

I N D E X.

Memoria artificialis & nat.	72
Misericordia quomodo commouenda.	32.209
Modestia quid.	36.250
Modus, eiq; attributa.	175
Motus quid.	70
Mouendi quomodo sint animi.	320
Mutata oratio.	324

N

N arratio 5. 9. 6s. & eius partes	164. 166. 327
Natio.	172
Naturæ ius.	32. 238. 279
Natura & eius partes.	171
Necessarie quæ demonstrantur. argum.	177
Necessitudo.	35. 252
Negotialis constitutio.	154. 237
Negotijs attributa.	175
Nomen.	171. 222
Notatio fig.	134
Notio.	295
Numerus uerborum.	322

O

O bscurum causæ genus.	159
Obscurum dicendi genus	323
Obscura oratio.	323
Observantia.	239
Occasio.	24. 174
Occupatio.	110
Offensum.	208
Opinio.	

I N D E X.

Opinio.	309
Oracula unde dicta.	309
Orationes.	173
Oratio conuersa.	324
Orationis præcepta.	322
Orationis partes quatuor.	325
Oratores quas res habere oporteat.	4
Orator quomodo singula tractare debeat.	331
Oratoris officium.	318
Ornamenta Rhetorum.	93

P

P actum.	33.259.280
ex Pacto ius.	33
Par.	280
Παραγωγή.	298
Pars.	176
Partitio & eius partes.	168.294
Partium distributio.	295
Patientia.	280
Patria.	172.222
Paucitas in partitione quid.	169
Permissio.	112
Permutatio fig.	118
Peroratio.	316.333
Perseuerantia.	280
ex Persona coniectura.	172.222
Pietas.	279
Potentia.	282

& § Potestas.

I N D E X.

Potestas.	220
Præmij ratio, & eius partes.	259
Principium quid.	6.159
Principiorum ratio.	326
Probabile.	21.177
Ἐρώτησις.	295
Pronominatio.	115
Pronuntiatio 4. & eius partes.	66
Ἐπιπέριπ.	6
Propositum.	510
Propositio.	33.188
Prouidentia.	279
Prudentia.	56.175.279
Purgatio.	35.155.256

Q

Quæ de re agitur.	314
Quæstio quid.	549.157.252
Quæstionum genera.	310.336
à Quæstionibus loci.	16
Quale quid sit quæstio.	350

R

Ratio quid.	157
Rationis confirmatio.	58.144
Ratio facti.	18
Ratio uitiosa.	42.45
Ratio uana.	48
Ratiocinatio. 218. eius controuersia.	98.274.158
ex Ratiocinatione controuersia.	274
	Refertur

I N D E X.

Rectum & eius partes.	56
à Repugnantibus.	291
Rhetoris officium in quibus rebus uersetur.	148
Rhetoricæ inuenciores.	213
Rhetoricæ partes.	150
Rhetoricæ materia.	148
Relatio criminis.	244.155
Religio.	279
Religiosum.	179
Remota argum.	318
Remotio criminis.	17.57.155.248
Repetitio figura.	95
Reprehensio.	194.331
Res iudicata uitiose prolata.	50
Res externæ.	60
à Rumoribus loci.	27
Rerum tam bonarum quàm malarum tria esse genera.	329

S

Σ <i>Χήματα.</i>	296
Scriptum ambiguum.	30
Scripti controuersia.	156
Scripti & sententiæ controuersia.	265
Scriptoris uoluntas si à scripto disidet.	28.29
Seditiosus quis.	201
Sententiæ dicendæ uia.	345
Sententia figur.	89
Sententiarum exord.	119
Separatum exord.	164
SERMO	

I N D E X.

Sermo quid. 68. eius diuisio	eodem
Signum.	25. 178
à Signis loci.	27
Simile.	175
Simile uitiosum.	49
Similiter desinens.	105
Similitudo.	150
Similitudo in quibus spectetur.	178
à Similitudine argum.	290
Simplicia uerba.	312
Solæcismus quid.	95
Spaium.	24
Spes.	ibidem
Subiectio.	106
Συμπλοκή.	299
Studium.	173. 212
Suauè dicendi genus.	315
Superlatio fig.	117
Suspitiones ex facto. 226. ex negotio eodem.	296
Σύμβολον.	290. 297
Συζυγία.	

T

T emperantia.	180
Tempus quid. 24. 174. eius partes.	175
Tempora tria.	24
à Testibus loci.	26. 27
Testimonia.	309. 318
Testimonia ab exemplis quo differant.	85

I N D E X.

<i>ſicq.</i>	319
Traductio fig.	96
Transgreſſio fig.	116
Transitio.	109
Translatio.	31, 118, 234, 295
Translatum exord.	164
Translatiua conſtitutio.	155
Translatio criminis.	17, 54
Turpe.	201
Turpe cauſæ genus.	5
V	
Variatio orationis.	895
Verborum lumina.	114, 325
Verborum præcepta quæ.	322
Veriſimilia.	178
Veritas.	279
Victus.	172, 222
Vindicatio.	239, 279
Virtus.	278
Vis dicendi in quibus conſiſtat.	317
Vis ut conſideretur.	55
Vita alicuius quo pacto in coniecturis ſit tractanda.	
22.	
Vitandarum rerum genera quot.	277
Vitia argumen.	39, 40, 41, 49, 50
Vituperationes unde ſumantur.	61, 62, 285
Vocis figura & eius partes.	66
Voluntas.	

I N D E X.

Voluntas.	210
Voluntaria.	304
Voluntate quæ efficiantur.	304
Vtilitas.	282
Vtilitatis partes.	55
Vulgare exordium.	164

BASILEAE APVD IOHAN.
HERVAGIVM.
ANNO M. D. XXXIIII.

10

THE HISTORY OF THE

ROYAL SOCIETY OF LONDON

FROM ITS INSTITUTION

TO THE PRESENT TIME

BY

J. H. VAN DER HAEGHE

F.R.S.

LONDON

1891

PRINTED BY

LONGMANS, GREEN & CO.

